

Франц-Карл Рьоделбергер

БЕЗ ЗЕМЯ

Наръчник за изправяне на крака

**Там, където пътят е най-труден,
натам тръгни,
и онова, което светът отхвърля,
с него се заеми.**

Якоб Бьоме

**На приятелите на майката земя,
която ни храни!**

**На разумните, които искат
да съхранят живота на тази земя!**

**На всички, които виждат смисъл
в това да помагат едно
по-оухотворено земеделие да си пробие път.**

**Първото издание на книгата е излязло под заглавие
"Бележки на един инакомислещ селски стопанин".**

Вместо предговор

Уважаеми читатели,

Вие държите в ръцете си тринадесетата книга от поредицата "Библиотека Анастасия" на издателска къща "Новата цивилизация".

Тази книга е добавка към книгите на известния писател от Русия Владимир Мегре - автор на "Звънтящите кедри". Темата, която засяга Франц-Карл Рьоделбергер - швейцарец, посветил живота си на биологичното и екологично земеделие, е актуална в много страни по света. Той е ученик на Рудолф Шайнер, който засяга въпроса за оцеляването на планетата и хората още в началото на 19 век, много преди книгите на Мегре и неговата героиня Анастасия да завладеят милиони читатели по света. Авторът, подобно на австралиеца Бил Молисън и японца Масанобу Фукуока, доказва нагледно, че това което говори Анастасия, вече е изпробвано в много държави по света.

Идеята, разказана от героинята за Родовите имения, набира непрекъснато

нови привърженици, книгите на Мегре са преведени на почти всички езици в света и са издадени в многомилионни тиражи. Родови имена се създават вече в държави на пет континента - има ги в Австралия, САЩ, Канада, Перу, Шотландия, Финландия, Израел, Тайланд, Германия, цяла Източна Европа и във всички страни от бившия Съветски съюз. Наша делегация посети едно такова селище "Родное" в Русия, близо до гр. Владимир. Заедно с Академик Виктор Медиков - Председател на Руската Родова Академия, който също живее там, разгледахме именята, срещнахме хора лъчезарни, радостни и щастливи, пълни с оптимизъм за утрешния ден. Срещнахме децата на бъдещето, които са родени в именята. Те коренно се различаваха от тези, родени в големите градове, в условията на така наречената "цивилизация". Всичко това е описано на страниците на вестник "Родово имение".

Нашето предложение е, след като прочетете книгата на Франц Рьоделбергер, да ни пишете на адреса на редакцията на вестника и да споделите вашите впечатления с нас. Потопете се в един по-различен свят в търсене на истината за бъдещето на нашата планета.

*Издател на в-к "Родово имение"
и Директор на Издателска къща
"Новата цивилизация"
АТАНАС ПАНЧЕВ*

Предговор към третото издание

В отговор на второто издание на книгата получих няколко недружелюбни писма. Огромната част от реакциите обаче беше на одобрение, стигащо до въодушевление. За някои читатели книгата се беше превърнала в стимул да променят нещо в живота си.

Може би най-приятната оценка получих от един швейцарец: "Това е криминален и любовен роман едновременно. Веднъж като го започнах, не можех да се откъсна. Отдавна исках да променя някои неща, но сега пристъпвам към действие."

Дано и третото издание да достигне до онези, които са готови да се заемат с най-трудното: да променят самите себе си, а с това и околната среда, която съдбата ни е отредила.

Млади хора, които се интересуват от биодинамичното земеделие, с удоволствие се записват в специализираните курсове на Земеделското училище в Голденхоф

Предговор

Справедливо е питането как така един селски стопанин се захваща за перото. Причините са три. Първата е, че още от ранно детство наблюдавам как хората стъпкват с краката си и се отнасят презрително към селския живот. Както се казваше през 30-те години: "Върви в окъсани дрехи след плуга, всеки му се подиграва, всеки се храни от него". Положението не се е променило много, особено що се отнася до втората част.

Веднъж гледах движението на колите по обед пред гарата в Щутгарт, още преди да построят подлеза за пешеходци. Един полицаи в стъклена кабина надзираваше огромния прииждащ поток от коли. Светофарът показваше червено. Изведнъж един от примерно чакаштата четворна колони потегля напред и спира, сам ужасен от стореното, наред кръстовището. Униформеният отваря почервенял прозореца на стъклената си кутия и се нахвърля върху прегрешилия шофьор с пълни децибели: "Глупав селянин!"

Веднага се загледах по-внимателно и със съчувствие към своя колега - в края на краищата на всеки се случва да сгреша. Но той не беше такъв. По бледото му лице, хлътналия възтесен гръден кош, позлатените копчета на идеално изгладените маншети, по връзката, стояща изрядно върху белоснежната риза, и по фините пръсти можеше безпогрешно да се познае, че това е типичен човек от офиса или канцеларията...

Безработна учителка, добре сложена, най-накрая осъзнава безполезността на вечното чакане за назначение и се обръща към бюрото за преквалификация. Служителят пита:

- От коя сфера се интересувате?

Младата жена отговаря:

- Винаги съм искала да работя в селското стопанство или в градинарството.

- Имате ли някаква квалификация?

- Учителка съм.

Служителят си сваля очилата, визира се ужасено в нея и отвърща:

- Значи дотам сме я докарали в нашата държава, че една висшистка трябва да си търси работа на село. Това надхвърля всякакви граници. Предлагам Ви да се запишете в

курс по търговия.

Това не се е случило някога си, а в края на 1985 г.

Млад човек обсъжда с баща си в мое присъствие плановете си за селскостопанско образование. Прекарал е пробен период в една ферма и е открил радостта от труда сред природата. Бащата изобщо не го оставя да се доизкаже:

- Запомни добре едно нещо, синко, и никога не го забравяй. Който в наши дни не иска да пропусне шанса да се закачи за големите пари, може да се занимава с всичко друго, само не и със селско стопанство. За всяка друга професия ще те подкрепя напълно. Отидеш ли при селяните, нито стотинка! Не съм те отгледал за това.

Надявам се, че сега е разбираемо защо един човек, който се чувства свързан със съдбата на нашата земя, се осмелява да направи опит да издигне малко авторитета на тази професия.

Втората причина: книгата представлява задочен отговор на несправедливите твърдения на един преподавател във висше селскостопанско училище.

Случи се така. Когато на четиридесетгодишна възраст се явях на майсторски изпит, за да се уверя още веднъж колко много неща са сбъркани в днешно време, преподавателят, който трябваше да ни учи на наторяване, влезе в аудиторията, където го чакаха 44 кандидати за дипломиране, с думите:

- Господа, днес ще говорим за наторяването. Но не така, както определени застъпници на динамично-биологичната методика (правилно беше да се каже биологично-динамичната) го представят. В такъв случай човечеството трябваше да умре от глад. При това те сами признават, че без фосфор и калиеви соли нищо не става (тук той намекваше за склонността на някои от нашите водещи представители към компромиси). Цялата тази работа е груба грешка. Но да не би пък някой от присъстващите да е привърженик на това направление?

Вдигнах високо ръка и помолих за десет минути, за да обясня някои неща. Казах, че намирам за неправилно тук, пред тези млади и впечатлителни хора, да се правят такива негативни и едностранчиви изявления за нещо, което има здрава основа под краката си. Мога да заявя за себе

си, че практикувам биологично-динамичния метод от двадесет години и затова смятам, че имам право да кажа нещо по въпроса.

Изглежда той беше подготвен за спор, което не беше и трудно, защото от документите ми ясно си личеше откъде идвам, как мисля и работя, така че отговорът му дойде като изстрел от пистолет:

- Господа, трябва да сме наясно за три неща. Първо, връщане на времето назад или пререзглеждане на днешната методика не е нито мислимо, нито възможно. Второ, всякакви етични принципи са неуместни в съвременното селско стопанство. И трето, днес трябва да се прилага такъв метод на обработване на земята, който осигурява минимум разходи и максимум чиста печалба. Господа, програмата не ни позволява да се занимаваме повече със странични неща.

Рече и продължи със своето преподаване за употребата на минерални торове. А моите поискани десет минути? Те пропаднаха. Тогава!

Днес, 18 години по-късно, повторно моля да бъде изслушан за десет минути. А на този, който е в състояние да отдели на моето изложение повече от десет минути, предврително благодаря.

Третата причина: изменили са повече от 60 години, от както Рудолф Щайнер е представил в осем лекции основите за развитие на селското стопанство от гледна точка на обществените науки. Непрекъснато се сблъскваме с авторитетни личности, които смятат, че могат да си позволяват да хулят или да премълчават този труд. Съществува опасност вследствие на подобно отношение да възникнат катастрофи, за чиито мащаби нямаме представа.

Но и друго нещо си струва да погледнем: който някога е учил история, е забелязал, че винаги, когато големите духове са поставяли пред човечеството високи идеали, малцината им последователи са ги възприемали с благодарност и себеотрицание. Но след повече от 60 години пламъкът на ентузиазма естествено отслабва.

Това може да доведе до изкривяване и разводняване на идеалите. Тогава трябва да се поставят нови жалони. Нека тази книга бъде един от тях.

Моля да бъде взето под внимание, че в някои случаи съдбите и преживелиците на няколко души са смесени, имената и местата са променени, така че да не може нито живите, нито мъртвите да бъдат укорявани или осъждани за нещо. На много места някой изразява мислите и чувствата на друг, а понякога съм правил и допълнения, където съм преценил, че за изясняването на определена ситуация е било необходимо нещо да се добави. Оттук става ясно, че всякакви по-нататъшно разследване е безсмислено и подвеждането под съдебна отговорност би било губене на време. Няма да издам никакви имена, най-малкото за да не излъжа голямото доверие, което някои хора са ми гласували.

След като вече бях написал книгата, цели осем години я оставих да отлежава. Невтасал хляб и непрекипял гроздов сок не стават за ядене и пиене. Оставих я да узрее. После я преработих наново глава по глава, поправих грешките, смекчих местата, където бях излял гнева си към несъстоятелни твърдения, отстраних баналностите и се постарях да формулирам по-ясно пасажите, в които се бяха промъкнали неясноти.

Сега вече появата на нелечими болести и на природни катастрофи по целия свят, както и влошаването на здравето на растения и животни ме карат да извадя на бял свят тези бележки.

Урберг, януари 1988

Началото, което беше малко трудно

На дванадесет години седях в затвора и си плащах за една непредпазливост, която бях допуснал като тригодишен. На тригодишна възраст заявих на родителите си: "Искам да стана селски стопанин!"

И оттогава настана ад! Добрите хора опитаха всичко, за да ми избият тази идея от главата. "Не, не, ето че един род от земеделци и лозари с мъка си пробива път нагоре. Бащата по майчина линия е бил златар във Владивосток, бащата по бащина линия - диригент в Аарау; един от синовете му - музикант в Метрополитън Опера в Ню Йорк. И сега този хлапак заявява, че иска да стане селянин. Иска обратно в калта."

Така мислеха майка и татко и постоянно търсеха нови начини да накарат мисълта за земеделието да ми опротивее.

Сигурно наистина са им дошли до гуша моите хитрини, с които вечно успях да се измъкна и да отида в близката ферма във Ваберн край Берн. Дотам никак не беше далече. Само през улицата. После през елака и по ливадата, под големите ябълкови дървета, и се озовавах пред огромната патрицианска къща, където често гостуваше художникът на цветя и елфи Ернст Крайдолф. Колкото пъти минавах оттам, погледът ми плахо пробягваше през спуснатите завеси на прозорците с надеждата да зърна даровития творец.

После оставаше само площадката на имението и ето го любимият стопански двор. Трябва да е бил вече доста стар, но беше красив със своя бернски архитектурен стил. Само че що се отнася до реда и чистотата - нека снизходително замижим с едното око.

Затова пък тук животът пулсираше и винаги имаше нещо тайнствено. Всяко пространство си имаше собствен аромат. Колко различно миришеше в конския обор от отделението на кротките крави. Каква разлика между мястото, където кудкудякаха кокошките и това, в което беше затворено прасето. Вчера свинята е родила дванадесет прасенца. Промъквам се на пръсти, защото грубият и силен като мечка ратай ми е забранил да ходя там. Той хич не можеше да ме понася - сигурно защото исках всичко да вида и нався-

къде си пъхах носа. Беше промърморил, че дебелията Бертата има нужда от спокойствие и стриктно следеше това да се спазва.

Веднъж ме пипна, разтърси ме с широките си къртовски ръце и закрепя нещо за камшика си, ако още веднъж се вмъкна там. В този момент му обещах какво ли не, но после ходех пак и пак, само че вече постоянно поглеждах с едното око за него. Той носеше тежки дървени обувки, а аз бях бързокрак. Дори да прибавим дължината на един конски камшик, стигаха ми десет крачки преднина, за да му се изплъзна.

Само един път се случи пак да ме хване. Седях високо горе на ябълковото дърво, уверен, че съм направил откритие: най-отгоре, където слънцето огрява най-добре, ябълките са най-сладки. Ратаят налетя с ругатни, подпря дръжката на камшика си на ствола и застана на стража под дървото. Тъй като и двамата си мислехме горе-долу едно и също, той: "Няма вечно да седи горе"; аз: "Няма вечно да стои долу", нищо повече не се случи.

Трудна работа, когато се срещнат двама дебелоглави бернчани, които следват един и същ основен принцип: никакво отстъпление!

Камбаната заби за обед. Той си стоеше. Аз също.

Удари един часа. Храбрият ратай не помръдваше. Нито пък аз.

Към два часа се сети, че да седиш е по-лесно, отколкото да стоиш. Седна - и заспа. Могъщите му гърди се повдигаха и спускаха равномерно. А когато започна да се чува тихо похъркване, аз внимателно се спуснах от дървото, без да го изпускам от поглед. С едно движение той скочи на крака. Но аз вече имах своите десет крачки преднина и бях спасен.

Стопанинът беше съвсем различен. Неуморно зает, но спокоен по нрав, винаги нещо умислен, той нямаше време да се занимава с мене. И тъй като за мен най-висшата цел на тази земя беше да стана истински селянин, аз гледах на него със страхопочитание.

Когато закръглената, симпатична стопанка месеше хляб, беше същински празник. Целият двор ухаеше на сладкиша, който се пъхаше в пещта след хляба. Струва ми

се, че и до днес долавям аромата на разкошния ябълков сладкиш със златистокафява коричка. Лиза, бързивата слугиня, казваше, че ходя там само заради него. А това просто не беше вярно. Ходех главно заради говеждите изпращания. Разбира се, че обожавах сладкиши, но оборът винаги ме привличаше с неудържима сила. Там изстъргвах с едно дълго дървено гребло говната от купчината, за да им е чисто на кравите. Но това го правех тайно. Никой не знаеше. Ако се разбереше, със сигурност и ратаят щеше да научи.

Оборът нямаше задна врата, така че вътре бях в задънена улица. Измъкването оттам беше невъзможно. Именно този обор ме издаваше ден след ден. Вечер, когато се връщах вкъщи, преди да пристъпя прага, се миех с една скрита четка и кофа вода. Нито едно петънце, нито един конски косъм, нищичко не оставаше по мене. Но майка ми имаше фино обоняние и надуваше миризмата на амоняк от спарения обор. Тази проклетия не се махаше от дрехите.

Тогава ядях бой. Баща ми неизменно ми хвърляше един пердах - дори когато се прибираше късно през нощта и аз вече спях, защото пак съм ходил в селския двор.

Двайсет години по-късно узнах от трудовете на Рудолф Щайнер какъв непризнат принос има кравата за развитието на човечеството и какъв дълбок смисъл се крие в това, че най-възвишеното същество, което някога е стъпвало по тази земя, е родено в един обор.

Едва тогава ми стана ясна връзката между човека и животното. А също и какво срамно отношение имаме обикновено към животните, въпреки че би трябвало от благодарност и за компенсация да правим най-доброто за тях.

Трийсет и пет години по-късно проектирах и построих обор, в който почти не се образуват амонячни изпарения и дрехите в никакъв случай не миришат 24 часа след петминутен престой вътре. Може би, така си мисля сега, когато съм прехвърлил петдесетте, детските ми преживявания са допринесли за това, по-късно да развия у себе си куража и фантазията, необходими за изграждането на обора по начин, съвсем различен от обичайния.

Защото въпреки многото бой, който съм изял, въпреки ужасните скандали, връзването за ръце и крака за рамката на леглото, въпреки отлъчването от общата трапеза и на-

малената дажба, и въпреки че на Великден, Коледа и на рождения ми ден ме оставяха без нищо, докато братята и сестрите ми получаваха подаръци - въпреки всичко това отново и отново ме влечеше към обора на кравите.

Нямаше полза от заключените врати. Никакви дебелите въжета не можеха да ме спрат. Аз успях да се отскубна. После използвах прозореца за изход и редицата от черешки до стената за стълби. С всяка порция пердах решението да стана селски стопанин се загнездваше все по-дълбоко в мен. И когато ми подвикваха с искрено презрение "селянин", тази дума изпълваше с топлина цялото ми тяло. Гордеех се с нея. Да, точно такъв исках да стана!

Когато душевният натиск и неразбирането станаха непоносими, дванайсетгодишен избягах и изчезнах в мрака на нощта, с намерението да прекарам остатъка от младежките и ученическите си години при някой селянин в планината. Щях да му помагам в работата, да стана голям и силен в тези сурови условия, и едва като пораснал мъж да се появя отново.

По това време се бяхме преместили в Цюрих и цяла нощ тичах покрай брега на Цюрихското езеро, а на разсъмване заспах в една покрита корабна стоянка. После продължих нататък и вечерта стигнах капнал от умора в Уцнах. Попитах на улицата къде може да се пренощува, насочиха ме към кмета. Той беше умен човек и още щом му изтърих своето обяснение за някакви познати в планината, при които отивам на гости, веднага включи каква е работата. Три минути по-рано беше чул по радиото съобщението за моето издирване и сега гледаше с удивление до каква степен разпространеното описание съвпада. Покани ме любезно на вечеря, сигурно за да се увери напълно и да има време да уведоми съответния отговорен орган. По-нататъшната организация на вечерта вече беше работа на селския полицаи.

И така, седях си аз в затвора на Уцнах, където имах достатъчно време да изучавам връзаните по стените имена и драскулки на предшествениците ми в килията, да размишлявам за бъдещето си и да обмислям дали все пак не е по-добре да се вразумя.

О, да имах джобно ножче или молив! Стените онази нощ

щяха да се обогатят с още един надпис и той щеше да гласи: И все пак искам да стана селски стопанин!

Селският стражар - междувпрочем много симпатичен човек, трябва да е бил опитен педагог, защото на другия ден, след тенекиената паница със закуска, не просто ми връчи билет за къщи, както се надявах, ами предвидливо ме съпроводи и лично ме предаде на баща ми - и мъките започнаха отново.

След още едно бягство детската социална служба се погрижи да напусна дома си. Щяха да ме пратят на село, при един строг настойник, който щеше да ми избие глупостите от главата и където освен училището ме чакаше тежък труд. И ако пак не се подчинявам, повече никаква милост - ще видя аз тогава какво значи да изгубиш бащиния дом.

Слушах тази реч със сериозно изражение. Никой не трябваше да разбере, че с всяка заплаха ми става все по-светло на душата. Нали точно за това жадувах. Това ме доближаваше до горещо желаната цел: в стопански двор, при строг учител, който стъпка по стъпка щеше да ме посвети във високото изкуство на селската работа и въздействието върху живия свят.

И тъй, външно се правех на съкрушен. Но колкото и да се напъвах, не потичаха никакви сълзи. Навярно защото вътрешно ликувах.

И тогава се появиха мъчителни съмнения. Дали наистина ще ме сполети големият късмет! Толкова често ме бяха заплашвали и все нищо не излизаше.

Тези съмнения не се разпръснаха дори и тогава, когато един ден наистина пригответихме куфарите и социалната работничка ме заведе на гарата. Дали пък всичко не беше само театър, за да ме сплашат! Ами ако влакът, в който седя, не потегли! Ами ако придружителката ми изведнъж вземе, че изтълкува погрешно изплашената ми физиономия, хване ме за ръката и ме върне като разкаян грешник обратно под закрилата на бащиния покрив!

Изпълнен с напрежение и очакване, погледнах през прозореца. Точно след две минути всичко щеше да се реши. Вперих очи в гаровия часовник - за мой ужас голямата стрелка беше спряла. Не, не беше. Само така ми се струваше - с моите бурни надежди се чувствах осъден да чакам и секундите ми се виждаха дълги минути, минутите - мудни

часове.

Гарата беше тъмна. Сиво, накъдето и да погледнех. И мрачно вътре в мен. Влакът потегли.

Тогава от гърдите ми се изтръгна мощен, пронизителен ликуващ вик. Чакащите по пероните и махащите за сбогом втрещени се извърнаха към мен и сигурно си мислеха: "Този е превъртял!"

И имаха право. Сега се превърташе, преобръщаше се моята съдба. В мен бушуваха водовъртежи от радост. И когато влакът най-сетне излезе от гарата, навън времето беше чудесно, а в мен - сияйно и светло. Така, четиринайсетгодишен, аз отпътувах към следващите седем години от живота си, преизпълнен с щастие; сдобих се с настойник, който въртеше къща и двор и разбираше моите възжелания. В този ден слънцето изгря в мен.

Трийсет и седем години по-късно управата на сдружението за водолечение в Раперсвил и околностите му ме помоли да изнеса лекция за биологично-динамичното земеделие. Съгласих се с удоволствие. Но не повярвах на очите си, когато прочетох в изпратената малко преди събирането покана, че то ще се състои в Уцнах.

Когато в ранно детство си преживял едно място така, както аз бях преживял това градче, където цялата ми надежда бе хвърлена в затвора, името му остава издялано с неизличими букви в душата ти.

Вярно, че хората познаваха мен и нашата работа в Голденхоф от едно двусерийно предаване по швейцарската телевизия, но дали можех да разчитам, че някой сериозно се интересува от нови идеи в селското стопанство и хранителната промишленост? В навечерието на лекцията още се обсъждаше дали малката зала на хотела с нейните 86 места няма да е достатъчна, защото в голямата имаше цели 380 места.

Щом узнах, че организаторите са избрали голямата зала, получих сърцебиене. За един оратор е по-благоприятно да говори в зала с 86 места, да дойдат 90 души и да се посблъскат, отколкото в зала с 380 места, от които да се заемат седемдесет. С неприятно, тягостно усещане в стомаха аз тайничко наблюдавах входната врата.

На четиристотин двама и първия новопристигнал си

отдохнах с облекчение. Всички слушаха с интерес изложението ми. Ако тези нищо неподозиращи хора знаеха, че тук някога съм лежал в затвора, може би и най-малката стаичка щеше да се окаже твърде голяма.

Така се срещнах с една изключително благоразположена и съпреживяваща публика. Накрая се наложи водещата да прекрати въпросите, иначе щяхме да се разотидем чак призори.

На следващия ден ми се искаше да остана и да кажа едно "здрасти" и на двамата - на кмета и на полицейския стражар, но в крайна сметка се отказах. Ако са още сред живите, сега трябва да са хора на преклонна възраст, които със сигурност имат нужда от заслужен мир и спокойствие и едва ли ще си спомнят за мен.

Как бях принуден да променя начина си на мислене

Алгебрата не беше любимият ми предмет. С радост се отдавах обаче на природознанието. Тук усещах близостта на живота и можех да се потопя във величието на творението. Но каква полза и от най-добрата дарба, ако не попадне на подходящ учител?

Аз имах късмет! Учителят, който преподаваше по този предмет, забеляза моето усърдие и започна да ме насочва.

Но това не беше всичко. Неговата собствена съдба ме разтърси и пробуди, разруши привидната сигурност, в която живеех, и ми откри един нов път. След като веднъж се появи в училище, подпирайки се на бастун, а скоро след това замени бастуна с патерица, на нас ни стана ясно, че сме последният му клас. Той направи всичко възможно, за да надвие коварната болест, не пожали сили и средства, за да се добере до най-добрите лекари. Заболяването му беше тръгнало от невинна травма от войнишките години, получена при падане от ски в швейцарските планини. Постепенно из цялото му тяло беше започнала да се разпространява прогресивна, с нищо нелечима парализа. Отидох да го видя в дома на семейството, където държеше една стая. Хората полагаха за него трогателни грижи и педантично след-

ваха указанията на лекаря.

Никаква полза. По-късно го посетих и в болницата, беше вече съвсем скован от болестта. Там много се стараеха, да се твърди обратното би било несправедливо. Но - напразно!

Докато не се намеси брат му. Той също беше добре платен учител на държавна работа и имаше не само идеи, но и пари да повика, след консултация с главния лекар, един холандски специалист, който беше постигнал удивителни успехи в тази област. Благодарение на този човек борбата със злото беше подхваната и откъм хранителния режим. От този момент нататък болният трябваше да спазва строга диета. Малки количества, затова пък редовно: силен бульон с месни екстракти, леко пилешко и бяло телешко месо, за да може тежко болният организъм да се разтовари и да събере нови сили. Така бе осъществено на практика онова, което умните хора отдавна са осъзнали - медицината и науката за храненето трябва да си подадат ръка, ако лечителското изкуство иска да се увенчае с истински успех.

Вероятно във всеки друг случай общите усилия щяха да доведат до целта, но при този пациент изглежда поражението бяха отишли твърде далече. Когато след дълъг промеждутък от време отново го видях, той беше измършавял като скелет, ръцете и езикът му също бяха парализирани и не съм сигурен дали ме позна.

За мен това беше трудно поносима гледка. Аз наистина го обичах като никой друг учител преди него. Помолих го, без да помръдна устни, в дълбините на сърцето си, да ми прости за всички момчешки лудории, в които винаги бях заемал челно място. Не е лесно да стоиш и да си задаваш плахо въпроса дали не е твърде късно за прошка. Така се простих с него, разкаях и със сълзи на очи.

Около половин година по-късно научих от брат му, че е още жив. Привърженици на някакъв т. нар. биологично-динамичен селскостопански метод бяха помолили главния лекар за един последен експеримент. Той веднага се беше съгласил - сигурно от желание да не утежнява статистиката на смъртните случаи в болницата. Оттам болният беше отведен в дома на едно обикновено трудово семейство, което от време навреме се наемаше да се грижи за някой без-

надеждно болен - от благодарност за това, че някога жената, макар и отписана от лекарите, все пак беше успяла да се излекува от рак. Трябваше да отида да го видя.

Не че не вярвам в чудеса. Всеки ден се случва по някое - за онзи, който иска да го види. Вижте, розите все още цъфтят сред цялата крещяща несправедливост на този свят!

Но това, което чух тогава, беше съвсем необичайно за моите представи. Междувременно бях започнал работа като държавен селскостопански служител и възпитател в един дом за момчета, към който имаше и ферма. Така че не можех и да замина веднага. Изминаха още три месеца. Но после вече се отправих на път, защото аз съм от онези ужасни скептици, които могат да бъдат убедени само с непоклатими факти.

Дървената къща се намираше сред зелената на голяма градина. Бордюр от цветя обграждаше пътеката. Зад високите прътове на зеления фасул имаше добре оформено компостно депо, прилично покрито със суха трева. Зеленчуците бяха здрави и богати. Отрупаните с плод клони на ябълките и крушите бяха надвиснали тежко над земята.

Беше есен, но листата бяха зелени, без следа от болести и петна. В клоните жужаха пчели, пърхаха пеперуди. Оградата не се виждаше от огромните слънчогледи, чийто златистожълт блясък се забелязваше отдалече.

Животът доста здраво ме е притискал и никога не съм бил сантиментален, но на това място усетих някакъв благодатен покой. Братът на моя учител беше решил, че като селскостопански служител ще проявя интерес, и ми беше разказал, че тези хора работят без отрови и изкуствени торове.

Вече си признах, че в училище не бях сред най-схватливите, но не съм и толкова глупав, та да се оставя лесно да ми представят черното за бяло. От селскостопанското училище и от практиката знам, че една трета от цялото производство на хранителни продукти на тази земя се унищожава от вредители и паразитни гъби, следователно една трета от човечеството би умряла от глад, ако не се използват пестициди и отрови. Разбира се, не се разсърдих на брата на учителя ми, когато изказа мнение, че земеделието и градинарството би трябвало да се откажат от отровните ве-

щества, като при това ме изглежда многозначително. Той в края на краищата беше само учител и не ги разбираше тези работи. Аз обаче съм квалифициран селскостопански специалист и съответно нося отговорност за производството на насъщния.

Има огромна разлика между това, да се рееш сред природата в свободното си време през ваканцията, и задължението ден след ден реално да се грижиш за изхранването на хората. И ако човек, излекуван по чиста случайност от тежка болест, от благодарност към съдбата приема в дома си един безнадеждно болен, това несъмнено е прекрасно и похвално, но не може да бъде определящо за другите, които здраво са стъпили с двата си крака на земята. И дори да приемем, че има нещо рационално в тази т. нар. биологично-динамична, уж чужда на химията земеделска методика, това би означавало, че всички добросъвестни изследователи в областта на химическата индустрия, всички учени и професори, които всеотдайно изучават живота в природата, за да открият подходящата отрова за всеки вредител и всеки плевел, са нанесли непоправими вреди - ако изведнъж се докаже, че може да се мине и без това.

Не, не, и пак не. Това не може да бъде. Пък и професията на селския стопанин вече е станала доста сложна и допускането на дилетантски брътвежи в нея може да има лоши последствия.

Ето така храбро се самоубеждавах и никак не беше излишно! Защото пицните зеленчукови лехи, лъскавите ябълки, богатата цветна украса на храстите, уханието на цветята и живителното бръмчене на насекомите безжалостно подриваха моята увереност.

Къде съм виждал подобно здраве и изобилие? Никъде другаде. Но аз не се оставях току-така. Не съм се учил във водещи ферми и при строги учители, не съм посещавал едно от най-авторитетните селскостопански училища в Швейцария, не съм специализирал овощарство в една известна и призната далеч извън пределите на страната централа, за да се оставя на първия срещнат да ми обърква представите само защото гледа на нещата малко по-иначе!

И още нещо - ако наистина има рационално зърно в тази работа, как така нито в училище, нито в църквата, нито във висшата професионална школа не се е споменавало

името на основателя на биологично-динамичната методика, на този Рудолф Щайнер? А не е ли за сметка на това основателят на аграрната химия, барон Юстус фон Либих, световноизвестен? На негово име са кръстени училища, университети, улици, фирми за преработка и експорт. Им-позантната му глава - една действително гениална глава - е овековечена в паметници, бронзови бюстове и картини.

Неговата брошура с резултатите от изследванията, с които доказва, че реколтата се повишава с помощта на минерални торове, обикаля през 1830 г. целия свят като никоя книга дотогава. Преведена е на всички езици и се използва във всяко селскостопанско училище и до днес, след повече от 150 години. Уникалните му открития са дали на химическата промишленост тласък, който се измерва в милиарди. Оттогава употребата на изкуствени торове постоянно се покачва, както и на химически средства и отрови за борба с гъби, плевели и други вредители. Вярно, не можем да не забележим следното: колкото повече изкуствени торове, толкова повече отровни вещества е необходимо да се използват. Знаем, знаем, веднъж дискутирахме тази зависимост в школата. Но един от преподавателите изтъкна убедителния аргумент, че това само по случайност изглежда така, защото на вредителя му е все едно как е било торено растението - изкуствено или естествено. За него важното е да се нахрани. И с това въпросът беше приключен. Друг вариант би бил немислим. Защото ако приемем, че растението, отгледано с изкуствени торове, наистина е по-уязвимо за гъби и вредители и следователно трябва по-често да се ръси, това със сигурност означава повече остатъци от отровите във и по хранителните продукти: ами че това ще се отрази негативно върху здравето на населението. А това не би го допуснал никой избран от народа политик, никой министър, никой баща на отечеството. Нали те затова са там и са положили клетва да се грижат за благо на народа. Те посвещават голяма част от своите мисли и стремежи, ден и нощ именно на грижата за здравеопазването. Следователно дори появата на подобни мисли, че може да съществува някаква връзка между повишената употреба на изкуствени торове и необходимостта от засилване на борбата с вредителите, както и с влошаването на здравословното състояние на населението, е абсурдна и престъп-

на. Заслужава наказателно преследване.

Нека не бъда несправедлив - в учебника ни по наторяване от 1945 г. имаше на една от последните страници критично описание на биологично-динамичния метод. Него аз си го прочетох по-късно сам. В школата не ни занимаваха с това. Сигурно защото не си заслужава.

Всички тези мисли нахлуха в съзнанието ми. Объркваха ме. Ах да, вярно. Намирам се в една градина, която се оглежда според тези нови принципи - според учението на един еретик.

Добре стана, че бях влязъл тихо и внимателно се оглеждах, защото все още май никой не ме беше забелязал. Смело използвах това време, за да разуча щателно изправилия се пред мен градински навес - да огледам за празни, старателно подредени, пъхнати зад сандъка торби с изкуствени торове и за скрити кутии с отрови. Доверието е въпрос на чест, но тук си трябваше висша степен на бдителност и предпазливост. Не намерих нищо подобно!

Само една червеноопашатка се спусна над мен от изданието покрив, а зад навеса забляха две овце. Това вдигна на крак бернската овчарка, която спеше зад къщата. Нейният лай доведе до отварянето на вратата.

Умело изиграх ролята на самата невинност, поздравих любезната стопанка и изявих желание да посетя стария си учител или да му предам поздрав, ако здравословното му състояние не позволява да бъде обезпокояван. Тя ме покани да вляза. После тихо си поприказвахме в стаята.

Жената ми разказа как са го докарали преди девет месеца. Като мъртвец. Разказа още, че живеят само от онова, което ражда голямата им градина - зеленчуци, билки, плодове, ягоди и малини. Овцете дават мляко, от което се прави сирене и кисело мляко, пчелите - мед. И какво месо! От десет години не са използвали нито изкуствен тор, нито отрова. Всичко се тори само с растителни торове и с компостирани изпражнения. Жито за пълнозърнестия хляб вземат от един селянин, който работи по същия начин като тях.

След половин година езикът на болния се пооправил и сега можел малко да говори, макар и бавно. А отскоро почнал и да си помръдва пръстите. Но нека сам да види. Ся-

каш е станало чудо.

Простичкият начин, по който тази обикновена жена описваше всичко това, включително как тя самата е възстановила здравето си, след като осъзнала, че всяко отвърщане от природните условия води до заболявания, ми създаде още по-голямо чувство на несигурност.

Нещо дълбоко в мен силно се развълнува. Нейният разказ за преживяното и осъзнатото беше разтърсващ. Такова спокойствие и сигурност, на които е способен само човек, подложен и устоял на тежки житейски изпитания, които вече не си задава въпроса дали онова, което представя като зряло учение, ще бъде посрещнато с хули или с похвали, това бе за мен нещо толкова ново, че спрях да трупам възражения върху възражения и за пръв път истински замлъкнах - и външно, и вътрешно. На моето високомерие, осъновано върху придобитите знания, беше нанесен удар, за който не бях подготвен.

И тогава го видях, него, белязания от смъртта. Накратко, защото цялата история беше твърде потресаваща: мислех, че мога да издържа на доста неща, но това ми дойде много. И тъй, след кратък и неловък разговор за дреболии, си тръгнах с обещанието да дойда пак. После се хвърлих в работата си, от една страна, за да се откъсна от преживяното, от друга - за да забравя онова, което не разбирах. Но то не ми излизаше от главата. Така или иначе, до следващото ми посещение измина цяла година.

А когато след година отидох пак, случи се точно денят, в който сакатият ми учител, придържайки се с мъка за ламперията на стаята, за пръв път се осмеляваше да направи няколко крачки. Сега вече моята интелектуална надутост не можеше да издържи под тежестта на фактите, пред които бях изправен. На връщане забелязах някакво треперене в ръцете си, сякаш нервите ми отказваха да си вършат работата. Тогава осъзнах, че нещо ново приижда в живота ми, нещо могъщо, от което повече не мога да избягам.

С проясняването на причините и следствията бях принуден да търся нови ориентири. Чувствах се като проглеждащ слепец. Беше като събуждане от дългогодишен кошмар, изпълнен с измамни образи, което грубо ме е върнало обратно в реалността.

Бях станал неволен свидетел на това, как вследствие на

дребна злополука един здрав мъж в най-добрата си възраст се разболява все повече и повече. Добрите и старателни грижи не помагат. Става все по-лошо! Влиза в болница, където първокласни лекари правят всичко, каквото знаят и могат; към техните усилия се прибавят и най-новите идеи в науката за храненето. Въпреки това бавно, но сигурно той се приближава към гроба. Беязан от смъртта, парализиран и изкуствено поддържан жив, приятели правят последен опит да го спасят чрез здравословен начин на живот, основан на учението на Рудолф Щайнер. И този опит успява: защото е изпълнено най-важното условие за възвръщане на изгубеното здраве - здравословна земя.

Щом се прибрах в стаята си, се хвърлих на леглото и се опитах да подредя безразборно връхлитащите ме мисли. Но не ми се удаваше. Грабнах телефона и позвъних на един градинар, за когото ми бяха казали, че от години прилага в стопанството си биологично-динамичния метод. Казах му, че имам намерение да се изправа пред съда, защото въз основа на наученото систематично съм тровил хората и съм способствал рано или късно да залинеят и заболеят. Ето защо вече не виждам разлика между този, който вдига камък да разбие черепа на ближния си, и онзи, който ограбва здравето на ближните с хранителни продукти, съдържащи отровни вещества. Първото става внезапно и безболезнено, второто е постепенно и мъчително. Но и двамата са убийци!

Освен това съм в голямо затруднение, защото е немислимо всичко, което е било досега, да се окаже пълна глупост и да трябва да се променя според учението на Рудолф Щайнер. Как да се ориентирам в тази ситуация?

Добрят градинар, доста изненадан от това обаждане (тъкмо засаждаше марулите), се опита да ме успокои. Постара се да ми обясни защо това, което десетки хиляди вършат, без да се замислят, се е наложило като "правилно" - защото са го измъдрили едни свръхинтелигентни, безотговорни към творението хора, и си го преподават във висшите селскостопански школи, та ако ще светът да пропадне. Моето виждане за нещата може да е справедливо, но е изключително опасно. Би трябвало да съм наясно, че като самообвинител на себе си ще бъда тикнат в нервна клиника дори само затова, че в наказателния кодекс няма параг-

раф за такова провинение. Така че не ми остава нищо друго и той не би могъл да ми даде по-добър съвет, освен да изуча основно новия земеделски метод и след това енергично, красиво и праведно да започна да го прилагам и така да го поставя редом с другия. Най-голямо въздействие има живият пример. А що се отнася до въпроса ми за досегашната практика, нещата трябва да се разглеждат като процес. За творението най-висша цел е развитието и усъвършенстването на човека. Затова отвреме навреме на земята се изпраща някой високо посветен - да учи другите, да обновява дегенерациите, да предупреждава за надвиснали катастрофи. Ако искаме да се развиваме, не трябва да засядаме в старите форми, а с готовност да се стремим към нови познания и да ги претворяваме в дела.

Накрая каза, че има да добави още две неща. Добре е онзи, който чувства духовен подтик към ново дръзновение, без много помайване да се залавя за работа, но и да си дава сметка, че тръгва по пътя на саможертвата. С това той приключи разговора и най-вероятно се е върнал към марулите. За мен остана удивлението как един обикновен градинар е достигнал до такава житейска философия и как без каквато и да било предварителна подготовка беше в състояние да ми отговори по този начин.

Аз приех съвета му и до ден днешен се стремя да го следвам.

Как едва не попаднах в инвалидна количка

Болките в коленете ставаха все по-силни. Признавам, че коленете ми често бяха мръзнали, защото като момчета смятахме за проява на слабост, ако чак до зимата не ходим по къси скаутски панталони.

В училище винаги успявах да си намеря място до прозореца. Така можех да си топля коленете, ако имаше слънце и лъчите му влизаха през стъклата.

Бях едва 21-годишен и вече имаше дни, в които се налагаше да се издърпвам нагоре за перилата, за да си легна в леглото. На ставите ми се бяха образували шипове. Дали

от пренапрягане, от лошо хранене, отлагания от твърде много бяла захар и бял хляб, или пък от простуда, така или иначе, понякога болката ставаше нетърпима.

Тук трябва да спомена, че ядох прекалено много бяла захар. Учителят по природознание в гимназията веднъж запали две бучки захар, с което убедително ни демонстрира каква висока стойност има захарта като енергиен носител. Бучките горяха пред очите ни със светъл пламък. Освен това той ни обясни значението на захарта за здравата и силна костна структура. Оттогава нито едно зрънце захар не беше в безопасност в близост до мен. На всичкото отгоре открих и бутилката с испански ром, от който баща ми от време на време добавяше по някоя капка в чая си. И така, аз започнах да подобрявам вкусовите качества на бучките захар с няколко капки ром, защото онова, което е добро за възрастните, със сигурност няма да навреди и на едно дете. Много години по-късно научих от книгата на Гюнтер Шваб "Танцът с дявола" какви поражения нанася бялата захар на организма.

Бедата не дойде изведнъж. Отначало започна с леки прободания. Но в края на краищата нали човек е доста издържливо същество. Болките се засилваха. Но кой е склонен да си признае, че му има нещо? При промяна на времето положението ставаше особено тежко. Когато коленете ми започнаха да се схващат, отидох на лекар. Той ми даде една помада. Тя сигурно беше много хубава. Единственият ѝ недостатък беше, че на мен не ми действаше. Отидох при друг лекар, но този път не се оставих да ме отметне с една помада. Искях да ми каже какво става. Той ме прегледа внимателно, чу пращенето и скриптенето в ставите. Беше все едно че кола с железни колелета се движи по пътека, настлана с чакъл. После измърмори нещо на латински. Тъй като в училище имахме само немски, френски и италиански, не разбрах нищо от цялата работа. Помолих го да ми преведе. Тогава той каза кратко и ясно: "Ревматични оплаквания."

Дотогава си мислех, че ревматизмът е нещо, което сполетява старите хора, и затова ми беше трудно да повярвам. И следващият лекар като че ли беше склонен да се съгласи с мен. След бегъл преглед каза, че това са глупости. На тази възраст човек не хваща нито подагра, нито ревмати-

зм. Но ако си въобразявам, че пред него мога да симулирам и да се правя на болен за сметка на Здравната каса, не съм познал. Само си въобразявам. И всъщност не ме ли е срам, млад човек, така да се превземам?

Отчаях се и не предприех нищо повече. Лекарят не ми помогна, но затова пък нарани достойнството ми. Аз съм последният човек, който ще вземе да се преструва, и по-скоро ще си счупя зъбите от стискане, отколкото да допусна нещо да ми проличи. Освен това се чувствам добре само по време на работа, на слънце, на чист въздух и при интензивно движение. Тези четири неща са, така да се каже, моята жизнена субстанция. Така че той много се лъжеше.

Ако болките не се засилваха все повече, щях да се откажа. Но един приятел ми препоръча някакъв много способен лекар. Отидох при него без особена надежда. Той не бързаше. Прегледа, опипа и снима на рентген всичко. Изпълних се с доверие към него и твърдо реших така да го разпитам, че картината на болестта да ми стане напълно ясна.

Той постави диагноза: arthritis deformans. В превод: поразяващ ставите ревматизъм. После ми каза, че ако искам да бъде напълно откровен с мен, трябва да признае, че до този момент не е изнамерен начин за премахване на това зло. Може да ми предприше мазила и инжекции, но те няма да ме излекуват, а само ще облекчат симптомите. Медицинската наука и изследователска дейност полага усилия за разработването на ефикасни средства. Нека отида пак, ако болките се влошат.

След този преглед ми причерня пред очите. Ако подмолната болест продължи да се развива така, дори и мазилата и инжекциите да задържат и да забавят процеса, в най-добрия случай най-късно на 28 години щях да стигна до инвалидна количка. И тогава щях да завися от добри хора, които от време на време да ме изкарват на слънце.

В пристъп на дива ярост срещу тази съдба още същата вечер тържествено се заклях: никога вече няма да стъпя при лекар! Консултирах се с четирима и нито един не можа да ми помогне.

Оттогава сам изучавах жизнените процеси. Природата, човешкото тяло, храненето и духовните сили. Поглъщах всичко, което ми попадеше в ръцете. Бирхер-Бенер, Аре Ваерланд, индийски мъдрости, Вернер Цимерман. У него

се натъкнах на "Праевангелието", превод от арамейския оригинал, резюмиран в книгата "Мирното послание на есеите"¹, издадена от Едмонд Шекели. Там се поставя въпросът за съвършения живот и за това, какво трябва да прави болният, за да оздравее. Тази глава е била отстранена от Планинската проповед на един отдавнашен църковен събор и се намира във Ватиканската библиотека в Рим. Не съм достатъчно компетентен, за да мога да преценя дали казаното в нея е валидно и днес, тъй като всичко се променя и развива. Но бях готов на всичко, за да избегна участието на инвалид.

В това писание се твърди, че болният трябва да се въздържа от храна толкова дни, колкото години е живял в грях, за да се освободи от отровните вещества, насъбрали се в тялото му. И така, аз реших да гладувам десет дни.

Първите дни все още вършех по-лека работа. После започна да ми причернява пред очите при навеждане. Вероятно не съм правил нещата както трябва, защото според днешните представи гладуването не бива да изключва приемане на течности. Аз не ядох и не пих в продължение на десет дни абсолютно нищо. Е добре, значи съм объркал нещата, но имаше подобрене. И то поразително!

На третия ден урината ми се оцвети. Първо стана кафява, после гъста и тъмнокафява. А онова, което с помощта на ежедневни клизми и вани напускаше червата, представляваше смрадлива гадост. Не знаех, че тялото може да съдържа в себе си толкова мръсотия!

Ако днес, на шестдесетгодишна възраст, се радвам на добро здраве и мога да тичам като невестулка, това го дължа на тази терапия, приложена в конски дози, както и на по-сетнешното избягване на вредни и денатурирани хранителни продукти. Никакъв никотин, никакъв алкохол, никакво месо.

Малцина биха проявили волята да направят нещо подобно. Но мен ме очакваше сигурно инвалидизиране. Имам и доказателства. През 1976 г. ми писа една жена от Швейцария, по случайност на същата възраст като мен, която беше научила за моето оздравяване и искаше да знае точно

¹Есеи или есени - членове на аскетична и мистична юдейска секта, основана във II в. пр. Хр. (бел. пр.).

какво съм правил. Тя беше застигната на млади години по същото време от същото зло и доверчиво се беше оставила в ръцете на лекарите.

Веднага я посетих. Исках да я видя лично, защото беше извървяла точно обратния път на моя. За съжаление не можах да се обадя предварително. Щом влязох през вратата (тя ме беше познала веднага, още през прозореца), трескаво заприбира от масата бира, салам, месо и бял хляб и набута всичко в хладилника. Цигарите потънаха в дамската чанта.

Тази жена всеки ден си прави инжекции и взема лекарства, два пъти седмично ходи на масаж, един път на лечебна вана, и вече 40 години пробва какви ли не илачи. Казвала ми е, че за това време се е научила доста да търпи, но има дни, в които просто крещи от болки.

Тя получава най-добрите специализирани медицински грижи! И до днес нито един лекар не я е попитал за начина ѝ на живот! Разноските по лечението се поемат от швейцарската инвалидна застрахователна каса. По препоръка на специалистите си е оперирала тазобедрената става при познат хирург от университетската клиника, тъй като ставните образувания естествено не са се ограничили в областта на коленете. И за съжаление вследствие на това тазът ѝ се е обездвижил.

След време последвала препоръката да си оперира и коленете, но тя вече не събрала смелост. И така си продължава с мазането, ваните, инжекциите, масажите, неподходящата храна и пиетата, с живота в лошия градски въздух, в бетонния блок, и с моментите на виене към небето от болка и отчаяние. И какво са няколко дни гладуване в сравнение с четирийсетгодишни мъки, които от година на година стават все по-страшни?

А пък онзи здрав и прав мъж, който беше станал жертва на множествена склероза и беше стигнал до неподвижност (защото за тази разпространяваща се постепенно из цялото тяло парализа също не е намерен лек), помолих сам да разкаже своята история пред цялата компания на масата. Ако човек преразказва нещо подобно, без да има до себе си живото доказателство, непременно ще бъде заклеймен като измамник, незнаещ мяра в преувеличенията. Звучи просто невероятно.

И тъй, той описа пред шестнайсетте младежи на нашата маса как е гладувал 39 дни. От жена си научил, че лекарят не може повече с нищо да му помогне и че с него е свършено. Преследван от мисълта за това, как ще се парализира и ще се превърне в тежест за семейството, и с близката смърт пред очи, той заложил всичко на една карта.

Неговият шеф, социално ангажиран собственик на фабрика, провел дълъг разговор с лекаря. Той му казал, че наблюденията върху пациенти с по-лека форма на това зловещо заболяване сочат, че при такова напреднало и бързо развиващо се разпадане на организма може да се очакват най-много още пет години живот. Но краят може да настъпи и за две.

Шефът си спомнил за самоотвержената работа на своя сътрудник при създаването и прохождането на фирмата и подписал договор, с който се задължавал през следващите пет години все така да му изплаща заплатата в пълен размер, та поне на първо време петчленното семейство да не изпадне в нужда.

Обреченият на смърт се отказал от каквото и да било понататъшно медицинско лечение, изсипал всички химически прахчета и таблетки в клозета, гладувал 39 дни и оздравял.

Когато се показал отново пред хората, се почувствал като онзи прокажен, който се излекувал, появил се пред жреците, а те го изгонили, понеже не можели да повярват на това, което виждали със собствените си очи.

Шест седмици по-късно бившият инвалид започнал да строи дървена къща, защото от болестта му била останала изострена чувствителност към всичко нездравословно и сбъркано. Сега има голяма градина и семейството му живее от плодовете на земята, обработвана без химически вещества.

Сияещият му поглед и блестящото му здраве оставиха у нас, неговите слушатели, незабравимо впечатление.

Радости и мъки при преобразуването на една ферма, използваща изкуствен тор, в биологично-динамично стопанство

Докато разсъждавах как най-добре да осъществя на практика новите идеи, бързо осъзнах, че познанията ми са свършено недостатъчни. Само въодушевление просто не стига.

Не ми оставаше нищо друго, освен да си пробивам път в науката за живота, докато нещата не ми се прояснят. Стори ми се избавление, когато някой ми писа, че в Германия, в Шутгарт, се организира уводен курс в биологично-динамичния метод.

Това беше пътят, там трябваше да ида. Но ваканцията ми не стигаше за целия курс. Затова помолих директора да ми позволи да ползвам две ваканции една след друга. Той даде разрешение. Не бях на себе си от радост.

Бяхме осем швейцарци сред петдесетте участници в един от първите уводни курсове след Втората световна война, през 1951 г. Градовете бяха още полуразрушени от бомбардировките. Броят на изчезналите беше голям. Днес човек трудно може да си представи какво означаваше тогава за хората в Германия да могат отново да се събират, след като в "Третия райх", макар и първоначално поощрявано, впоследствие движението "Деметра" е било строго забранено и енергично преследвано.

Хората, които държали в библиотеките си "Селскостопанския курс" на Рудолф Щайнер, рискували живота си. Режимът бил забелязал, че който се занимава с тази наука, започва да мисли самостоятелно, а това е най-лошото, което може да се случи на една тоталитарна държава. Някои хора с риск за живота си продължавали да приготвят съставките от лечебни билки, необходими за процеса на компостиране. Имало голяма опасност от доноси.

Ние, швейцарците сме имали щастието да живеем в мирна страна през годините на войната - между 1939 и 1945, и нямаме представа за тези неща. Никой от нас не може да каже колко героично - или пък обратното, би се

държал в такива времена.

По време на уводния курс си водех много записки, много неща научавах с изумление, много не разбирах, а и много съм забравил. На водещите личности в този курс ще бъда благодарен за тогавашното обучение до края на живота си, въпреки че днес, поради различното тълкуване и прилагане на идеите на Рудолф Щайнер, вече не с всичко мога да се съглася.

На лекциите, някои от които бяха просто на твърде високо ниво за моя нешколуван мозък, имах достатъчно време да изучавам глави. Какви разкошни профили имаше там!

Накрая ние осмината се отблагодарихме с една старателно репетирана тиролска песен. Бурни аплодисменти!

На път за къщи имах възможност да посетя двете най-отдавна реформирани ферми в Швейцария, в кантона Тургау. Изгарях от нетърпение да видя как става тая работа без изкуствени торове и отровни препарати. Щом един критичен жител на Берн може да се диви на нещо в Тургау, това означава много. Видяното там ме убеди окончателно.

Незабравам остава разказът на господин Вебер от Гларизег, как преди десет години се изправил пред баща си и му предложил да реформира фермата според новия стопански метод. Той обаче гледал с недоверие на цялата работа:

- Скъпи ми синко, аз съм доживял до старини като уважаван арендатор и знам, че собственикът на имота винаги е бил доволен от начина, по който съм го стопанисвал. Ако искаш да правиш нововъведения, нека не бъде от мое име. Поеми ти имота и риска и бъди щастлив.

И той го поел. Дълбоко убеден, че изкуственото наторяване не е полезно за земята, веднага го прекратил.

И станало, каквото станало. Плевнята не се напълнила със сено. Почти една трета останала празна. Той не очаквал това. В безсънните нощи обмислял дали да не продаде една трета от добитъка. Но нали цялото село щяло да забележи. И докато все не можел да намери разрешение, строго разпределял фуража и го смесвал със слама. Вярно, че четката и чесалото не могат да заменят сеното, но старото селско правило гласи: добре почистено - наполовина нахранено. Кравите направо светели. Ами какво ще кажат съседите, ако почне да носи по-малко мляко в млекопрера-

ботвателната централа? И все пак нищо такова не се случило. А когато дошли контрольорите да проверят маслеността на млякото, тя се била повишила с един процент.

Как е възможно това, разбрах едва по-късно. Обработката на тревата отнема на растенията способността да поемат земните и космическите сили както трябва, така че хранителната стойност на фуража спада, независимо че добивът расте. Благодарение на кварцовия препарат, който се разпръсква над растенията много фино разпределен, качеството се повишава чрез засилване на въздействието на слънцето. Какво значение има слънцето за повишаване на качеството, може да се види, като се изследват равнинното и планинското сено. Но трябва и да се помиришат! Едното е блудкаво, другото ухае. Подобен ефект се постига с употребата на препаратите.

След семейство Вебер отидохме при семейство Освалд в Кларсройте. Те бяха направили промяната преди около 15 години. За това свидетелстваха напетите коне, собственият жребец, хубавите крави, грижливо поддържаните компостни депа, пълнозърнестият сладкиш, отсъствието на стерилизиран ябълков сок - през зимата всекидневно се изстискваше пресен... Тук вееше един нов вятър, чиято свежест имаше благотворно въздействие.

И така, вече достатъчно бях слушал, чел и гледал. Сега трябваше сам да се хвана за работа. Бях се изпълнил с впечатления до пръсване. След завръщането си разказах с въодушевление всичко на нашия управител, който отговаряше за прикрепената към дома ферма.

Той имаше усет за природата и даде разрешение за един опит в малък мащаб. В гората до неговата градина аз поставих първия компост. Три метра дълъг, метър и половина широк и половин метър висок. За целта донесох най-старите изпражнения. След това ги покрих с градински чернозем и с трепет добавих биологично-динамичните добавки от лечебни билки, наричани препарати.

Нямаше и пет месеца, торът стана на ронлива маса. Острата миризма на лайна беше изчезнала, цветът беше черен.

Разбира се, в издигането на купчината аз бях вложил възможно най-голямо старание и внимавах нито един пласт да не превишава осем сантиметра. Между пластове-

те се нарежда по един пръст хубава градинска почва. За свикналите с мъка да разнасят с вилата из полето мазните, слепени, гъсти, черни и смрадливи лайна, тази метаморфоза е твърде неразбираема.

А след като жената на управителя му казала, че след употребата на компост марулята е станала много хубава, и попитала как така пръстта в лехите, наторени с него, е много по-рохкава, пътят беше проправен.

Двайсет крави, двама вола, пет коня, две жребчета, петдесет прасета и сто кокошки всеки ден произвеждат известно количество тор. Следващият компост стигна 90 метра на дължина. Между полския път и гората имаше разстояние от три метра. Там го натрупахме и го покрихме с некачествено сено. И тъй като изглеждаше добре и дългата, права като конец купчина стоеше много убедително на мястото, аз започнах да мътя следващия план.

Нещо трябваше да се направи в обора. Законът за пълното премахване на туберкулозата още не беше влязъл в сила. Деветдесет процента от нашите крави имаха признаци на заболяване.

На коляното на добрата Пъструшка се беше образувала дебела подутина. Повикахме ветеринарния лекар и той каза, че е колянна гъба. Срещу това говореше фактът, че подутината беше доста мека. Аз твърдах, че коляното е туберкулозно. Няколко дни по-късно се появиха големи като картофи удебелявания на вимето. Закарахме добричето при касапина, гной потече от коляното, вимето и дори между ребрата. Диагноза: напреднала активна туберкулоза!

Ех, да можеше момчетата, които помагаша в обора, да не пълнят тайно бутилки с мляко, за да ги разменят за стъклени топчета, дракони, джобни ножчета, пощенски марки и прашки! Всяка година един-двама трябваше да се лекуват от туберкулоза, защото тя се предава от добитъка на хората. Следователно нещо трябваше да се предприеме!

Наистина болните крави редовно се подменяха със здрави от областта над Берн. Но след известно време и те се разболяваха. Ако тръгнеш посред най-слънчевия ден да оправяш сламените постелки на животните, трябваше да запалиш осветлението. Иначе нямаше да ги виждаш. Толкова тъмно беше в обора.

Нямаше какво повече да се размишлява. Те трябваше

да се изкарат навън на чист въздух, на полето, на слънце, каквото и да ми струва това.

И така, аз се постарях да просветя останалите относно незаменимите предимства на полската трева: здрав добитък, повече мляко, по-малко работа, чисти крави, естествено износване на копитата, удължаване на живота, по-леко раждане, повишена плодовитост и чиста съвест спрямо животните.

Но те имаха хиляда и едно възражения. Срещу всяко посочено от мен предимство изтъкваха по три недостатъка: това не може да се променя, никога не сме правили така. Добитъкът ще изпотъпче тревните площи и ще изпомачка две трети от тревата. И евентуалната загуба на тор говори в полза на целогодишното държане в обора. Пък и животните не са свикнали да ходят на паша. И кой ще ги изкарва на полето и ще ги връща обратно? Ами в неделя, кой ще се нагърбва с тази допълнителна работа? Ами ако някое добриче се отлъчи и се втурне към колите на шосето или пък в съседните градини? Чували сме, че кравите понякога се навърлят една срещу друга. Добре, ами ако една крава е бременна и някоя друга я набоде с рогата в корема? Тогава? На всичкото отгоре не бива ценна обработваема земя изведнъж да се превърща в пасище. Направо е жалко за хубавата почва. И между другото, не може ей така насила да се правят разни нововъведения. Една такава ферма си има своите привички. Как така ще дойде някой и изведнъж ще обърне всичко с главата надолу. Да, възможно е изведнъж да има известни предимства. Но какви гаранции имаме за това? И изобщо няма какво да дискутираме, защото което не става, не става и това си е.

Бях принуден да осъзная, че съм подходил погрешно и затова съм ударил на камък. Натъкнах се на най-твърдия гранит. На хората не бива току-така да им се нарушава спокойствието. Трябваше да изнамеря друга тактика, ако исках да успея и да изтръгна животните от синджира. И аз я открих! Дойде ми като дар от съдбата.

Железните подпори, разположени на всеки четири метра в яслата, за да поддържат бетонната плоча отгоре, бяха полуръждясали. Очевидно трябваше да се подменят.

Повикахме ковача. И тогава стана точно каквото се надявах. Той отказа да заварява в обора между вързаните

бременни крави. Ами че те ще изпаднат в шок и ще пометнат. И после той ще се окаже крив, за което не изпитва никакво желание. Браво на този човек! Идваше ми да го разцелувам. Във всяко отношение спомагаше за постигането на моята цел. И точно както гледах да му сложа думите в устата: "Комай подпорите няма да издържат още дълго", той каза кратко и ясно:

- Всеки момент може да се срутят!

Не можете да си представите какъв интерес пита един такъв майстор към поръчка от държавно учреждение. Това не ти е да кърпиш нещо в двора на някой потънал в дългове дребен селянин, който цяла вечност няма да намери пари да си плати.

И така, кравите вън. Най-сетне без вериги. На свобода. С високо вдигнати опашки зафучаха напред - и пощуряха!

Промяната беше всъщност твърде внезапна. Те се блъскаха в дърветата, сякаш дънерите не бяха достатъчно дебели, за да ги видят. Дали пък от дългото стоене на тъмно не бяха ослепели и оглупели? Беснеето като че ли нямаше край. Но накрая на някои все пак им дойде много. Спряха се изтощени и едва си поемаха дъх, с изпъкнали очи и увиснали посинели езици.

Ето че пак някоя крава се втурва подплашена нагоре по хълма, при обратния завой стъпва накриво, сгромолясва се, претъркулва се надолу по склона и се приземява с глух трясък точно под телефонния стълб. Жиците горе здравата се разтърсват.

- Бременна крава - отбеляза с ужас някой до мен. Оказва се директорът. Как изведнъж се е озовал там, и досега за мен си остава загадка. Точно сега, в най-голямата лудница.

- Дано само да не пометне! - и с тази забележка обърна гръб на цялото безумно зрелище.

Оттатък до обора стоеше доячът. Такова нещо не беше виждал.

- Ако тая работа не свърши зле, ще изям метлата, барабар с чистачката - чух го да мърмори. А и коларят се обади след него:

- Да, да, новите идеи, това може да се окаже скъпо удоволствие!

Ох, тези злостни забележки. Всяка една ме пробождаше

като нож. Не бях ли достатъчно наказан от самата гледка? Беше ли предвидил някой от тези умници, че може да се случи нещо подобно? Всеки знае да дава акъл впоследствие и да вади евтини аргументи. Не беше ли отказал и ковачът да прави заварки в яслата, докато кравите са вътре в обора? Нали и той каза, че някоя може да пометне. А сега аз сам да нося вината за всичко?

Добре де, аз бях инициаторът. Значи да чакаме следващия път железните подпори в яслата да ръждясат напълно. И горната метална греда да се стовари върху главите на животните. А които не са умрели на място, да бъдат премазани от покрива, който веднага след това също ще се срути. После можем да скръстим ръце и с мрачни физиономии да седнем и бавно и спокойно да смятаме колко крави са пометнали от шока, колко са загинали и на колко възлиза загубата на мляко, а накрая хладнокръвно да констатираме: "Всичко това можеше и да се избегне, ако бяхме предприели ремонта навреме!"

Но не беше толкова лесно да си повдигна духа, колкото и да се мъчех. Трябваше да си призная, че подпорите, които имаха нужда от ремонт, бяха само един добре дошъл повод за освобождаването на животните. В действителност аз исках на всяка цена да предизвикам изкарването им навън.

През нощта спях лошо, преследван от безумни сънища. Опиянени от слънцето крави вилнееха наоколо, плезеха езици и се пулеха тъпо към мен, докато някакво грубо тропане на вратата не сложи край на тази въртележка:

- Ей, ти там! Ставай! Този с новите идеи би трябвало поне да помогне да приберем мъртвите телета!

Плувал в пот, скован като от парализа се надигнах. Да се обличам нямаше нужда. Уморен до смърт от напрежението предния ден, бях си легнал направо с дрехите. Ослушах се навън в нощта. Къде беше саркастичният глас?

Мъртва тишина! Осъзнах с облекчение, че съм сънувал кошмар. Тръгнах надолу към обора. Тихо влязох вътре. Не запалих лампата, да не би някой да ме види. През миниатюрното прозорче се процеждаше бледа лунна светлина и животните се мержелееха като сенки. При всяко простенване и изпъхтяване на преживящите крави потреперах и изпълнен с мъка, ги замолих за прошка.

Честно казано, не знаех какво повече да направя. Аз исках само да им помогна. И те не бива да ми отмъщават, като раждат мъртви телета.

Но тъй като нито една не ми кимна в отговор, вече наистина не виждах никакъв изход. Тогава в гърдите ми се зароди вътрешното желание някой ден да се науча като Франциск Асизки да говоря с животните. Но май още много път има да извървя, докато стигна дотам.

Нито една не пометна! На сутринта не можех да укротя ударите на сърцето си от радост. И дори мъдрата забележка на дояча, че е чувал и за такива случаи, телета да умират и да се мумифицират в утробата на майката и едва след известно време да бъдат изхвърлени оттам, донякъде помрачи радостта ми, но все пак ми останаха достатъчно сили и кураж да пусна животните пак навън. Защото точно в осем часа добрият ковач дойде отново. Този мил и самоотвержен човек успяваше така да нагласи работата, че се налагаше още много дни да заварява.

- Появиха се непредвидени усложнения - отбеляза той с угрижено лице. Всъщност отдавна трябвало да бъде на друго място, където го чакали неотложни ремонтни работи, но тъкмо сега не можел да ни остави така, защото и сам виждал колко е спешно положението с бедните животни, които трябва да се приберат в топлия си обор и никак не се чувстват добре навън. Само че нямало как, той не можел да прави чудеса. Цялата история се оказала по-трудоемка, отколкото можел да предположи. Да, виждаше се, че човекът наистина прави жертви. Особено след като беше открил как от една дреболия може да се произведе дългосрочна поръчка.

И тогава се случи чудото. Сигурно през нощта някоя хитруша, която на младини е попадала някъде на паша, е пошепнала на съседката си:

- Ей, тревата расте по земята. И можеш да си избираш, а не като в яслата да ядеш всичко наред. Опитай! Вкусът е съвсем различен.

Втората е предала на трета, тя - на следващата, и така мълвата се е разпространила из целия обор. И тъй като кравите, това ще да се дължи на устройството на техния мозък, нямат предрасъдъци, няма и нужда да се обсъжда с часове. Така че на следващия ден просто опитаха.

Разбира се, в първите минути те пак се разбеснях. Но дори фактът, че този път заобикалях дърветата, вече доказва колко умни са тези животни.

После онази хитруша е започнала да пасе. Първо колебливо, после по-сърцато. Другите една по една са почнали да й подражават. И така с всеки изминал ден нещата вървяха все по-добре. Не знам дали някой е в състояние да се постави на моето място и да разбере какво означаваше това за мен.

Оборът, в който нощта нямаше край

Следващата стъпка беше самият обор. Както казах, ако човек искаше през лятото, в най-хубавото време, посред бял ден да види животните, трябваше да включи осветлението. Или казано по-кратко, в обора беше тъмно като в рог. Дори само да се оставят вратите отпред и отзад отворени, и положението щеше донякъде да се подобри. Но това беше само на теория. Отваряш вратите в един задушен и спарен обор и пускаш да влезе свеж въздух. Последствията са възпаление на вимето, кашлица, простуда, докато накрая не засвирят дробовете.

Вратите бяха от две части. Това означава, че горната част можеше да се отваря отделно. Мислех си дали не би могло тя да се отреже донякъде като рамка, така че да се направи стъклен прозорец. Но отсега чувах дрънченето, още при първото захлопване на вратите.

Имаше едно идеално решение. Оборът беше дълъг 13 метра и имаше една външна стена. Ако се постави редица от прозорци един до друг, можеше за всяко животно да се осигури половин квадратен метър прозорец. Но оборът е бил построен някога от големи недялани камъни. Стар, солиден ръчен градеж, правен за векове напред и дебел един метър. Неправилните ломени камъни бяха споени с глина и вар. Ако се извади един, следващият сам щеше да падне.

Почнах проучване на общественото мнение, за да видя доколко би ме подкрепил всеки един. Не можех просто така да разчитам на подкрепа, защото в края на краищата аз бях най-младият и последен по назначение. В случая обаче можеше да се очаква, че всички ще бъдат очаровани от

идеята, защото наистина не беше никак приятно да се работи в онази тъмна дупка. Въпреки това по-добре си беше да се преговаря предварително с всеки поотделно. Най-напред попитах дояча какво би казал да издълбаем прозорци в стената на обора. Той току-що беше установил, че торната яма за пореден път е преляла и течността залива обора, затова беше в лошо настроение и, без много да му мисли, даде следния отговор:

- Франц, ако по време на доенето слънцето ми пече на гърба през твоите прозорци, ще стана, ще избягам и тогава да дои, който иска, негова си работа. И без това и сега, без всякакви прозорци, се потя като идиот. В такъв случай смтай, че съм издоил последната си крава.

Така рече и това бе всичко. Още не се бях съвзел от това "насърчение", ето че се появи каруцарят, така че попитах и него. Той поне погледна стената и установи, че е дебела един метър и че е основната опора на сградата. Ако при този тип градеж се извади един-единствен камък, останалите шест метра щяха доброволно да го последват.

- Ако тая колиба падне връз кравите, ще има изненади - прецени той. - Всеки случай едва ли ще оцелеят много, а пък за останалите живи вече ще има чист въздух и слънце в изобилие, така че в крайна сметка ще можем да си спестим прозорците - и той се засмя и тръгна да си върши работата.

На мен не ми беше до смях. По-скоро трябваше да потуша надигналия се пристъп на ярост. Но сравнително бързо се окопитих и се утеших с мисълта, че човекът, който има решаващ глас, още не се е изказал. Това беше директорът.

И тъй, направих още едно усилие. Щом слезе в хамбара за разпределението на задачите, аз му описах как с помощта на четири дълги и широки прозорци в обора ще влезе достатъчно светлина, кравите ще станат по-здрави, а добивът на мляко ще се покачи. И разбира се, можеше да се направят с капаци, за да има възможност при студено и ветровито време отворите да се регулират, с оглед на възпаленията на вимето. И тогава щеше да се получи нещо съвсем друго, защото слънцето и въздухът, които щяха да влизат, тях човек си ги има целогодишно и безплатно, няма да ни струват и петак, и...

Но той вече от доста време беше започнал да клати гла-

ва със замислен вид, оцени дебелината на стената също на един метър и констатира, че ако се измъкне един камък, останалите ще рухнат. Освен това изказа опасението, че от прозорците ще става течение. И впрочем всичко това ще струва куп пари, а държавата чисто и просто няма пари. Трябва да се пести.

С огласяването на това становище за него въпросът беше приключен. Не и за мен. Отидох и си изплаках болката на управителя. Той, който носеше в себе си природолюбива жилка, ми каза за утеха нещо, което по-добре да беше премълчал:

- Не се разстройвай толкова. Веднъж вече беше правен такъв опит. Преди десет години имаше един, казваше се Мозер, силен като мечка, в раменете като гардероб, на това отгоре умна глава, той имаше същата идея и също не можеше да я прокара.

Сега вече нямаше връщане назад. Това бе последният сигнал за действие. Такива работи на мен не трябва да ми се разправят. Какво по дяволите ме интересуват хора, които не могат да прокарат идеите си? Значи въпреки раменете като гардероб и мечешката сила някъде е бил слаб - сега обаче е настъпил моментът и сега работата ще се свърши. Край с дискусиите!

Вечерта преди ядене изфучах набързо с колелото до селото и си набавих от книжарницата червена креда. Когато всичко живо беше по леглата и в двора цареше тишина - совите вече бяха излезли - начертах върху еднометровата стена четири големи прозореца и напук, всеки един с по десет сантиметра по-висок и по-дълъг, отколкото го мислех преди това. Някак трябваше да изпусна парата.

На сутринта отидох при директора и го помолих да повика архитекта да направи разчет за разходите. Разбирам, че държавата няма пари, но в стената трябва да се избият прозорци. Имам спестени 3000 франка и искам да ги вложа в това, а ако не стигнат, остатъкът може да ми се удържа всеки месец от заплатата, докато всичко се изплати.

Адресатът на тази реч беше леко изненадан от нея. Но все пак работата се задвижи. Архитектът се появи и установи, че при тази дебелина на стената начинанието не е безопасно. Заради стария градеж винаги има риск от срутване. И дали няма да става голямо течение с толкова отвори

наведнъж. Има вече случаи на натрупан горчив опит. Не че го засяга, но той да си каже. Да не стане така, после да се коментира, че последствията са били предвидими. От техническа гледна точка задачата е осъществима. Стената трябва да бъде добре укрепена по цялата дължина. Разходите ще бъдат огромни. Грубо пресметнато, трябва да се мисли горе-долу в посока пет хиляди. Но нали държавата има пари. Може да си го позволи.

Аз изтичах след него, за да му обясня, че в този случай работата ще се върши на частни разноски - дали не може да излезе малко по-евтино. Той недоумяваше как някой може да бъде толкова наивен, та заради два-три прозореца да подари на държавата толкова пари. Разбира се, не го каза направо, но си го мислеше и това си личеше съвсем ясно.

Половин гора кръгли греди бяха сложени за подпори. Стената не се срива. И доячът не избяга. Оказа се, че в обора е станало по-хладно, дори когато слънцето грее, заради постоянния приток на свеж въздух. Нямахме възпалени вимета, нямаше свирещи дробове, защото съпротивителните сили на кравите се повишиха. Общата сума възлезе на 3800 франка. Днес, 40 години по-късно, подобно нещо би струвало десет пъти повече. Сметката така и не получих. За чест на Швейцарската конфедерация трябва да добавя - с гордост и радост, че държавата пое и плати всички разноски.

Как тъжните телета станаха радостни

Най-много ми тежах на съвестта телетата. Едва откъснати от майчината утроба, те се оказваха завързани с къси въжета за халки, висящи от влажната стена. Нима Господ Бог им е дарил четири крака, за да прекарат живота си приковани в едно тясно кътче?

В днешно време нашата безсърдечност и жестокост е стигнала дотам, че въобще не си задаваме подобни въпроси. Човек просто прави така, защото досега така се е правило. Но не се ли създава по този начин зародишът на по-

късни заболявания? Не е ли за бъдещото здраво стадо от фундаментално значение да се обръща внимание именно на най-малките?

Би трябвало да се изгради бокс, в който да се движат свободно, да си играят и да лудуват. Но можеше ли изобщо да се очаква нещо такова от хората? Хайде пак нещо ново. Пак да преосмисляме нещата. Пак нещо съвсем различно, при положение че и досега работата си е вървяла. Може би не прекрасно, но затова пък мирно и тихо, стига всичко да си е по старому. Не се ли поражда така омраза срещу онзи, който изважда другите от тяхната инертност и ги кара да се размърдат и да нарушат дългото си спокойствие? Но какво ще стане, ако малцината осъзнали бедите на нашето време отслабят усърдието си, страхливо мълчат и търпят неправдата?

Ами ако съпротивата на останалите е твърде силна? Да се откажа? Да се примиря? Да чакам по-добри времена? Никога! Онзи, който прозира истината, трябва и да действа, иначе си навлича тежка вина.

И така, вътрешно си събрал сили да превъплътиш идеите си в дела. Но едва започнал, и вече се задава първата пречка. Посрещни я решително и смело ѝ кажи: "Привет и добре дошла. Какво щастие, че се появи. Ако не беше ми се изпречила, трябваше да те търся. Твоята съпротива ще бъде моята школа. Ти ще покажеш доколко съм способен да поема тежестта на борбата за онова, което е правилно."

Честно да си призная обаче, представях си промяната по-лесна. И бавно и с усилие трябваше да изуча метода на превръщане на пречките в радости, вместо да се оставя да ме прекършат.

Строго погледнато, съпротивата и насрещните аргументи нямаха фактическа и професионална стойност. Досегашните промени бяха логични, подсказани от природата и съответстващи на потребностите на животните. За какво бяха тогава цялото това напрежение, тези разправии и приказки, след като резултатите ясно показваха кой е бил прав?

Изглежда на всички, които дръзват да направят нещо ново, им се случва едно и също. Ако новото успее, веднага се появяват завистници. Ако не успее, все ще се намери някой да каже: знаех си аз, че нищо няма да излезе.

Всеки пионер трябва ясно да си даде сметка - животът ще става от ден на ден по-труден, но и по-удовлетворителен и смислен. Така че напред и никакво успокояване!

Понякога е по-лесно да се изправиш срещу пречките с целия си устрем, отколкото през половин година да питаш господата дали случайно ще им бъде приятно да премислят отново старото и прогнилото и после евентуално, ако имат желание и ако случайно им останат време и сили, да променят някоя дреболия. Както казва Гьоте²:

*Нерешителна мисъл,
колебание плахо,
женска боязън,
страх и оплакване,
не прогонват бедата,
не даряват свобода.*

*На всяко насилие
напук да издържаш,
Да не се огъваш,
и силен да бъдеш -
така боговете
ще дойдат на помощ.*

Това трябва да се научи наизуст и всяка сутрин след ставане да се произнася на висок глас.

Случи се, каквото се очакваше. Веднага започнаха съмненията: дали телетата няма да станат неспокойни и поради това да спрат да наддават както трябва?

Но тук аз имах сигурни доказателства. Наскоро в едно опитно стопанство беше проведен експеримент с прасета, за да се види как растат най-добре. Три групи с еднакво тегло и възраст били отглеждани по различен начин. Едната група била оставена в тясното пространство на тъмния обор. Втората група излизала по един час на ден навън. На третата сменили входната врата с един провесен чувал, така че животните можели да влизат и излизат, когато си поискат. Най-лош бил резултатът на тъмното.

²Стиховете са от Второ действие на музикалната драма "Лила", създадена през 1777 г. (бел. пр.).

И така, построихме бокса. Винаги ще се намерят няколко дъски и колове. Тъй като нямаше повече място, той стана метър и половина на шест метра. Няколко дървени греди, опряни в тавана, няколко дъски, заковани напречно, накрая сковахме и една врата и животните блажено се отскубнаха от въжетата. Само как се радваха!

Този строеж като че ли беше твърде закъснял. Но след като си постигнал целта, спиш сладко и дълбоко. На сутринта се събудих щастлив и веднага отидох при най-младите в обора.

Насреща ми се появи гневен управителят: "Цяла нощ не можах да спя. Телетата вилнях като луди. Още една такава нощ и тъпите добичета ще бъдат отново завързани. Това не се издържа."

Неговата служебна квартира беше над обора. Когато стадо телета рамо до рамо се втурне от единия към другия край, а боксът е прикрепен с гредите за тавана, със сигурност трясъкът се усеща горе.

Гневно инспектирам сцената на нощната въртележка. Този театър не го бях очаквал. Всичките си лежаха невинно едно до друго в единия ъгъл. Слънцето блестеше по козината им. Каква мирна картина!

Разбира се, те добре си бяха починали след бурната нощ и сега танцът можеше да започне отново. Но не започна. Беше само първоначална радост от отскубването от синджира. И на следващата нощ цареше мир и спокойствие.

Поуката: ако си решил да сложиш край на мъчителните окови на телетата, отвържи ги рано сутринта. Тогава танцът на радостта ще се изиграе през деня. През нощта ще спят изтощени в ъгъла, а ти и малцината, които те разбират, ще бъдете спокойни.

Глухата нива

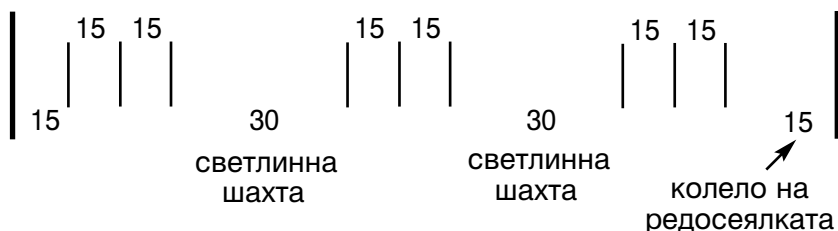
Едва сега започнах да разбирам, че за цялата работа се изисква и известна смелост. Който не е готов да вложи всичко от себе си, по-добре да не се захваща. Разбира се, трябва внимателно да обмислям и да оглеждам всичко, преди да действам. Но който от много мислене и старание

да угоди на всички вземе, че остарее, пропуска точния момент.

Сега беше редът на една нива. И тук трябваше да се направи един опит. Подходящата възможност дойде по-скоро, отколкото мислех - на следващия ден овесената нива трябваше да се изоре.

Внимателно обясних плана на управителя. Трябва да сме представлявали забавна картина - предпазливият, посивял в служба на селското стопанство управител, а до него младият пламенен революционер, изпълнен с надежда, че няма веднага да чуе "не", възвестява новото: да се оре не толкова надълбоко, по възможност в живия пласт, изкуствените торове да се изоставят.

На нивата за преораване три години преди това имаше детелина. През есента върху цялата повърхност беше разпръснат стар тор. Предпоставките бяха твърде благоприятни. Можеше да се рискува. После да се избере подходящ ден за засяване, преди пълнолуние. И вместо да се сее равномерно, да се засяват три реда малко по-гъсто, а после да се изпускат четвъртият и така да се оставя известно разстояние. Ако редосеялката е метър и осемдесет, това изглежда така (в сантиметри):

Често ни се случваше посевите да полягат - следствие от твърде изобилното наторяване. След някой силен дъжд или буря посевите лягат ниско на земята. Причинените от това намалени добиви и затруднения при прибирането на реколтата често ни създаваха проблеми.

Но кой не е виждал как дори там, където посевите са полегнали ниско на земята, на ръба, първите петдесет сантиметра си стоят изправени! Причината е, че там, където слънцето има възможност да огрява целия стрък, отделните стръкове стават по-здрави и силни. Наблюдението на то-

зи факт може да се използва, като се оставят просеки или светлинни шахти по цялата нива, откъдето този метод се нарича метод на светлинните шахти. Количеството на посевите остава същото като при нормалното засяване. Според твърденията на лекторите в уводния курс в Щутгарт оставянето на промеждутъци не води до намаляване на добивите, защото класовете се развиват много по-добре.

В какво тогава се състои рискът? На практика трябваше само да действаме и всичко щеше да върви гладко, но не беше съвсем така! Управителят изрази съмнения: картината на поникналите посеви щеше да изглежда твърде необичайно. Какво ще си кажат хората? И ако вместо дванайсет реда на редосеялка се засеят само девет, логично е да има една четвърт по-малко зърно. Ами засяването при пълнолуние! Ако точно тогава завали?

Добре, той бил чувал, че някога имало области, където смятали за луд онзи, който тръгне да засява нивата при новолуние. Но това е било отдавна. Освен това всяка грешка може да се поправи с помощта на изкуствените торове.

Друг проблем той виждаше в плитката оран. Дали наистина преораните плевели и треви ще загинат? И ще станели почвата достатъчно рехавата за овеса? Външно се правех на спокоен, вътрешно трескаво търсех насрещни доводи. Ако сега нищо не ми хрумне, работата пропада.

И все пак нещо ми хрумна. Разказах му случая от стария град във Фрайбург в Швейцария. Там трябвало в една уличка, в най-тясната част на града, да се направи изкоп. Извадили камъните от настилката, изкопали един метър дупка. От натрупаната на купчина пръст след няколко дни поникнал синап! Всички се чудили как е възможно, като се има предвид, колко отдавна съществува Фрайбург. И това пусто растение толкова дълго се е запазило способно да покълне!

И сега на нашата нива ще пораснат повече плевели, ако се оре на 15 сантиметра, а не на 25? Каквито семена на плевели има в почвата, има ги и това е. А каквото не поникне днес, ще поникне утре или догодина. Но това, което ще поникне тази година, е свързано с предходната обработка, а не със сегашната.

Защо да орем толкова надълбоко? Нали във всеки учебник пише, че зърнените култури обичат плътна почва. Тук той

ми изтъкна, че рехавата почва винаги може да се слегне с помощта на тежкия стоманен валяк. О, тези безсмислени доводи! Прави се дълбока оран. И понеже почвата става много рехава и при слягането би наранила нежните коренчета на посевите, веднага се действа с валяка. А какво ще каже дъждовният червей, ако минем отгоре с уред, който тежи тонове? Той не издържа на никакъв натиск! И как ще се надигне почвата? Онзи пространно описван, важен за всяка здрава нива процес, при който земята набъбва като тесто на нощвите, за една нощ се надига и изпръхва.

- Но нали винаги така сме правили - беше неговият отговор. Трябваше да се съдържам. Какви грандиозни успехи сме постигали! Вътрешно си изброявах: кравите бяха болни - ако някоя тръгне да ражда, трябваше да се намесят трима силни мъже. И каква гледка всеки път, когато се налагаше теленцето да се изтръгне от майчината утроба с толкова брутално насилие, защото кравата е загубила способността да извърши това, което би трябвало да стане със собствените ѝ сили. Всяка година едно-две момчета в санаториум заради предадена от добитъка туберкулоза. Да не говорим за умрелите телета. После и свинщината с пръскането на овошките. След зимното пръскане, когато вечерта човек си събуе обувките и чорапите, ноктите на краката му са жълти от отровата. И така си върви и никой не се възмущава. Никой не трупа аргументи връз аргументи. Вижте доброто старо време, в което винаги така сме правили!

И все пак се овладях. Да загубя единствения си съюзник - това щеше да бъде краят. И сега дойде най-сериозното възражение:

- Добре, ами ако нищо не излезе? Ако твоето пълнолуние не помогне, ако избуят много плевели, ако добивът е слаб? И не можем да оправим нещата с изкуствени торове? Накрая, ако нямаме овес, с какво ще храним цяла година конете? Аз не мога ей така да поема тази отговорност. Ти ако я поемаш...?

За пореден път ми стана ясно, че, макар и изпълнен с въодушевление от новите методи, всъщност нямах никакъв опит. Стана ми криво. Една година без овес. Това ме стресна. За такова нещо и аз не исках и не можех да отговарям. Започнах да разсъждавам. Да обмислям точка по точка:

ако пълнолунието не помогне! Дали нашите предци са били просто суеверни и затова са ориентирали засяването според фазите на луната? Сам бях видял снимките в книгата на Лили Колиско "Бъдещето на земеделието", които показваха едно до друго добивите от моркови, домати и грах, засяти при пълнолуние и новолуние. Който веднъж е видял това, спира да сее, когато намери време. Ще направи всичко възможно, за да предаде своите семена на земята в периода около пълнолуние.

И възможно ли е въобще, ако човек иска да постъпи правилно, внезапно да бъде изоставен от всички добри духове? По време на уводния курс в Щутгарт бях помолил Николаус Ремер да ми посочи най-добрия момент за засяване на зърното тази пролет, тъй като на мен само зодиакални знаци ми се въртяха в главата. Не можех да различа Овен от Дева, не разбирах от отстояние от земята, от нарастваща и намаляваща луна. Посред тях подскачаха Близнаците; Водолеят и Ракът също си имаха значение, ако някой лунен възел не обърне всичко с главата надолу.

Не, това ми идваше твърде много като на човек, който разпознава само новолуние и пълнолуние и между другото едно време е чувал в училище, че там горе обикаля една голяма кола, по която се намира Полярната звезда.

И така, този доктор Ремер, на когото аз се възхищавах заради практически ориентиранията му познания, видях моята безпомощност и на бърза ръка ми огради в календара за засяване на Франц Рулни най-подходящата дата за посев. Беше в началото на април, малко преди пълнолуние, и попадеше в благоприятен за растежа на зърното зодиакален знак.

А плитката обработка? Ако оставаме в живия горен пласт, вместо отново и отново да изкарваме отгоре мъртвите долни пластове, семето ще попадне в по-хубава почва и ще има съвсем различен старт.

Ами плевелите? Вземаме браната за плевели, впрягаме един кон, и брануваме, колкото можем, на всеки десет дека, докато плевелите изчезнат от лицето на земята.

А какво ще правим със слабия добив, който после не може да се компенсират с помощта на амониева селитра? Тук вече и аз нямах отговор! Тогава още не знаех, че при всяко прекопаване на посевите в почвата навлизат около

сто килограма естествен азот, отчасти поради това, че обработката се след силен дъжд кора се пропуква и земята отново може истински да диша. Експеримента с брануването го направих едва пет години по-късно в Германия след професионален диспут с един управител, който все много знаеше.

Шест реда от една голяма нива с крмно цвекло бяха обработени пет пъти чрез брануване с помощта на кон, а останалата част - само веднъж. През есента тъмнозелените, здрави листа на опитните редове блестяха сред другите, които не бяха прекопавани толкова често и с жълтеникавия си цвят и петната по листата ясно показваха недостиг на азот.

И накрая най-сериозният аргумент: ако нищо не излезе, с какво ще храним конете? Взех лист хартия и започнах да пресмятам: всеки кон получава на ден непълни три килограма фураж. Това са около хиляда килограма годишно. Имаме пет коня, значи 5000 килограма. За четирите жребчета трябва по един килограм - това прави четири килограма дневно или 1460 годишно. Следователно общото количество за конете и жребчетата е около 6500 килограма овес. Тогава сто килограма овес струваха 45 франка. Това прави сумата от 2925 франка, ако се наложи да се купува.

Ура! Намерих решението. Нали така и не се наложи да плащам прозорците в обора. Последния път, когато внесох заплатата си (без десет франка) в Спестовната каса, как ме гледаше само директорът на банката. Защото там хората знаят колко изкарва един държавен служител като възпитател и селскостопански работник. "Отлично, отлично", мърмореше си той и се чудеше с колко малко пари може да се преживява.

Така че - решението е ясно. Моята банкова сметка расте обратнопропорционално на овеса, в случай че добивите се понижат. А пък ако съвсем не мога да свържа двата края, наесен ще взема и малък кредит. С този любезен директор и с моите редовни месечни вноски това със сигурност може да се уреди.

"Измислих, измислих!" Показах на управителя простата сметка - до есента ще се съберат над 4000 франка. Ако всичко пропадне и аз купя овес за тези пари, конете могат да ядат, докато се закатерят по стените от задоволство.

Той се съгласи! И за първи път и коларят взе моята страна, защото при по-плитката обработка на почвата нямаше чак толкова да мъчим конете и да им смъкваме кожата от работа.

Естествено по-добре щеше да бъде обработката да стане през есента, но нямаше как. Беше едва февруари и земята беше замръзнала.

След плитката оран започнахме да брануваме. Тъй като беше още началото на годината, плевелите имаха възможност да поникнат. И как още никнеха! Като зелена покривка обхванаха цялата нива. Два пъти минахме отгоре с тежката брана. За да може уредът да захваща добре, му сложихме и каменни тежести. Тогава на плевелите им стана тясно. Два слънчеви дни, после една мразовита нощ и с тях беше свършено.

Настъпи денят за засяване. Прекрасно време! Редосеялката отдавна беше приготвена, семето насипано в чували и хайде на колата. Впрегнахме конете и потеглихме.

Щом пристигнахме на полето, на съседната нива стопанинът вече беше потънал в работа и сееше тъкмо овес. Преди това беше изорал дълбоко. И тъй като после му е било трудно да разбива големите буци, както се полага, беше минал отгоре с един чудовищен огромен валяк. И дума не можеше да става да спестява изкуствените торове - слагай, колкото можеш. Само дребнавите хора не разбират, че от нищо нещо не става. В момента редосеялката му правеше равномерни редове на разстояние от 18 сантиметра.

Нашата работа също потръгна живо. Като че ли конете разбираха, че става дума за техния фураж. Съседът свърши много преди нас. Той имаше само два коня за подсигуряване, пък и нашата нива беше три пъти по-голяма. Но на мръкване и нашата работа беше приключена.

Накрая аз окопах още малко в единия край, докато другите вече си бяха тръгнали. Така си стоях съвсем сам и се наслаждавах на хубавото усещане за свършена работа. Откъм църквата долиташе вечерната врява, в далечината се виждаха заснежени върхове, а във въздуха се носеше ароматът на земя. Сърце! Не искай нищо повече! Наистина е хубаво да бъдеш земеделец.

Нямаше кой да ме види и аз си свалих шапката и склучих ръце. Тъй като няма известни селски молитви и никой

не ми е казал, дори и в селскостопанското училище, какво са прошепвали нашите предци преди и след сеитба, гологлав и дълбоко умислени край нивата, аз си измислих молитва:

"Свещена Майко Земя! Нека семето с радост поникне и нека расте и избуява и да наплоди богато.

Искам да направя всичко за теб и за живота в теб. Не само днес, но и в бъдеще.

Само не ме оставяй сам, сега, когато трябва да докажа, че може и иначе.

Позволи ми да проникна в твоите прастари жизнени закони! Прошепни ми своите тайни, за да се науча да постъпвам с теб както трябва.

Прости ми за предишните ми грешки от незнание. Виж, какво повече мога да направя от това, с дълбокия си копнеж по съвършенство да тръгна по правия път?

Свещена Майко Земя, осветена от капките кръв на Избавителя на Голгота, нека благодатта небесна се влее в теб.

Нека семето с радост поникне и нека расте и избуява и зърното да се множи.

Свещена Майко Земя, моля те за това. Амин."

Още веднъж хвърлих поглед наоколо. Не, никой не ме беше видял. В това време пълната луна беше изгряла и осветяваше полето. Звездите гледаха благо към земята. Тя си оставаше няма. Няма и без отговор на моята гореща молба.

След няколкото хубави дни дойде ужасен студ и остър северен вятър. Шибаш, студен дъжд, примесен с ледени кристали. В такова време човек и куче не би изхвърлил пред къщи, камо ли да прати някого на полето. Аз обаче тръгнах доброволно. Трябваше да видя какво става. Излязох, изпълнен с очакване. Земята отново се простираше няма и меланхолична пред мен - и не даваше на семето да покълне!

Какъв късмет, че нивата се намираше далече от стопанския двор. Само заради това никой не забелязваше, че този път овесът не пониква. Дали това не беше отмъщението на земните духове, след като някога бях съгрешавал срещу земята, бях я осквернявал с мъртви соли и отровни химикали? Сега те искаха да ми покажат кой има последната дума.

Докато предизвиквахме насила растежа с мъртви минерални торове и с отровено с живак зърно, за да не го изядат вредители, на земята май не й оставаше нищо друго, освен да ражда пищни растения. Но сега, когато изоставихме всичко товаЕ

След още два дни пак отидох на полето. Посевите не поникваха! Ако поне за миг бях погледнал към нивата на съседа, щях да се успокоя. Мокротото и студено време не позволяваше и на неговите семена да поникнат.

Най-после пролетта дойде с пълна сила. Овесът поникна равномерно и с хубав зелен цвят. Хилядите кълнове изскочиха от тъмната земя в прави като конец редове. Никога преди не бях следил растежа с такава радостна надежда, но и с такава плаха загриженост - не бях се научил, че човек трябва да умее и да чака.

Една сутрин чистех входа. Долу на хармана си приказвах коларят и доячът. Аз определено не исках да ги подслушвам, но шахтата за сеното беше отворена и ми се стори, че дочувам думата овес. Притихнах, за да не преча на естествения ход на нещата.

- Ама ти още ли не си излизал навън?

- Не - отвърна другият.

- Тогава си изпуснал нещо интересно. Това трябва да го видиш.

- Защо?

- Защото липсват цели редове. А пък там, където няма овес, плевелите растат като луди. Бас държа, че ще пожънем страхотна реколта, само че не от овес. Но това, което не ми е ясно в тая лудница, е: с какво ще храним конете? Липсващите редове май няма да дадат добив. А пък тези, които си ги има, ще бъдат задушени от плевелите. Знаеш ли какво, бавно, но сигурно започвам да си мисля, че трябва да покажем на наперения младок какво става тука. И то по възможност преди цялото стопанство да се обърне с краката нагоре.

Така неволно станах свидетел на едно откровено мнение. Нямахме и най-малка следа от вътрешна съпричастност от страна на тези, които би трябвало да помагат.

Под наклонения покрив на централния вход имаше няколко тежки греди. С лекота можех да ги сложа на ръба на шахтата за сено, после уж неволно да ги бутна с дръжката

на метлата и да им покажа на тези двамата какво става тук. Но човек не бива да пуска на никого, дори и неволно, греди на главата. Такова действие противоречи на онова, което сме учили наизуст по вероучение: "Правете добро на онези, които ви проклинат." Колко лесно беше тогава да прощаваш на враговете си, на ученическия чин в топлата класна стая, и колко невъобразимо трудно да устоиш на практика на изкушението. Когато пулсът ми се поуспокои и притокът на кръв в главата ми поспадна, оставих гредите на мира и реших привечер да отида с колелото и да видя дали наистина положението е толкова лошо.

Когато вечерта минавах покрай редиците от къщи, забелязах коларя да влиза в кръчмата. Казах си: сега цялото село ще узнае за историята с овесената нива.

В светлинните шахти плевелите наистина бяха станали нахални. По-буйно от това не можеха да пораснат. Нещо трябваше да се направи и то бързо! Пролетта беше влажна и постоянните дъждове бяха свършили своето. Да се минава с браната беше безполезно. Плевелите вече бяха твърде големи. Подходящият момент беше изпуснат. Ако имахме уред за окопаване на цвекло, щеше да е лесно. Но цвеклото и картофите ние ги окопавахме ръчно, с момчетата. Шейсет трудно поддаващи се на възпитание момчета са почти цяла армия. С тях вече може да се направи нещо. На мен ми бяха поверени дваайсет и едно. Втурнах се към млекарницата, купих голямо парче сирене, от хлебаря купих и два хляба от по два килограма и можех да започвам.

Разбира се, направихме обход покрай цялото село. Такава компания, въоръжена с мотики, нямаше как да не се забележи, а точно това не исках.

Щом стигнахме при овеса, сложих хляба и сиренето до себе си и произнесох следната реч:

- Момчета, плевелите са доста пораснали. Представете си, че вие сте селски стопани, а това е вашата нива. Овесът ви трябва за конете, които ден след ден послушно ви помагат да облекчавате тежкия си труд. Но ето че времето ви е изиграло лоша шега. Постоянно вали, плевелите са станали по-високи от овеса. Какво бихте направили?

- Просто копаем! - извикаха неколцина.

- Правилно - отвърнах. - Но какво бихте направили, за да стане бързо, защото утре може пак да завали?

Един по-нахакан погледна към кошницата до мен и попита:

- За кого е това?

- За конете! - казах аз с престорена строгост.

- О, колко жалко, - отвърнаха в хор като един.

Но имаше и няколко стреляни зайци, които естествено не повярваха. Най-големият ми хвърли хитър поглед:

- И откога конете ядат сирене?

- Добре, слушайте, ще направим пазарлък. Захващате се, колкото ви държат силите. И ако един-единствен работи немарливо и остави след себе си плевели, хлябът и сиренето стават конски фураж. Ако всичко е наред, следобедната почивка ще се удължи и ще има надбавка.

Чу се единодушно съгласие. Наредих ги в изряден боен ред. Аз по средата. Отляво и отдясно на мен най-трудните екземпляри. От външните страни най-работливите със задачата да помагат на тези до тях, ако изостават. После започна да се чува само звукът от мотиките.

Който не е запознат с тази материя, не може да си представи какво може да се постигне при тези вечно гладни момчета с помощта на едно допълнително парче хляб и с една апетитна буца сирене. За следобедна закуска те получаваха филия хляб и чай, а ние - хляб, кафе и сирене. Те се нахвърляха дори на корите на сиренето, да не говорим, ако беше останало нещо по тях.

Но човек трябва да ги разбира тези неща и горко на неопитните. Не става така като при моя предшественик. Веднъж той имаше задачата с осем момчета да отиде да събира сено на една отдалечена на пет километра нива, да натовари колата и да докара сеното. Господин Никер не беше голям педагог и си го знаеше. А сред момчетата имаше такива, които си ги биваше. Там, откъдето идваха, бяха докарвали до отчаяние родители, учители и пастори. Някои имаха зад гърба си забележителни постижения в кражбите по безлюдни вили. Грубите черти на някои от лицата им издаваха доста неща на познавача. С тях човек можеше според случая и разбиранията си да направи всичко или нищо. Който не е в състояние да проникне в една такава момчешка душа, няма да постигне много. Да разбере какво означава да растеш без майка и баща, да те подмятат насам-натам, да понасяш обиди и ругатни, а ако не можеш да издър-

жаш и налиташ на бой, да те обявят за "трудно" или "проблемно" дете и да те настанят в приют или изправителен дом. Някои бяха държани гладни от своите приемни родители. Ако в такава ситуация започнеш да крадеш, за да се нахраниш, дали си станал крадец? Не, направили са те крадец.

Ако човек си мисли, че въоръжен с интелектуално образование, може да постигне нещо, лесно може да претърпи неуспех. Ще му се наложи да придобие горчив опит, бързо да се поучи от него и да се промени; ако ли не, безнадеждно да се провали.

Господин Никер беше състрадателен и слаб. Когато ставаше напечено, той оценяваше въздействието на някоя капка благородно питие. И след като беше забелязал, че алкохолът помага да забравиш грижите и трудностите с момчетата, с все по-редовните си посещения в кръчмата си беше извоювал статута на постоянен клиент.

- Господин Никер, днес трябва малко да почерпите - подхваща някой хитрец. - Оскъдната закуска не стига, за да се натовари сеното на колата, а чаят ще се изпари, докато стигнем до ливадата. Погледнете, току-що исках да си плюя на ръцете, за да мога по-добре да държа греблото, и вместо плонка излезе само горещ въздух. Какво мислите да предприемете?

Ох, тези хлапаци. Едва са потеглили и се започва. Но той си мисли, че знае как да се справи.

- Щом стигнем до следващото село, ще купя от хлебарницата един голям самун хляб.

- Ама само хляб ли? - развикват се те.

Той инстинктивно долавя, че днес не са настроени за шеги. Колкото повече се отдалечават от дома, толкова понахални стават.

- Добре де, и по една наденичка - отговаря примирително.

- Хайде по две, тогава работата ще спори повече - пазари се Якоб, който е вече от пет години в дома и е специалист в борбата с мекушавите възпитатели. Какво му остава на нашия състрадателен надзирател, освен да се усмихва добродушно на коварната игра.

Тъй като е много горещо, конете не бързат особено. Пет километра с тежката каруца не са малко. В съседното се-

ло се забавят, защото месарят не е отворил. Господин Никер се връща с празни ръце. Посрещат го мрачни физиономии.

- Имам лошо предчувствие за нашето сено - казва главатарят на бандата.

Надзирателят проумява, че с това момче човек трябва да си държи на думата. Хайде още веднъж обратно. През задната врата издебва жената на месаря и не се оставя да го отпратят, докато накрая не се връща окичен с наденички. Но когато най-сетне пристигат в ливадата край реката, часът е три и половина. В четири без двамайсет обикновено има двамайсетминутна следобедна почивка. И пазарлъците започват отново. По време на закупуването на наденички момчетата са се разбрали единодушно. Сега един започва:

- Господин Никер, предлагам веднага да направим почивката, за да се захванем после здраво за работа, без да прекъсваме. Освен това сме уморени от дългия път, пък и на вас една почивка ще ви се отрази добре. Изглеждате така, сякаш умираете от жажда.

О, колко трогателно и безкористно се грижат за доброто на своя надзирател. Ето, обажда се втори:

- Да, господин Никер, така е най-разумно.

После още един:

- Господин Никер, послушайте Якоб. Той е от най-дълго време тук. Разбира ги нещата. Това е най-доброто решение.

Но когато следващият се изхилва:

- Господин Никер, по-умният отстъпва, а това не сте ли вие? - надзирателят се ядосва, сграбчва нахалника за яката. Той започва да вика като прободен с нож: - Господин Никер, моля ви не ме бийте. Ние имахме добри намерения. Нали става дума за сеното. Не сме мислили нищо лошо.

Якоб веднага се намесва:

- Господин Никер, веднага го пуснете. Ервин не е виновен, че днес е толкова горещо.

Господин Никер моментално се осъзнава. Думата на Якоб тежи. Това добре го знае от опит. През май се беше случила онази история с нощното сбиване. Един възпитател се прибирал от среща в необичайно късен час. За да стигне до стаята си, трябвало да мине покрай спалните помещения. В тъмното се натъкнал на Якоб, който тъкмо се

канел да окраде един шкаф. Двамата се мразели до смърт.

Едва ли тук му е мястото да разсъждаваме доколко един учител има право да крещи в училищния двор на някое от момчетата: "Майка ти е уличница, баща ти е в затвора, то се вижда какво ще излезе и от теб." Това се беше случило ден преди среднощната среща. И все пак, без да вземам страна и без да съм учил психология, подозирам, че в душата на младия човек се отваря пукнатина, която може да го доведе до отчаяние. Ако аз като възпитател не вярвам, че и в най-пропадналия младеж се крие онази божествена искра, нямам право да се занимавам с тази професия.

Трудно беше да се установи впоследствие кой пръв е по-сигнал в тъмното. Вторият учител, който се притекъл на помощ, също бил въввлечен в схватката. Едва третият, без да се намесва, първо повикал подкрепление. Накрая четирима души успели да го обуздаят. Но след това на единия му липсваше парче плът от гърба. Якоб го беше ухапал като див звяр и му беше оставил дупка колкото половин юмрук. Закараха го вързан в ареста и го държаха там повече от седмица за назидание на останалите.

Полицейският началник и жена му, чието служебно жилище се намираще до килията, трябва да са били по-добри педагози от учителя на Якоб, така да се каже природни таланти. Когато полицаят го попитал дали може да нацепи малко дърва, той веднага се съгласил. Жената на полицая го наблюдавала от кухненския прозорец и се удивявала на неговото усърдие и умение. Всяка година с дървата, които получавали от общината, се разигравал един и същ театър - мъжът ѝ все не се захващал за брадвата, а те били дълги по един метър. Сега изведнъж една трета се оказали нацепени. Тогава тя тайно отишла при него и му занесла парче сладкиш. Момчето я зяпнало от почуда, докато започнало да проумява, че такова нещо е възможно. После дълго и тихо разговаряли с мъжа ѝ за това, как ѝ казал със сълзи в очи "Благодаря, майко."

Якоб нацепил цялата планина дърва, а когато ставало време за ядене, сядал на масата между двамата в приветливата стая вместо, както се полагало, в тъмната килия пред тенекиената паница. Така нашият побойник разцъфнал. Само нощем се връщал в затвора. Бил снабден с допълнително одеало и с букетче цветя до решетките на про-

зореца, а след третата нощ желязната врата, противно на правилата, дори не се заключвала. Обещал да не бяга и удържал на думата си.

Когато се върна, официалната версия беше, че идва от строг тъмничен арест и пълна изолация. Какво е представлявала тази изолация в тъмното, по-късно научихме и ние, естествено само тези, които се интересувахме. Якоб и жената на полицейския началник трябваше малко по-добре да си затварят устата. Тя нямаше деца и разправяше на всеки, който беше готов да я слуша, как такова симпатично момче веднага би го взела за приеман син.

Оттогава той беше на почит сред момчетата. Ако някой новак се осмелеше да се перчи със силата си и дори да изказва съмнение кой тук е най-силният, казваха му: "Четирима души едва успяха да озаптят Якоб и единият после остана без парче месо на гърба. После в затвора той нацепил шест кубика дърва, и то два пъти по-бързо, отколкото полицаят щял да го свърши. Затова са го хранили със сладкиши, сложили са му цветя в килията и са му оставили вратата цяла нощ отворена. Той ни каза, че ако пак му падне някой учител, веднага ще му види сметката, само и само да попадне отново при милата жена на полицая, защото тя се отнасяла по-майчински от собствената му майка, която никога не се е грижила за него." С това описание йерархията сред новопристигналите веднъж завинаги биваше установена.

Споменавам тези събития, само за да обясня как стана така, че думата на Якоб доста се чуваше. На всичкото отгоре момчетата бяха установили, че в раменете той е 12 сантиметра по-широк от господин Никер. Те ги бяха измерили, съвсем точно. И то естествено без сако, при тях подплънките не минаваха.

Следобедната закуска се раздава, на всеки полагаемият се порцион. След това и много по-голямото парче хляб от допълнителния и по две наденички. Да, така вече може да се работи земеделие. Заситени, момчетата лягат на тревата. Удивително е как една такава пищна дажба задушават инициативата. Ако някой се съмнява, трябваше да ги види нашите момчета. Изтегнати и сънливи, лежат под сянката на колата. И тъй като на пълен стомах трудно се учи, камо ли да се товари сено, господин Никер започва сериозно да се плаши.

- Сега трябва да събираме сеното - казва той предпазливо и не много силно, но не среща никакво одобрение. След малко подхваща отново, по-скоро молба, отколко заповед: - Момчета, трябва да почваме. Иначе ще стане много късно.

- Вече е късно, господин Никер, четири и половина. И да се претрепем от работа, пак няма да успеем. Но ако се позкъпем, колегите ще си възвърнат формата и тогава ще видим дали може да се спаси положението.

Предложението идва от Якоб. Господин Никер гледа плахо как обичайната дващестминутна почивка се разтяга, но нищо не може да направи. Всеки има под работните панталони бански, както се полага на тази възраст, ако живееш близо до река. А и Якоб вече е организиран къпането.

- Ей сега се връщаме - кимва му последният, но и той вече е до кръста във водата и с мощни движения почва да плува надолу по реката.

След още половин час господин Никер започва тревожно да тича по брега и умолява момчетата да бъдат така добри да излязат от водата. Те обаче си плуват наред реката и твърдят, че течението е твърде силно. Опитали са се да изплуват, но водата ги е оттласнала от брега. Тогава господин Никер, който не може да плува, осъзнава, че в авторитета му има пробойни.

Прибрали се в шест часа с празна кола и с час и половина закъснение за вечеря. Оттогава нататък господин Никер се развил от пияч в пияница, защото този епизод се носел от уста на уста и с всеки изминал ден момчетата ставали все по-непокорни. Не след дълго във вестника се появила обява: "Търси се заместник на напуснал възпитател - личност с опит и умение да работи с трудно поддаващи се на възпитание момчета".

Мнозина кандидатстваха, аз получих мястото. Аз обаче не раздавам салами преди работата, първо се прекопава овесът, после идва сиренето.

Беше такъв май, какъвто се възпява в старите земеделски календари: "Хладен май и влажен - на земеделеца торбата пълна". Под защитната покривка на плевелите се беше образувал ронлив пласт почва, която е много подходяща за развитието на корените на зърното.

Съседът слагаше допълнително азот и навярно щеше

още да слага, защото от неговата напукана и станала на буци пръст овесът растеше колебливо, а на някои места беше даже жълтеникав. Управителят гледаше и казваше: "На никого не си даваме овеса, много хубаво си расте."

Юни беше ту хубав, ту дъждовен. Но към края на юни и началото на юли настъпи палеща горещина. Точно по предписание, както пише в календара: "За да стане реколтата, юли трябва да я опече."

И тогава дойде 12 юли с такава буря, каквато лесно не се забравя. Цели дървета бяха изтръгнати из корен. Хубавите ниви бяха сравнени със земята. Изглеждаше, че бурята няма да се успокои, докато не удари и унищожи всичко. Оттогава разбирам тези, които проклинат земята, размахват юмрук към небето и изоставят селскостопанската професия. Цяла година да работиш здраво, да се грижиш и трепериш, и после безпомощно да гледаш как всичко изчезва, а имаш и добитък в обора, който не може без фураж, и трябва да осигуряваш хляба на хората, и няма полза ни от вайкане, ни от молби...

Преди това много пъти бях ходил при овеса. Сега вече не ходех, защото не знаех как ще понеса гледката. Няма за къде да се бърза, когато трябва да се види нещо безвъзвратно загубено. По-добре първо вътрешно да приемеш непоправимото. И никак не ме утешаваше мисълта, че и на всички други реколтата лежеше поразена на земята.

Над опустошените ниви отново грееше слънце, синееше се най-хубавото небе, все едно че нищо не се е случило. В неделя следобед се запътих натам, или по-добре казано - затегли ме натам.

Още отдалече видях овеса на съседа да си стои изправен. Всичко останало беше премазано на земята! Вече нищо не разбирах и ми се прииска да си вървя. Но точно тогава от другата страна на полския път се зададе нашият управител. Твърде късно го забелязах и не можех да изчезна, а ми се искаше да изпълзя нанякъде. Трудно е да прокараш нещо ново, а още по-мъчително - да се изправиш и да отговаряш за неуспеха.

Управителят сияеше с цялото си лице:

- Твоят овес е уникален!

Не ми се виждаше нито забавно, нито проява на добър вкус да се подиграва с мен.

- Какви страхотни неща можело да се направят, ама трябва да знаеш как! Никога не съм предполагал! - продължи той и леко се отдръпна от пътя, защото се появи най-едрият собственик в Моос³ с жена си и децата. Той се слаvesше като най-работливия в цялата област и си го знаеше. Поздрави ни необичайно любезно - нещо, за което по-рано никога не си правеше труда, и попита какъв сорт овес сме засяли. Като него нямало в радиус от сто километра.

Едва сега проумях това, на което изобщо не смеех да се надявам. Това беше нашият овес! Отдалече бях объркал нивите, защото съвсем се бях отчаял. Този на съседа беше смазан на земята. Нашият растеше право нагоре!

Втората половина на юли беше сушава. На десети август излязохме с три коня и косачката да прибираме овеса! Наредихме с момчетата кръстци от по десет снопа в редици прави като конец. Каква гледка!

На изравнената със земята нива до нас съседът се мъчеше с косата да спаси каквото може. Не беше много, а с косачка би било невъзможно. През цялото време нито ни погледна, нито ни поздрави.

В хамбара мястото взе да не достига. Затова се реши да се вършее на хармана. Инсталирахме вършачката и подготвихме всичко за вършеене. Още осем дена останаха сноповете навън, времето беше чудесно. Но после барометърът започна да пада. Цялата налична работна ръка беше ангажирана, за да не изпуснем нещата в последния момент.

Кола след кола потегляше натоварена към дома. Тъй като управителят и доячът се надпреварваха да товарят колата, образуваха се огромни купове с необичайна височина и ширина. Нашите дръзки хлапета се возеха отгоре и на минаване през селото залюляваха висящите нависоко улични лампи. Имаше хора, които при вида на нашите товари зяпваха и забравяха да си затворят устата.

С последния курс пристигнах и аз. На хармана вършачката работеше на пълни обороти и поглъщаше сноп след сноп. Край стената се редяха чувал до чувал, пълни до горе.

Щом се приближих, ми се прииска да видя как овесът се

³Местност в община Кьониц в кантона Берн (бел. пр.).

сипе в чувалите. Управителят също стоеше там и, напълно потънал в гледката на благословеното изобилие, загребваше зърно и го процеждаше между пръстите си. Обърна се към мен и каза:

- От 14 години съм тук и всяка година сеем овес. Но такъв овес никога не сме имали!

В живота ми са се случвали хубави мигове. Този беше един от най-хубавите! Проникнат от съзнанието за правотата на новото, придобил сили и увереност от успеха, и, честно да си призная, донякъде опиянен от победата, изтичах вътре и въодушевено заразказвах на господин директора какво сме експериментирали без негово знание. Спестили сме си изкуствените торове и сега такава реколтата! Триумфалната ми реч завърши с думите:

- Господин директор, сега, когато доказахме правилността на биологично-динамичния метод и предимствата му при животните, растенията и при почвата, не можем ли с ваше разрешение цялото стопанство официално да го водим по този начин? Помислете само какъв пробив за този метод може да предизвикаме, ако най-сетне го осъществим в едно водещо държавно стопанство! Ами колко пари ще спестим на държавата! И не е само там работата. Това ще бъде решителен принос към повишаването на народното здраве, ако ни разрешите напълно да променим методите на работа. Скъпи господин директоре, абсолютно съм убеден, че най-късно след петдесет години ще ви издигнат паметник за спомен на поколенията как някога сте проявили куража пионерски да тръгнете напред.

Все едно, че окрилените ми от въодушевление думи изобщо не бяха достигнали до него, очите му си оставаха приковани върху отворените сметководните книги. Той само махна с ръка с отбранителен жест и отговори:

- Който плаща, той командва. Тук плаща държавата. А държавата не го иска този метод. И ако не се сложи край на тези експерименти, някой от нас двамата трябва да си ходи!

Не си спомням как съм намерил обратния път към двора. Но после, след като се посъвзех от зашеметението, започнах да разбирам, че да стоя повече тук е просто загуба на време и сили. С отзвучаването на телесния и душевен шок обаче отново дойде колебанието. Имах съученици, ко-

ито ми се чудеха и ми завиждаха за държавното назначение. Предричаха ми шеметна кариера. Освен това приятно чувство е да си знаеш, че имаш право на пенсия със значителна месечна сума. Вярно, че парите сами по себе си не правят човека щастлив, но някак действат успокоително. Пък и за един земеделец е немислимо да си позволява ваканции. За него свободното време е всъщност една непознатата чужда дума. А пък аз, като държавен служител в селското стопанство и като възпитател, имах въпреки всичко и двете, а в това време заплатата си тече без намаление. Дали сеното ще изгние, или ще бъде прибрано на сигурно място, дали реколтата ще бъде ударена от градушка или не, моят доход не се променяше.

Бях забелязал също, че хората при сегашното ми положение ме поздравяваха по-различно отпреди - което се и подразбира, защото това си е едно високо положение. Има разлика от небето до земята дали ще кажеш "Аз съм ратайче в еди-коя си ферма", или гордо ще заявиш "Аз съм държавен служител в селското стопанство и възпитател". Не бива да се изпуска от поглед и фактът, че заплатата автоматично нараства с прослужените години.

И най-големият проблем - как да обясня на хората, че заради една идея, заради един нов метод съм напуснал това, което хиляди търсят и горещо желаят. Веднъж като го достигнат, живеят с мисълта, че това е най-голямото и най-сигурно постижение в човешкия живот - държавната служба! Не ми трябва голяма фантазия и далновидност, за да мога да си представя как при такава ситуация най-добрите ми приятели ще се дистанцират от мен. А и преди две години си направих застраховка и ако не мога да внасям премиите, ще загубя парите. Ами какво ще каже любимата? Вярно, че с нейната дълбока религиозност тя изобщо не би могла да разбере моята отдаденост на новото. Но за мен тя, със своята простота и чистота, със своето лице, беше като истински ангел. Ако нещо тъмно се зададеше, трябваше само да си представя излъчването ѝ, и изкушението изчезваше от очите ми като прогонено от лъч светлина. Вече бяхме говорили за предстоящия ни годеж, ясно беше, че скоро след това щяхме да поставим основите на собствено домакинство. За такива неща си трябва пари. А за това от своя страна е необходима сигурна работа. Тогава още не можех

да зная, че с неотклонното следване на пътя, който вече бях поел, ще я загубя.

За да запазя всички тези добри постижения, реалните възможности за напредване, социалните придобивки, успокояващата сигурност, репутацията сред близките, трябваше да допринеса само с една малка и скромна на фона на прекрасните перспективи подробност - да накарам съвестта си да млъкне. Да заглуша нейния често едва доловим глас с аргументирани и основателни оправдания. Нищо повече!

За утеха и душевно успокоение можех в свободното си време да си направя една лична градинка, да си отглеждам цветя и зеленчуци без изкуствени торове и хич даже да не ми пука за онези, които не подлежат на превъзпитание, защото при трезво обмисляне дори и един фанатичен революционер ще си каже: нищо повече не може да се направи. Влакът е заминал. Как би могъл тъкмо един дребен служител като мен да промени нещо, след като големите директори, които разполагат с власт, са толкова страхливи? Да задвижи промяната, която трябва да успее по цял свят, за да предотврати или поне да отслаби връхлитащите бедни, причинени от неправилното отношение към земята, растенията и животните.

Три дни и три нощи се мятах насам-натам. Да се оправя в оплетеното кълбо от логични съображения, неясни предчувствия за бъдещето, прииждащи съмнения и постоянно явяващи се предупреждения на съвестта, и все пак да дръзна и да се стремя към новото, това си беше истинско мъчение.

На четвъртия ден се отбих отново в кабинета на директора:

- Господин директор, нали разбирате, че оттук нататък аз отговарям за своите действия и бездействия не само пред държавата, но и пред съвестта си и пред хората. Моля да бъда освободен.

След тези думи се чувствах като Щастливия Ханс⁴, тъкмо когато се е отървал от тежката буца злато. Това великолепно чувство на облекчение за жалост трая едва до ве-

⁴Известна приказка на братя Грим (бел. пр.).

черта. Докато започнах да обикалям от стая в стая, за да се простя с момчетата. Те не разбираха моето напускане и ми беше тежко да гледам учудените им физиономии.

С някои от най-трудните от тях в свободното им време бях направил малки градинки на брега на езерото, където иначе растяха само диви шубраци. С огромно усърдие те изкоренявах тръни и коприва в пущинака, а още по-голяма беше гордостта им от отгледаните пъпеши. Построихме и кафези за зайци, за да притежават нещо свое. Тъй като финансирах с лични средства семената, строителните материали и животинките, не се наложи да чакам дълго за разрешение. А земята за целта я получих без съпротива, защото всеки разумен човек знаеше, че от стерилната пясъчлива почва край езерото не може да се изкара кой знае какво. Желанието ми беше да дам на тези почти осиротели момчета някакво занимание, нещо, което да ги ентусиазира. Само който достатъчно дълго време е живял и работил в дом за момчета, познава трудно разрешимите проблеми на сираците, на предразположените към криминални прояви, на децата на алкохолици, на душевно занемарените. Познава рисковете и наклонностите, които още в детска възраст поразяват тялото и душата, ако не успеем да изпълним младежките им години с игра и работа, с весели и сериозни дела.

Бернхард не искаше да ми подаде ръка. Притисна рошавата си глава във възглавницата, а сърцераздирателното хлипане разтърсваше цялото му тяло. След известно време умолително промълви:

- Не трябва да си отивате. Вие ми бяхте като баща.

Утеших го, колкото можех, и се опитах да му обясня, че трябва да се подготвя за бъдещата си задача, а това за жалост не може да стане тук. Ако не искам да си навличам повече вина, трябва още много да се уча и да работя върху себе си, за да мога някой ден, ако се наложи, да се застъпя за правата кауза, без да се плаша от никого и от нищо. После напуснах на пръсти спалното помещение, оставяйки след себе си - аз, който исках да им помогна, една пречупена душа.

Думите на момчето ме нараниха тежко. Чувствах се така, сякаш на мястото на златната буца на раменете ми бяха сложили два воденични камъка. Тежестта им олекна

малко, едва когато на 28-годишна възраст отново седнах на студентската скамейка, за да изучавам педагогика в Свободното висше училище за обществени науки. На моите мъчителни въпроси там отговаряха Ани Хойзер, ръководителка на семинара за учители, и Рудолф Гросе. Там узнах и колко е наивно да вярваш, че за да бъдеш щастлив, трябва да вършиш само онова, което е правилно. Всъщност с всяка своя постъпка ние се оплитаме и в чувство на вина и важното е не да отхвърляме тази вина, а да се стремим неморно да я изкупим, по възможност още в този живот: чрез жертвоготовни дела, на които не бихме могли да се решим без дълбоки познания за човешката същност, защото ни се виждат твърде трудни.

И все пак нещо остана да ми тежи след онази прощална вечер, въпреки всичката философия, въпреки всички научни обяснения. Нещо неразрешимо, нещо мъчително.

Защо търсецията, когато се отправя, напрягайки всичките си сили, по осветения път, за който с всяка фибра на своето същество чувства, че е правилният път, защо е обременен от такива загадки, от такива воденични камъни? Защо на стремящия се към духа не му се открива дали действията му, дали оплитането му във вини води към благодат или към проклятие?

О, колко много хора съм виждал да се плашат от правия път, защото съзнателно или несъзнателно чувстват - не става с първата стъпка. Съдбата приклепва устремения напред с тежести, които той не може да разтълкува. Така ли трябва да бъде? Това ли е неизбежната раница, която пътникът трябва да мъкне на гърба си, ако иска да преодолее един дълъг и нелек път?

Ако трябва да бъде съвсем откровен, налага се да признаем: някога от време навреме в мен се надигаше бунт срещу дълбоко изживяваното чувство за несправедливост, която господства в света и Бог я търпи.

Днес, много години по-късно, вече знам - човек трябва да умее да чака, без огорчение, без бунт.

"С нас ще стане това, което трябва да стане, когато узреем за него!" Тези думи са били изписани в древните храмове на мъдростта. И те важат и днес.

Три десетилетия по-късно, в една пролетна неделна утрин, стоя в градината в Голденхоф и обяснявам на един ня-

когашен участник в курса, който е дошъл за почивните дни, новото разположение на лехите на хълма. На входната врата на двора от ранно утро е закачен следният надпис: "Неделна почивка до 17 часа. Моля не безпокойте."

Ето че един човек си влиза през вратата, сякаш надписът не го засяга. Оглежда се, застава на едно място и ни наблюдава през още нераззеленилия се жив плет от бърз. И тъй като е застанал там, като че ли е пуснал корен, без да откъсва поглед от мен, аз просто си продължавам с обясненията. Днес е неделя и посетителите би трябвало да ни пощадят със своите въпроси.

След три минути непознатият се провиква: "Това е той!" и се запътва през градината към нас. Докато се приближава, установявам по лицето и походката му, че никога не съм го виждал. Той ми подава десница сияещ, а пък аз се представям подчертано хладно:

- Рьоделбергер. Какво ви води при нас?

- Знаех си, че това е той - продължава да сияе. - Не ме ли помните, аз съм Бернхард, бях едно от момчетата в дома, където вие правихте компост и аз винаги съм ви помагал!

Споменът ме пронизва като токов удар. Той обаче си приказва весело и описва изминалите трийсет години: завършване на училище, селскостопанско образование, военна служба, школа за подофицери, после години наред работа в едно изправително заведение, където е бил уважаван и обичан от затворниците, тъй като познавал проблемите им от собствен опит. Междувременно все опитвал да узнае моя адрес, но безуспешно.

После го затеглило към широкия свят и станал специалист по папагалите, снабдявал с тях зоологическите градини из цяла Европа. Във вековните гори имал време да наблюдава растения и животни. Дълго време се чудел защо се случва в тези още недокоснати от човека недостъпни места да се натъкват на папагали с аномалии. Един път летял със свой приятел над огромните плантации със захарна тръстика, докато ги пръскали отгоре с отровни вещества за борба с плевели и вредители. Тогава забелязал, че при обръщането над съседната гора пилотът не затварял дюзите. Била засегната значителна територия.

Тогава той попитал не е ли възможно това да се избег-

не. Обяснили му, че е много трудно при навлизането в плантацията да се уцели точно нейното начало. А ако се пропусне част от нея, ще има големи неприятности с едрите собственици.

С този отговор била разрешена и загадката със сакатите папагали. И така в самолета той си спомнил момчешките си години и ни видял нас двамата да стоим пред компостната купчина. Толкова живописно съм му бил обяснил тогава значението на компостирането за оздравяването на почвата, че сега, когато виждал тази беда, в съзнанието му се проявила връзката между здрава почва, здрави растения и здрави животни.

Не след дълго в щата Орегон, в Съединените щати, където се бил установил след женитбата си, участвал в националния празник на швейцарците в чужбина на първи август и гледал някакъв филм за фермата Голденхоф в Шварцвалд, където се работи без изкуствени торове и отрови и където не се оре - тракторът няма право да се движи по живата земя, а конят като впрегатно животно е все така на почит. И отново пред очите му изплувала картина от момчешките времена - обяснения пред компоста за значението на подготовката на хумус и умножаването на дъждовните червеи.

Напразно се мъчил да убеди удивената си жена: "Това е той. Това може да бъде само той. Така ми говореше и на мен на времето. Следващия път, когато отида в Европа, ще поискам адреса му от швейцарската телевизия и ще го посетя."

После ми призна, че една непреодолима сила го влече обратно към родината, че е купил в околностите на Берн малък имот и че иска да прекара остатък от живота си като земеделец със собствено парче земя, което да обработва без отрови и изкуствени торове.

Така се видяхме отново след трийсет години. Той не премълчаваше и мъките и горчивините, които беше преживял от най-ранно детство.

Аз отлично го разбирах и му разказвах подобни преживелици от моя жизнен път. Когато започна да съзира приликите в нашите съдби, без да ми отправя и най-малкия укор за моята тогавашна постъпка, когато напуснах дома, той извика: "Та ние сме като братя!"

С тези думи от мен се свлякоха два воденични камъка, които мъкнех на гърба си трийсет години от онази прощална вечер в спалното помещение, и на тяхно място дойде една хубава лекота, заедно с прозрението: човек не бива да се отчайва пред лицето на неразбираемото в живота. Трябва да умее да чака!

Как възникна Свободното земеделско училище Голденхоф

Забивахме колове, за да означим площта, която щеше да стане бъдещата градина. Беше първият ден след пристигането ни в Голденхоф, чието закупуване стана възможно през 1969 г. благодарение на едно наследство.

Добрата стара селянка, която преди нас в продължение на 12 години беше наемала и стопанисвала имота заедно с вече покойния си съпруг, се приближи и попита какво сме намислили.

Тя познаваше каменистата почва в тази бедна планинска ферма и добре беше научила какво означава да ядеш хляба, изкаран с пот на челото. Щом узна, че тук ще се появи градина със зеленчуци, ягоди, билки и цветя, поклати глава, усмихна се благо, после каза угрижено, но добронамерено:

- Не правете тук градина. На това място нищо не вирее, то е камък до камък.

Сами се уверихме в тази истина. Тя имаше право. Камък до камък, скала върху скала. А отгоре един измамен тънък пласт почва, който не би заблудил никой опитен и истински професионалист, та да тръгне да прави градина. Ако днес, след много години, на това каменисто парче земя има плодородна градина, посещавана ежегодно от много гости, това го дължим на "Земеделския курс" на Рудолф Щайнер - и на малко усърдие и трудолюбие. В тези осем лекции се съдържат духовните и практическите принципи, които при правилно разбиране и добросъвестно прилагане водят до резултати, способни отново и отново да ни удивляват.

За първи път се докоснах до този метод, заслужаващ да

се нарече истинско земеделско изкуство, когато бях на 21-годишна възраст, и го прилагам вече трийсет години. Едва сега започвам да осъзнавам какъв изумителен подарък и какво ценно наследство ни е оставил Рудолф Щайнер. Започвам също да разбирам какво действително оздравяване на земята, растенията, животните и хората може да се постигне, ако успеем да спомогнем за утвърждаването на този стопански метод.

В тези осем лекции, разбира се, никъде не се казва, че човек следва да издири най-лошото парче земя и да направи от него градина. Но ние и в това искахме да останем верни на нашия основен принцип: да започнем там, където другите спират. Искахме да покажем, че си струва да се захванеш с онова, което останалите презират, и най-сетне да представим доказателства за възможностите на биологично-динамичния стопански метод: при тежки условия, на хиляда метра над морското равнище, върху почва от гранит без варовик, на място, където зимата е твърде продължителна, периодът на вегетация е кратък, пролетта си остава дълго време мразовита, а през есента студентите нощи настъпват рано; където бушуват шибаци дъждовни бури, способни да сравнят посевите със земята, и обратно - жаркият слънчев пек така нагрява постната чакълеста почва, че човек не може да стъпва бос по нея.

Светът е обеднял на въодушевяващи примери! Нека ние дръзнем да дадем такъв пример, който да служи за ориентация на всички хора с добра воля. Да протегнем ръка към бъдещето.

Вече ни се беше случвало на други места по време на посещенията или непосредствено след тях гостите да признават постиженията ни, но после винаги да изтъкват следния аргумент: "Да, ако и нашата ферма беше разположена в такава плодородна област, с добра почва и добър климат, и ние щяхме да прилагаме биологично-динамичния метод."

Ако някой тук горе каже нещо такова, той просто не говори сериозно. На подобни възражения изобщо няма защо да им се обръща внимание.

Тук имаме на места почва от осем точки. Почвите в Германия са категоризирани според точкова система с максимален брой от сто точки. Почва с една точка ще е нещо като стерилен пясък, а от 85 точки нагоре става дума за пло-

дородна, дълбока глинеста почва.

Отглеждането на пшеница със съответните изкуствени торове е възможно и при 50 точки, но по-добре би било, ако разполагаш с почва от 60 или 70 точки.

Ако някой обаче сее пшеница върху почва между осем и двайсет и две точки, без да употребява изкуствени торове, той естествено, иска или не, предизвиква интереса на специалистите.

Начинанието не е приключено. Високата цел да се направи "свободно селскостопанско училище на основата на науките за духа" е задача за цял живот. Съпътствана от радост и мъка, похвали и отхвърляне, успехи, постигнати благодарение на съвместните усилия, и несполуки, допуснати заради лични грешки.

Но началото е положено и първият облог е спечелен. Защото когато започвахме тук преди 18 години, на една маса в близката кръчма някой си се хванал на бас, че ще издържим, докато ни свършат запасите, които сме си донесли.

На хората в околността не беше убягнало, че в последните десетилетия имотът не е бил стопанисван както трябва и вече не беше в състояние да изхранва дори едно малко семейство.

И ако и до днес сме си тук, това се дължи отчасти на моя принцип: наблюдавай внимателно какво правят другите и прави точно обратното!

Точно когато Сико Мансхолт - първият президент на Европейската икономическа общност⁵, беше заявил, че в рамките на двайсет години фермите в Шварцвалд и планинските области ще изчезнат, защото те никога не могат да станат рентабилни и само обременяват пазара, купихме един планински имот - Голденхоф, разположен на 1000 метра надморска височина. Купихме го с твърдото убеждение, че ще дойде време отново да се признае какъв принос могат да имат и са имали в миналото планинските области за съхраняването на народното здраве, включително със своите висококачествени семена, закалени животни и преди всичко с жилавите, здрави хора. Всичко това тихо и незабелязано се съпротивлява на пълзящата дегенерация в

⁵Сико Л. Мансхолт става председател на Комисията на ЕО през 1972 г. (бел. пр.).

градовете. Който е израснал в сурова и оскъдна среда, по правило е здрав. В някогашните времена хората много добре са осъзнавали това и селяните от ниските и равнинни области са си доставяли семена и добитък от по-високите места с надморска височина над 800 метра.

Докато в гъсто населените и плодородни райони - например по долината на Рур, поради недостатъчен брой ученици се затваряха селскостопански училища, ние отворихме училище във високо разположена и безлюдна област. Днес опазването на околната среда и биологично съобразният начин на живот представляват актуална тема и има нужда от училища, където да се учи новото.

В селскостопанските издания пишеха, че чрез отглеждането и угодването на свине едно стопанство може да стане рентабилно и реално да печели, а ние си набавихме крави. И въпреки че държавата изплащаше високи премии за всяка добра дойна крава, предадена на заколение, ние не колекме, а удвоихме броя на кравите.

Междувременно поради свръхпредлагането цените на свинското се сринаха и ние получихме парична премия за всяко теле от крава първекния.

В отглеждането на всяка една порода говеда днес е налице тенденцията да се развъждат все по-тежки животни и да се цели все по-голям млеконадой. Работата е проста. Скотовъдните съюзи изискват от своите членове предлаганите за покриване и оплождане мъжки животни в определена възраст да имат определено тегло, а кравите майки и техните майки трябва да са давали толкова и толкова мляко. Критериите за теглото и качеството на произхода от време навреме се повишават. Така животновъдите се виждат принудени да слагат още повече белтъчини във фуража, да угодват все повече младите животни и бъдещите бикове за разплод и да ги отглеждат с още по-малко движение, тъй като иначе новите норми въобще не могат да се покрият. Ако тези мерки не са достатъчни за изпълнението на завишените норми, се търсят кръстоски, чрез които да се създадат по-тежки и по-млекодайни породи.

Поради всички тези манипулации животните стават неподатливи на болести и живеят по-кратко, а селянинът е все по-зависим от допълнително набавяне на белтъчини. Ако се появят затруднения в предлагането на белтъци на

световния пазар, или цените чувствително се повишат, тогава, ако не и по-рано, най-сетне ще забележим колко е важно да храним местните породи с фураж, който е собствено производство, и до каква степен животните, свързани с местните условия, са на изчезване.

Последствията от това безумие са вече ясно забележими: твърде много мляко и планини от месо, над които пшкарме и охкарме. Дори в Швейцария се налага за млякото да се определят квоти. И така: най-напред изстискаваме земята до последно, а после дори не можем да продадем на прилични цени продукцията, създадена с насилие и за сметка на земята и животните. Всъщност би трябвало да определяме квоти само за изкуствените торове и протеините! Изобщо не мога да разбера как това не влиза в главата на никого.

Тук ние правим точно обратното. Още преди години успяхме да преминем към една дребна порода говеда. Бикът за разплод е малко по-едър от кравите. Не слагаме във фуража нито купешки белтъци, нито зърно. Телетата се отглеждат с пълноценно мляко. По този начин пазарът не се обременява с твърде големи количества мляко и проблемът за излишъка е непознат.

Във време, когато спасението на селското стопанство се вижда в масовата механизация и моторизация и в използването на техника под път и над път, ние изгонихме трактора от полето - със съзнанието, че земята е жива и се нуждае от най-щадяща обработка. А това май става само с коня, кравата и вола.

Днес втвърдяването на почвата и ерозията се засилват все повече. И се оказва, че за справянето с полската работа са необходими все по-мощни трактори, докато нашите ниви стават по-рохкави и богати на хумус и с всяка изминала година се обработват все по-леко.

След като беше установено, че нарастващото втвърдяване на почвите и потъването на минералните соли в долните пластовете може да се преодолее чрез преораване на дълбочина от един метър с помощта на огромни трактори с по 240 конски сили, ние решихме да боядисаме плуга с посребрен бронз и го качихме на тавана, за да можем да демонстрираме на бъдещите поколения глупостта на орането.

Благодарение на обработката на почвата на полето без оран, на градината без обръщане с лопатата, на работата само върху най-горния слой, на разумното редуване на култури и оползотворяване на земята, ние постигнахме проникване на въздух и разрежаване до 1.80 м дълбочина, без дълбоко обръщане на почвата. С помощта на дъждовните червеи!

В селскостопанските училища се преподава, че отоплението с дърва е твърде трудоемко и че е по-изгодно селската къща да се отоплява с нафта; че зеленчуковата градина е най-добре да се превърне в тревна площ, защото зарзаватът е по-евтин на борсата, а пък печенето на хляб у дома е пълна глупост, след като благодарение на фризерите дори най-отдалеченият планински чифлик може да бъде запасен с продукцията на хлебаря. Учат ни също, че е логично да се откажем от гледането на птици на село, защото една кокошка, която се разхожда свободно, снася най-много 80 яйца, докато затворената в кафеза може да снесе 250, че и повече. Ние пък изградихме голяма дървена пещ, която едновременно топли и дневната, уголемихме зеленчуковата градина, започнахме да си печем здравословен пълнозърнест хляб и си набавихме кокошки от дребна порода, които свободно си се движат насам-натам.

Междувременно нафтата започна да поскъпва, зеленчуците на борсата - да стават все по-безвкусни, качеството на печения в електрически фурни хляб от рафинирано бяло брашно - да се поставя под съмнение. А модерното птицевъдство в индустриалната си масова форма на отглеждане на животните в тесни клетки, без достъп на слънчева светлина, е най-убедителният пример за това, какво освирепяване настъпва, когато погрешното възпитание и образование и лошото хранене имат възможност да въздействат върху хората достатъчно дълго. И сега всекидневно се купуват милиони такива яйца!

За да можем да отговорим на потребностите на бъдещите гости, които биха искали да изучават биологично-динамичния метод, построихме спални, уголемихме дневната, като приобщихме едно съседно помещение, и разширихме кухнята. Три групи майстори работиха с огромно напрежение и бързина, за да можем да се нанесем възможно по-скоро. Докато траеше преустройството, се наложи да жи-

веем в съседния имот Айхенхоф. А това не беше никак приятно, тъй като още първата зима натрупа над един метър сняг. При други обстоятелства разстоянието от 200 метра до фермата не се усеща. Но ако трябва да го изминеш рано сутрин, за да нахраниш животните, като при това първо разриваш пътеката от снежните навявания, ти се вижда много, много дълго.

В средата на лятото ремонтните работи благополучно бяха докарани дотам, че можехме да се преместим в близките дни. В една много задушна юлска утрин добитъкът вече беше изкаран на паша, но конските мухи така вилнееха преди приближаващата буря, че не можехме да озаптим животните! Направо щяха да се изпопребият в жиците на електропровода. От предпазливост ги прибрахме обратно в обора, вследствие на което доста късно седнахме да закуваме.

И така, най-сетне седяхме удобно край масата в Айхенхоф. Животните бяха на сигурно място в обора, нищо не можеше да се случи.

Навън започна да става все по-мрачно и ветровито. Посред закуската дойде съседката и каза, че все пак някой трябва да отиде до Голденхоф. От половин час се носел дим от таванския прозорец. Тя първо си помислила, че някой от майсторите нещо заварява, но пушекът ставал все по-силен.

Изпълнен с лоши предчувствия се втурнах към фермата - тя беше обхваната от пламъци. Когато стигнах до последното животно в обора - бика, и го подгоних навън, той трябваше да се провира през горящата рамка на вратата.

Имотът беше изпепелен вследствие на късо съединение и още димеше, когато ни посети една възрастна, белокоса привърженичка на антропософията. Тя посочи към купчината пепел и каза:

- Не виждате ли сега, че не е по Божията воля да работите тук горе. Елате при нас в долината, имаме задача за вас.

Изкушението беше за кратко. После ясно осъзнах, че съм бил подложен на изпитание, което трябваше да покаже колко здраво и непоколебимо е решението ми да основа училище за нов вид земеделие. Скоро след това възникна планът за новия Голденхоф.

Днес знаем, че без пожара изобщо нямаше да можем да създадем нещо наистина ново. Здравословно е да бъдеш изправен пред напълно ново начало в живота. Иначе откъде ще събереш кураж да претвориш в дела новопридобитите знания и опит? Обикновено човек е твърде страхлив и не се решава да се отърве от непотребните неща - и вътрешни, и външни.

Какво благодеяние от страна на съдбата е да спомогне за това и с една просветнала светкавица да ни пробуди от сън.

Оборът в Голденхоф беше ремонтиран от хора професионалисти още преди години, но с толкова много бетон и стомана, че влияеше нездравословно върху животните.

Призивът за помощи, отправен от един приятел, намери радващ отклик; освен това парите от застраховката и останките от собствения капитал направиха възможно новото начало. Но всичко това далеч не беше достатъчно. Помогна ни една банка в Бохум, ориентирана към триделната социална теория на Рудолф Щайнер. Когато планината от задължения стана твърде голяма и вече не успявахме да се справяме с месечните погасителни вноски по лихвите и главницата, продадохме Айхенхоф, който се числеше към имота, за да можем да си поемем дъх.

Оттогава насам преживяхме доста възходи и падения, щастливи и тежки моменти. И ако някога живеехме с надеждата, че ще се появят хората, които дълбоко в душата си носят най-сериозна загриженост за земята и всичко живо по нея, то днес сме доста по-трезвомислещи.

Много често идваха болни или свърнали от правия път, или пък такива, които си бяха изградили някаква погрешна представа. Те бяха осъзнали, че не може повече така, но съвсем не знаеха какво очаква оногава, който се осмели да напусне сивата маса от безразлични хора.

Трябва да си врачка, за да можеш бързо да вземеш решение по повод на едно или друго запитване - дали да приемеш кандидата, или той ще обърне всичко с главата надолу и ще причини много повече бели, отколкото е в състояние някога да поправи. Но дори да се случи точно така, пак не знаем дали пък в това няма някаква скрита причина.

Често сме се оказвали убежище за наркомани, които идваха сами, или ги водеха родителите им. Много пъти, след

като се съвземаха или ние с големи усилия успяхме да им попречим да продължават с безотговорността към самите себе си, те напуснаха фермата със звучни ругатни. Обикновено най-трудните сред тях хвърляха по нас най-тежките камъни. Това изглежда е нещо нормално.

Имаше и други. Без тях животът ни щеше да бъде тъжно съществуване. Получавали сме благодарност, способна да компенсират много неща. Още чувам думите на един многострадален баща, чийто син му беше създал много грижи. На неговата сватба пред гостите, сред които бяхме и ние, той каза: "Благодаря ви, че цяла година търпяхте сина ми." Но се е случвало и друго - един от най-трудните младежи впоследствие така ни беше оклеветил, че наши добри приятели се отдръпнаха от нас. Когато осъзна каква я е свършил, той дойде и попита как може да се реваншира. Така се появи двеста и осемдесетметровият жив плет от рози покрай пътя към Голденхоф. Това беше огромен труд, който не можеше да се свърши за два-три дни. Той обаче издържа, докато и последният розов храст не беше засаден в земята.

Едно училище има смисъл само тогава, когато е в крак с новото в развитието на знанието. Ние си поставихме задачата да изследваме още непроучените насоки на Рудолф Щайнер от "Земеделския курс". При изследванията невинаги има успех. Това улеснява външните лица в тяхната критика, тъй като те не могат да знаят точно за какво става дума. Когато постигахме убедителни успехи, намираха се хора да кажат, че такива работи не стават току-така, че дяволът има пръст в тази работа. Ако в нещо не успяхме, говореха - ето на, вижда се, че този метод не става за нищо. Един пък го формулира още по-ясно: "Това вече не е Голденхоф, това е Боклукхоф". Да, човекът имаше право.

Търсенето на подходящи зърнени сортове, изследването на нови методи за обработка на почвата, огромната кореспонденция, многото посетители, строежът на обор и къща бяха произвели отвън бъркотия, която се забелязваше от всеки. И все пак трябваше да успеем. Сега, когато сортовете са изнамерени, открита е нова форма на земеделска работа, строителните работи малко по малко приключват, детската градина функционира, време е навсякъде да се възцари ред - за сметка на кореспонденцията. А се из-

дига кула от писма. По-добре всички, които имат въпроси, да дойдат на посещение, защото, като пресмятам какво се харчи годишно само за пощенски марки, получава се една доста прилична сума.

Посетителят не пита на колко писма се отговаря седмично и колко време е отишло за това. Той вижда само бъркотията. Това трябва да се оправя.

Така се появи отпечатаният стандартен отговор, който пращаме на заинтересованите. Колко често при нечие посещение сядахме, изслушвахме всички проблеми, отговаряхме на всички въпроси. А навън работата си стои или се върши лошо от неподготвени хора. После те или пък потърпевшите установяват, че май все пак е по-лесно да получаваш помощи за безработни.

Познавам един селянин, на който за разговор с някой новоизлюпен земеделец му трябва не повече от половин минута. Казва му ясно и просто: отидете първо в коя да е ферма и помагайте там една година, за да видите какво значи работа.

Това може да звучи малко брутално, но като се обърна назад и си помисля колко често в миналото сме били изкарвани злите изобретатели на труда, започвам отлично да го разбирам.

Писмото отговор изглежда така:

Благодарим за Вашето любезно запитване.

Тук се провеждат практически курсове за усвояване на биологично-динамичния селскостопански метод. Курсът започва обикновено на първи март, или по споразумение, и продължава една година без прекъсване. Ако преминалият курса се окаже способен, може да получи земеделско образование, което завършва с Изпита Голденхоф за селскостопански работници. Изискванията при него са по-високи, отколкото при държавните изпити за селскостопански работници, поради напълно различния начин на работа.

Курсът обхваща развъждане на млекодайни добичета, коне, овце и пчели, умножаване на дъждовните червеи, обработване на ниви и хълмисти участъци, отглеждане на зърнени култури, зеленчуци, плодове, ягоди, билки, цветя и декоративни храсти. Използване на пасища, обработка на

почвата без оран, компостиране и направа на препарати. Печене на пълнозърнест хляб и производство на пълноценни млечни продукти.

Водим вегетариански начин на живот. Естествено без алкохол и тютюн. Не сме комуна.

Работата се извършва без трактор, с помощта на коне, за да се избегнат натискът върху почвата и вредните газове. Занимаваме се със закрила на растителността, птиците и полезните животни. Във всички дела поощряваме размах на фантазията и наблюдателността. Процесът на обучение протича така, че след въвеждането в различните области отговорностите и задачите могат да се менят. Оттук следва, че евентуалното повърхностно участие отпада в полза на пълното включване, предполагащо саморазвитие и поемане на отговорност, така както Вашата по-нататъшна дейност ще го изисква от Вас. Това е може би най-суровата форма на обучение, но тя най-бързо дава плодове. Добре е човек да има някакви познания върху стойността и здравословните предимства на храненето с пълнозърнест хляб, но далеч по-добре е да бъде в състояние сам да изпече една пълна пещ.

Има предостатъчно хора, които са напълно наясно какви безобразия се вършат в днешно време и колко неща биха могли да се поправят. Но малцина са тези, които са се научили как биха могли да се поправят - чрез дълбоко прозрение в същността на живата природа и решителни действия.

Преди да кандидатствате, във всички случаи трябва да се запознаем лично. Бихме искали да Ви спестим пътуването, но досегашната практика показва, че е необходимо човек да види всичко на място. Тогава Вие ще можете да прецените дали това е най-подходящото за Вас, а ние ще преценим дали можем да отговорим на Вашите очаквания. Финансирането на образователния цикъл, въпросите около застраховката, облеклото, медицинското свидетелство и пр. можем да обсъдим по време на Вашето посещение. (Моля не в неделя.)

В случай че имате други въпроси, непременно прибавете празен плик, надписан с Вашия адрес, тъй като само по този начин можем да се справим своевременно с огромната кореспонденция. Ако ни известите предварително точ-

ното време на Вашето пристигане, ще се организираме така, че да Ви отделим достатъчно време.

Целогодишно всяка първа събота от месеца, точно в 16 часа, провеждаме групови посещения с лекции. Непосредствено след това също са възможни срещи и разговори.

Сърдечни поздрав

Революционни идеи в овощарството

В земеделското училище се изучава предметът овощарство, но ако някой иска да се задълбочи в тази област до степен да я овладее напълно, от облагородяването на пушинаци до засаждането и оформянето на цели овощни площи, това, което се предлага в курса, няма да му е достатъчно. Затова си има и специализирани овощарски училища.

Аз се бях изправил пред нерешими проблеми. Ето само един пример, когато запитахме преподавателя:

- Как става така, че тъкмо дърветата в земеделското училище са по-податливи на болести от тези на съседа, които растат на стотина метра от тях? За училищните дървета се полагат всички възможни грижи, не само образцово подкастряне, ами и правилно торене и планомерно пръскане, за каквото на съседа въобще не му остава време. Но неговите овошки са очевидно по-здрави.

Отговорът на учителя по овощарство:

- По училищните дървета учениците непрекъснато се кацат да крадат плодове и ги нараняват, а това води до заболявания.

На тази наивност би трябвало да отвърнем така:

- Ами че ние крадем от съседа също толкова, колкото и от нашите дървета, ако не и повече.

Но това, разбира се, не можехме да го кажем и така си останахме с теорията за нараняванията. Само че проблемът естествено си стоеше неразрешен.

Виждал съм хора, чиито рани загняват, както и такива, при които същите или по-тежки наранявания за кратко време зарастват и остават само белези. Това зависи от храната и от начина на живот.

Много по-късно научих от Рудолф Щайнер, че растение-

то въобще не се разболява така от само себе си. А ако заболее, причината е винаги в почвата, върху която расте.

Ако имам пред себе си един човек, който страда от тежка настинка, тъй като предния ден краката му са се намокрили и са измръзнали, и сега го гледам как кашля и киха, носът му тече, очите му сълзят, и затова той си превързва главата и си маже носа, очите и устата с мехлеми, но продължава да държи краката си мокри и леденостудени, в такъв случай е ясно, че имаме работа с една достойна за съжаление личност, която не е в състояние да различи причина и следствие и затова се мъчи да се пребори със злото наопаки.

Ако си направи гореща баня на краката и obuе вълнени чорапи и топли обувки, ще видим как благодарение на лечението симптомите на простудата ще отзвучат и отгоре, и отдолу.

Аз, разбира се, никога не бих твърдял, че преподавателите по земеделие, които ни учеха така, са достойни за съжаление. Нека бъдем предпазливи с оценките. Защото за разпространението на тези слабоумни теории винаги са нужни двама: един, който приказва глупости, и друг, който му вярва.

О, не, не искам никого да обвинявам, а съвсем скромно и учтиво да запитам каква степен на интелигентност трябва да притежава човек, който пръска отгоре с отровите - защото така са го учили в училище, вместо да се погрижи за почвата отдолу.

И тъй, записах се в школа по овощарство. Един ден стоях високо горе на стълба с 24 стъпала - бяха ни извели да подкастрираме овошки - и се дивях на съвършената сфера на черешовото дърво. Кой гениален творец и създател е способен без пергел да сътвори подобно нещо? И както се дивях, забравих за какво се бях покачил на дървото. Но не и учителят. След като достатъчно дълго ме беше наблюдавал, той се развика нагоре към мен:

- Ей, какво по дяволите правите там горе? Изрежете най-сетне една трета от клоните.

О да, трябваше да подрязвам дървета. Но явно бях твърде глуповат, за да видя кое е излишното. С благоговение гледах как всяка вейка се нарежда до другата и как добре

оформената покривка от листа предпазва клоните, които пренасят соковете. Всяко листо предава дъждовните капки на съседното и така животворната влага попада долу в капчука на короната, откъдето я чакат фините коренчета.

И аз трябва да унищожа това чудно творение? Преподавателят по овощарство ни беше обяснил:

- Има прекалено много клони. Те се конкурират помежду си. Един на друг си отнемат светлината, въздуха и хранителните вещества. Следователно конкурентният клон трябва да се отстрани.

Това звучеше едновременно логично и наивно. Ами щом действително расте прекалено много дървесина, защо тогава бяхме докарвали под дърветата цели бъчви с течен оборски тор, а и огромните количества изкуствени торове отгоре на това!

С лопатите трябваше да правим дупки на разстояние петдесет сантиметра и да сипваме в тях пълни шепи тор. После, като пораснат отгоре една трета повече клони, те трябва най-свой ред да се изрежат. Няма ли да е по-разумно наторяването да се редуцира? Многого травми и наранявания от триони и ножици определено не допринасят за здравяването на дървото. Но и тук учителят имаше отговор:

- Вижте, когато отглеждате малко дете, не го оставяте просто така да расте както му падне, а го възпитавате и формирате. Същото е и с дърветата.

Двайсет и трима мъже закимаха. Това звучеше логично. Истински пример от живота, а не суха и безцветна теория. Всеки, и най-тъпият може да го разбере.

Но за мен трагедията се състоеше в това, че аз, двама и четвъртият в този курс по овощарство, бях от тъп по-тъп и дори това близко до ума доказателство не го проумях.

Вътре в мен започна да ври и кипи: "Как? Какво каза той току-що? Не оставяме детето просто така да расте както му падне. Ами добре тогава, хващай ножицата и триона и кълцай и оформяй, докато махнеш каквото ти се вижда излишно. Но ако обичаш, само на твоето собствено дете. Ако ли не, зарежи тези елементарни сравнения."

Но защо 24 души не се развикаха в един глас: това са глупости! Не, те кимаха и вече дрънкаха сабите за бой.

Ами аз? Със своята низост и за да не се набивам посто-

янно в очи, отрязах и аз с триона една трета от съвършената красота на короната. По-късно, щом останах сам, помолих дървото за прошка. Но случаят с побеснелия стар селянин ми донесе тиха утеха.

Случи се следното: училищната овощна градина беше твърде малка за участниците в курса и нямаше възможност всички да подкастрят дървета. Затова в целия район селяните, които още не бяха влезли в крак със съвременното овощарство, бяха запитани дали позволяват да им обработим наличностите. Беше се съгласил и старият земеделец Нюфенегер. Той обаче изглежда си беше представял, че ще стържем мъх с телени четки и ще закачаме къщички за птички. Като видя как от дърветата, засадени още в младите му години, режем клони с дебелина на човешка ръка, той превъртя, грабна вилата и се нахвърли върху нас с ругатни и проклетия.

Наложи се да бягаме, и то не на шега. През нощта отидохме да си приберем разхвърляните и отчасти изпочупени стълби, рискувайки да бъдем набучени с вилата или нападнати от огромното санбернарско куче. Този път съотношението между разбиращи и неразбиращи беше обратното. Двайсет и трима не можеха да разберат един селянин.

Наричаха го изостанал, допотопен, необразован и неподатлив на новото дърт кокал, но предпазливо го избягваха. А двавет и четвъртият си мислеше: "Какво щастие, че все още го има онзи непогрешим и сигурен инстинкт, благодарение на който някои, макар и малцина, са в състояние да направят разликата между реалните грижи и пълната глупост."

На това място обаче трябва да си признаем, че по принцип сме изгубили това прекрасно, боговдъхновено, абсолютно сигурно, никога незаблуждаващо чувство. Докато човек е живял в лоното на усещанията и духовните му сили са били силно развити и дори определящи, всичко е било по-просто. Днес доминира главата. И уви, не ни се удава кристално ясно да схващаме древната мъдрост в съчетание с новите схващания и да я обосноваваме с помощта на науките за духа.

Как се зарадвах, когато в едно списание за овощарство прочетох бележка, отпечатана с дребен шрифт (най-съществените неща винаги ги печатат с най-дребния шрифт), под

заглавие "Овощната градина на ленивия". В нея се разказваше за един калифорнийски овощар, който, поради ниските изкупни цени вследствие на рекордната реколта, не можел да заплаща торовете и пръскането с отровни вещества. Докато другите започнали да изсичат станалите нерентабилни овощни насаждения, той престанал да подкастрия дърветата, силно намалил изкуствените торове и се ограничил с една трета от предписаните пръскания. Тревата я оставил да расте, колкото си иска. До времето за бране на ябълки и круши тя станала почти колкото човешки бой. С помощта на един кон, впрегнат във валяк, успял да смачка цялата тая джунгла на земята. На следващата година забелязал появата на полезни животинки, които му помагали в борбата с вредителите. Наблюдал също как колата, натоварена с реколтата, потъвала по-надълбоко. Почвата била станала по-рохкава. Освен това забелязал, че дърветата му са станали по-здрави - с тъмнозелени, добре оформени листа без петна. Повишаването на добивите нямало какво да го забелязва, то си било очевидно от нарасналия брой касети с плодове.

Значи моето предположение е било правилно. От момента, в който осакатим дървото с триона и ножицата, то става по-слабо. Слабото дърво трябва да се пръска. Това пък води до изчезване или изстребване на полезните животни. И тогава трябва да се пръска и тори още повече. Порочният кръг се затваря. Неблагоприятните фактори се наслагват един върху друг, докато се стигне до нерентабилност или пълен провал.

Това исках да го видя на място с очите си. Веднага трябваше да отида там! Започнах да изучавам картата на страната. Но тъй като Калифорния не беше между териториите, граничещи с Швейцария, наложи се с мъка да наваксам невниманието си в часовете по география. Взех картата на света. С разочарование установих, че има места, които са по-раздалечени от Берн и Базел, и не беше възможно да посетя "Овощната градина на ленивия".

Един ден получих покана за лекция върху биологично-динамичното овощарство в Берн. Забелязах на сергията с книги един том, заринат под другите, на чийто долен край стоеше заглавието "Революционни идеи в овощарството".

О, това беше музика за моите уши. Веднага я поисках.

Стигна се до разправия с продавачката, защото това беше последният екземпляр и не се продаваше. Но по онова време аз бях високоплатен държавен служител и парите нямаха значение. Така че за скромната брошура, на гърба на която стоеше цена от три франка, аз сложих на масата на врякащата продавачка банкнота от двадесет франка, плюс още десет франка лично за нея, и пазарлъкът стана.

Следващата вечер посветих на това четиво. Книжката на Винклер "Опит в овощарството" задълбочи любовта ми към плодното дърво и ми помогна да преодолеея придобитите в процеса на образованието ми познания върху овощарската техника.

Когато тръгнах да го посетя, а той живееше на 1000 километра от Берн, имах време по пътя да си запиша 18 въпроса. Разумът ми беше толкова объркан в училище, че и най-простите неща, и най-естествените взаимовръзки ми създаваха проблеми.

Днес вече не си пазя онзи бележник. Загубил съм го. Но един въпрос си спомням много добре: "Като оставим дървото да расте и след години клоните се превият до земята, няма ли плодовете в близост до нея да станат особено прогнили и на петна, тъй като в близост до земята влажността е най-голяма и податливостта на увреждане от гъби се покачва?"

Когато застанах под неговите дървета и видях добре развитите ябълки на най-долните клони, си прибрах бележника. Който има късмета веднъж в живота си да застане пред някой истински майстор в своята област, по-добре да използва ценните минути с отворени очи и уши и да сложи малко настрана глупавите си школки знания, за да може да възприеме новото.

Той не беше подрязвал дърветата от 50 години. Бяха се разлистили като камбани. Най-външните клони се подпиреха на земята. А в съседство другите стопани с техните подрязани дървета бяха наслагали между 16 и 24 подпори на дърво, за да не се пречупят натежалите клони.

Наскоро една нощна буря беше причинила тежки щети и беше превърнала висококачествени трапезни плодове в нискокачествена изпомачкана продукция. Но не и при господин Винклер. Там клоните се поддържат един друг, дървото е стабилно и вятърът не може да блъска отделните

клони насам-натам.

Клони, ветки и листа образуват такава плътна покривка, че трева под дървото изобщо не може да расте и почти я няма. Предимствата са очевидни. Тревата поглъща 60 процента от ресурсите на почвата. Поради това в днешно време в интензивното овощарство под дърветата се пръска с хербициди (отровни вещества, унищожавачи плевелите), за да не расте трева. На пакета с хербицидите е нарисуван череп с кости! Тези хора се наричат овощари и не спират да тровят едно от най-прекрасните творения - ябълката. А рекламното им мото гласи: "Яжте повече плодове, за да бъдете здрави!"

И защо ябълките на Винклер бяха по-червенобузи от другите? Направих сравнение между две дървета от един и същ сорт. Едното негово, другото на съседа. Разликата беше значителна. За свой срам трябва да призная, че аз, образованият познавач на овощарството, не можех да разгада загадката и да си обясня този феномен без негова помощ. Поради камбановидната форма на дървото вътрешната му част остава затъмнена. Така образуването на цветовете се изтласква изключително към периферията на дървото и развиващите се ябълки са изложени на слънчевите лъчи.

В онази година на безумни рекорди в добивите, за която разправят, че и по телефонните стълбове растат ябълки, складовете и потребителните дружества не смогвали да побират изсипалата се благодат. Тонове плодове се изнасяли изпод дърветата. Оборътът намалял, цените се сринали.

До градината на Винклер ходел един автовлак с две ремаркета и товарел, колкото можел. Купувачите доброволно плащали висока цена, тъй като той си бил спечелил име с хубавия цвят на плодовете и чудесния им вкус и аромат. При това човекът имаше чувство за хумор. Беше си поръчал малки картички - отгоре вляво с неговото име, по средата името на сорта, а отдолу пишеше: "Подредба: еднакво отдолу и отгоре!" Защото много често хората слагат отгоре най-хубавите ябълки, а отдолу - не толкова хубави. Той нямаше нужда от тази хитрина.

Добре, ами по-голямата податливост на заразяване с гъби при плодовете в близост до земята? Всъщност беше точно обратното. Тъкмо те бяха особено хубави. Това сигурно

се дължи на отразяването от земята слънчеви лъчи и на топлината.

Дъждовният червей е много важен, обясни ми той. Би трябвало човек да прекопава под дървото, за да може земята добре да диша. Но плугът и лопатата биха съсипали тънките като косъмчета корени. Така че той е оставил тази работа на дъждовния червей. А как се справя червеят, сега щял да ми покаже. Отдавна беше настъпила нощта. Зас танал под едно от най-хубавите си дървета, той ме накара да се вслушам в шумовете със затаен дъх.

Чуваше се тихо шумолене. "Аха, мишки, помислих си, значи все пак провисналите клони си имат и лоша страна. Гризачите използват сенчестия похлупак на листата за прикритие." О, ако дръзкото ми и едностранчиво школко мислене можеше да замълчи. Глупавите ми възражения ми препречваха пътя към нови познания.

Той разгърна клоните и щракна с джобното фенерче. Видях нещо, което никога преди не бях виждал. Стотици дъждовни червеи бяха заети с преработването на опадалата есенна шума. Поглъщаха я в своите тръби. Бутаха и риеха, мляскаха и се бяхтеха от работа, като че ли още тази нощ трябва да се свърши всичко. Аз мълчах замислен и найсетне правех това, което по-късно открих у Рудолф Щайнер като условие за възприемане на нови идеи - стоях в почуда и страхопочитание.

Дълго време мълчаливо наблюдавахме нощното оживление. Тогава за пореден път осъзнах собствената си нищета, неспособността си да прозра в същината на живото творение и така да вникна в дървото, че не теоретичният учебник да ми казва от какво се нуждае (нещо, което той и без това никога не може да направи), а самото дърво. Запитах, почти обезсърчен, как може човек да се потопи в истинската същност на дървото. Той ми призна нещо, което дотогава не беше се осмелявал да каже на никого, нито го беше написал, от страх, че ще му се смеят:

- По цял ден се трудя за своите овошки. И когато си лягам, последният ми поглед е отправен към тях. Преди да заспя, си мисля пак за овошките, после ги сънувам. На сутринта вече знам какво да правя с дърветата.

Тогава осъзнах, че трябва да започна отначало биографията си на овощар и да преодолея чуждото на дърветата

овощарско техничарство. В онзи ден и в онази нощ научих повече, отколкото в дългогодишните учебни часове и на лекциите по овощарство.

"Селянинът трябва да стане отново съзercател" - пишеше в "Курса по земеделие". Тук, при Винклер, видях по най-впечатляващия и красив начин какво се получава, когато човек успее да се изправи със страхопочитание пред живите създания, да проникне чрез съзercание в тяхната същност и да превърне новото познание в действие.

Нека тук моята благодарност постави паметник на този човек. По онова време специализираните издания бегло го споменаваха. Тънката му книжка е изчезнала кой знае къде. Четиринайсетте хектара овощни площи, които отглеждаше, станаха жертва на моторната резачка сравнително скоро след моето посещение. Синът му завърши овощарство в едно училище, чийто висш принцип е мигновената печалба. Там природосъобразното вече няма място. Сега из онази овощарска област, в периода на вегетация, на всеки осем или десет дни минава един автомобил с високоговорител отгоре и осведомява селяните за положението с гъбите и вредителите, а също и за препаратите за пръскане. Най-малко на десет дни старателно се пръска. Дърветата се простират на стотици метри площ, вързани за опъната тел. Всички са еднакво подрязани, за да се образуват алеи, по които да минава подвижната пръскачка, която ръси с голямо налягане облаци от отровната помия върху всяко възможно местенце по дървото.

Вярно, че ябълките са наистина чисти и без никакви петна - отвън. Отвътре те са отровени. Отровени от пръскането. Отровени от материалистичното мислене, което никога не може да постигне същината на живото творение.

Има ли изобщо някакъв изход? Чрез разум и прозрение - едва ли. Но дяволският принцип се познава по това, че след известно време сам се погубва. В някои климатично благоприятни и предпочитани за овощарство райони модерните овощни градини се изкореняват. Дърветата са станали толкова податливи на болести, че се налага да се пръскат по трийсет пъти. При 24 пръскания идва краят на всякаква рентабилност.

Някой ден обаче изнасилването на овощните дървета и тровенето на хората ще доведе до непоправими бедни и то-

гава естествената корона на онзи самотно работещ овощар ще празнува своето възкресение... Дървото ще се оформя без насилие, чрез компостно наторяване. Ще протяга горните си клони към небето, ще опира долните в земята, около него ще пърхат пчели, пеперуди и птички, и със сенчестата си листна камбана ще пази земята влажна и жива. Така корените ще могат да проникнат дълбоко в минералното царство на почвата, за да съединят в ябълката космическите и земните сили. Блестящите плодове ще очервят отново побледнелите бузи на децата ни. Кога ще настъпи този ден?

Колко уши трябва да има човек, за да долови жалбите на измъчените дървесни духове? Колко очи трябва да има, за да спре да недовижда причините за бедите? Две уши и две очи, научени да чуват и да виждат както трябва, са достатъчни. Но колко време трябва да мине, докато новите идеи обновят практиката? Дано да не е твърде много, защото ако следващото поколение е така поразено, че вече не може да превръща идеите в дела, ще бъде късно!

По дългия път към къщи обмислях как петдесетгодишният опит на един истински селянин би могъл да се допълни с учението на Рудолф Щайнер. В четвъртата лекция от "Курса по земеделие" се описва как всичко, което се издига над нивото на земята, е пропито с особени жизнени сили. Осени ме въпросът, дали не е по-добре да посадим овощното дърво на някое възвишение, та да му дадем още по-сгодни условия за растеж. Няколко дни по-късно трябваше да засаждаме тополи и ми се искаше веднага да направя първия опит. Тополите ги слагахме за укрепване на брега - иначе налитащите вълни с всяка изминала година щяха да захапват все по-дълбоко в земята и да отмиват част от нея. За целта се копае дупка, докато се покаже подпочвената вода. На брега на езерото това не е много надълбоко. Най-долните корени идваха на около 40 - 50 сантиметра под земята. За подпора на дървото се поставя и един двуметров кол. След това дупката се засипва, но по такъв начин, че да остане едно плоско корито, в което да се събира дъждовната вода.

Помолих за една топола. Започнаха разправии. Управителят ми показва дърветата, садени в продължение на много години. Нито едно не беше изсъхнало.

- И сега изведнъж изпитаният метод вече не става? Къде се е чуло и видяло да се садят тополи на хълм? Не, не. За много неща може да си прав, но тук грешиш. Виж сега, тополата е влаголюбиво растение. Има нужда от много вода. Това го пише във всяка книга по ботаника.

Той имаше право, аз пък няхах намерение да отстъпвам. Казах, че ако не ми дадат доброволно тополата, ще я купя. Дадох пет франка за един екземпляр. За парите си получих най-хилавото дърво, тъй като на всички им беше предварително ясно, че една топола на хълм неминуемо ще изсъхне, а за тази цел ставаше и най-калпавата фиданка.

Другите се подхилкваха. Аз се ядосвах. Но поне сега имах топола. Не е ли по-добре в краен случай освен идея в главата да имаш и калпава фиданка в ръката, вместо да си стоиш само с идея, осъден на бездействие и с празни ръце?

И тъй, опитът можеше да започне. В обедната почивка и след работно време издигнах могила, висока 80 сантиметра и широка около три метра. Отгоре забучих тополата. Вместо да я подпирам с двуметров прът, сложих ѝ само две малки колчета, така че горната част да може да се люлее на вятъра. Това допринася за много по-добро вкореняване и закрепване на дървото, отколкото при неподвижното застопоряване. И за да не царува толкова самотна и изоставена на своя хълм, дадох ѝ и двама другари. Тях сам си ги взех от гората, за да не ми пробутват отново бракуваната стока - две малки елхи. Подобно на пеперудоцветните растения, които акумулират азот, те са акумулаторите на азот сред дърветата.

Елхите бяха едногодишни дръвчета, поставих ги отляво и отдясно. Гледката беше забавна и доста необичайна: стройната, висока два метра и половина топола, а до нея двете мънички другарчета. И всички те върху могилата.

Който има и капка здрав разум в главата, при вида на толкова различни растения може само да поклати глава и да се чуди на подобна шуротия.

Грижливо покрих възвишението със стара трева. Горчивото прозрение, че новото не може да се осъществи в държавното стопанство, ме накара да замина и да се спирам на много гари. Години на обучение и на странстване, педагогическо образование и пребиваване в чужбина, стопанисване на една ферма като управител, после вземане под

аренда на друга ферма във Франция, след това работа като земеделец и учител по градинарство в едно от училищата Валдорф. Всички тези години отлетяха като сън.

След 18 години видях отново моята топола! Докато от другите - беше в първите дни на октомври - пожълтелите листа вече падаха, дървото на хълма си стоеше с напълно жизнени, тъмнозелени листа. В сравнение с останалите имаше тройно по-обширна коренова мрежа. Протягаше яките си клони към всички посоки на небето. Няма да говоря за дебелината на ствола, почти двойно по-дебел от най-читавите, засадени на ниското. Няма смисъл да го описвам. Наистина! Който не го е видял, не може да го повярва. Има опасност да се побърка. Стабилният фундамент на школските му знания ще се разклати. Дръзкото високомерие на "модерното" природонаучно псевдомислене ще се разтресе из основи. Който е видял това, трябва мигновено да промени начина си на мислене, или да се провикне: "Това е най-черна магия, най-лошо вещерство на зли езичници. Това не може да бъде, защото не може да има нещо, което просто няма как да го има."

Нашето дърво хич не го беше грижа за подигравките на многознайковците и за ироничните усмивки на дългогодишните успешни растениевъди. Все едно му беше и каква религия и светоглед изповядва онзи инакомислещ, който го беше сложил на хълма. То просто си растеше. А когато наистина му е станало сухичко там горе, то е разпростряло корените си на всички страни в търсене на това, което му се полага според книгите по ботаника - вода. За да я намери обаче, му се е наложило да образува много повече корени от себеподобните си, които бяха засадени право в подпочвените води. Те си вземаха без всякакво усилие каквото им се предлагаше в изобилие и бяха станали лениви. Когато дойдат по-сушави години и нивото на подпочвените води спадне, недоразвитото в млада възраст вече не може да се навакса. А по нашето опитно дърво с неговия спонтанен растеж можеше да се изучава какво представлява една силно развита коренова система.

Двете елхи, които водеха скромно съществуване под могъщата му корона, тихичко му даваха от своя азот, който с помощта на коренови бактерии всмукват от въздуха в земята.

Това великолепно дърво на 25-годишна възраст стана жертва на брадвата на тогавашния колар в дома и на неговата алчност за дървен материал. Какво е причинил с това на мен и на другите хора, този човек изобщо не е в състояние да проумее.

Едно такова дърво би трябвало да бъде под закрилата на закона за паметниците. Пред него би трябвало да стои платен от държавата пост и да обяснява на всеки посетител как се постига такъв растеж.

Аз го посетих на осемнайсетата му година и това беше един от малкото случаи, когато бях достатъчно съобразителен да направя фотографии. Снимах го от всички страни заедно с другарите му. Така че имам в ръцете си неопровержимо доказателство, което показва какво може да стане, ако започнем да се отнасяме към живото творение в съответствие с неговата природа.

Кралят на доматиите

Преди много години стоях очарован в парника на един усърден градинар пред доматиени насаждения с височина почти колкото човешки ръст. Никога не бях виждал подобно нещо. Умелата комбинация от естествени и изкуствени мерки беше довела до такова плодородие, че всяко растение даваше по около 50 домата.

Трябваше да проникна в тайната на този луд растеж. Добре е, ако искаш да постигнеш истинско майсторство в земеделието, да не разчиташ само на своите познания, а неуморно да търсиш, да наблюдаваш и внимателно да проверяваш до каква степен опитът на другите може да допълни твоя собствен.

На една китка преброих 24 цвята! Градинарят беше направил всичко, което може да се направи за едно растение, беше вложил в почвата много естествен тор. Недалеч от градините му се намираще окръжната болница. Там имаше изобилие от фекалии, при това безплатно. Само че човек не трябва да е много чувствителен, защото розовата тоалетна хартия още се разпознаваше в тях. Какво още плуваше вътре, по-добре тактично да премълчим, за да не си разваляме апетита.

Освен това беше торил изобилно с фосфор и калий и най-малко на 14 дни беше добавял азот. Програмата за минерализиране на почвата се допълваше от набавяне на калций и магнезий. Парникът усърдно се отопляваше. Вода не се пестеше, а срещу заболявания редовно се пръскаше с оловен препарат - на всеки десет дена, за да се предпазят растенията от опасната листна и кафява плесен (*Phytophthora infestans*). Друг препарат, съдържащ никотин, държеше в шах листните въшки. А за да няма неприятности с почвени вредители и плевели, земята се стерилизираще с гореща пара.

Най-ранните и хубави плодове се събираха за семе за следващата година, за да се постигне здраве и ранно зреене.

След като съвместно изшпионирах всичките му правила и тайни, ми стана ясно защо сред своите колеги той недвусмислено заемаше челното място. Човекът беше недостижим, и в професионалната си квалификация, и в педантичния си начин на действие, да не говорим за усилията, които полагаше. На въпроса ми колко дълго може да се поддържа такава плодородие, отговори с пълна убеденост: "Вечно!"

В онзи момент не се почувствах особено щастлив. Трябваше да призная, че тук с отчасти погрешни и недотам полезни за човешкото здраве средства е постигнато изключително изобилие. Това ме накара да се запитам какво би могло да се получи, ако започнем да прилагаме последователно до крайност всички мерки, които произтичат в биологичен и динамичен план от духовните прозрения на Рудолф Щайнер.

Добре, този човек несъмнено беше специалист по доматите. Да тръгнеш да се състезаваш с такъв майстор е деликатна и доста рискована работа, а от завистта във всички случаи следва да се пазим. Трябва да умеем безусловно да признаваме постиженията на другите и толкова.

Мен обаче ме дразнеше фактът, че тук се доказва как онзи, който действа безскрупулно, държи последния коз. Вечно!

Цяла година събирах всичко, което Рудолф Щайнер е казал за домата, на лекции и в "Курса по земеделие": "Етрябва да се държи на топло", "...доматът е своенравно расте-

ние и затова най-добре да се остави да расте със собствените си сили", "...не иска никакви препарати, а да участва в процеса на гниене на тора", "отлично средство при черноробни проблеми, само за страдащите от карцином (рак) е забранен" - и пр.

За първия опит ми се отвори възможност във Франция, недалеч от Белфор. Там в един възпитателен дом трябваше да се развият земеделието и градинарството и аз се бях нагърбил с тази задача. Захванах се с градината, която беше обрасла с коприва. Натрупах могила, широка един метър и висока 30 сантиметра, и щедро смесих земята със стар говежди и кокоши тор, после посадих на разстояние от по един метър доматените корени, грижливо отгледани преди това в касетки за разсад.

В тази област не се отглеждат домати. Студеният северен вятър определя климата и прави гледането на домати невъзможно, макар и не напълно - съседката беше посадила на южната страна на къщата си два корена, които обаче можеха да се определят като домати само с помощта на малко фантазия. Миналата година даже дали плод, каза ми тя. Два броя - единият светлочервен, другият - жълтеникав. Тя ги откъснала преди първите мразове и ги сложила в топлата стая. Така някъде към Коледа те действително дозрели.

Онова лято водата беше оскъдна заради сушата и постоянния вятър. След като установих, че към полунощ от водопровода идва повече вода, тъй като по това време хората най-малко я ползват, късно през нощта се захванах да пълня всички налични бъчви и кофи, за да имам малко запас.

Тогава чух как няколко работници от автосервиза се връщаха вкъщи от трета смяна, която свършваше в 24 часа. Те разговаряха увлечено и доста шумно за някакъв тип, който бил дошъл от Швейцария, нищо не разбирал и не знаел дори, че тук е твърде студено за домати. Бил посадил дълга леха.

Градината не се виждаше от улицата, защото беше оградена със стена, висока метър и осемдесет. Като чух, че забавят крачка, малко се поприкрих. Те се заповдигаха на пръсти и занадничаха през оградата към огряната от лунната светлина градина.

- Виждаш ли, нали ти казах. Погледни сам. Нали не ми

вярваше? Глупакът е забил в домати колците за фасул. Да видим какво ще сложи на фасула. Тогава ще му трябват май телефонни стълбове. Хм! Какъв побъркан тип - и със смях си продължиха по пътя.

Е, сега поне знаех какво си мислят за мен. Никога не е излишно да станеш свидетел на едно откровено мнение.

В двора имаше големи керемиди. Предишният собственик искал да си построи барака и си набавил строителен материал. Тези керемиди наредих напречно от двете страни на могилата. Там, където се сложи керемидата, плевели не растат. Тя поглъща слънчевата топлина, а вечер, когато стане по-хладно, я изпуска. Така необходимата за домати дневна топлина се удължи, а влажността на могилата се запазваше, защото вятърът и слънцето не допираха директно земята. Всяка скъпоценна капка влага си оставаше за влаголюбивото растение от семейство картофови.

До всеки корен домати забих по една голяма саксия. При поливане саксиите се пълнеха с вода и всяко растение получаваше еднакво количество. Директното изливане от лейката или от маркуча щеше да разруши структурата на почвата и да разкаля земята. Освен това водата винаги предварително се загряваше. Който полива растението със студена вода, всеки път му причинява един вид шок.

Има едно старо градинарско правило за доброто здраве на домати като предпоставка за добър растеж. То гласи: "Суха глава, мокри крака." И аз маниакално внимавах да не намокря и едно листо при поливането. Дупките на дъното на саксиите ги бях стеснил с глина, така че водата да прониква в почвата капка по капка. Така постигнах бавно, но идеално напояване.

Доматите растяха ту по-зле, ту по-добре, но май по-скоро зле, отколкото добре. Като цяло им липсваше размах. Въпреки всичко хладното течение беше прекалено силно. Този проклет вятър трябваше да се спре. Донесох няколко високи пръта, свързах ги с напречни дъски, после отрязвах клони от леската и ги проврях в плета, така че от север се появи плътна защитна стена. Така вятърът при домати отшумя.

Те веднага се отблагодариха за тази мярка с интензивно зелено оцветяване на листата. Пораснаха дълги метър и половина, после и два метра. Точно толкова бяха и колове-

те, за които бяха привързани. Тъй като домати не спираха да растат, а аз исках да науча французите освен да се смеят, и да се чудят и маят, а и още не бях съвсем преглътнал "глупака" и "побъркания тип", донесох си стол, за да мога да прикача към двуметровите колове по още една пръчка от 70 сантиметра.

Тогава ми стана ясно, че цветовете, които се образуваха на височина над два метра, нямаше да вържат плод. Но за гости на оградата и зяпачи през стената е по-лесно, ако домати са по-високи. Няма нужда чак толкова да си протягат вратовете. Сега всеки можеше удобно да вижда от улицата какво прави прецизността на един швейцарец от Берн, съчетана с науките за духа. Преди да настъпи есенният студ, на корен имаше повече от 100 домати. Един гостенин от Елзас, който в онази топла област беше си спечелил признание за хубавите си домати и неоспоримата титла "крал на домати", при вида на превъзходните растения ми я отстъпи доброволно. На една китка с три разклонения беше преброил 54 цвята, а на един храст - 118 домати; на това място той капитулира.

Няколко години по-късно отново посетих онзи чичо с изкуствените торове и "вечен" доματοпроизводител в неговия парник, чиито растения толкова ме бяха впечатлили навремето. В къщата на домати сега растяха африкански маргарити с разкошни цветове. На въпроса ми къде потънаха импозантните домати, той отговори, че на четвъртата година така дегенерирали, че отглеждането им вече не се рентирило.

След тези преживелици може все още да не знам всичко, но едно знам със сигурност: последния коз го държи не този, който изкарва добивите си с мошеничество, надлъгва се с природата и изстиска силите ѝ до последно, а онзи, който се старае да проникне в същината на растението, за да му създаде с помощта на научните си познания оптимална среда.

И до днес отглеждаме домати. Само че сега на 1000 метра височина, при екстремни климатични условия. Тук горе не е за домати. Климатът е всичко друго, но не и подходящ. Последните нощни студове през юни и първата слана през август ще ги унищожат до корен. Но нали съм кралят на домати! Как да защити човек титлата си? Не веднъж или

дваж, а докато радостта от съзиданието е жива в нас и докато любовта към земята ни кара да я обработваме както се полага!

В късната есен на 1976 г., при развеждането на група от 181 души, един от тях още от вратата вдигна пара, прекъсна изложението ми и се развика:

- Да, вие говорите за качество и пак за качество. Но важно е количеството, масата. С този начин на производство никога не можете да изхраните човечеството!

Помолих го да ме придружи, за да му покажа нещо. Въведох устатия гост в нашия естествен парник, където не се отоплява, ами слънчевата топлина се запазва с помощта на гранитни камъни. Там той се изправи пред домати храсти високи четири и двайсет, с по 80 до 110 домата на корен. На една китка с четири разклонения изброи 68 цвята. Ако не бях го повел обратно към вратата - нали във ни чакаха останалите 180 души - сигурно още щеше да си стои там зяпнал от почуда.

Но трябва да признаем, че и на 1000 метра надморска височина доматите не растат до небето, въпреки стъклената къща и гранитните камъни, въпреки всеотдайните грижи и внимание.

Един ден намерихме листата и плодовете нахапани. Нямаше нужда дълго да търсим отвратителните гъсеници, тъй като те и не мислеха да се крият и продължаваха невъзмутимо да си хрупат пред очите ни.

Който веднъж се е определил като практикуващ биологично-динамичния метод, и в най-тежкото положение не би трябвало да употребява отровни вещества. Изкушението може да е много голямо, но то рухва безсилно в момента, в който осъзнаем каква фатална верижна реакция предизвикваме в живия свят, когато посягаме към кутията с нарисувания череп.

За лош късмет появата на гъсениците се случи седем дни преди първата събота от месеца, когато се очакваха много посетители. За какво са ми високите идеали и отказът от отрови, ако междувременно дяволското котило хищно изгризва листа, плодове и титлата на краля на доматиите?

Изчакахме два дни. На кого не му се е случвало някое зло да се появи изневиделица и пак така изневиделица да изчезне?

Пет дни преди груповото посещение: щетите видимо са се увеличили, нагризаните места са по-големи, гъсениците - по-многобройни.

На сутринта на четвъртия ден преди деня за посещения: епидемията от вредители се разпространява.

Вечерта на четвъртия ден: тревога! Чакането не помага! Трябва да се действа незабавно, ако искаме да предотвратим пълното оплешивяване на растенията. Късно вечерта се свиква кризисният щаб, за да обясни явлението и да намери изход. Седим на светлината на свещта около голямата маса в дневната и се мъчим да измислим нещо. Резултатът след половин час напрегнато мислене и обсъждане е хилав, ако не и никакъв.

И изведнъж на някой му хрумва да пуснем в парника крастави жаби. И така - въоръжени с фенери навън в студената нощ! Всеки трябва да се върне с жаба. Тук не е трудно да се намерят. Напротив, лятно време човек трябва да внимава да не ги настъпи в тъмното, защото нощем излизат да дебнат за охлюви, техния деликатес за вечеря. Краставата жаба е добросърдечно животно, а отвращението на хората към нея вероятно се дължи на недотам голямата ѝ красота. Освен това, ако искаш да я уловиш, тя се надува и светкавично те опръсква със сока си, така че обикновено веднага я пускаш.

Нашият отбор обаче знаеше, че последният час е ударил, тъй като с изчакването бяхме загубили твърде много време. И тъй, сега не гледахме ни красота, ни грозота, не мислехме за пръскалото, ами само да попаднем на жаба, сграбчвахме я за грапавата кожа. Нямаше и половин час и всеки беше уловил по една, а някои и по две-три. Сред тях се намираха великолепни екземпляри.

По-големите са женски, а по-малките - мъжки. Женските със своя по-голям корем разбира се са по-ящни. Така че ги сортирахме по големина, дамите напред. Господата в този случай може би само щяха да пречат на дамите да си вършат работата.

После си легнахме. За мен тази нощ беше много неспокойна и изпълнена с кошмари за гъсеници с огромна паст, нахапана кралска корона и широко ухилени посетители, които се надсмиваха на арогантната дързост да се прави растениевъдство без отрови.

На другата сутрин, три дни преди деня за посещения, събрахме божи кравички, тъй като при щателно изследване на доматиите се откриха и находки от листни въшки. Буболечките с черни точки са истински майстори в изтребването на листните въшки. Освен това отворихме широко и двете врати и прозорците, за да могат червеноопашатките свободно да влизат и излизат.

Два дни преди развеждането установихме, че жабите и червеноопашатките са превъзходни консуматори на гъсеници. Ден преди деня за организирани посещения, след спокойно прекарана нощ: катастрофата с лакомите гъсеници е приключена. Гъсениците са изчезнали, листните въшки също - доматените насаждения са спасени!

След тази криза вече предварително слагаме в парника жаби и божи кравички, според провереното правило, че предпазването е по-добро от лечението.

Сега за щастие парникът е притиснат от една безумно снежна зима. Казвам нарочно за щастие, тъй като прецизните изследвания и проучвания за жалост доказаха, че парниковите култури са с непълноценни хранителни вещества. А това не може и не трябва да бъде целта на биологично-динамичната практика.

Тестът, който показва това, е много прост. В продължение на пет последователни години събираме семена от домати, краставици или пъпеши, които са расли в парник. Най-късно на петата година ще установим изменения, тъй като стъклото не пропуска изцяло слънцето и космическите въздействия.

Следователно би трябвало да се построи такава стъклена конструкция, която или да може да се издърпва върху релси, или пък покривът ѝ да се отваря толкова широко, че слънцето да има пълен достъп до растенията.

Обсъждал съм този проблем с не един специалист в строителството на растениевъдни конструкции. Но всички тези добри хора си имат своите норми и предписания, от които не могат да се отклоняват, а за специален проект за съжаление нямаме средства.

Но може пък някой, който от много пари сън не го лови, да се вдъхнови от тези редове и да допринесе за ново решение - нали тъкмо доматиите са полезни за черния дроб, а на кого в наши дни черният дроб е в пълна изправност?

Ако живееш в Тесин⁶ или в слънчева Италия, няма да имаш грижи с подвижни парници. Проблемът засяга само по-хладните и изложени на студ области, понеже доматиите са изключително топлолюбиви. Давам си сметка, че при евентуален нов вид конструкция доматиите няма да стигат четири метра и почетната титла крал на доматиите вероятно ще трябва да се отстъпи на някой друг.

Непогрешимото свидетелство за това, че един растениевъден метод е правилен и доматиите се развива с кралска пищност, го дава единствено самото растение - тогава, когато в продължение на десетилетия се възпроизвежда от собствените си семена и служи на човека като хранително и лечебно средство.

Отдалеч красиво, отблизо ужасяващо

Един приятел и познавач на проблемите на планинското земеделие, господин Керниг, ми писа: "Пращам Ви една вестникарска статия, която със сигурност ще Ви заинтригува. В нея се разказва за една група в Алпите, която си е поставила за цел да възроди изоставените планински села. Несъмнено подобна инициатива е радващо явление и смелостта и ангажиментът на тези млади хора е нещо забележително. Но дали ще издържат без стабилна духовна основа? Освен това имам впечатлението, че се сблъскваме с постоянно влошаване на климата, а това ще засегне тежко работата над 800 метра. Вие как мислите?"

Отговорих му така:

Благодаря Ви за писмото и за интересния материал. Миналата пролет посетих една от онези планински групи (има ги в Тоскана и в южна Франция) и усетих дълбокото осъзнаване на Вашия въпрос: възможно ли е нещо такова без духовна опора? От години следя с интерес тези опити, защото и ние трябва и искаме още да се учим. Те започнали преди няколко години с амбициозен призив за нов начин на живот. Отзовали се 485 души. От тях дошли 76. Останали

⁶Тесин е най-южният кантон в Швейцария (бел. пр.).

четирима. Две години по-късно бяха само двама. Работата е ясна!

Отказваме се от старите форми, обещаваме свобода във всяко отношение и само гледай какво става: от всички страни като поклонници се стичат търсачи на нов начин на живот и хора, осъзнали, че така повече не може. Сред тях има и дългокоси, изпадащи в екстаз китаристи, и всезнайковци, готови да стъпчат с крака цивилизацията, и такива, които никога не са си изкарвали хляба с пот на челото, и наркомани, с единия крак в нирвана, и екзалтирани привърженици на някоя религия, боготворяща поля, гори и ливади, и хора, жадни за криворазбрана любов.

Най-сетне са се намерили! Сродни души връз сродни души! Малко след като донесените запаси свършат, а дървата в непосредствена близост изгорят във веселите лагерни огънове и следователно трябва да се прави нещо, стигат до неприятно откритие - че не са чак такива сродни души, както им се е струвало отначало. Всеки смята минимум, с който допринася, за максимум. Всеки непрекъснато мърмори, крои, струва, прави разни предложения. Разправияте нямат край. Истинският живот обаче започва на сечеряване. Тогава става приятно. Несвикналият на работа световен реформатор не издържа на жаркото слънце. Настане ли мрак, настава и оживление. Майката природа обаче си има древни закони. Горко на оня, който не ги спазва.

Идва зимата, килерът и мазето са празни. Запасите от дърва бързо намаляват. Затова пък се задава поколение. Кой ще поеме грижите? Един по един на пръсти се изнизват. Сбогом, любима родна планина! Мислехме, че в твоето лоно ще открием свобода, тихо вглъбение и живот без параграфи, без закони, без авторитети, без принуда. В своето забързано битие се дивяхме на величественото ти спокойствие, на вечните снегове и ледове. При вида на искрящите върхове на Алпите дълбоко в себе си усещахме чистотата и несравнимата красота, за която жадуват душите ни. Тя несъзнавано ни влечеше към тебе, притихнал планински свят.

Но ти горчиво ни разочарова. Красиви са планинските цветя, но тревата край тях е постна. През дългата зима кравата иска пълна ясла с ароматно сено. Ако хранилката е

полупразна и фуражът не струва, спира да дава скъпоценното си мляко.

С ентузиазма на начинаещи ровехме земята, за да добием площи за градини и ниви. Но почвата беше твърда и камениста. Проливни дъждове късаха земя от стръмнините към падините. А където оставаше нещо, планинското слънце немилостиво печеше, по-жарко отколкото в равнината.

Тогава ни се отвориха очите за това, какво значи да видиш хляба си от хилавата нивица. А когато дойде време да делим скромната реколта с подранилия студ и сняг, реколта, чиито класове не бяха дозрели, защото не бяхме подбрали подходящия сорт, тогава... Сбогом, планинска земя! Отдалеч изглеждаш красива, отблизо си жестока.

Възниква въпросът, какво не им е достигало, след като е имало достатъчно хора и капитали, добра воля и земя в изобилие? Драги ми господин Керниг, без съмнение липсва им професионална подготовка и здравата основа на изградения светоглед. Днес, когато повечето хора са далеч от религията, трябва да се борим за задълбочено познание. Живот без вяра или стремеж към познание затъва в хаос.

Ние си знаем много добре защо предупреждаваме сериозно всеки, който идва при нас с желанието да опознае естествения живот горе в планината. Няма да забравим онзи дългокос млад мъж, който след провала на начинанието си ни потърси за съвет и питаше къде е сбъркал. "Кълна ви се, че когато започвахме, по дърветата висяха хубави големи ябълки" - разказваше той с тъжна физиономия.

Добрият човек получил наследство и се втурнал с жена си и две невръстни деца да купува земя в усамотена планинска местност. Намерили имот, всички сияели от радост. Включително, както забелязал, и селянинът пред него, който шумно хвалел предимствата на имота. Чистия въздух, красивите цветя, прекрасната гледка и тишината. Такава тишина, че се чува ромонът на потока долу в падината. И много слънце. Туристите много се радват на слънцето. А и такъв сняг другаде няма.

Нашите хора, запътили се "назад към природата", се чудели на късмета си с това парче земя. Зашеметена от разказа на стареца за козата, която давала по три литра мляко на ден и всяко дете можело да я издои, и от големите

ябълки по дърветата, младата жена възкликнала очарована: "Това си е направо златна мина!"

При тези думи селянинът вътрешно потръпнал. В мислите си видял жена си, преждевременно състарена от тежък труд, видял и болното си дете, при което медицинската помощ дошла твърде късно, защото пътят бил засипан от сняг и те се оказали откъснати от външния свят. Погледнал собствените си изкривени от подагра пръсти поради вредното влияние на подпочвените води под къщата, усетил болките в превития си гръб и видял ливадите, покрити всяка пролет с камънаци, довлечени от гърмящите към котловината лавини. Чул как бременната овца блее от урвата, в която паднала със свлеклия се скален блок и където самият той, след цял ден опити да я спаси, за малко щял да пропадне през нощта, докато накрая изтощен се отказал. Спомнил си как отчаяно роптаел срещу съдбата, когато един огромен орел му отмъкнал три новородени агнета и го оставил да се чуди как на Свети Мартин ще плаща лихвите. Мислел си още как от късните студове почти всяка година цветовете на ябълките измръзват, как във влажни години зърното не узрява и как сеното никога не стига, понеже лятото е много късо, зимата е много дълга, а туристите от съседния курорт, като тръгнат да берат цветя, му изпотъпкват ливадата.

Всичко това той благоразумно премълчал. Единственото вярно нещо било за козата, която давала три литра мляко, само че съвсем за кратко, след раждането на козлето. Количеството, което давала после, си било направо трагично. Вярно е, че планината ражда здрави хора. Само че не трябва да правим грешката да броим към тях онези, които са се провалили; иначе звучи много хубаво.

За красивия изглед също нямало лъжа и измама. Но от него не може да се живее. Самата истина казал и за снега, който всяка зима яростно проклинал, след като на два пъти му срутвал покрива. И сега тези хора, които той всъщност презирал, говорили за "златна мина". Мъжът с фини момичешки ръце, женски коси и копчета на ръкавелите. Тя с градски обушенца и натрапчив парфюм. И до тях бледите дечица, жал да ти стане.

Нашият селянин бързо превключил и светкавично забравил своите неволи. Цялата му селска хитрост се показа-

ла. Ако това е златна мина, както току-що казали тези изтънчени граждани, тогава стръмната и бедна земя следва да се продаде като такава. Тази идея, противно на обичайната си нерешителност, той веднага осъществил на дело. Поискал безсрамно висока цена. Дали е било случайност, че цената съвпадала точно с полученото наследство? Покъсно младата жена си спомнила как ентузиазирано се била разприказвала за наследената сума.

Щом забелязал, че двамата купувачи са доста изненадани, след като очевидно очаквали много по-ниска цена, споменал, че още утре идва следващият купувач. Той вече бил предложил повече, тъй като нещо толкова хубаво може да се купи само веднъж на този свят.

Но понеже младите хора му били станали много симпатични, той по изключение бил готов да продава под предложената от другия цена. По изключение! Такова изгодно предложение не може да чака. Ами че той е един беден, слаб човечец и не се знае дали няма да го прихване нещо и да се откаже да продава. И сега сърцето му се къса, като си помисли за сбогуването и за раздялата с хубавия си чифлик, който от поколения е гордо притежание на безкрайна редица от деди и прадеди.

Трогнати от добродушното и безкористно отношение на стареца, двамата даже съзрели сълзи по обветреното му лице. Всъщност пот избила по челото от страх нещо да не се издаде и да загуби своите купувачи на златни мини. Тогава щял до края на живота си да си стои в порутената колиба.

Мислел си, че сега ще почнат пазарлъци. От опит знаел, че трябва да завиши цената. При пазарлъка сам щял да я свали. Но се оказало, че тези хора наистина нищо не разбират. Те си купили имот, както в месарницата човек купува 150 грама салам - на твърда цена.

Историята с другия купувач, разбира се, била пълна глупост. Те били първите златни кокошки, които кривнали към стръмната планинска местност. А редицата деди и прадеди била свободно съчинение. Баща му бил купил малкия чифлик на служебен търг. Десет години по-късно, когато отишъл да сече дърва на стръмния скат, една ела се сгромолясала върху него. Жена му, майката на сегашния собственик, била умряла година по-рано при раждането на тринай-

сетото си дете. Тогава той като най-възрастен поел чифлика заедно с всичките дългове, отгледал братята и сестрите си и скоро се оженил. Но жена му още на следващата година почнала да боледува, а дъщеря си така и не бил виждал напълно здрава. Сякаш под тежестта на дълговете и постоянния страх от съдия-изпълнителя нищо не искало да вирее както трябва. Кой би могъл да го упреква, след като цял живот е бил преследван от беди, че сега, когато за първи път му се усмихнало щастието, малко е послъгал? Не е ли бил достатъчно наказан предварително, с всичките си патила? Господ Бог ще си затвори едното око при сделката, а пасторът - със сигурност и двете. Тъкмо тази работа мислел да свърши веднага след това - хубаво да се изповяда. Но първо парите в джоба!

Ако не били двата скромни дървени кръста с имената на жена му и дъщеря му в гробището долу в селото, от описанието на селянина можело да се заключи, че в чифлика цари мир и радост.

Но нашите купувачи не знаели колко неща могат да се научат в гробищата -там може да се види дали един род е здрав и дали стига до дълбока старост. А от това може да се съди дали къщата е здравословна. И по заболяванията и по това, дали растат определени растения, могат да се познаят много проблеми. Който не си прави труда първо малко да се послуша, после плаща скъпо за наука.

Сделката бързо била сключена. Никой нямал възражения - хората в околността познавали жалката, заплашена от срутване колиба с неплодородната земя и никой не я искал. Скоро нотариусът сложил подпис и печат.

Младите хора станали горди притежатели на чифлик - без опит и без оборотен капитал. Горчивото пробуждане започнало още в деня след подписването, когато от нотариуса и от службата по регистъра на имоти дошла сметката за вписване и за данъка, която трябвало да се плати от купувача. Вече нямало пари и за най-необходимото. Ако навън времето било меко и топло, всичко било наред. Ако задухал вятър, в цялата къща се усещало. Но те не се обезкуражавали. Той отишъл в близкото градче да търси работа и я намерил в прашните мини.

За да погасят най-спешните задължения, взели кредит. С първата миньорска заплата купили две кози. Неописуе-

мо щастие обхванало малкото семейство при мисълта, че са станали истински селяни, имат си животни вкъщи и скоро ще имат и планини от мляко, сметана, масло и сирене. Тогава какъв празник ги чака. Как само ще разцъфнат децата. А от излишъка могат да произвеждат малки пити сирене с добавка от собственоръчно набрани билки и да ги предлагат като деликатес на туристите. Давали си сметка, че с това няма да забогатеят, но стига да подсигурят парите за домакинството и за семената, веднага ще се почувства известно облекчение в отдавна надхвърлената банкова сметка.

С такива надежди очаквали малкото на бременната коза. Родило се мъртво. После след дълги опити да я доят вимето ѝ се втвърдило и се възпалило. Другата също не давала мляко и се оказала неспособна да ражда, защото била много стара. Търговецът им бил пробутал престаряла коза за колене, която дори трудно дъвчела с вече оределите си зъби.

След като нищо не излязло с козите, решили да пробват с крави. Попитали търговеца на добитък дали няма нещо като за тях. Той обаче поогледал мераклиите и казал, че няма да е толкова просто. Добрите крави са рядкост, много рядко се предлага някоя. А с лоши той принципно не търгувал.

На по-следващия ден наминал към тях. Преди да са видели кравата, почнал да пее похвална ода за това уникално, прекрасно, нечувано и невиджано добиче. В живота си не бил виждал такова. Изреждал им само предимства.

Младата жена зачудено попитала:

- Как така един селянин ще си продаде кравата, ако тя има само добри качества? На негово място аз щях да си я задържа.

- Да, мила госпожо, това е особен случай. Предишният собственик работеше в железниците като кантонер и трябваше да обслужва една бариера. Имаше възможност да ползва обраслата с трева линия. Така и правеше с тази великолепа и кротка крава, която си пасеше, без нищо да ѝ пречи, даже грохотът на влака. Но сега за негово съжаление го преместиха в града и хубавият сън свърши. Дойде при мене с вайкане - той си знае, че работя само с добри животновъди - и попита дали не знам някое добро място за

отличното добиче, където добри хора ще го глежат до края на живота му. И тайно ми призна колко обича кафявата Лизел - понякога и на жена си не казвал лека нощ, но на кравата - винаги. Виждате ли, млада госпожо, като ми описваше железничарят своето затруднение, мислех си само за вас. Всичко се нарежда като по чудно съвпадение.

Тя се трогнала и убедила мъжа си да вземе още един краткосрочен кредит, за да могат да платят нечувано високата цена за кравата.

Само една крава не стига. Кравите са стадни животни и искат компания. А търговецът се видял на жената много мил човек и тя пак го повикала. Той се появил веднага, направил угрижена физиономия и споменал, че цените междувременно никак не са се понижали. Но щом е за нея, ще види какво може да се направи. Разбира се, нищо не може да обещае и работата може и да се проточи.

На по-следващия ден дошъл отново с крава точно като за нея.

- Млада госпожо - провикнал се въодушевено - погледнете това животно. Копринена козина, изящна опашка, леки рога. По-хубава крава няма да видиш и на картинка. А какво мляко дава! Такова нещо не се е ни чуло, ни видяло! Като ѝ гледаш вимето, не си личи, но нали и един мършав човек може да е много як, така е и при кравите. Честно казано, искаше ми се да я задържа заради млякото. Вчера я издои жена ми. Не можеше да ѝ се нарадва. Никога не сме имали такова животно, възкликна, когато и втората кофа насмалко да прелее.

Тази сутрин тайно се измъкнах с Арабела - така се казва кравата и самото ѝ име е за милиони, за да Ви я доведа. Старата обаче ме усети и, честна дума, вярвате или не, развика се след мене: "Ти, глупак такъв, ще те поставя под попечителство за невменяемост, ако веднага не върнеш кравата в обора. Такова нещо не се продава! Крава като тази се среща веднъж на сто години!" А малката ми дъщеря застана до нея, обляна в сълзи, защото за една нощ кравата ѝ беше станала любимка. Но аз не се спрях пред нищо, дори пред сълзите. Нали виждам колко ви е необходима втора крава и не исках да Ви изоставям така.

За пореден път трогната от такова човечност, младата жена го пита както за първата крава:

- Не ми е ясно, щом добичето е толкова добро, защо точно него са продали?

- Ами слушайте сега внимателно, работата е там, че аз имам един добър приятел, с него сме като братя. Той прати сина си в земеделско училище. Като се върна, чифликът се обърна с краката нагоре. Стигна се дотам, че един ден се изправил пред баща си и започнал да го изнудва с думите: "Ако на мястото на старата браква не се купи трактор със задвижване на всички колела, аз изчезвам. Повече така не мога!"

И какво му оставаше на сащисания стопанин, освен да сметне всичките си спестявания, а за останалата сума да мисли дали да продаде две обикновени крави или най-хубавата, само и само да събере парите? И тъй, с мъка на сърцето реши да се раздели с най-хубавата. Да, млада госпожо, такава е тя днешната младеж. Има да гледаме докъде ще ни докара тая работа.

Младата жена разбрала, че ѝ трябва тази крава и никоя друга. Само за горкия селянин ѝ било малко мъчно, че на стари години е трябвало да понесе такова нещо. И направо се ядосала на дръзкия син и нахалното му искане.

При тези обстоятелства не било трудно да се разбере защо новата крава е още по-скъпа от първата. Цената била баснословна!

Три седмици след сделката започнали проблемите с първата крава. Нещо не било наред. Тя взела да линее, да пъшка, за мляко и дума не можело да става. Като я водели на водопой, страшно се задъхвала.

Не им се искало да викат някой съсед. Нали щяло да се види колко зле владеят животновъдството. Чак когато почнала да диша на пресекулки, повикали помощ. За жалост твърде късно! Като дошла колата да откара издъхналото добиче, шофьорът псувал мощно стръмното шосе и си поискал солиден бакшиш. Те му го дали с уговорката да им съобщи, когато се изясни какво не е било наред с Арабела.

След седмица от екарисажа дошъл доклад: един остър пирон без глава се бил забил в областта на сърдечните обвивки. Кравата го е погълнала с храната и от стомаха е преминал към сърцето.

Оттогава мъжът никога не ползвал яслата като склад за инструменти и пирони. Преди това не подозирал, че една

крава може да има апетит за гвоздеи.

Търговецът научил за случилото се, защото в една безлюдна област нищо не функционира по-добре от агенцията по клюките. Пристигнал, без да го викат, и започнал да се вайка за кончината на доброто добиче. После този добросърдечен човек, готов на саможертви за клиентите си, обещал да търси нова крава. Само че трябвало да ги предупреди, че цените отново са се вдигнали и че хубав добитък вече практически не се намира.

Въпреки това щял да види какво може да се направи. След два дни се появил отново с крава. Тя била наистина нещо специално и според неговите думи във всяко отношение превъзхождала предишните две, та сам се чудел как е възможно подобно нещо.

След изреждането на всичките й уникални качества младата жена казала удивено:

- Ако аз имах такава крава в обора си, никога, ама хич даже нямаше да ми мине през ума да я продавам. Човек не продава кравата си, защото има много ценни качества. Защо тогава са тръгнали да продават точно тази?

И пак последвал разказ, придружен с ръкомахане и многозначително блещене с очи:

- Да, добра ми госпожо, това е забележителен случай. Предишният собственик работеше в железниците като кантонер и трябваше да обслужва една бариера в полето. Така имаше възможност да ползва обраслата с трева линия. Така и правеше с тази великолепна и кротка крава, която си пасеше, без нищо да й пречи, даже грохотът на идващия влак...

Младата жена го зяпнала с широко отворени очи. Оставила го да се изприкаже, без повече да го слуша.

Чак сега проумяла, че си има работа със закоравял мощеник, който сваля звезди от небето и лъже, без да му мигне окото, с убеждението, че всеки ден на белия свят се ражда поне един глупак и цялото изкуство на търговията се състои в това да откриеш въпросния глупак. Такива хора се научават да лъжат, преди да са проходили.

По този начин няма да цъфнем и вържем, мислела си тя. Когато срещу максимални суми получаваш минимално качество, нищо не излиза. Освен това работата й идвала много. Помолила свекърва си за помощ. С нея в чифлика

се появили раздор и разпавии. При всеки повод тя отправяла тежки укори и нищо по-умно не й хрумвало да приказва, освен колко по-лек е животът в града.

За да се облекчи полската работа, взели от свекървата пари назаем и купили моторна градинска фреза. Сега вече можели да захвърлят тежката мотика, причиняваща кървави мехури по ръцете.

Брей, как фучала тая пущина по ливадата и чимовете хвърчали след нея! Пет пъти минаваш на известни разстояния и десетте ара нива и градината са готови за посев.

Последвало първото засяване. Ако преди да се преместят на село били казвали стотици пъти с безразличие молитвата за хляба наш насъщен, сега произнасяли тези прастари слова с истинско чувство и същинско благоговение.

Цялото лято преминало с едничката надежда, че нивичката няма да ги разочарова. Но реколтата се оказала слаба.

При разораване на петдесетгодишна ливада никога не бива да се ечемик. Почвата е още твърде дива. Растението не вирее добре. Но те, разбира се, не знаели това. Били проучили само коя зърнена култура е най-непретенциозна и така направили своя избор. А това е тъкмо ечемикът.

Никакво отчаяние! Животът и собственият опит са най-добрите учители. С такива приказки взаимно си вдъхвали кураж.

Тъй като ечемикът изглеждал много жалък, решили да опитат с пшеница. На следващата година с приближаването на реколтата младата селянка почнала да губи надежда. Пълни класове се мяркали на отделни стръкове, защото в земеделието има един непростим смъртен грях - пшеница върху ечемик. Ечемикът пренася върху следващата култура много болести по корените и стъблата и в този случай също щедро се погрижил за това.

Стигнало се дотам, че нямало достатъчно хляб за децата. Спестяванията на свекървата били пресушени. Месечната заплата от мината отишла за дърводелеца, понеже при последната буря се съборила задната част на покрива на плевнята.

От градината нищо не излязло. Там гъсениците и охлю-

вите така вилнеели, че дори марули трябвало да се купуват от магазина.

Упреците на свежървата ставали все по-злостни, особено когато младия "селянин" го нямало вкъщи, водните жили под къщата - все по-осезаеми, децата не били нито сити, нито червенобузи от купешките консерви. Младата жена започнала да полудява и накрая си събрала багажа, хванала децата за ръка и изчезнала.

Вечерта мъжът се прибрал и намерил къщата празна. По-точно почти празна, защото мърморещата свежърва си била още там.

Оттам нататък той почнал да търси някой също толкова неопитен купувач, който да даде за имота поне една трета от някогашната сума. Бил принуден да продаде двете крави на смешна цена. Те били толкова измършавяли на оскъдната планинска ливада, че и касапинът не ги искал.

Като чул за нас, решил в своята безизходица да ни потърси и да разбере къде е сбъркал. Ние не му спестихме нищо. След раговора му стана повече от ясно, че да се захванеш сам с нещо, което не си изучил основно, граничи със самоубийство.

И тъй, драги г-н Керниг, не си мислете, че това са изолирани случаи. Повикът "Назад към природата" в днешно време е като някаква епидемия. Само оня ден се появиха петима младежи. Те били "стопанисвали" един чифлик в южна Франция. Седнахме на масата и ги оставихме да разказват как е станала тая работа, защото никой от тях нямаше и най-малък практически опит.

Единият чистосърдечно заразказва:

- Застанах пред нивата в едната ръка с учебник по биологично земеделие, в другата с мотиката. Но тъй като нивата, учебникът и мотиката никак не се съчетаваха, не знаех какво да правя.

И накрая, нека отговоря на Вашата бележка за забележимото влошаване на климата. Защото несъмнено имате пълно право. Преди няколко години тук първият сняг падна твърде рано и ни порази половината от зърнената реколта. В периода на изграждане на стопанството това беше почти непосилна беда.

Има две възможности: да се откажем и да изоставим за-

почнатото, или да се огледаме дали някъде на тази земя не се отглежда зърно в още по-лоши условия, с по-кратко време на растеж, отколкото при нормалните сортове.

И ние намерихме такива случаи. Ръж се е отглеждала до преди 40 години във Финтелн, над Цермат⁷, на височина 2035 метра над морското равнище. Видяхме и пшеница в австрийските планини на 1300 метра височина.

Тогава изградихме за всеки случай в южната част на двора под покрива стелажи, за да можем да сушим допълнително снопите, които не са напълно готови.

В звездния календар неблагоприятни констелации предвещаваха тежка зима. Наблюдението на времето в дванайсетте свети нощи не обещавахе нищо добро за септември, а столетният календар вещаеше сняг. Но ние нямахме намерение да чакаме. Прогледнали след бедата със снега, ден и нощ, а също и в неделя, работехме, за да приберем реколтата на сухо. Никой не роптаеше. Споменът за заснежени ниви беше още съвсем жив. Накрая се препъвахме от умора. Но какво от това? Реколтата беше прибрана на сигурно място. После прогнозата се сбъдна - този път нямаше сняг, но почти всеки ден валише дъжд, от който класовете на полето щяха да покълнат, и това продължи почти шест седмици.

Драги господин Керниг, разбира се, че имате право, като говорите за впечатлението си, че се сблъскваме с постоянно влошаване на времето и че работата на височина над 800 метра е силно засегната от него. Кое то, казано на право, със сигурност означава: "Абе хора, какво правите още там горе, на 1000 метра надморска височина?"

Нас трудностите са ни направили по-предвидливи. Един именит специалист по зърнените култури, който наскоро ни посети, се зачуди на добре оформените класове, каквито в по-ниските места вече не се намират. Високите области са особено подходящи за производство на ценни семена.

А Вие сигурен ли сте, че някой ден няма да се наложи големи територии долу да бъдат изоставени, понеже промишлените газове, нежеланите странични ефекти от атомните електроцентрали, многото изкуствени торове и отров-

⁷Цермат - село в южна Швейцария, известен планински курорт (бел. пр.).

ни химикали, както и въздействието на твърде тежките машини ще са поставили под въпрос производството на хранителни продукти?

Предполагам Ви е известно, че в Съединените щати например досега са изгубени около 40 процента от плодородните обработваеми площи поради изтощаване на почвата.

Нека обработваме земята и там, където е мъчна, но затова пък дава високо качество! И нека да възпитаваме хора там, където почвата е бедна, усилията са големи и на първо място трябва да се вложат труд и скромност, за да създадем личности, готови за бъдещите задачи. Защото изглежда, че фокусите на икономическото чудо са на привършване. Блазе на онзи, който се е научил с простички средства, с желязна воля и с ведрa увереност да гради съдбата си.

Това мога да отговоря на писмото и на въпросите Ви. Вашата съпричастност и загриженост за съдбата ни на планински земеделци много ни радва и ни подтиква по-дълбоко да се замисляме за някои неща. Благодарим Ви, пожелаваме Ви всичко хубаво и сърдечно Ви поздравяваме. Вашата планинска селска фамилия.

За момчето, което нямаше апетит и добрият хляб го излекува

Има болести, които всеки може да прихване, като магарешка кашлица, грип или морбили, но има и такива, които са наистина необичайни. При една от тях болният не понася тестени изделия. По-точно казано, всичко, което произхожда от зърнени култури, било овесена каша или хляб, спагети или палачинки, води до водниста диария и съответно до силно измършавяване. Латинското наименование на болестта е целиакия, непоносимост към белтъчините в житните растения.

Организмът при тези случаи не може да преработва житните белтъци. Болестта се благоприятства, ако пеленачето не се кърми с майчино мляко. Впрочем това заболяване се среща все по-често.

Малкият Курт страдаше от него. Заболяването беше от-

крито твърде късно и след дълги изследвания най-сетне беше станало ясно какво му има на момчето. След като се установи диагнозата, не е трудно да се спазва правилен режим и подходящо лечение.

В този случай лекарското предписание гласеше: никакви брашнени храни до двайсет и една години. Лечението се допълваше със съдържащи антибиотици подсилващи средства.

При нарушение на указанието започваше тежка, отчасти кръвениста диария. В останалото време детето беше безнадеждно запечено.

На ръст Курт беше силно изостанал за петгодишно дете. Селското момче, някогашна гордост за родителите си, които бяха взели под аренда един държавен имот, бродеше безрадостно около къщата. Заради тъмните кръгове под очите и белезникавия цвят на кожата, въпреки планинското слънце, имаше твърде болнав вид. Нямаше желание за игра. Свираше се в сенките и в бараките за инструменти.

От пазача на горското стопанство - за него ще стане дума пак по-нататък - бащата беше чул за нас. Отидох във фермата, тъй като той продаваше една конска каруца. Тъкмо се връщаше, след като беше предал млякото. Там се беше забавил със сметките и затова беше седнал да закусва чак към девет. Поканиха ме да се присъединя.

Наистина, нямаше какво да се добави към изобилието на масата. Тайничко преброих благините и ги изкарах осемнайсет. Два вида бял хляб, сирене, сланина, камамбер, мариновани сардини, ябълки от сорта златна превъзходна, маргарин, шунка, бяла захар, студено печено от предната вечер, твърдосварени яйца, черен чай, мармалад от сливи, салам, мед, кафе и кондензирано мляко.

Който не обича нещо, може да си вземе друго, каквото му се яде. Тук наистина цареше свобода и същинска наслада за небцето. Пъстрата многотия се осветяваше от ярка неоновa лампа. И никак не беше излишна, защото един добър чичко, който помагаше в стопанството, издухваше внушителни облаци цигарен дим в стаята. На тавана се беше образувала плътна димна завеса. И понеже всяко нещо върви по-добре с музика, от радиото се носеха непрестанни електронни звуци.

И тъй, всичко щеше да си бъде чудесно, само тази беда с момчето! Потресавашо беше да го гледаш как седи отегчено пред вкусните блюда, докато на другите им текат лигите. Към нищо не посягаше. Предлагаша му от всичко, едно подир друго. В отговор само тъжно поклащаше глава. Друг път щеше да пийне поне чай с мед, но днес апетитът му никакъв го нямаше.

Тъкмо днес, когато има и гости. Колко смушаващо! От строгите погледи на родителите нямаше никаква полза. Напразни бяха кротките подкани. Нищо не се постигаше с търпение, въпреки че те опитваха и опитваха. Едно настъпване под масата успя да го стресне, но не и да го накара да яде. Бащата и майката се спогледаха ядосано. Какво още трябва да му се предложи, за да понечи да се храни! Наистина прекаляваше и с тъпото си виждане пред себе си разваляше и на другите удоволствието от храната.

Докато нишката на бащиното търпение се скъса. Един шамар отляво, един отдясно и работата моментално потръгна. Изведнъж Курт осъзна, че родителите му нямат намерение да го оставят да умре от глад пред претрупана маса. Това помогна. Той почна да се храни. Парче твърдосварено яйце и една сардина. Това вече е друго нещо. След минута - леко къркорене, кратко задавяне - и киселото съдържание на стомаха беше наред шунки, риби и филийки с мед.

Момчето седеше побеляло. Трепереше. Почна да позеленява. На другите апетитът им изчезна, на мен впрочем отдавна ми беше преминал, но такова нещо не се казва, когато си на гости. Не, така повече не може.

Бащата на арендатора, мъж як като мечка, беше умрял от рак на белите дробове, на 49 години! Младата стопанка беше оперирана два пъти от едно подуване, което не искаше да се махне и за което съществуваше опасение, че може да е рак! И сега малкият човек, който с всеки изминал ден ставаше все по-слаб.

Раздигнаха масата. Никой не се беше нахранил, но и на никого не му се ядеше повече.

Върнахме се в дневната. Виждаше се, че родителите бяха искрено отчаяни. Седяхме мълчаливо един срещу друг. За да прекъсна мълчанието, попитах какво мислят да правят, и мълчанието настъпи отново.

Тогава запитвах откога е този цирк.

- Повече от година. Още толкова и той ще умре. Човек си плаща здравните вноски, а никой не може да му помогне. Момчето е вече претърпено с медикаменти. Лекарят няма представа какво ни е на нас. Питаме детската лекарка какво да правим с постоянния му запек. Имаме чувството, че се трови отвътре. Тя ни посъветва да си мажем показалеца с мазнина и да размекваме твърдите буци изпразнения от края на червото. И да взема рициново масло, но на него му се доповръща, още щом зърне шишето. Вече не знаем какво да правим. Да ти се отще да живееш, ако продължава така.

Тази реч се изсипа като водопад от измъчената домакиня. Докато вътрешно с мъка се владеех, външно се правех на абсолютно спокоен. В края на краищата не ме бяха повикали за съвет, бях дошъл само заради предлаганата за продан каруца.

Те ме гледаха въпросително, сякаш очакваха от мен помощ. Аз обаче продължих усърдно да играя ролята на безучастен наблюдател, защото човек не бива току-така да се бърка в чуждите работи. Станах, посегнах към шапката си и тръгнах да се сбогувам с думите: "Ще намина по-късно, когато имате повече време", като имах предвид каруцата. Но бях си направил сметката без кръчмаря. Селянинът почервеня и загуби самообладание.

- Ще намина по-късно, ще намина по-късно - мърмореше той. - И каква полза, тогава може да е твърде късно. Водихме го в детската клиника. Всеки път, като ходехме на свиждане, беше все по-блед и състоянието му се влошаваше. Бореха се с бедата само с медикаменти. Като видях, че това не помага и той слабее от ден на ден, го измъкнах оттам, вдигнах го от леглото направо с одеалото и изчезнах. Главният лекар ме пресрещна и се развика: "Ей, детето остава тук. Иначе не отговарям. Ще ви умре по пътя!" В отговор аз му изкрещях: "Ако умре при мен, ще умре на спокойствие, при вас ще пукне!"

Селянинът трепереше от вълнение, изскочилите очи му придаваха страшен вид. После захвана отново:

- За вас ни казаха, че винаги намирате изход, а сега ни говорите за наминаване по-късно.

Аз пък започнах да се защитавам:

- По-полека, добри хора. Първо, никой не ми е искал съвет, и второ, аз не съм лекар. При мен може да дойдете, когато нищо друго не помага, защото чак тогава ще разберете какво ви говоря. Ако дойдете по-рано, могат да ме подведат под отговорност за знахарство и да ме затворят, а никак не ми се ще, особено сега, преди пролетната работа. Не съм лечител и чудотворец, само съм успял, въпреки оглупяващото държавно образование, да запазя малко здрав разум и така, между другото изучавам тайните на живота. Разбира се, бих могъл да ви посъветвам нещо за детето, но ако ви кажа съвсем честно какво си мисля в момента, ще се разделим като врагове, а нали искаме да бъдем приятели.

- Говорете - изтръгна се от гърдите на селянина. Беше застанал заплашително с разкрячени крака пред вратата, препречвайки пътя. За мен това означаваше зелена светлина. Нямахше нужда от повече скрупули, сега можех да отговоря ясно, на прост селски език:

- Слушайте, при цялото ми уважение, ама и на едно животно да му натъпчете всичкото плюскане, което бяхте сложили преди малко на масата, за пет минути ще го докарате до повръщане. А пък на едно дете червата му ще станат на бушуващо тресавище, от което излизат отровни газове, с които го убивате.

Белият хляб е отровен. Премахването на кълна и на съдържащите минерали външни пластове отнема жизнените сили на зърното. Обработено е с мощни изкуствени торове. С химикали, на чиято опаковка стои череп с кости, е пръскано срещу плевели, гъби и вредители. После са му слагали задържащо растежа химическо вещество, с цел да се постигне изкуствено нискорасло растение, за да може да понася още изкуствени торове. В мелницата е обработвано с други химикали за трайност, във фурната е печено на ток. Така приготвеният хляб е безполезен и дори вреден.

Вашето мляко от опаковката е било свръхзагривано за пет-шест секунди на 135 до 150 градуса - нещо, което почти напълно разрушава ценните му свойства.

Ябълките са пръскани поне тринайсет пъти, включително с олово, сяра и арсен. Златна превъзходна е сортът, който най-добре понася изкуствените торове. Всеки стар местен сорт при тези количества, които се слагат с цел

свръхдобиви, ще изгние отвътре.

На кутията със сардините долу вдясно до ръба е изписан консервантът, можете сами да го видите.

Медът е евтина смес от изкуствен мед и малоценен вносен мед. Това се познава още по цената. На тази смешна цена няма да намериш истински мед от пчелина.

Черният чай изобщо не е за малки деца. Точно като кафето той разбива нервите.

Бялата захар е концентрат, който действа като отрова на организма, защото във фабриката сокът от захарното цвекло е бил в съприкосновение с негасена вар и серен диоксид. В рафинерията тази вече безжизнена маса се пречиства с вар и въглеродна киселина, избелва се със сериста киселина, филтрира се с костен въглен, оцветява се с индантрен, производно на катрана, или с отровния ултрамарин. В тази форма захарта подобно на бялото брашно разяжда отвътре костите и зъбите. Чревната дейност се затормозява, а на ленивите черва се дължат един куп болести. Ако се съмнявате в думите ми за процеса на производство на захарта, прочетете книгата на Гюнтер Шваб "Танцът с дявола".

Твърдосварените яйца са трудни за смилане, а за децата са безотговорно висок белтъчен концентрат.

Студеното и мазно печено месо става на буца в празния стомах и е като шок за черния дроб.

Цялата тази бъркотия със сигурност разрушава здравето.

Безумното бръмчене от радиото раздразва възприятията и прави човека нечувствителен към естествените неща. По същия начин най-добре да хвърлите телевизора на боклука. Той смущава душата на сина ви. Нали виждате как седи пред него като омагьосан, макар че навън грее прекрасно пролетно слънце.

И ако още веднъж някой се осмели да пуши в присъствието на тежко болното ви дете и то е принудено да диша мръсотията, излязла от дробовете на пушача, дайте му да разбере, че може да се проветрява навън.

Предимствата на такъв начин на живот са огромни и пестят време. Няма да се налага да вадите с намазан пръст твърди буци от червото на момчето. Трябва само да гледате сутрин на масата да няма нищо сладко, а вечер - нищо

мазно, защото храносмилателните органи сутрин се справят по-добре с мазнините, а следобед със сладкото. Ако правите обратното, храната стои несмляна и натовазва половин ден тялото, което води до отлагания и бавно отравяне на органите.

Би трябвало всеки ден наново да се дивим със страхопочитание на това чудно творение, тялото и духа. Проучете внимателно как един орган взаимодейства с другия. Когато от ранни години напъхвате в това удивително съставено цяло химически консервирани сардини и бяла захар, все едно в двигателя попада пясък.

Диетата, която трябва да спазвате, е съвсем проста. Вземате още днес една допълнителна здрава крава и я доите на ръка, за да не влиза млякото в контакт с химическите препарати, с които се мият доячните машини. Тази крава, като си дойде вечер от ливадата, не трябва да получава никакво кюспе и никакви концентрирани смески, а само хубаво, расло на слънце планинско сено от място достатъчно стръмно, за да се осмели някога някой да се замъкне там с кофата с тор.

Довечера между четири и шест часа запарвате полски цветя и правите в дървеното корито една хубава ароматна баня на детето в продължение на половин час. След нея ще спи добре. Ако е жадно, давате му чаша топъл чай от лайка с бял равнец. Едното успокоява стомаха, другото засилва черния дроб. Ако може, опитайте внимателно да добавите цветен мед на върха на ножа. И винаги малко сварено ленено семе. То помага да се възстанови засегнатата от антибиотиците чревна флора.

Сутрин го вземате при изкарването на кравите на паша, после на закуска махате всичката многотия от масата и изключвате радиото. Вместо неонова светлина, за която в пресата писаха, че предизвиква изменения на клетките, запалете свещ от пчелен восък. Вместо бръмченето на радиото кажете една простичка благодарствена молитва:

*"Ти, който властваш над звездите,
вдъхни ни достойнство от далечината,
да благодарим за това,
което ни дава земята."*

*"Земя, вода, въздух, светлина,
с всички елементи в мисълта,
нека да благодарим,
че даряват ни чрез тях
небесата с питие и храна
за странстването на нашата душа."*

И пред него не слагате нищо друго освен една купа овесена каша и чаша топло мляко от кравата.

После започвате да печете пълнозърнест хляб от пшеница, ръж, ечемик и овес. За втасване използвате мед и сол.

Като почне млякото от ръчно издоената крава да образува каймак, вземате го и правите от него масло. Не го центрофугирате, а само го биете с лъжица. От стремителната бързина на центрофугата жизнените сили, скрити в млякото, отслабват, а тъкмо те са ни нужни сега.

От това домашно масло му намазвате малко върху филия хляб - като видите, че почва да хапва от хляба, но най-напред съвсем тънко.

Все повече се убеждаваме, че непоносимостта към житните храни се дължи на факта, че днес хлябът вече не е никакъв хляб.

Хляба с мед и сол можете за начало да го вземате и от нас, после и сами да почнете да си го печете, защото от хляба, печен с всеотдайност от една истински любяща майка, извира здраве и сила.

На обед пробвайте със задушени моркови. Ако са моркови, торени с изкуствени торове и пръскани с химически препарати срещу плевели, при всяка хапка на момчето трябва да си казвате: аз троя детето си! Дяволското нещо си стои в корените и с нищо не може да се отмие. Ако не ви се ще да е така, снабдете се с такива, които са расли без изкуствени торове и отрови. С удоволствие ще ви помогнем като за начало с няколко фунта, после ще си отгледате и сами.

Към това прибавяте ситно нарязана коприва. В това растение има високо съдържание на желязо, което спомага за увеличаването на червените кръвни телца. Земята, която стопанисвате, ще да е достатъчно голяма да се засади една леха с моркови, а и със сигурност все ще се намери едно кътче за коприва.

Селянин, който купува кондензирано мляко, зарзават и хляб, сам по себе си е смешна работа. Иначе, правете каквото искате. Вие ме попитайте, аз ви отговорих. Хонорарът ми е по ваша преценка, но само ако рецептата ми има успех. Довиждане.

С тези думи побутнах слисания човек настрана, хванах бравата и излязох. Въобще не обърнах внимание на възражението, извикано подир мен:

- Ама пълнозърнестият хляб и той е от жито, та нали момчето не го понася.

По пътя си мислех: "Е, нека правят каквото искат. Ако почакаят още малко, лекарят от клиниката ще излезе прав. Тогава няма да им трябва повече рецепти. Последната рецепта ще я изпълни дърводелецът: малък черен ковчег, може и тъмнокафяв, петдесет сантиметра широк, метър и двайсет дълъг."

Дойдоха за хляб, също и за моркови. Щом видех бащата да влиза в двора, се криех, така че никой да не може да ме намери, за да избегна по-нататъшни дискусии. Стига приказки и експерименти. Дошъл е ред да се действа. Отговорникът за кухнята беше осведомен и инструктиран да го снабдява с каквото е нужно.

После реколтата така ни ангажира, че известно време не се бяхме чували и виждали и поради тази причина, три месеца по-късно, наминах към тях.

Поздравиха ме с радост. Който не е видял с очите си, няма да повярва. На вратата се показа, със зачервени бузи и бодър вид малкият Курт!

След три дни бил започнал да тича из двора и да вика: "Мамо, дай ми още едно парче хляб, от черния." Тези думи от устата на момчето й дошли като небесни песнопения. А след три седмици с радост установила, че е почнал да надава. За малката услуга бях възмезден богато.

Две години по-късно те се изселиха в Канада и ни оставиха голяма купчина оборски тор и планина от сено и отава. Това ни дойде добре в озобания Голденхоф.

След време един познат, който беше отишъл през ваканцията при тях в Канада, ми разказа, че и там продължават да пекат пълнозърнест хляб, сами си отглеждат зеленчуците, държат една специална крава за мляко, масло и извара (освен стадото от сто глави дойни крави) - и децата са жи-

ви и здрави.

И така седнах и написах с удоволствие тази глава - за тежко болното момче, което не биваше да яде хляб и благодарение на хубавия хляб се излекува.

Успешно лечение с обикновено цветче

Стопанинът на голямата ферма влачеше единия си крак, а уж беше направил всичко възможно, след като преди осем години си беше наранил много лошо глезена. Подхлъзнал се на слизане от трактора и така зейнала рана от удара в острия ръб на шината. Естествено нямал време да отиде веднага на лекар.

Нали бил периодът за прибиране на сеното! Всеки хубав ден трябвало максимално да се оползотвори. Толкова по-сериозно се наложило да го лекуват след това. Но раната не искала да зараства и миришела лошо при всяка смяна на превръзките. Безутешно положение!

Но нашият селянин бил научил от опит през своя живот, че безнадеждно е само онова положение, в което човек сам се предава. И тъй, бързо-бързо се обърнал към друг лекар, защото помощта на първия не го удовлетворявала. Той поклатил замислено глава, назначил инжекции и мазане с мехлеми, а след като състоянието на пациента се влошило, пратил го при специалист.

Специалистът провел лечение по всички правила на науката. Но подобрение нямало. Изминали цели четири години, докато накрая го посъветвали да посети университетската клиника. Тъй като селянинът имал на свое име двайсет хектара земя, а и съседните двайсет хектара хубава гора с годни за сеч дървета също били негови, не бил опрял до една или две хилядарки. И тъй, отпратил се към университетската клиника.

И наистина! Там хората си разбирали от работата. Вследствие на лечението болката отслабнала и отокът спаднал. За съжаление само временно.

После болката се появила отново, по-силна отпреди, поизгаряща от всякога, понякога направо влудяваща. Тогава

той разтривал с грубите си селски ръце крака, така че кръвта да се раздвижи надолу. Това, разбира се, с нищо не облекчавало раната, напротив.

Минали още години в постоянни болки. При промяна на времето по-добре да не му се мяркаш пред очите, тогава положението ставало най-лошо.

Така постепенно надеждата за изцеление ставала все по-малка, а раната - по-голяма. Както казах, за него една хилядарка повече или по-малко не била от кой знае какво значение. Но когато в един дъждовен ден седнал и пресметнал колко е похарчил за болния си крак през изтеклите години, оказало се едно малко състояние.

Е да, с много хора се бил запознал покрай тази история. Сред тях имало и умни глави, и добри лекари. Всеки знаел по нещо, откривал онова, което предният е пропуснал, предприемал и предписвал по-добро лечение. И все пак всичко това не го довело доникъде.

Докато един ден попаднал на човек, който бил не само лекар, но и познавач на хората. Той веднага съобразил що за човек има пред себе си, а и притежавал достатъчно вътрешна сила, за да му каже в лицето:

- Човече, този чарк не може да се поправи, ако не си дадете малко почивка. Трябва да се обездвижи, да се гипсират и тогава може и да стане нещо. Всичко друго е пълна глупост. С вашия трудов бяс нищо не може да заздравее. Оставате тук незабавно. В стая 216 има свободно легло.

Охо! Тази реч най-сетне направила впечатление на нашия твърдоглав смелчак. Като мечка се затърлил по излъсканите, огледално гладки коридори. Щом се намерил в стаята, хвърлил се в леглото и заспал съня на праведните, спал непробудно 24 часа. Това му подействало добре! После го пратили в банята, което също не му се отразило никак зле. А как изглеждала водата, след като излязъл от ваната, нека тактично премълчим.

Сега вече го откарали в операционната зала, изрязали загнилата плът от раната, старателно намазали с антибиотична паста, обвили крака с памук и бинт и го гипсирали - от малко под коляното чак до костите на стъпалата. Тъй като енергичният главен лекар оперирал лично с помощта само на две пъргави асистентки, нямало никакво място за колебания и протести. Накрая една болкоуспокояваща ин-

жекция - и колелцата на леглото се затъркаляли обратно към стаята.

Селянинът отново заспал като мъртвец. Далеч от стопанството с неговите железни правила и задължения, които неуморните му ръце изпълнявали въпреки тежката рана, той най-сетне можел да се отпусне.

На следващия ден, след като се наспал, използвал времето за размисъл. Какво ли ще стане в стопанството без него? Нивите още не са изорани. А засяването на ръжта може да чака най-много до следващата седмица. Зимата чука на вратата. Дано всичко да мине добре! Кравата Рьоси, която се отели преди два месеца, трябва да се води при бика. Дано жена му не забрави някоя вечер да затвори портичката на кокошките. Лисицата всяка нощ се навърта около кокошарника. Миналата седмица отмъкна три парчета от съседите.

Дали механикът най-сетне е донесъл уплътнителния пръстен за торната помпа? Ех, тези братя, ако не им звъниш всеки ден да вдигаш пара, до нова година няма да се появи поръчаното още през март. А и търговецът на добитък искаше да мине и да отведе угоените прасета. Той лично трябва да е там. Жена му хич не я бива да се пазари, прекалено е добродушна. Има да й разправя как е дошъл, само защото стопанинът му е симпатичен. Прасета колкото щеш, а цените падат. Едва успява да се отърве от продавачи. Пак са внесли евтини животни от Холандия, а сега трябва да си върви. Ако непременно искат да продават, да му се обадят пак, но, както е казал, на тая цена не може да купува никакви прасета. Нали влага пари във всички сделки с добитък и ако продължава така, ще стигне до приюта за бедни.

А сега наистина трябва да тръгва, в два часа го чакат в работилницата. Ремонтът на новия му мерцедес е наложителен. Цялото бърборене, разбира се, е само за да снижи цената. Такива тарикати не бива да ги оставяш да се пазарят с жените, стопанинът трябва да си е там.

Докато се пренасял така мислено в живота на фермата, болките били поносими. Щом се откъсвал от мислите си, почвали да го влудяват. От час на час, с отзвучаването на ефекта от инжекциите, ставали все по-силни.

Когато на седмия ден главният лекар се появил на вратата, селянинът се развикал:

- Докторе, махнете това чудо, полудявам!

Той обаче застава с цялото си величие пред леглото и го гледа строго:

- Селянино, тук става, каквото аз кажа. Във вашето стопанство аз нали не ви се бъркам. Гипсът ще стои, докато го сваля. Ясно ли е? - отсякъл и изчезнал през вратата.

Нашият селянин не се бил натъквал на такова представление и то произвело нужния ефект. Ефектът траял, докато болките не станали наистина непоносими. След още две безсънни нощи човекът, свикнал да бъде суров към самия себе си, бил на път да капитулира.

Почнал да удря с юмруци по гипса. Това не му помогнало. Викал, че полудява. Сестрата не идвала. Имала нареждане от шефа спокойно да остави дебелоглавеца да се мята като риба на сухо. Който осем години е ходил от лекар на лекар, от професор на професор, и пак си прави каквото си иска, най-накрая трябва да бъде хванат по-изкъсо.

Селянинът минава към самопомощ. С ловджийския си нож разрязва гипса и го сваля. Онова, което се показва отдолу, обяснява защо и най-твърдият мъж не би могъл да го издържи. Кракът е тъмносин, почти черен. Раната е по-голяма, костта - оголена. Гипсът май е бил доста стегнат.

С едно движение скача от леглото. Но пред очите му причернява. Почти в несвяст от болки се довлеча до телефона и се обажда на жена си веднага да дойде да го прибере. Да докара колата съвсем близо до портала, защото още му е малко трудно да ходи. Но нищо и никой не бива да я спира или задържа. После се добира със залитане до леглото и остава там, все едно нищо не се е случило, лежи си мирно, тихо и послушно, със здраво стиснати зъби.

Три часа по-късно една черна кола спира точно пред входната врата. От нея слиза яка жена на около петдесет, пред себе си носи огромен букет цветя. Портиерът се втурва навън и се разфучава, че трябва веднага да премести колата, този вход стои свободен за линейките, за докарване на спешни случаи. Тя обаче си казва "И за изкарване на спешни случаи!" После се усмихва любезно, тиква в лицето на разлютения портиер букета и съобщава:

- Заповед на шефа! Веднага се връщам!

Докато слисаният портиер се окопоти и почне да гадае за кой шеф става дума, към изхода вече се запътва с кла-

тушкане едра фигура, загърната в дълго кафяво палто, с нахлупена шапка, подкрепяна от жената. Преди изиграният паза да успее да отвори уста, вече вижда колата само отзад. Сега има да мисли как ще отблъсква атаката на вбесения главен лекар, защото селянинът е изчезнал, а пускането му навън е било строго забранено.

Запознахме се месец по-късно. Купих от него една крава. Като я водеше, направи ми впечатление колко силно куца. От дума на дума, разговаряхме до късно през нощта. Тъй като той беше направил всичко, което един болен трябва да предприеме, и нямаше какво да губи, дадохме му да пробва една мъничка доза от домашно приготвения ни мехлем от невен.

Невенът, или *Calendula*, расте в селските градини, сам пуска семенца и може да избуи и да се окаже досаден плевел. Когато се преработи в мехлем, от него извира мощни лечебни сили, особено за незаздравяващи рани, но също и за упорити абсцеси и напукани ръце. Приготвянето на мехлема е съвсем просто - цветовете се варят в свинска мас, може и в прясно масло, после сместа се филтрира през кърпа, сипва се в бурканчета и се съхранява на хладно. От този мехлем върху лепен парцал се намазва пласт, дебел колкото тъпата страна на ножа, поставя се върху раната, отгоре памук, и цялото се пристяга с бинт или пластир.

Но има и още нещо, древна селска мъдрост, предавана от векове: за лечебните свойства на едно растение е от голямо значение кога е било посадено и откъснато. Те се удвояват, ако билката е била засята по пълнолуние, когато луната е в някой от трите цветни знака (Водолей, Близнаци, Везни), и набрана около пълнолуние, в ранните часове преди девет, също в някой от цветните знаци. Който не желае да възприеме тази истина, или я осмива, само защото е твърде инертен, за да си направи труда да проведе точни опити и да се увери, той предизвиква съжаление у мен, понеже срещу глупостта още не се е появила никаква лековита билка. Дори невенът, това е експериментално доказано, не помага в този случай!

След десет дни селянинът пристигна със своя унимог⁸,

⁸Унимог - популярна марка специализиран високопроходим автомобил-трактор на Мерцедес-Бенц (бел. пр.).

слезе от него и метна на гърба си един петдесеткилограмов чувал зърно. С пшкране и трополене го свали в коридора на къщата. После се върна обратно и донесе още три. Ние тъкмо обядвахме, гледахме го през прозореца и се питахме учудено кой му е поръчал зърното.

В това време той застана запъхтян на вратата и заяви, че това е за мехлема! Повдигна си високо крачола на панталона. Всеки един от нас го видя: раната беше намаляла, а върху розовата, здрава на вид плът се беше образувала тънка сребриста кожа.

Кракът му отивал на оздравяване, каза той кратко и ясно. Само отказването на цигарите не било толкова просто. Да остави свинското, това пак бивало, но пушенето? Понякога нощем го сънувал. С пълнозърнестия хляб впрочем нямал проблеми. Жена му казала да донесе още два самуна. Искала и рецептата, за да може и сама да си го пече.

Бяхме му предложили някои промени в начина на живот и хранителните му навици, за да подпомогнем процеса на лечение, въпреки че през изминалите осем години на мъки и страдания нито един лекар не беше сметнал това за необходимо. Така станахме добри приятели - благодарение на невена.

Лакомите охлюви и безотровната борба с тях

В едно писмо с молба за спешна помощ от северна Германия пишеше: "Охлювите ни докарват до отчаяние. Нощем нападат посевите и току-що разсадените млади зеленчукови растения. Отрова за охлюви не искаме да вземаме, но честно казано, градината ни е в окаяно състояние. Знаете ли как може да се държи в шах тази напаст? Ако знаете и ни пратите бърз отговор, ще ви бъдем изключително благодарни, за да не бъдат опасани до последното листо и растенията от третото засяване и вече изтощените ни нерви да пострадат още повече." И тъй, седнах да описвам своя опит.

Скъпи приятели! Имате право, това лакомо племе може здравата да ни вгорчи живота. Трябва да се направи всич-

ко възможно, за да не стане като с онзи любител градинар, който искал да си има зеленчуци собствено производство. С много труд и всеотдайност той си направил градина и прекарвал в нея всяка свободна минута. За да е сигурен в успеха, купил си от най-скъпите семена и във въодушевлението си ги засял преди всички останали.

Но студът и охлювите му изяли посевите. Още веднъж купил най-добрите семена от градинарския магазин. Този път двойно повече, да може да засее по-нагъсто, та дори охлювите да изядат половината, да остане достатъчно и за него. Но тогава настъпила сушата и малкото, което поникнало, едва стигнало да засити охлювите.

За трети път купил семена от магазина. Но междуременно охлювите били сериозно изгладнели и опасли всичко до голо. Сега вече не оставало нищо друго, освен да се запълнят лехите с купен разсад, но за кратко време и той изчезнал. Не потръгнало по-добре и с втория разсад, който отново купил от магазина. Нашият любител щял да купи пак, но в градинарския магазин вече нямало разсад, защото лятото вървяло към края си.

Когато в късна есен добрият човек си купувал зеленчуци от магазина, продавачът пропуснал да му обясни какво може да се направи срещу охлювите, тъй като човек не бива да издава професионалните си тайни и така да губи най-добрите си клиенти.

Тук при нас не минава и едно организирано посещение, без да бъде засегната темата за охлювите. Опитни градинари се чудят как не сме се превърнали в рай за охлювите, като гледат нашите канавки и обгръщащата ни гора, както и многото участъци с жив плет. Това са си идеални скривалища, откъдето охлювите да връхлитат нощем. Нарочно казвам "връхлитат", защото представата за пословичната мудност на охлювите не е съвсем вярна, ако си дадем сметка, че могат да изминат до 25 метра на нощ. Многото валежи и хладните нощи също щедро благоприятстват бурното размножаване на охлювите.

Сигурно при вас положението е подобно. Без да познавам областта, предполагам, че е налице постоянно нашествие от някое съседно тресавище, дере или падина, в която се събира подпочвена вода. Ако е така, около цялата градина трябва да се оформи окосена ивица от четири мет-

ра и тревата да се държи съвсем ниска, т.е. да се коси всяка събота, ако не и по-често. Ако тази ивица от време на време се посипва с пепел от дърва, преградата става още по-трудна за преодоляване. Пълзящите гадини бягат като от чума от пепелта с нейните 34 процента съдържание на варовик, така че тя може да се поръсва и върху зеленчуковите лехи и да прогонва охлювите, защото варовикът е вреден за слузестите им кожи.

Чрез ниско подстриганата площ пред лехите се прекъсва нашествието отвън. Охлювите избягват окосената ивица, където отгоре слънцето им пече на кожата, отдолу варовикът им обгаря корема, а отстрани са изложени на сухия въздух. С бързината на вятъра, според мерките на охлювното темпо, сред тях се разпространява ужасяващата новина: внимание, забранена зона! Заради кожата си, която е чувствителна към светлината и силно отделяща слуз, те са принудени да се придвижват по влажни места, от сянка на сянка.

Второто обстоятелство, което можем да използваме, е мудността на тези животинки. Колкото внимателно отбягват през деня ниско окосената площ, толкова съблазнително им ухае през нощта ароматът на крехките зеленчуци. Росата им позволява да направят прехода сантиметър по сантиметър. Сега обаче нашата нощна полиция ще се окаже фатална за тях. Ако денем скорците, косовете, стърчиопашките, червеношийките, червеноопашатките и гущерите виждат сметката на най-храбрите от тях, осмелили се да прекрачат добре видимата за полезните животни ивица, нощем, когато тревата е влажна, на лов излизат жабите, таралежите, слепочите, земеровките.

Добре! По този начин постоянно прииждащите отвън гадинки ще бъдат отрязани и държани в шах. Остава да се справим с тези, които вече са в градината. Ако поставим върху градинските пътеки дъски, широки 25 сантиметра, дебели два и половина до пет сантиметра и дълги четири-пет метра, това не само щади почвата (защото всеки ден влизаме в градината и стъпваме по нея - дори когато е много влажна, най-малкото, за да берем зрелите зеленчуци), но и предлага на охлювите идеална защита от слънцето през деня и от многото им естествени врагове. Необходимо е по пладне, когато охлювите със сигурност са припъзтели отдо-

лу, само да повдигнем дъските и да съберем в една консервна кутия онова, което толкова дълго ни е създавало ядове. После можем да ги полеем с вряла вода, така че смъртта да настъпи за част от секундата и да изключим мъчението за животните. Можем да ги използваме и за храна на гъските и патките. Или пък да ги отнесем на някоя ливада, отдалечена на 250 метра, където имат право да си живеят със своята способност да отделят слуз, която действа плодотворно на растенията. И преди всичко по този начин не се губи нищо и за птиците, търсещи храна за своите малки.

Тези мерки досега са действали безотказно, дори в райони с количество на валежите от 2000 милиметра годишно. Ако при вас не се окажат достатъчни, тъй като неизвестни на мен фактори са създали някакъв невидан рай за охлювите, тогава зад пазещата градината ограда от жив плет и храсти трябва да се направи ливада, широка четири метра, колкото за няколко овце и няколко пекински патици. Патиците изяждат идващите отвън охлюви, овцете ги стъпкват с острите си копита, а освен това нежните пълзящи животинки не обичат твърдите овчи изпражнения.

Сега залагам 20 фунта истински цветен мед, че ако действат по този начин, след година вече няма да ви е ясно как изобщо може да има хора, които говорят за охлювна напаст.

И накрая, нещо за най-смелите или за хора като нас, които обичат екстравагантните решения. Във високите области с хладни нощи, дълго задържаща се сутрешна роса и много валежи охлювната напаст може да бъде опустошителна. Това е причината за твърденията на някои хора, че по биологичен път, без отрова, могат да се преборят всички вредители, но не и охлювите.

Оставайки верни на нашия принцип "Изучавай внимателно какво правят другите и после прави обратното", ние, вместо да ограничаваме охлювите, се позабавлявахме да ги умножаваме!

Това става много просто и бързо - на градинските пътеки се поставят малки купчинки трева на разстояние от два метра. Между лехите се изкопават дълбоки дупки, в които да се задържа вода, а около градината тревата се оставя да расте, колкото може. Така са осигурени сенки, влага, храна и скривалища и може да се пристъпи към действие.

И как само се пристъпва към действие! Създадени са идеалните условия за охлювния рай. По същото време недалеч от градината изкопахме езерце и укрепихме склоновете на изкопа с големи камъни. През пролетта жабите дойдоха да хвърлят хайвера си, т.е. да снесат яйцата си. Ако купчините яйца се предпазят от дивите патици, които иначе ги хапват като деликатес, скоро се излюпват стотици попови лъжички, които после се развиват в жаби.

Близо до живия плет на градината натрупахме на куп насъбраните камъни за скривалище на жабите и слепоците. По пладне върху камъните се припичаха гущери, а отдолу свиваха гнезда земеровките.

И тогава, в един хубав ден започна невиджана и нечувана инвазия в посока към охлювния рай. От юг тръгнаха жабите, от изток - гущерите, от запад - таралежите, от север - слепоците. Отгоре върху пълзящите се спускаха червеноопашатките и стърчиопашките, отдолу нападаха земеровките. Каквото успяваше да се скрие добре през деня, нощем ставаше жертва на жабите. Със светкавична бързина сред полезните животинки се беше разпространила новината: тук има купища храна.

Преди още да се чуе аларменият сигнал на охлювите "Да се спасява, кой както може", битката беше вече решена. Оттогава нататък лакомите охлюви ни оставиха на мира. И ако въпреки всичко и сега птиците прелитат над градината, жабите патрулират между лехите със салати, гущерите стоят на стража върху камъните, слепоците - под тях, а нощем таралежът прави своя обход, това е по-скоро за контрол, отколкото за изстребване на охлюви. Никога не се знае!

Опитни стратегии са изковали правилото: след спечелена битка затегнете шлемовете! Това означава: бъдете бдителни, никога не ставайте лекомислени! Колко често в историята се е случвало след спечелен бой победителите да пируват и да пият, а в това време зад фронтовата линия останките от разбитата войска тайно се прегрупираат и нападат опиянените от победата същата нощ. Скоро завладяват отново загубеното предния ден.

Преведено на нашия език, на безмълвната борба с охлювите - завладяната територия, свободната от охлюви зона, трябва да се охранява от трезви бойци, дневна и нощна смяна. Тази система работи вече много години. И тъй

като функционира сама, на практика сме забравили, че съществува нещо такова като охлювна напаст.

Но вашето писмо с молба за спешна помощ, както и нашите посетители, пострадали от нашествия на охлюви, а те идват всяка първа събота от месеца в 16 часа, често ни напомнят, че радостта от градинарството може да бъде сериозно помрачена от охлювите.

И тъй, оставам с надеждата, че този отговор (ще го пратя с експресна поща) ще стигне до вас навреме, във всички случаи преди и последната салата да падне жертва на охлювите.

За чудотворните лечебни свойства на черния оман

Старият ковач бил отишъл при един клиент. И както преди, така и сега важи поговорката: "Когато котката я няма вкъщи, мишките започват да танцуват." В работилницата настанала веселба. Пещта била загрята докрай и пламъкът се издигал нагоре блестящ и светъл. После най-младият чирак бил заплашен с горящ железен прът, задето не изтичал веднага за няколко бутилки бира за дружеската почерпка, която трябвало да плати от мизерната си заплата.

За имитация на сериозна работа ремъкът на трансмисията, който задвижва валяка, бил пуснат. Това се налагало, защото жилището на собствениците било над работилницата. Старата горе лесно можела да забележи, че там долу се разиграва палячовщина вместо работа. И някак се случило така, че в бъркотията чиракът отстъпил назад и кракът му попаднал в железния валяк. Викът му накарал другите да замръзнат. Бърз като светкавица, най-възрастният изключил машината. Късно! Стъпалото висяло зловещо на костта, образувайки под себе си локва кръв. Сега работата станала сериозна. Подхванали момчето, почти изпаднало в безсъзнание, бледо като платно, извикали шефката, алармирали лекаря, а когато той най-сетне се появил и прегледал пострадалия, поклатил угрижено глава и казал, че за да се избегне още по-лошо развитие на нещата, стъпалото трябва да се отстрани. Като шамар изплющели тези думи

за слисаните хора наоколо. Никой не бил искал да се случи това. Докторът посочил болницата, в която трябвало да откарат ранения, и си заминал. Чакало го и друго спешно повикване в съседно село. Веднага събрали вещите на чирака и вдигнали стенещия от болки младеж на носилка.

Тъкмо го изнасяли през вратата, когато се върнал старият ковач. Той изслушал набързо какво се е случило и сбърчил чело. И без много да му мисли, се разфучал гневно срещу калфите:

- Да не сте полудели, на такова младо момче да се ампутира кракът. Има време, докато стигне до съдбата на сакат инвалид. Стойте тук!

При тези думи посегнал към една права лопата, запътил се без бързане, но съвсем целенасочено към градината - към ковачницата имало малко стопанство с голяма зеленчукова градина - изкопал от ъгъла с билките няколко дебели колкото палец корена от чер оман, измил ги на чешмата, върнал се в работилницата, включил отново злополучната машина и ги пуснал през валяка. Отзад изтекла слизеста каша, с която намазал цялото стъпало и след това го превързал с кърпи. Калфите и чираците гледали безмълвно странната му постъпка. Безумна постъпка, противна на всякакъв разум и лекарски предписания! Но действията на стария ковач изглеждали толкова естествени и умели, сякаш спадали към всекидневните му задължения. Освен това не бил човек, който търпи възражения. В трудни и отговорни ситуации той имал последната дума. Познавали го и го оставяли да решава. Бил майстор в професията си, никой не можел да му намери никакви по-сериозни грешки. И тъй, никой не посмял да се обади, въпреки че това тук нямало нищо общо с ковашкото изкуство.

Кракът бил спасен. Когато мъжът, на когото това се беше случило като шестнайсетгодишен чирак, ни разказа историята пред един буйно растящ чер оман, той беше на 74 години.

Едва ли някой ще ни укори, че приехме тази невероятна история малко скептично. Тогава някой от нас попита плахо, но учтиво, дали може да видим крака, защото като ходеше, не се забелязваше нищо. Той ни го показа и така видяхме чудото. Наистина имаше белези, а поради нарушенията в растежа целият крак беше малко по-къс. Но пък кой

ли има съвсем еднакви крака. А човекът беше избегнал благодарение на чудотворното действие на черния оман съдбата на инвалид и през целия си живот беше упражнявал професията, която му носела удовлетворение. Между другото се грижел и за една градина с кътче за билки, което никога не оставало без чер оман. Не че му трябвал - просто от благодарност.

Черният оман, наричан още зарастличе, на латински *Symphytum officinale*, не бива да липсва в градината. Зарастличе идва от зарастването на раните и счупванията. За компрес при ставни отоци, за улесняване на зарастването на костни счупвания и при болки от подагра се вземат свежи корени, нарязват се на дребно и с получената каша се намазва болезненото място. Сушените корени, събрани през есента, се смилат, разбъркват се в гореща вода със съвсем малко олио, докато се получи паста, която след това се нанася. При разширени вени и нарушения на кръвообращението помагат листата. Просто се слагат през нощта, след като са били прясно откъснати и изгладени с точилка. Младите листа стават и за зеленчук и нарязани на ситно, могат да се сложат в салатата. По едно листо на човек. На цветовете се радват пчелите и земните пчели. В някои области наричат това растение сладкарска билка, защото, подобно на цветовете от бъз, листата могат да се овалят в тесто и после да се опекаат и сервират като сладкиш.

Не би било правилно да се твърди, въз основа на описанието на тази реална случка, че с черния оман можем да заместим лекаря. Нито пък че градина без чер оман не е никаква градина. Но в името на истината и заради почитта, която дължим на това растение, следва да отбележим, че градина без поне един корен чер оман е непълна градина.

Съвети към търсачите на хумус и как ароматът е дошъл в ябълките

В лекцията си пред едно овощарско сдружение застъпвах тезата, че отглеждането на здрави овошки е немислимо без компост. По време на дискусиата един много крити-

чен слушател попита как точно си го представям и откъде да се вземе материал за компостиране. Отговорих леко раздражено:

- Няма как да минем съвсем без това, да си отворим очите малко по-широко отпреди. Тогава ще видим повече материал, отколкото можем да преработим. Завчера пътувах през вашата долина и забелязах най-малко двайсет кубически метра нахвърляни отпадъци, които спокойно могат да се изкомпостират.

Но задаващият въпроси не мирясваше:

- Това ми се вижда много, в края на краищата и ние имаме очи на главите си и аз не знам откъде може да се вземе нещо. Сериозно ли говорите?

- Напълно! Двайсет кубически метра! Хващам се на бас!

- Добре тогава. Утре следобед в пет и половина отиваме и се хващаме за работа. Бихте ли ни придружили?

- Разбира се - отговорих прибързано и необмислено.

Тогава той се обърна към публиката и каза със заключителен тон и дяволита усмивка:

- Добре, всички чухте. След четири седмици на следващото събрание ще докладваме за акцията.

После с най-голямо спокойствие определи комисия, състояща се от председателя на овощарското сдружение, касиера, доайена и самия него. Беше сигурен, че става дума за огромно преувеличение.

На следващата сутрин в ранни зори пристъпих към бързи действия, защото наистина се бях ангажирал сериозно. Добре че сутрин в четири още няма голямо движение, защото при шофиране човек би трябвало повече да гледа пътя, а не толкова компостируемите отпадъци.

Не бях стигнал надалеч, когато забелязах до един черен път голям куп царевични стъбла, който отвътре беше влажен, иначе отдавна щяха да го изгорят. По-нататък имаше и купчина картофени листа от миналата година. После стигнах до площадката за строителни отпадъци. Там се виеше дим от стоварена кола развалено сено и аз поутъпках жарта. Това беше всичко годно за употреба.

Почнах да смятам в бележника си: два и половина кубика царевични стъбла, един кубик картофена шума, три кубика старо сено и един кубик от по-малки зеленчукови отпадъци, зелени стъбла и зелени клонови от подстриган жив плет.

Както и да ги събирах, не можеха да излязат 20 кубически метра. Значи продължаваме търсенето. На края на гората в една дупка имаше почервеняла букова шума. Още един кубик!

Освен това въпреки забраната някой беше изхвърлил там джибри, останки от пресата за плодове в избата за производство на мъст. Още един кубик!

Работниците от държавното горско стопанство бяха заети с работа в едно сечище. Трябва само да се пита началникът и ще се намерят куп елхови клонови, от които могат да се вземат фините вейки. Още два кубика.

Отново запресмятах - единайсет и половина кубика. Олеле, май нещо не достига. Малко над половината. Значи, смело продължаваме нататък и си отваряме добре очите, както снощи препоръчахме на другите.

Освен материал, годен за компостиране, открих и нещо друго - че е много по-лесно да изиграеш пред голямата публика малко театър и ролята на непоколебимия, отколкото реално да събереш цели 20 кубически метра.

В далечината се виждаше голямата фабрика за плодови сокове. Жалко, че сезонът още не беше започнал. По-разумно щеше да бъде да си спестя пътя дотам, защото, докато нямаше производство, нямаше и изгледи за успех. Но и без това вече бях тук. Тъй като нищо не ми струваше да хвърля един поглед, а и тъкмо се мярна бригадирът (часовникът междувременно показваше към седем), попитах го къде отиват всичките отпадъци от пресата при ежегодната преработка на стотиците вагони плодове.

- Ами да, това е проблем за нас. Веднъж един дойде да ги вземе и ги закара на нивите си. И там от плодовата киселина нищо не пораснало. Оттогава всичко си стои така. А сега общината ни прекрати договора за голямата ливада зад фабриката, където складирахме джибрите. Шефът се скъса да ругае, защото трябва да извика един багер и два камиона и до края на следващата седмица да опразни мястото. Само да знаехме и къде да ги извозваме...

Направих много съчувствена физиономия и казах, че искам да поогледам купчината по-отблизо. За малко да попитам какво струва операцията с багера и да предложа да свършим работата на половин цена, но не исках да изсилвам нещата. Когато разгледах купчината (най-малко 100 ку-

бика джибри), върху която беше пораснала плътна тревна покривка, от дупката, която изрових за проба с ръце, се показа гарвановочерна компостна пръст. А в дълбочина, където джибрите още не бяха съвсем изгнили, беше почервеняло от дъждовни червеи. С мъка се съдържах. Ако бях сам, щях да викам до небето от радост.

Върнах се с угрижено лице при бригадира и се съгласих колко е неприятно, че боклукът трябва да се изнася толкова спешно. От друга страна, трябва да се признае, че злополучната камара не допринася особено за разкрасяването на пейзажа. Но за да му протегна ръка в трудната ситуация, споделих, че се намирам случайно в района, виждам една възможност за извозване и съм готов срещу един малък договор да откарам отпадъка на собствени разноски. Условието е, първо, никой да не ми се бърка, и второ, да бъда първият кандидат за останките от тази есен, ако плодовете не са били пръскани.

Човекът не вярваше на ушите си. Втурна се към шефа си и разпалено започна да му разправя, че се е появил някакъв, вероятно селски стопанин (и да се надяваме, че е с всичкия си), който твърди, че ще откара купчината безплатно, ако получи правото всяка година да идва и да взема отпадъците.

Шефът поклати глава. Не му се искаше просто така да повярва в уникалната сделка, защото много добре си спомняше какво беше станало предишния път. Със сигурност и сегашният тарикат щеше да го изостави, щом направи откритието до каква степен киселата субстанция се отразява зле на растежа на полето.

Но все пак искаше да провери как стоят нещата с удивителното предложение и се появи лично. След като се увери, че коефициентът ми на интелигентност не е паднал чак дотам под нормата, изведнъж се разбърза да сключва договора. Колко ли са се смели, след моето изчезване зад ъгъла, на толкова глупост, събрана на едно място.

Но и на мен не ми беше полесно. Наложих се да спра на пътя и просто да се насмея на воля на това, че изобщо може да се случи подобно нещо. Бях открил истинска съкровищница. Приятно усещане беше да държа в ръце договора с фирмения печат и подписа на шефа. Иначе щях сери-

озно да се усъмня в реалността на току-що преживяното събитие.

Точно в пет и половина господата от овощарското сдружение се появиха. Тръгнахме на път. При всяка купчина отпадъци скептикът си отбелязваше нещо с миниатюрни буквички върху един впечатляващо голям лист хартия. Очевидно малкото място, което изискваха бележките за дребните купчини, трябваше накрая да демонстрира колко сериозно съм сбъркал в преценката си и колко раздути и необосновани са били препоръките ми относно компостния материал, така че да се докаже категорично - идеята за земеделие с хумус е една илюзия!

Е, справедливостта изисква да призная на задавача на въпроси, че сметките му бяха твърде щедри, защото, когато се озовахме пред огромния куп в гората, беше ги докарал до дванайсет кубика, докато моята сметка беше едва единайсет и половина.

- Малко не достига - каза той сухо.

- Още не сме стигнали края на долината - отвърнах аз още по-сухо. И ако беше по-наблюдателен, щеше да забележи палавото подсмиване в ъгъла на устните ми.

Продължихме пътуването, право към голямата купчина. Не се виждаше нищо друго освен трева. Последва разочарован въпрос:

- Какво означава това?

Откъртих парче от земята. Черният компост се откри пред очите ни. После представих и червеите. Господата бяха много учудени още при вида на съвсем черната маса, но сега направо зяпнаха, включително и скептикът. Дъждовни червеи в такива количества - за всички това беше истинска сензация. И докато те опознаваха чувството на удивление, аз, като победител в облога, имах достатъчно време да изследвам слисаните им физиономии.

На другия ден малко след 18 часа по главния път забръмчаха четири трактора с ремаркета. Отдалеч изглеждаше като транспортиране на въглища. При по-внимателно вглеждане човек можеше да види как товарът изчезва в овощното стопанство, където скъпоценната тъмна маса грижливо се трупа на пластове с много вар помежду им, вечер след вечер, почти цяла седмица.

Излязоха общо 140 кубически метра. Разбира се, и това

не мина без проблеми. Онези, които ни гледаха отдалече и се изказваха относно огромната ни глупост, след два дена промениха мнението си. Един се промъкнал през нощта, прокарал пръсти през ронливата, меко ухаеща пръст, и внезапно преодолял всякакви предразсъдъци и насмешки. Не, хората, захванали се с тази работа, едва ли са наивници, които жертват свободното си време за нищо и никакво. Също толкова бързо той осъзнал, че сега въпросът е как да ги изпревари, преди да е изчезнала цялата планина от моравата.

И така се стигна дотам, че на третия ден към черната купчина потегли една мълчалива процесия. Градинари, домакини, цветари, дребни овощари и любители, собственици на парници. И как само прииждаха! С тракторчета, с конски каручки, с ръчни колички, с ведра и кофи. А един беше сложил на количката си направо четирите си сандъчета за цветя.

Този с каручката беше извършителят на нощния шпионаж, който си беше спомнил как дядо му някога го съветвал:

- Гледай, Карл! Дърветата на съседа са наторени с пресен оборски тор, но ябълките и листата им имат петна. А моите ги торя с компост и по тях няма да видиш петна. Обърни внимание на това и се учи, така болестите сами ще изчезнат!

Сега той беше решил да приложи наученото на практика. Сигурен съм, че и другите биха ни подгонили с вилите и лопатите. Но си имаше договор. Повикахме шефа, той трябваше да си каже думата.

Осем години камарата беше стояла под носа на другите, отминавана с презрение. Сега, след като някой се беше заинтересувал от нея, за една нощ цената ѝ се покачи неимоверно.

Шефът на фабриката започна да усмирява сърдитите хора, като потвърди писменото споразумение и, докато ние пълнехме колите си като луди, се опита да успокои възбудените духове с приказки на ужасите за вкиселяването на почвата от джибрите.

Но същите тези хора, които преди бяха наблюдавали нашата акция от близкото село и открито или тайно иззад пердетата я съпровождаха със съответните коментари и насмешливи забележки, изведнъж бяха прозрели, че прес-

ните джибри и станалите на хумус джибри са две различни неща и че киселинността може да се намали чрез компостирането с вар. Така че договърът не постигна желанния ефект. Оттеглиха се с ругатни към явната несправедливост и със заплахи наесен да закарат крушите си за преработка при конкуренцията.

След година нашите четирима превозвачи на джибри имаха прекрасен компост. Сместа от готов компост и полуизгнили джибри с много червеи беше допълнена с достатъчно вар и вода. За кратко време се получи чудесна пръст. Разпръснаха я под ябълковите дървета. Тъй като отсега нататък можеха да изоставят пръскането, там, където преди никога не беше расла детелина, се появи гъста покривка от бяла детелина.

След три години ароматът на ябълките се промени. Знам това със сигурност, защото се случи следното: председателят на овощарското сдружение бил посадил преди дванайсет години осем дървета от сорта ренета. Но когато те достигнали плодоносна възраст, се оказало, че при покупката на младите фиданки в овощарското училище сортът е бил сбъркан. Няколко друго обяснение. Това били псевдо-рентети - сорт, който външно много наподобява истинските рентети, но по вкус няма нищо, ама нищо общо с тях. Разочарованието било огромно.

Председателят на сдружението се радвал много на дръвчетата, защото, когато бил малък, в градината на дядо му имало една ренета с рядко хубав аромат - любимата му ябълка. Щом си затворел очите и си спомнел за онези времена, сякаш отново усещал уханието ѝ.

Тези тук, които сам бил посадил, всеотдайно и редовно ги бил торил и пръскал, като всеки път слагал малко повече от отровата, отколкото било указано на опаковката, само и само да ги предпази; тези ябълки, които бил отгледал с любов и усърдие, имали съвсем блудкав вкус. Отдавна щял да ги отсече, но все не му оставало време.

На третата година след акцията с компоста и след пълния отказ от изкуствените торове и отровите той ми подари няколко касети истински рентети - с разкошен аромат! Уханието от детството, от дядовата ренета, се беше вселило в неговите дървета и той с радост можеше да остави своите любимци да си растат.

"Който търси, намира" е казано още в Библията. Това важи с пълна сила и за търсача на хумус. За онзи, който умее, всичко органично става за компост: кори на дървета, кухненски отпадъци, стърготини, развалено сено, тънки клони, елхови вейки, джибри, кости, трева, умрели мишки, шума, повехнали букети, рога, кочани от зелки, пера, плевели и пепел, материал от изкопни работи и слама. (Да се внимава обаче с пръсканото с отрови жито!)

Тези отпадъци се разстилат на пластове с дебелина четири пръста, овлажняват се хубаво с вода, посипват се отгоре с негасена вар (толкова, колкото захар би посипала върху киселия сладкиш с ревен една домакиня, която не пести захарта) и отгоре се слага пласт компостна пръст с дебелина на палец; или пък в началото, когато още нямаме от нея, слагаме просто хубава пръст. После пак четири пръста органични отпадъци, вар, един пръст почва, докато купчината достигне височина от осемдесет сантиметра. Когато е готова, отвсякъде се затрупва с два-три сантиметра пръст. Накрая се прибавят и препаратите от лековити билки.

Колко време ще отнеме приготвянето на купчината, зависи от темперамента на този, който я прави. В класическия учебник по земеделие от моето земеделско училище пише "четири години". Първата година се струпва, втората се преобръща, на третата се преобръща още веднъж и на четвъртата вече може да се ползва.

Но моите нерви са твърде слаби, за да чакам четири години, и търпението ми за съжаление не е много развито. При това положение, което не вярвам скоро да се промени, ние слагаме и дъждовни червеи в купа. По този начин същият резултат може да се постигне за три или дори за два месеца. Тогава човек разполага с онази черна компостна пръст, която е просто незаменима и която прави сангвиничната пясъчлива почва по-влажозадържаща и по-богата на хумус, въпреки че иначе тя бързо се нагрива и бързо изстива, никога не мисли за това да запази дъждовната вода до утре, независимо че растението в нея се нуждае от влага.

Но същата тази компостна пръст е изключително подходяща и за меланхоличната глинеста почва, която подобно на угрижено човешко лице е набраздена с дълбоки бръчки

и която се напуква по време на суша и трудно се обработва. Тук компостът прави пръстта по-рохкава, пречи ѝ да се напуква и да се разкалва при влажно време.

Направо идеален е компостът за холеричната варовита почва, която алчно поглъща торовете. Селяните я наричат "почва тороядец". Тук компостът действа хармонизиращо и неутрализиращо.

Компостът е точно на място и във флегматичното тресавище - за черната култивирана почва с висока киселинност, която е била отвоювана от тресавището чрез отводняване. Тук неговото действие е обезкиселяващо и оживяващо.

Дали не преувеличаваме, като твърдим, че този черен, новопридобит хумус е възшебното лекарство за всеки вид почва? Естествено не всеки има късмета да се натъкне на камара отпадъци от плодовата преса - над сто кубика, и същевременно да намери някой, който да му подари тази скъпоценност, чиято стойност не може да се измери в пари, и то при "тежкото" условие да дойде за още. Този някой на всичкото отгоре смята, че е намерил глупака, който безплатно ще му извози онова, което не му трябва. И тук трябва да се внимава отпадъците да не са от плодове, обработвани с отрови.

Добре е човек да има шепа от такава хумусна субстанция, ако иска да подобри качествата на почвата в саксията за цветя. На нас обаче ни трябва тонове и тонове от черната благодат. В такъв случай остава само едно: колкото може повече глави добитък и много отпадни материали, за да се произвежда всекидневно и непрестанно тор, която става за компостиране и вдъхване на живот в нивите. А за ливадите и пасищата ни трябва току-що описаният растителен компост, примесен с известно количество вар.

Учените спорят за възрастта на нашата земя. Прегледайте трудовете на големите биолози. Всеки е на различно мнение! Нека да си говорят, нека да спорят, нека да имат право, все едно. Защото кой от нас, след като все още не е придобил трудно достижимото знание относно произхода на вселената, може да провери как стоят нещата? Онези неща, които са били преди хиляди или милиони години?

Има едно нещо обаче, което знаем със сигурност: тази наситено черна, фина и ронлива, влажна компостна пръст

с меко ухание е наистина нещо ново. Тя не е съществувала преди нас и е възникнала с нашето участие. Когато тази девствена пръст, пълна с укротена сила и свежест, се положи върху старата, уморена земя, тя влива нов живот, лекува и подмладява.

Необходим е обаче и нов метод за обработка на почвата, който няма да съсипе създадения с усилие хумус, а ще го щади и увеличава. Той следва да бъде описан в друга глава.

Глупостта на орането и запазването на непресъхващо плодородие

На един огрян от слънцето стръмен склон преди много години селянинът Ритонели беше занесъл камъни. Беше забелязал, че след изораване с машина тежки порои от високото заливат земята. Беше видял също как слънцето и сушата я правят сива и твърда. Но ако поставиш един плосък камък, отдолу остава влажно и ронливо.

Вечер вместо да седи в кръчмата, той седеше на пейката, която беше измайсторил сам, и гледаше свършената работа пред себе си. Така че сам си беше виновен за глупавите приказки, които се разпространяваха за него в околността. Едни казваха "тоя слуша как въшките кашлят", други - "гледа как расте тревата".

Ако ходеше в кръчмата, щеше да пуши дебели пури, да слага пред себе си по една прилична бутилка вино и заедно с другите да се смее на истории за нощни похождения и да пее с все сила, когато виното започне да действа. Глупавите приказки сами щяха да затихнат.

- Не стига ли, че човек се блъска по цял ден с каменистата и бедна земя? За това ли е роден, да работи като вол, без радост, без удоволствия? Не, това не може да бъде смисълът на живота. Хайде, братя, да се чукнем, да пием, животът е кратък. Утре може да ни няма, и какво сме взели тогава от живота? Ловеца Антониус не го ли премаза пролетта рухнала скала, млад и зелен? Така става то, изведнъж. Затова, мили братя, нека да се веселим и да не обръщаме внимание на онези, дето горе на лозето зяпат пред

себе си като глухонеми.

Тези думи намекваха за селянина Ритонели и идваха от неговия свадлив съсед. Чашите звънко се удряха една в друга, настроението ставаше все по-весело, вицовете все по-мръсни, смехът - все по-шумен и оглушителен. Към полунощ се разотиваха с олюляване: "О, колко е хубав животът!"

Когато се стигна дотам, че в училище почнаха да се присмиват на дъщерята на Ритонели, дойде преподобният и загрижено му заговори. Не бива детето да плаща за неговото своенравие. Хората не говорят хубави работи за него.

Селянинът не разбираше какво иска пасторът. Помисли, че идва за някоя пара, защото събира средства за благотворителност и затова не го оставя на мира. Като му даде, ще се отърве от него по най-бързия начин. Всъщност дори не го беше слушал какво приказва. Посещението му никак не дойде в подходящ момент. Точно днес, когато искаше да продължи с експериментите си.

С въодушевление заразказва на преподобния за наблюденията си върху дъжда и силното слънце. Но камъните, камъните, те можеха да уравнишат нещата. Вече беше покрил цели квадратни метри, земята дори не се виждаше. Сега слънцето да си пече, колкото си иска. Земята остава влажна. И не само това! Отдолу става по-ронлива и си стои на мястото.

Беловласият свещеник поклати глава и кротко му напомни, че не е хубаво да се трупат грехове. Човек трябва да живее с вяра в Бога и смирено да приема доброто и злото, което идва отгоре. Той само го предупреждава. Животът никак не е лесен, когато си отхвърлен от другите. И ако продължава така, ще му се стовари буря на главата, вече е чул разни недомлъвки.

Загриженият духовен пастир си тръгна, без да е свършил работа. И тъй, бедите сполетяха неподатливия на поучение, нямаше как иначе, след като той непредпазливо започна да влачи камъни на лозето не само по здрач, но и посред бял ден. Камъни, които се къртят от поколения. Камъни, които с мъка и пот на челото се събират под палещото слънце и се трупат на голяма купчина. Камъни, които карат по време на работа човек да ругае. Камъни, които не стават за нищо. Камъни, от които бяха изкривени гърбовете на старците. Камъни, заради които загорелите млади

мъже напускаха земята, защото им се виждаше твърде стръмна и камениста.

Тези камъни мъкнеше Ритонели на лозето си! И покриваше с тях почвата, та бедните лози отдолу да се задушат.

Работата не си остана с подигравките. Дъщеричката на селянина си дойде един ден вкъщи със зейнала рана на главата. Другите деца я бяха замеряли с камъни.

- На ти и тези - викаха по нея. - Може да му дотрябват на баща ти. За лозето!

Селяните мислеха как да му вгорчат живота и да се отърват от него, преди цялата околност да е пропищяла от неговите безумия. В края на краищата, има си определени домове, където се грижат за безнадеждните случаи.

В това време Ритонели неуморно носеше камъни на лозето. Вместо да се задоволи с един малък експеримент и да се вслуша в реакцията на обкръжението си, вече беше покрил с камъни над половината от своята тясна ивица земя на стръмния склон. Междувременно се грижеше с трогателното внимание на любящ баща за болното си дете, не го пращаше на училище и избягваше селото и хората. Познаваше избухливия си характер. Ако срещнеше някой от онези присмехулници, лесно можеше да стигне до саморазправа.

Още по-лошо стана, когато някой чу шум в лозето през нощта и се запромъкна нагоре да види какво става там в този късен час. Установи, че и нощем особнякът пак мъкне камъни. На другия ден знаеше цялото село. Сега стана ясно онова, което преди някои само подозираха, но никой не се осмеляваше да го каже открито: "Един порядъчен и богобоязлив селски човек работи през деня. Каквото се прави в тъмното и не се вижда, е дело на дявола!"

Преди да настъпи зимата, Ритонели беше покрил с камъни целия склон. Погледната откъм долината, тази светла ивица ярко се белееше надлъж и нашир. После най-сетне падна сняг и милостиво покри с еднакво бяло необичайната картина. Но щом през пролетта снегът се стопи, пак се виждаше отвсякъде, изцяло покрита с камъни ивица. Всеки можеше да я види. И всеки я виждаше.

И хората пак имаха време на чаша вино и празни приказки да се подиграват и да се ядосват на оня изрод. И то много време, защото годината беше кошмарна. Такова не-

що не се беше случвало. Дъжд, дъжд и пак дъжд. А когато от време на време горещото слънце напичаше мократа земя, по склоновете се носеха цели кълба от пара, които спомагаха за разпространение на гъби и болести, каквото не се помнеха в този беден на влага край.

Хората пръскаха с олово и сяр, но още следващият дъжд отмиваше препаратите от листата. А с плевелите изобщо нямаше оправия. Растяха и растяха, сякаш си бяха наумили да превземат напълно лозниците.

Така дойде 24 юни. Който е бил там, няма да го забрави: "Всички добри духове ни изоставиха", казваха хората, наблюдавайки безпомощно вилнеето на стихиите. Това вече нямаше нищо общо с дъжда. Водата се лееше от небето. Проблясваха светкавици, трещяха гръмотевици, сякаш нямаше да мирясат, докато някаква висша сила не унищожи без остатък всичко, сътворено от човешки ръце.

Вестниците писаха: "Силни бури и порои като потоп завличат земята от цели лозя към долините. Движението по главния път е отклонено заради еднометровите сипеи, които подобно на лавата от избухването на Везувий се свличат от планината. В Алпите множество животни са поразени от мълния. Щетите се оценяват на милиони. Потоците, набъбнали за часове до бушуващи реки, са разрушили много мостове. Броят на жертвите и изчезналите засега е неизвестен. Армията е вдигната на крак за спасителните акции. Работата по разчистването тече с пълна сила. Правителството обсъжда на извънредно заседание спешни мерки за бързо справяне с кризата."

Горе на склона Ритонели седи на самоделната си пейка умислено и кротко. Тонове от добрата земя на лозята се е сринала двеста метра по-надолу оттам, където е била. Само старите лози с дълбоки корени още си стоят на място. Младите са отнесени със сипеите. Ще трябват седмици работа, за да се закара пръстта обратно горе. Невижданата стихия е причинила щети, каквито отделният човек не може да понесе. Накъдето и да погледнеш, опустошение и грозна насмешка над човешките усилия.

При него нищо не е помръднало. Земята си е на място. Каменната покривка е поела ударите на вилнеещия порой. Защитните камъни са предизвикали освен това възникването на рехави структура и въздушност, при която отделни-

те късчета земя се държат едно за друго като две ръце, заключени за молитва.

Но Ритонели няма научна подготовка, за да може напълно да си обясни тези чудотворни явления. Той е действал инстинктивно на основата на наблюденията си и е предизвикал верижна реакция, която сам не е бил в състояние да предвиди. Така че не е възможно да се оцени точно и реално стореното от него.

Ето че се появява Джовани Серани, собственикът на каменната кариера. Тази сутрин е имал неприятности, и то двойни.

Сутринта на закуска беше слушал по радиото новините за бурята и едва тогава си беше дал сметка за размера на катастрофата: "Щетите далеч превишават границата от десет милиона."

Да, проклетата буря е причинила щети, и то големи. Откъде ще вземат сега селяните пари, за да си купуват дялани камъни?

Премишните години имаше добра реколта. Всеки поръчваше каменни плочи за стъпалата в лозята и чакъл за пътеките. Не че би го казал на глас, но си беше очевидно - бизнесът му процъфтяваше като никога преди. На всичкото отгоре беше купил на изплащане нова каменоделна машина и беше изпратил сина си да следва.

Вярно, че той хич не ставаше за учение. Роберто имаше широки ръце, избухлив темперамент и твърде много безполезни идеи в главата, така че не му беше лесно да седи мирно на студентската скамейка. Но за бащата си беше приятно усещане да може да каже на масата пред обичайната компания, така между другото, като че ли е най-естественото нещо на света:

- А, какво исках да ви кажа, ама вие сигурно вече сте чули, синът ми сега е студент.

Бре, как наостряха уши простите селяни и вече виждаха сина като голяма клечка, най-малко правителствен служител. Дали така му се струваше, или наистина оттогава хората го поздравяваха по-почтително?

В действителност Роберто се подвизаваше по кръчмите в университетския град, беше открил интереса си към хубави момичета, пропускаше лекциите, скачаше от забавление на забавление като живо доказателство за това, че

безделието е начало на всички пороци, и страдаше от тежко хронично безпаричие, въпреки че баща му го беше снабдил с прилична пачка банкноти, да не би далеч от дома синът му да гладува и да измършавее от носталгия. А сега, точно тази сутрин, беше пристигнала телеграма: "Скъпи татко! Искаш ли сина си да спасиш, прати ми цигари и пари. Чувствам се болен и настроението не е добро! Твой син Роберто."

Добре че синът беше толкова далече. След като отшумя пристъпът на ярост, част от кухненската посуда се търкаляше изпотрошена на пода. Дори преданото куче избяга от побеснелия баща. Не, с Джовани Серани не може да си играеш така! Той разбира от майтап, но не търпи подигравки. Такива не му минават.

Излезе на чист въздух. Навън гневът му по-бързо ще се уталожил. И тъй, отправи се нагоре към лозята. Само дано не срещне някого. После видя Ритонели, откачалката. Седи си на пейката и размишлява. Някак зарадван от възможността да се поразсее, дружески го заговори:

- Е, Ритонели, ама че време, а! Иначе какво ново?

Заговореният посочва безмълвно към оцелялото си лозе. Сега собственикът на каменната кариера вижда опустошенията при другите. И със собствените си очи вижда, че един-единствен е бил пощаден от щетите - тъкмо онзи, за когото се говореха само ужасии.

Снощи в кръчмата някой мърмореше по негов адрес:

- Казвам ти, само между нас, Ритонели е виновен за бурята, той е в съюз с дявола. Сега си отмъщава за дъщеря си.

А друг добави:

- Откакто започна да слага камъни, областта ни е прокълната.

При тези думи не един закима с разбиране. Но той, Джовани Серани, спаднаше към просветените. Когато приказките му дойдоха в повече, се осмели да каже:

- Не сте прави за Ритонели. Той е работлив и на никого нищо не е направил. Ако това се беше случило с моята дъщеря, щях да убия виновния със собствените си ръце. - И сякаш заплашително постави необикновено широките си ръце до чашата с вино.

Тогава един от селяните, който беше изпил някоя и дру-

га чаша в повече, се развика срещу него с изскочили очи:

- Да бе, на никого нищо не е направил, добре го каза! Само дето ще ни докара всички до просешка тояга. Кога за последен път е стъпвал в църквата? Кажй де? Нищо ли не забелязвате? Трябва ли цялата околност да пропадне, за да се събудите? Хе! Всички до един ли сте оглупели, глухи и слепи, та не забелязвате чия ръка е намесена тука? Как така неговото лозе си стои на мястото като омагьосано, а всичко наоколо се свлече? Погледнете му лозите. Листата са здрави, гроздето - едро, като че ли само слънце го е гряло, а при нас всичко изгни и загина. Едно време такива дяволски изчадия са ги изгаряли на кладата и всичко си е идвало на мястото. Но чакайте, още не е казана последната дума. Още има справедливост на небето.

Сега Джовани Серани видя, че работата е по-дебела, отколкото си мислеше. Като делови човек той бързо включи, че разговорът отива в посока, която не искаше да предизвиква. Направи сериозна физиономия, повика сервитьорката, поръча три бутилки благородно бургундско, първо качество, късна реколта, на всеки по един сандвич с шунка и горчица, плати демонстративно цялата поръчка с една голяма банкнота и се сбогува с обяснението, че има неотложен разговор с един бизнес партньор, който тъкмо се е върнал от чужбина.

- Господа, нали разбирате! С удоволствие бих поостанал, но дългът ме зове.

Всички разбираха. Доволно се заловиха за оставеното на масата и преди всичко вече платено пиршество.

После обаче си тръгнаха по-рано от обикновено и направиха една обиколка да видят дали е вярно онова, което онзи беше казал на масата. С мъка се заизкачваха нагоре през свлечената кал. А когато се приближиха достатъчно, всеки можеше сам да види дяволския подарък! На лунната светлина се белееше, по-светла от всичко наоколо, покритата с камъни ивица. И една шепа пръст не беше помръднала.

Прекръстиха се, дано да се приберат невредими по домовете. И за пръв път в живота си направиха кръстния знак не механично и няма като в църквата, а с молитва и с истинска загриженост за душевното си здраве. И все пак на всички им беше страшно.

Сега Джовани Серани стоеше пред тоя Ритонели, макар да не беше тръгнал с такова намерение. Искаше само да вземе малко чист въздух и да се успокои след безсрамната телеграма.

Селянинът започна оживено да му показва рехавата структура на почвата под камъните, като ги повдигаше ту тук, ту там. Всеки път се оттегляше и по някой дъждовен червей, който преравяше земята под влажната защита на камъка.

- Но как ще прекопаваш плевелите? - попита Серани.

- Какви плевели? Ами че те са се задушили под камъните.

А необикновеното здраве на лозите му обясни по следния начин:

- Ако влагата се задържи твърде дълго, гъбата напада листата. Като пекне слънцето, земята на южния склон излъчва изпарения. Този влажен и топъл като в парник въздух позволява на спорите на гъбите да се размножават с милиони. При покритата с плочи земя става обратното. Повърхността на камъните съхне за минути. Дъждът нахлува в почвата и не се изпарява, а си остава в корените. Камъните задържат и топлината и я отделят в нощния хлад. Така се получава точно това, от което има нужда лозата - суха, продължителна топлина и влажна почва.

Собственикът на каменната кариера внезапно получи просветление. Не толкова като човеколюбец, колкото като бизнесмен. Измъкна една стотачка от портфейла си, пхна я в ръката на слисания Ритонели и на тръгване му каза през смях:

- Другите право казват за тебе. Наистина си дяволско изчадие. Ще ни научиш как от камъни се прави ако не хляб, то поне хубаво вино.

А това, че могат да се правят и пари, не го каза, макар че си го помисли. Остави нищо непроумяващия селянин, отиде си вкъщи и продиктува следната телеграма до сина си: "Скъпи синко! Парите остават тук и цигарите също. На болните мястото им е в болницата. На умрелите - в гробищата. Живите трябва да работят. Остави следването. Ела си у дома. Имам идея, която, ако ми помагаш, ще те направи червив с пари. Баща ти."

Тази вечер Джовани Серани си легна рано. В най-добро

разположение на духа помоли жена си за прошка за сутрешната дандания. Даде ѝ честната си дума, че до седмица ще замени изпотрошената посуда с дървена, от добре отлежала стара дъбова дървесина, за да не се разпада при всеки удар, а преди да заспи, ѝ каза:

- Много ми е жал за добрия стар Ритонели. Той е внимателен наблюдател и гениален откривател. А другите всички са идиоти. Никога няма да разбере как в днешно време, в нашия просветен век, е възможно подобно отношение към един работлив човек.

Когато Роберто се прибра вкъщи жив и здрав, вече беше изготвен план - новата машина се пуска да работи на смени, колкото може. Натрошават се камъни пет на пет сантиметра. Преди да започнат възстановителните работи и земята да се качи обратно горе, всичко се фотографира. Опустошените лозя на съседите и лозето на Ритонели. След това се обръщат направо към правителството и правят предложение за щедра финансова подкрепа на всеки, който е готов да си покрие лозето с камъни. Тези капиталовложения са несравними с разходите по възстановяване от ерозия или природни бедствия.

Неизплатената машина за трошене на камъни заработи на три смени и пак не можеше да покрие търсенето. Назначиха още хора. Наложиха се да набавят още една машина. Купуваха нови и нови скалисти парцели за добив на камъни.

Когато стана широко известно, че виното, произведено от лозя, покрити с камъни, е по-сладко - казано на професионален език, има по-високо захарно съдържание, оборотът на покривни камъни, които се разхвърлят върху земята на височина 25 сантиметра, се покачи така, че Джовани Серани се замогна сериозно. Синът му можеше вече и без учение да стане богат човек.

Получи се почти като в историята за онова глуповато селско момче Ханс, което учителят в училище така и не успя да научи на смятане.

Старият учител бил вече пенсионер и един ден се разхождал край гората, а до него спряла тежка американска кола. От нея слязъл Ханс.

- Ей, Ханс, как сте? - удивил се възрастният господин.

- Добре, господин учителю!

- Хубаво, а с какво се занимавате?

- Ами така, търгувам с кутии.

- С кутии? Не разбирам. Толкова ли се печели от това, та да може да си купи човек такава скъпа кола?

- Не знам, господин учителю. Всеки път купувам кутиите по хиляда от склада за търговия на едро, по един франк парчето, продавам ги по пет франка и живея от четирите процента печалба! (Печалбата всъщност била 400 процента!)

И тъй, драги читателю, иди някой път в онзи край. И като стигнеш до лозарски район и пътуваш километри край лозя, покрити с камъни, спри колата. Слез и погледни какво става под 25-сантиметровата каменна покривка. Сравни тази земя с онази, която е изложена на сухия вятър, жаркото слънце и плющиящия дъжд. Има да се чудиш!

А пък ако решиш да посетиш някоя от избите, поискай вино от лозя, расли между жарките камъни. Не много! Сладостта на тази благородна течност е изкусителна! И както пиша, вече съжалявам за тази препоръка. По-добре би било всъщност да се отиде по време на гроздовата реколта и да се сравни сладостта на гроздето от покритите и непокритите лозя. После си спомни за онзи обикновен селянин, който, съпровождан от неразбирането и присмеха на скъпите си близни, покриваше с камъни стръмния си хълм и успоредно с това с любяща ръка се грижеше за дъщеря си, която (със съжаление трябва да добавим и това) никога повече не оздравя напълно.

Той вече не е между живите. Името му е забравено. И дали наистина се е казвал Ритонели, не е толкова важно. Но мнозина са последвали неговата идея и неговия пример.

А ние, ако наистина плодородието на земята ни е легнало на сърце, трябва подобно на него, може би също сподиряни от присмех и подигравки, неспирно да мислим за това, как без оран да поддържаме земята жива.

Не бива да се поставят граници пред откривателския дух. Подходът на Ритонели с покриването на почвата не е приложим навсякъде. Не всеки е толкова облагодетелстван с изобилие от камъни като него. Но и за хората без камъни примерът му трябва бъде подтик и стимул за пробуж-

дане. Аз например бих покрил с камъни всеки втори ред, а другите с растителен тор и изгнил оборски тор, за да може всяка година в земята да прониква органична субстанция и тя да живее не само днес, но и след 1000 години. Това е възможно единствено чрез постоянно покриване и привнасяне на органична субстанция. Където не се прави, плодородието постепенно отслабва. Земята почва да боледува. Колкото е по-болна и слаба, толкова по-голямо става приложението на изкуствени торове и отровни препарати, за да се овладее положението с появяващите се вредители и растителни заболявания.

Пред мен е баденският вестник за селски стопани от есента на 1977 г. Под заглавие "Смъртта от пустинята" Биргит Кере доказва как запустяването се разпространява в всяка изминала година. Там пише буквално следното:

"И пустините растат! Никога в човешката история пустините на земята не са заграбвали толкова много земя като в последните 25 години - такива са алармиращите изводи в току-що публикувания в Ню Йорк експертен доклад на ООН. От края на XVII век Сахара се разпростира всяка година с един километър по на юг. Организацията за храните и селското стопанство към ООН (FAO) днес съобщава дори за един и половина до десет километра на година. Само през последните години пясъците на Сахара са погребали под себе си един милион квадратни километра обработваема земя - площ, по-голяма от десетократно увеличената територия на Австрия. Водоизточници и оазиси измират."

Това са последствията от непокритите, изложени на слънцето площи, от безогледното изсичане на горите. През 1986 година пустинята се придвижи с цели 15 километра.

Но и в нашите зони с умерен климат се използват унищожителни за почвената структура средства за обработка. На първо място тук спада обръщателният плуг! Във вида, в който го познаваме днес, той няма и 200 години. Преди обръщателния плуг са били използвани разравящи плугове, които не са обръщали пръстта, а само са я разравяли и разронвали. Да проучим мекленбургския копач, да разгледаме старите плугове от феодалните стопанства в долината на Гутах в Шварцвалд. Могат да се видят във всеки селскостопански музей. Един си стоеше на тавана на земеделското училище Рюти край Берн. Два бруста придържат уре-

да, отпред едно заострено, насочено надолу парче дърво, по-късно подсилвано с желязо, така се прокарвало през земята. Объркващо е, че този уред, както и обръщателният уред, се нарича плуг.

С развъждането на все по-тежки породи говеда са се появили волове със забележителен формат. А кръстосването на по-тежките породи коне с по-леките е позволило по-дълбока, обръщаща обработка на почвата, която преди с леките впрягове не е била възможна.

Предимствата са очевидни. Една нива, потънала в плевели, лесно може да се изчисти чрез дълбокото обръщане на горния пласт надолу и на долния нагоре. А една втвърдена нива, станала плътна и непробиваема от безогледното газене с тежки машини, може частично да се разрохкави.

Недостатъците са огромни! Нивата само привидно е чиста, защото семената на плевелите имат време да чакат, докато излязат пак отгоре и да покълнат. Орането би трябвало да разрохкави нивата, след като сме я утъпкали с тонове тежки машини. По правило забравяме, че това е само механично разронване, а натискът продължава надолу. Днес има уплътняване на почвата, достигащо до един метър дълбочина. Истински интересно става, когато на места започнат да се образуват вкаменени пластове. Това може да стане на дълбочина от 30 сантиметра и корените на растението не могат да проникнат по-надолу.

Навеки проклет е онзи, който е измислил поговорката: "Най-хубавият герб на света е плугът на полето". Той виси в красиви рамки по стените на земеделските училища и селските гостилници и кара сърцата на будните и наблюдателни професионалисти да се разтуптяват.

Нека се опитаме да изясним процесите и взаимовръзките. Според Рудолф Щайнер земята е жив организъм. Прецизните изследвания показват, че почвените пластове се променят с всеки сантиметър! Милиони живи същества се намират и в един напръстник пръст. Всеки пласт приютава различни видове. Ако в дълбочина има такива, които избягват светлината, отгоре живеят онези, които се нуждаят от повече въздух.

Най-оживена е почвата в горните пет-шест сантиметра. Тъй като неправилната обработка и наслагването на мъртви соли, наречени изкуствени торове, прави почвата все

по-твърда, студена, безжизнена и плътна, почти навсякъде се налага преораването да се прави с все по-големи и тежки трактори. Обработените газове, натискът върху земята и несъобразената с живота в нея скорост в никакъв случай не допринасят за подобряване на почвената структура. Но ние не забелязваме това, защото сме загубили връзката си със земята и защото влошаването ѝ става постепенно.

Но ако земята, както пише в "Курса по земеделие", наистина е жив организъм, нашите разсъждения трябва да излизат именно от тази предпоставка. Тогава би трябвало да разглеждаме всякаква обработка на почвата като дълбоко и грубо посегателство върху нейната пазеща и обгръщаща растителна покривка. То е като операция върху живо тяло.

Да предположим, че някой се готви да оперира. Трябва да отстрани възпален апендикс. След грижлива подготовка на пациента се пристъпва към анестезия, после към разрез на корема, защипване на коремната стена и внимателно издърпване на всичко, което пречи да се достигне до възпаления участък. След оперативната намеса всичко трябва да се придърпа обратно, както си е било. Раната старателно се зашива и се превързва с марля и бинт, за да се предпази свръхчувствителното място. Всичко се върши бързо, безшумно и при строга хигиена.

Немислимо е какво ще се случи, ако на някой хирург му хрумне да премести долните части на тялото отгоре, а горните да сложи по-надълбоко. Пациентът след такава процедура няма да оживее.

Ами какво би станало, ако го оставят да лежи с разрязана плът и отворена рана? Лекарят ще се озове в затвора. Най-вероятно това ще е последната му операция. Да оставиш някой луд да оперира, е престъпление.

Но какво е градинската леха, какво е нивата, ако не една голяма рана върху тялото на земята? Не казва ли и до днес руският селянин "майчицата земя"?

Покажете ми такъв човешки изрод, който би оставил старата си, беззащитна и болна майка със зейнала рана на тялото, гола и боса, на студа, вятъра и жаркото слънце! Това може да е само някой тежко болен, психически напълно ненормален, брутален садист, който незабавно трябва да бъде лекуван в нервна клиника, преди да е сътворил още злини.

Но какво друго правим ние с майчицата земя, когато дълбоко разкъсваме тялото ѝ с плуг и трактор и я оставяме да лежи така незащитена през цялата зима?

За да изхранваме хората, се нуждаем от градинската леха и от нивата. За целта трябва да разкъсваме зелената дреха на земята и да я нараним. Но защо не постъпваме като разумния лекар, който при необходимост от операция никога няма да разбърка органите, да размени пластове във вътрешността на тялото, и който поставя върху всяка рана марля и бинт, за да може под защитната превръзка каквото трябва да зарасне и здравето да се възстанови?

Добре! Нека да тръгнем оттам, че земята е жива. Рудолф Щайнер е бил прав, както и руският селянин, който нарича изхранващата ни почва "майчицата земя". Тогава можем да прозрем и следното: днешните методи за обработка на почвата нямат нищо общо с грижата за земята. Те са съобразени с употребяваните машини. Сеялката например изисква напълно чисти редове. Ако земята е покрита, проникващите в нея части, през които семената се спускат в пръстта, ще се запушат и засяването ще стане невъзможно.

При обработката без оран за жалост не ни остава нищо друго, освен да преосмислим всичко на сто процента. Впрочем не е нужно земята да се покрива точно с камъни. Има и много по-добър материал.

Сецам се за онзи селянин от Шварцвалд, който ми се оплака, че в градината на жена му нищо не искало да вирее както трябва и тя била много нещастна. Били взели едно стопанство под аренда. Аз хич не исках да знам какви поразии са натворили в градината. За да не поемам никакъв риск, го посъветвах да изоставят старата градина и да направят нова на поляната до къщата. Тъй като през есента, преди настъпването на зимата, в една планинска ферма има много друга работа, човекът маркира набързо с няколко кола новия парцел и наслага бали със слама. Мястото беше оставено така цяла година.

След година тревната покривка беше погълната от дъждовните червеи, цяла армия от дъждовни червеи. Признавам, че и известно количество мишлета помогнаха, но защо пък не.

Градината се намира на 1000 метра надморска височина

на. Там може да се случат и сибирски зими. Няма значение. Старателното покриване на почвата предпазва от суровия мраз. Така усърдните помощници можеха да си вършат работата и при студ и сняг. Когато тревата, детелината и корените им бяха преработени, те се захванаха със сламата и я превърнаха в хумус.

След разчистването на остатъците от покритието - те не бяха много - градината беше готова. Почвата беше толкова хубава, че за селяните не беше трудно да осъзнаят, че там повече не бива да се влиза, че е направо грехота да се стъпва в тази мека, рохкава и ароматна, плодородна, наситено кафява пръст. Но понеже си оставаха хора, а не ангели, т.е. не можеха нито да летят, нито да се реят във въздуха над новата си градина, поставиха между лехите дъски, по които спокойно можеше да се ходи. От тези дървени пътеки прекопаха и засяха лехите. През есента под завистливите погледи на съседките беше прибрана чудесна и здрава зеленчукова реколта.

Щещам се и за Рут Шоут с нейната прекрасна книга за покриването на почвата, излязла в издателство "Пала". Нейният специалитет е отказът от копаене и плевене и замяната им с покриване на цялата градина с 15-20 сантиметров пласт от слама и оставянето ѝ сама да се обработва. Авторката нарича това градинарство без труд. А човек, който до 95-годишна възраст сам се грижи за градината си, има право да си каже думата. В чудесната си книга тя е видяла сметката на всички многознайковци, учени, експерти и скептици. Книга, която трябва да се прочете.

Все пак, при цялото ни уважение и признание за постигнатото, трябва да предупредим последователите: внимание със сламата! Кой стопанин може да отдели такива количества слама? Май само този, който няма животни и не му трябва слама за обора. Или пък който отглежда прекалено много зърнени култури - повече, отколкото е редно при здравословно редуване на насажденията. И двамата ще бъдат принудени да използват максимално изкуствени торове, отрови срещу плевели и вредители и препарати за изкуствено постигане на нискорасли растения. Да се покрива земята с такава слама е престъпление срещу здравето на онези, които ще се наслаждават на "екологичните" зеленчуци.

Ние сме експериментирали, пресмятали и претегляли с голяма точност - необходими са осем пъти повече зърнени насаждения, ако искаме да направим покритие от 25 сантиметра слама. Пластът не може да е по-тънък, защото тогава плевелите стават нахални, даже много нахални, тъй като покритата и оттук винаги влажна и рохкава пръст е добра не само за културните растения, а и за плевелите и те придобиват гигантски размери. Така че, ако искам да покрия 100 квадратни метра (или един ар) градинска почва, ще ми трябва сламата от 800 квадратни метра пшеница. Така погледнато, подзаглавието на книгата "Градинарство без труд" не е съвсем точно, освен ако някой друг не произвежда сламата и не ми я докарва на входа на градината.

Още една бележка за градинари, които живеят като нас във ветровита област. Тук веднъж добре подреденото покритие за една нощ с лекота изчезна. Дори търсенето до края на гората остана напразно. Силната буря беше подхванала сухото, старо и почерняло от дъжда сено, беше вдигнала цялата маса и я беше пуснала някъде из Шварцвалд. Ние, разбира се, се надяваме, че е било в някоя зеленчукова градина, но няма как да сме сигурни.

Оттогава се изхитрихме и почнахме да топим материала в рекичката при бента, така че го слагаме в лехите мокър и тежък като след дъжд, за голяма радост на нашите помощници, дъждовните червеи, както показва и самото им име. Сухата материя никак не им е по вкуса, защото нямат зъби.

Който се е хванал с обработка на почвата без оран, с високата цел някой ден да премине към пълен отказ от обработване, сигурно е чел и тънката книжка на Масанобу Фукуока "На широкия път няма врата" (пак на издателство "Пала"). За мен запознаването с работата и разсъжденията на този японец беше щастливо събитие. Той излиза от зен-будизма, а нашите изследвания се основават на духовното учение на Рудолф Щайнер!

Когато двама души, тръгнаха по напълно противоположни пътища, стигат до еднакви резултати, това е повече от интересно. В продължение на 30 години той е проучвал, проверявал, коригирал, отново правил наблюдения, без да се смущава от грешките, винаги е дръзвал да осъществява необичайни идеи и е достигнал до резултат, неоспорим благодарение на успехите му: липсата на обработка най-

добре запазва и повишава плодородието на почвата.

Той действа така: преди прибирането на пшеницата сее ръчно в още неокосената нива следващия посев, в случая ориз. Скрити под детелината и ниските плевели, закривани от стръковете, зърната покълват върху пръстта. После зрялата пшеница се окосява, връзва се на снопи, отнася се на края на нивата, там се вършее и сламата се връща обратно и се разпростира равномерно върху нежните растения. Отгоре се засява и бяла детелина, за да не се образува монокултура, защото по този начин става зърнена култура върху зърнена култура, и то от много години.

Всеки знае колко безсрамно растат плевелите и отдавна си е задал въпроса - ами как ще се справи с тях? Земята на Масанобу Фукуока е равна и е разположена на морското равнище. Той отваря шлюзовете, залива нивите и оставя водата да стои няколко дни. Зърното я понася спокойно, но за плевелите с техните широки листа и глад за слънце тя е отрова и гибел. Бялата детелина също заслабва. И така и трябва, защото, ако избуи, ще се превърне в конкуренция на ориза.

Добивите на този селски философ, без приложение на изкуствени торове и отрови, са сред най-високите за страната.

Ех, ако и ние имаме такова благоприятно местоположение и можехме да оставяме полята си за известно време под вода! Значи, за да се предотвратят бъдещи гладни кризи, трябва да се изнамери такава система, която да функционира както на морското равнище, така и в планината. Метод, който е приложим в дъждовити области, но действа и в сушавите райони. Той трябва да е напълно сигурен, така че във ветровитите местности покритието да не отлита. И не трябва да крие подмолни капании - например да се оголва една нива, за да се покрие друга.

Така стигаме до следния извод. Да вземем за пример отглеждането на моркови, защото всеки е запознат с него. Морковът е любим зеленчук заради здравословното съдържание на каротин. Един го обича изстискан на сок, друг - на салата. За децата е незаменим зеленчук, а смесен с грах си е направо деликатес. Ние го сеем с междуредови разстояния от 30 сантиметра. А между лехите слагаме бързорастящата лупина, защото почвата ни е бедна на варо-

вик. В някоя варовита местност ще се подбере друго растение. Щом лупината порасне на известна височина, я изкопаваме и така се образува почвеното покритие между пъргаво растящите моркови. При тяхното събиране буйната им зеленина се оставя точно там, откъдето е изваден коренът, и земята отново се покрива, понеже от окопаната лупина междувременно не е останало много. Дъждовните червеи почти са я погълнали. Като благодарност за оказаното внимание, със своите риещи ходове, те са ни оставили преработена и рехава почва.

А сега за житните култури. Всеки ги познава, всеки има нужда от тях - пшеница, ръж, овес или ечемик - за хляб, за супа, за каша и сладкиши. Полето се засява най-напред с летен фий и полски грах. Може и с лупина или нещо друго. Само трябва да е бързорастящо растение, което да изпревари плевелите, напълно да покрие земята и по възможност и да цъфти, за да се радват пчелите и да ни напълнят гърнетата с мед. Когато растението стигне един метър, се смачква на земята. И върху тази завършена покривка се сее на ръка зърното. Следващата процедура е с дисковата брана, чиито перпендикулярно разположени дискове се въртят върху почвеното покритие, без да го сплескват. Така и последното зрънце попада в земята и покълва под закрилата на горната растителна маса.

Където и да сме прилагали този метод, житните ни ниви са били благословени с необикновена хубост и с добиви, необичайно високи за нашето високопланинско разположение на границата на виреенето на зърнените култури.

И не е само това. Тъй като през зимните месеци дъждовните червеи не могат да погълтат почвеното покритие, цяла година масата им е сервирана. А какво ни оставят тези животинки - кожички, тунели, въздушност, почва, готова за следващата култура... как да го обясниш на някой, който никога не е имал допир с него?

Предварително чувам възраженията на специалистите, чийто път е препречен от планина упадъчни школки знания. Чувам опозицията на хора, които заради днешната печалба са готови да поемат риска с глада, който утре може да застигне собствените им деца. Чувам и проклятията на тези, които трябва да продадат пълен склад от машините, с чиято помощ земята се унищожаваше из основи. Най-озлобе-

ни ще бъдат обаче онези, които някак са осъзнали, че нещата не вървят както трябва, но са твърде закостенели и инертни, за да променят нещо.

Независимо от това нещо трябва да се промени! Описаното не е замислено като рецепта, а като пример и стимул. Всеки тип почва, всеки климат изисква всичко да се обмисли отново.

Днешните подигравки и хули, разпространявани от хора, които никога не са се замисляли за по-дълбоките взаимовръзки в природата, са по-лесни за понасяне от утрешния народен гняв, който ще се разрази над спомогналите за унищожаването на жизнената среда на човека.

На най-тъпите селяни картофите им растат най-големи

Такава е народната поговорка. И тъй като в "Курса по земеделие" на Рудолф Щайнер може да се прочете доста странната забележка, че едно време глупостта на селяните е била мъдрост, дарена от Бога, а и аз самият познавам един такъв селянин, опитах се да си изясня този феномен.

Високо горе в Ементал⁹, където земята става все по-стръмна и хората на шега казват, че козите трябва да се връзват като ходят на паша, за да не се изтърколят надолу, там живееше един такъв тип. Никой не знаеше какво си мисли той, когато от време на време стоеше, потънал в размисъл, пред нивата или пред животните в обора. Хората му се смееха, но нямаше никакво съмнение, че за всичко има лека ръка, защото всеки го виждаше.

Дълго време го наблюдавах с усърдието на ученик и с надеждата да му измъкна тайната на успеха. Дали земята в неговото стопанство беше по-различна от тази на съседите? Какво караше ръжта да расте по-високо от околните ниви? Защо козината на животните му беше по-лъскава, млякото се лееше по-изобилно, цветята в градината и пред прозорците цъфтяха толкова разкошно?

⁹Ементал - хълмиста област в кантона Берн, известна с производството на едноименния сорт сирене (бел. пр.).

Но от него нищо не можеше да се изкопчи. Той не говореше. Беше от онези хора, живо потвърждение на историята за пословичната мълчаливост на бернския селянин. За тези, които не я знаят, ще я разкажа накратко. Вървели една неделя след църква двама селяни из полето. Безмълвно. Само гледали каквото им се откривало пред очите. При своята нива по-старият взел шепа ръжени стъбла и ги изронил между тежките си работни ръце, почти с нежност. Дълго гледал хубавите класове. А като стигнали до далечните насаждения с цвекло, внимателно разгърнал няколко листа, сякаш да провери дали растежът на цвеклото върви както трябва.

Вече било след пладне. Три часа били вървели, без да разменят и дума. Стигнали до гъсти насаждения от пшеница. Слънцето трептяло над разкошната нива. Метличината блестяла като сини очички сред жълтото на класовете. По-младият отронил с искрено възхищение:

- Хубава пшеница!

Минали дългия път обратно, без да бързат. Който си носи торбичка сушени круши, няма да умре от глад. Слънцето пращало последните си лъчи иззад планината и позлатявало ябълковото дърво пред тях, чиито натежали клони с блестящи жълточервени плодове се скланяли към земята.

Дълго гледали възвишената картина. След толкова часове, по-младият отново нарушил мълчанието. От гърдите му се откъснали думи на вълнение:

- Великолепно дърво!

Вече притъмнявало, когато двамата се разделили с безмълвно ръкостискане. Но щом по-старият пристъпил през къщния праг и жена му го поздравила с "Добър вечер", тя забелязала някаква сянка по лицето му. Погледнала го въпросително. Най-сетне, след доста време, казал замислено:

- Повече няма да ходя на полето с Ханс. През цялото време бърбори!

И тъй, от моя селянин от Ементал нищо не можех да науча. И той така мълчеше! Почнах да разпитвам съседите един подир друг. Един казваше, че е тъп и е проспал настъпването на Новото време. Още в училище не бил първа сила, особено по смятане. Друг твърдеше, че е темерут и си има свои представи за нещата. По-добре човек да не му се пречка в краката.

Аз взех под внимание тези сведения. Но всъщност не това исках да знам. Интересуваше ме защо стореното от неговите ръце е така благословено. И тъй, попитах още едного как така при него всичко вирее толкова добре. Той също не знаеше, само сви рамене:

- Изкуствени торове не слага, а за новите средства за борба с плевелите и за пръскане на овошките казва, че са убийство на деца и внуци. Какво иска да каже, и аз не знам.

Не ми беше лесно да се оттегля отново без резултат. На следващата година отидох пак там горе. Въпросът не ми даваше мира. Пристигнах точно когато няколко селяни се майтапеха с него пред църквата. Смесих се с тях и понеже носех същите ленени дрехи, не се забелязвах много.

- Нашият човек днеска засади картофите на южния склон на най-стръмното място. Ама че побъркан тип! Да не би да му е убягнало, че там ливадата редовно пожълтява, когато слънцето пече неимоверно силно и направо изгаря земята? Май е поостарял и вече не знае какво прави.

Такива горе-долу бяха техните заядливи подхвърляния. Стана ми жал за него. Не ми беше приятно да гледам как го подиграват. Старовремската му осанка и изсеченото му лице някак ми бяха влезли под кожата. Щом не можеха да го разберат, защо поне не го оставеха на мира? Той на никого не пречеше, беше трудолюбив и поддържаше в ред малкото си стопанство.

Защо са тогава всичките тези приказки? Бартоломеус, старият калайджия, който ходеше от къща на къща, се грижеше за това, каквото се приказва тук и там, да стига и до най-горните селяни на склона. На обед, след като беше лъснал големия казан, направо се престара: съседът бил казал, че всичко идвало от многото мислене. А пък друг един зевзек виждал причината в желанието му наесен да си спести работата по ваденето на картофите, защото всички са единомислени, че на онова сухо парче земя никога няма да порасне като хората и един-единствен картоф. С какво спокойствие обаче посрещаше селянинът подигравките! Неговата невъзмутимост си оставаше достойна за удивление - ами че огромната му грешка беше влязла в устата на всички.

С чувство на огорчение се върнах в долината. Как можа

точно той, който досега никога не се беше излъгал относно времето - това ми го довери безпристрастният селски ковач - да допусне такава очевидна грешка? Трябва да признае, че и аз не разбирах постъпката му, въпреки че тайно го признавах за образец, за свой безмълвен учител. Мисълта, че в края на краищата всеки греши понякога, не успяваше истински да ме утеши.

Дойде късна есен. Изминалите месеци нямаха нищо общо с лятото. Дъжд, дъжд и пак дъжд. Малко да просветне, и пак се заоблачава.

Сеното изгни. Израсналата втора трева изобщо не можеше да я приберат. Плодовете си останаха зелени. Нищо не зрееше. По нивята зърното покълваше в класовете. Тази година беше прокълнатата за земеделците. Онези, които от край време се бяха канили да обърнат гръб на браздите, сега наистина се отказаха от земеделието, защото вложеният труд беше огромен, а реколтата - нулева. И като се намъкриш на всичкото отгоре по два пъти на ден до костите, нищо чудно да ти дойде до гуша.

Най-сетне, когато вече всички бяха изгубили надежда, от средата на септември времето се оправи. А какво правеше нашият мълчалив селянин? Стоеше горе на иначе сухия южен склон и със същото спокойствие, с което пролетта беше търпял насмешките, изравяше с ръце от земята чудесни големи картофи.

На другите картофите бяха изгнили във влажната земя и се бяха превърнали във воняща каша. Не ставаха и на животните да ги хвърлиш. Тогава почнаха злобните погледи и завистливите приказки:

- Ами да бяхме знаели, че ни чака толкова кучешко време, и ние щяхме да засадим на южния склон, където водата се оттича и почвата е пропусклива. Каквото може той, и ние си го можем. Е да, ама той извади късмет.

Друг един казваше примирително:

- Защо пък да не може и една сляпа свиня някой път случайно да си намери жълъд? Айде сега, да не ни се зловиди малкото му предимство. И без това няма много други радости в живота.

Но всъщност те кипяха от яд и му завиждаха за великолепната реколта. Всяка вечер резултатите от работния ден стояха на края на нивата в безкрайна редица препълнени

чували, готови за откарване. Не беше трудно да се преброят отдалече, тъй като последните слънчеви лъчи ярко осветяваха стръмния склон. Всички зяпаха слисани нагоре и тайно брояха.

На другата година, през късна есен същият този селянин закара тор на най-влажното място. Там, където склонът се разстилаше и земята образуваше плоска падина, в която често се задържаше вода.

Когато някой от селото случайно дочу, че напролет там ще се садят картофи, в кръчмата се започна с приказките:

- На тоя, докато е жив, няма да му дойде акълът в главата. Сигурно има прекалено много тор, иначе няма да си позволи да го хвърля в тресавището. Господ го е наказал с глупост и това наказание му стига.

Чуваше се обаче и друго:

- Слава на Бога, че се е погрижил дърветата да не растат до небето. Нашите картофи тогава ги удави влагата, ама следващата година някой друг ще е наред. Ето така нашият Господ Бог разпределя щетите. За щастие още има справедливост на небето.

Тук трябва да се запитаме дали неговото поведение не целеше постоянно да дразни околните. Да беше се задоволил с щастливия случай от влажната година. Защо му трябваша нови ядове? Може ли да има мир, ако някой прави все обратното на другите?

Като размишлявах по този въпрос, ми дойдоха наум думите на един философ: "Само който плува срещу течението, ще стигне до началото на водата, до чистия извор."

Така си оставах разкъсан от съмнения и никак не можех да стигна до отговора на загадката. Следващата година беше отбелязана в историята на земеделието като година на незапомнена суша. Проведе се една от най-големите акции за изстребване на животни в Швейцария. Който лично е марширувал в дългите редици на онези, които караха животните, вързани по четири, към кланицата, той никога няма да забрави 1947 г.

До стопанствата бяха разпратени призиви да се осигурят млади хора в помощ на транспортирането на многото животни, които нямаше как да се изхранват. Подкарвах ги към пазарните площади и оттам до доставянето им в кланиците ги хранеха на държавни разноски със сено, внесено

от Австралия!

По това време аз бях колар (каруцар) в една ферма в долината на Берн. В безизходното си положение, тъй като ни се искаше на всяка цена да запазим породистия добитък, заминахме с две ремаркета за Юра¹⁰ да изкупуваме старо, двугодишно сено. Бяхме чули да се говори, естествено съвсем поверително и със строго указание да не се разпространява мълвата, че там има сено за продан.

Пред полупразния навес за сено преговаряхме на френски с един тамошен селянин. Той разбира се отдавна беше наясно и поиска много висока цена.

Поколебахме се, бяхме готови да дадем добра цена, но не чак толкова. Като се огледахме, видяхме отзад да се редят още четири коли. Не само при нас имаше суша! Тикнахме му набързо парите в ръката, дадохме и на сина му, който се мотаеше наоколо с ръце в джобовете, един приличен бакшиш, и почнахме да товарим като че ли се задава краят на света. Всеки път усърдно утъпквахме товара. Да не изглежда много, но затова пък нищо да не се загуби. Натоварени догоре потеглихме по дългия път през нощта обратно към долината. Покрай множество коли, които караха празни нагоре!

Тогава за първи път видях какво значи планинско сено. Беше расло малко над 1000 метра височина и миришеше на билков чай. Кравите получиха строго разпределени даждби, малко по-малки от обикновено. Млеконадоят не спадна! Само жаждата им след вкусната храна беше огромна.

По време на неделната си разходка в гората бях открил един извор. Помолих шефа си да ми освободи малко време - исках да опитам да напоя поляната отдолу. Той даде разрешение, въпреки че начинанието беше доста безнадеждно, защото изворът можеше всеки миг да пресъхне.

Ден и нощ работих, докато изкопая един малък резервоар, после поставих наличните тръби за течен оборски тор и пуснах оскъдната влага, старателно разпределена, към поляната. Над тръбите тревата стана опърлена и кафява. По-надолу, където достигаше вода, започна буйно да расте.

¹⁰Юра - френскоезичен кантон в северозападна Швейцария (бел. пр.).

Двеста метра по-надолу, където беше нашата земя, в дълбокото дере течеше малка рекичка. Закарахме трактора до самия бряг и пуснахме помпата за течния тор, за да изпомпим водата. Така успяхме да напоим още една поляна. Едва бяхме почнали, и останлите се сетиха. На другата вечер на всеки стотина метра можеха да се видят трактори с прикачени торни помпи. След третата нощ намерихме отточния корпус на помпата счупен на две в тревата. Скоро се разбра, че по необясними причини същата нощ са излезли от строя осем помпи. Беше настъпил истински ад!

Чувал ли е някога някой от почитаемите ни читатели един иначе кротък и разумен бернски селянин да псува? Сигурно не. Значи мога и да си спестя описанието, защото който не е преживял това, няма и да го повярва. Като си помисля, че тука не псуваше един-единствен, ами осем наведнъж. Разбира се, ставаше дума за техническа повреда. Помпите не бяха направени за денонощна работа.

Не е възможно да предадем какво трябваше да чуят за себе си по телефона представителите на производителя на помпите. Опънатите до крайност от безсънните нощи нерви така и не бяха в състояние да смекчат изблиците на ярост.

В един момент на директора на фабриката не му остана нищо друго, освен лично да се появи при реката. Главният представител категорично беше заявил, че по-скоро ще напусне добре платената си служба, отколкото да дойде на полето да се разправя с някой побеснял селянин. Той си даваш сметка, че в тая жега не само водата, но и чувството за хумор е на привършване. Но един така го бил подредил по телефона, че се наложило да гълта хапчета за сърце.

Мъничко успокоение внесе откритието на един повикан по спешност интелигентен техник, че всички помпи, независимо на коя фирма, са се повредили на едно и също място. Металният корпус беше счупен на две. Но бернските селяни не вярваха много на професионалната му преценка, понеже за беда специалистът беше от Цюрих. Тогава той им предложи да тръгнат заедно от помпа на помпа и така, макар и с неудоволствие, трябваше да признаят, че има право. Сега добрият съвет стана рядка и скъпа стока.

Изведнъж на някого му просветна в главата - а това за един мудар бернчанин си е забележително събитие - във

водата има останки от киселина, които са разяли корпуса на помпите отвътре. За миг всичко се изясни. Малко над потока имаше неголяма фабрика. За нея една определена личност отдавна шушукаше, че от време на време пуска недотам чисти продукти в потока. Онзи с хрумването за киселината пък беше неговият зет. От години чакаше удобен случай да натрие носа на "изтънчения фабрикант", както го наричаше, понеже едно време работата с наследството не била много чиста. Сегашният момент беше просто идеален. Не е за вярване за какво ли не може да послужи една екстремна суша. Той щял веднага да се погрижи за тая работа, така каза на другите.

Представителите на фирмите за търговия с помпи и директорът можеха да си отдъхнат с облекчение, след като виновникът беше посочен еднозначно и единодушно. Само компетентният техник от Цюрих поклати глава зад широки-те селски рамене, но никой не го видя.

Така господата бяха милостиво освободени от селяните, т.е. сами си тръгнаха, доволни, че няма повече да ги безпокоят. Естествено преди това оцетените си поръчаха от тях нови помпи; доставката - незабавна, от само себе си се разбира, че напояването трябваше да продължи.

Още същата нощ на собственика на фабриката стъклата задрънчаха. Когато на разсъмване най-сетне се осмели да си покаже носа навън, заедно с кучето си вълча порода, намери закрепен на вратата голям лист хартия, а на него - надпис в телеграфен стил, написан с разкривен и несръчен почерк:

Предупреждение!

Веднага преустановете работа.

(В потока открити следи от киселина.)

Ако не, нощес колибата пламва!

Оцетените

Така се затъркаля камъкът. Тъй като нашата история се разиграва в добре уредената област на Берн, а не някъде в дивия запад, и тук човек не може просто така да запали покрива над главата на някой друг само защото господата не могат да се гледат, трябваше доста време за полицейско разследване, адвокати, разпитване на свидетели, изс-

ледване на води, тестване на помпи, така че случаят не можеше да се изясни от днес за утре.

След четири месеца делото приключи. Съдията прочете присъдата ясно и гласно: фабрикантът е невинен. В неговия завод, в който се произвждат само стъргалки за кисело зеле, изобщо не се използват киселини. Обезщетението за пропуснати ползи и разноските по делото следва да се заплатят в пълен размер от ищеца.

Това вече беше прекалено. Присъдата не беше призната. Целият театър се разигра отново на втора инстанция. При това положението на малката фабрика беше сериозно утежнено от един късно призован свидетел, който твърдеше, че е забелязал при изгрев слънце от един определен прозорец и един определен съд в реката да се излива някаква неопределима субстанция.

Работата доста се усложни, тъй като личността, обременена с това обвинение, беше напуснала преди половин година, беше се омъжила в чужбина и щастливо беше забременяла. Но въпросният селянин не се отказваше и достойно защитаваше името жител на Берн. Науми ли се нещо, така и ще стане, каквото и да му струва.

Накрая се стигна до дългоочакваното разглеждане на случая на втора инстанция, където трябваше да се реши - половин година след събитията, дали една провинциална фабрика може безнаказано да ощетява селяните.

Заседателната зала беше претъпкана. Когато съдията покани младата жена да свидетелства, настъпи пълна тишина. Някогашната детегледачка на собствениците, изчервена до ушите, си призна със запъване, но без да увърта, че с оглед на облекчаването на труда си от време на време е изхвърляла съдържанието на нощното гърне от прозореца на втория етаж направо в реката.

Всеобщото оживление в залата я накара да се смуги и да почервене още повече, което пък принуди състрадателния съдия учтиво да ѝ благодари за съществения принос към достигането до справедлива присъда. И тъй като незначителното съдържание на детското гърне, както и да го погледнеш, не беше достатъчно да съсипе осем здрави селски помпи за тор, той трябваше да потвърди присъдата на първата инстанция и да приключи делото.

Слуховете, които понякога се промъкваха оттогава ната-

тък, не се задържаха дълго, пък и съвсем явно се виждаше откъде тръгват. Така мистериозните събития от сушавата 1947 година потънаха като вода в пясък.

Две години по-късно, в една весела вечер в гостилницата, след няколко чаши тежко вино, с които младият калфа на мелничаря беше уталожил жаждата си, от устата му се изплъзна някоя и друга дума в повече. Селяните наостриха уши, насъбраха се, напълниха му чашата още веднъж до ръба с пивко бургундско. Това вино съвсем му развърза езика и така за една-единствена вечер се разкри онова, което съдията половин година не може да установи.

Мелничарят, който имаше претенции за правото да ползва водата за своето колело, излязъл една нощ с четирикилограмовия ковашки чук и строшил помпите, наредени край реката. Те били изпомпали толкова вода, че мелницата му спряла.

Положението с немилостивия пек на слънцето се изостряше и при началника почнаха да прииждат селяни с искане да купят от избуялата трева на моята поляна с напоителната система. Малкият ми извор не беше пресъхнал. Нямаше нужда и от помпа, податлива на разбиване, защото беше хванат съвсем отгоре. Както е известно, водата сама тече надолу. Разбира се, на нас самите ни трябваше и последното стръкче трева, тъй като все още нямаше изгледи за подобрене на времето. Нито облаче на небето. Когато за трети път окосихме сочната трева на поляната, шефът дойде при мен, пхна ми една десетфранкова банкнота в джоба и ме похвали за особени заслуги в областта на снабдяването с фураж. Това никак не беше малко за този иначе не особено щедър и пестелив на думи човек. Радостта ми беше огромна.

Защо разказвам всичко това? За да дам на читателя приблизителна представа за катастрофалната суша от 1947 година. В тази година заради протести от Съюза на селските стопани в ежедневната прогноза по Швейцарското радио спряха да съобщават "Все така хубаво и слънчево време!". Засегнатите просто не можеха повече да слушат тези думи. Почнаха да казват: "Сушата продължава."

Трудно е да стоиш пред изгорялата кафява ливада и пред полупразния обор, в който останалите животни реват

за храна, и да слушаш, че това било хубаво време. За левотниците може и да е хубаво, но не и за онзи, който ден след ден се моли за дъжд, защото сушата заплашва самото му съществуване.

А какво ставаше с нашия селянин горе в Ементал, дето всички го подиграваха? Какво правеше този ясновидец, докато другите взаимно си изпомпваха водата, завеждаха дела и в края на краищата в повечето случаи безпомощно гледаха сушата? Какво правеше той, за когото слънцето също толкова немилостиво печеше?

Доволен си прибираще огромните картофи. Вярно, че заради необичайно богатата реколта му се отвори доста работа. Но той я вършеше с удоволствие. На другите тези усилия им бяха спестени. Имаше ниви, които родиха помалко картофи, отколкото бяха сложени през пролетта за посев.

Нашият надарен с прозорливост селянин си беше оставил настрана неприкосновен запас от сено от предишни години. От живия плет всеки ден режеше по един клон с многовейки и допълваше с него оскъдната трева. Така успя да си опази добитъка. И за зимата си сечеше шума и я сушеше на снопове. Освен картофи в "тресавището" беше посадил и няколко реда кръмно цвекло. Тъй като продаваше картофите само на клиенти, които му помагаша за изваждането, горе винаги се виждаше весело оживление около реколтата, а привечер - много чували.

Нека сега ние, след като станахме свидетели на невероятни събития, да теглим чертата: завидната дарба на ясновидството, сигурното действие, когато другите не знаят какво да правят и само клатят глава и тайно злословят, е природна дарба, която все повече изчезва и вече се среща твърде рядко или в съвсем дегенерираща форма.

Трябва ли ние, които се борим за истинско селскостопанско умение, да се отчайваме от този факт? Никога! Пътят към напълно новото, съзнателно познание и вчувстване, вслушване и вглеждане в природата и прозиране в нейните духовни закони, благодарение на насоките на учението, които ни е разкрил Рудолф Щайнер, е достъпен и отворен за всеки. Той е набелязан в книгата му "Как се постигат познания за висшите светове".

Който се наема с това, тръгва по труден път. Но само в

преодоляването на трудностите сетивата ни се изострят, волята ни укрепва, развиват се доброта и благодетелство като основа за едно съвременно ясновидство. Ако се задълбочим с безмълвие и страхопочитание в божествената мъдрост, някой ден може да бъдем благодетелствани с помощта, която в идващите времена на хаос ще ни подкрепя с увереност и духовно присъствие.

Историята с антропософията

Една от основните причини биологично-динамичният стопански метод да не се е разпространил отдавна по цялото земно кълбо, според мен, е историята с антропософията - това, че той е свързан с духовното учение на Рудолф Щайнер.

- Знаете ли, аз съм християнин - ми каза основателят на биологично-органичния селскостопански метод в Швейцария, Ханс Мюлер. Посетих го през 1976 г., когато беше на 82 години, и се удивих на неговото здраве и жизненост. Какво му остава на човек при това положение, освен да си мълчи и да съжалява, че един такъв човек в дългия си живот не е намерил време да прочете лекциите на Рудолф Щайнер за Христос, за тайнството на Голгота и за религиозното обновление. Това е най-ясното, най-възвишеното и същевременно лишено от всякаква сладникавост и сантименталност четиво за християнството, на което някога съм попадал.

Това, което доктор Мюлер е създал, почива отчасти и на вродената му набожност. Ако приемем, че тя е налице и у другите, тогава разчитаме на нещо, което се среща вече рядко и е на изчезване. Но ако заместим истинската изначална религиозност с някакво почитане на горите, полята и ливадите, за да се адаптираме към съвременната ситуация, рано или късно ще настъпи хаос.

В такъв случай на мястото на отровата идва по-слаба отрова. И вместо изкуствени торове се прилагат други концентрати. Това се случва винаги, когато духовните основи и връзки не се изследват и не се осъзнават. Нека това не звучи като упрек, тъй като подобно нещо се наблюдава и сред нашите редици.

При това доктор Мюлер е на мнение, че "Курсът по земеделие" е твърде високо четиво за селяните. Тук трябва да кажем: селянинът днес носи най-висшата отговорност и следователно духовният фундамент, от който се нуждае за своята дейност, спокойно може да бъде малко по-висок, така че всеки трябва да положи известно усилие.

Но посещението при възрастния господин все пак беше забележително преживяване. Дори само заради прекрасния бернски отговор, който беше дал на един чуждестранен професор, който отишъл да го посети и още със слизането от колата изтърсил:

- Доктор Мюлер, вие и сам добре знаете, че без химически вещества нищо не става. Вашата система изобщо не може да функционира.

На свой ред автентичният жител на Ементал го попитал:

- Господин професоре, може ли да ви отговоря на хубав бернски език?

- Ама разбира се, разбира се, много ви моля.

- Тогава трябва да ви кажа, че изобщо не мога да си представя как човек може да бъде толкова глупав и да пътува часове наред, за да види нещо, а после със слизането да заяви, че то не може да функционира, преди да е видял каквото и да било. Сега или веднага продължавате, без мен, към Шпиц¹¹ и езерото Тун, разглеждате някои от красотите на Швейцария, за да не остане дългото пътуване напразно, или идвате с мен. Ще ви покажа няколко стопанства, които много добре си функционират с този метод, и после можете да си съставите мнение.

Хитроумният учен бил дотолкова шокиран от този ясен отговор, че се оставил да го развеждат послушно и безмълвно. И до такава степен се впечатлил от видяното, че после изказвал само удивление и похвали.

Миналото лято посетихме един селскостопански музей в Шварцвалд. Заговорихме се с младия екскурзовод, който ни обясняваше с отличните си познания как работи една стара зърномелачка. Големият интерес на нашите хора му направи впечатление. Щом разбра, че идваме от Голденхоф, каза:

- Добре, но нашият светоглед почива на християнството.

¹¹Шпиц - курортно градче на южния бряг на езерото Тун в кантона Берн (бел. пр.).

А вие сте антропософ, както съм чувал.

Аз се овладях, но ми струваше сериозно усилие да не избухна: "Как може човек да бъде толкова наивен и да дрънка такива глупости!"

Мога да се обзаложа, че този млад човек няма представа какво е антропософията. И че никога не е отделил време да се занимае с духовното учение на Рудолф Щайнер, но слага етикета "нехристиянско" на нещо, на чиито дълбоки мисли върху християнството би се удивил, ако би се захванал с него.

Но най-хубавата случка беше по време на едно от ежемесечните организирани посещения в Голденхоф. Идва при мене един петнайсетгодишен младеж и ми заявява:

- Намирам това, което правите тук, страхотно. Но за вас се носи много лош слух, знаете ли?

Отговорих му, че много работи се приказват за мен и не мога да знам какво точно има предвид.

- Говори се, че сте антропософ!

- В такъв случай слухът е напълно верен и основателен - отвърнах на момчето, което сега ме гледаше с облещени очи. - Но я ми кажи, какво чак толкова ужасяващо има в това?

Той каза чистосърдечно:

- Чувал съм, че антропософите са хора, които отричат опрощението на греховете от Христос и смятат, че човек идва отново и отново на земята, за да работи сам върху своето усъвършенстване, вместо, изпълнен с вяра, да остави съдбата си в Божията ръка.

Вървахме най-отпред, а отзад ни притискаше тълпа от 300 души, така че не можехме много да задълбочим философските си разсъждения. Пък и на другите им беше напълно безразлично какъв светоглед изповядвам. От мен искаха да научат как се прави компост, кой е правилният ред на засаждане на зеленчуците и как се строи здравословен обор. И тъй, казах му:

- Ако нещата стоят така, че след смъртта всичко веднъж завинаги свършва, тогава разбирам всеки, който казва: нека да ядем, да пием и да въртим бизнес. Ако утре умрем, поне да знаем, че сме видели нещо от живота. Накрая Господ така и така ще ни опрости греховете. Нали затова в крайна сметка е приел кръста.

Десетокласникът ми отговори:

- Всъщност имате право, не може да е така. Ами в такъв случай Той би бил доста глупав.

Към това простичко прозрение не можех и не исках да добавя нищо повече, тъй като междувременно другите ни бяха наобиколили и задаваха най-различни въпроси.

Не му е мястото в тази книга да давам въведение в антропософията. За това са написани основополагащите трудове на Рудолф Щайнер: "Основи на тайната наука", "Философията на свободата", "Теософия", "Как да познаем висшите светове".

Както думата философия означава "знание за мъдростта", така антропософията може да се нарече "знание за човека".

Гореспоменатите книги могат да се намерят във всяка книжарница. В тези трудове за пръв път става достъпно за всеки знанието за мъдростите на храма, за ценните духовни достояния, съхранявани, преживявани и пазени в окултни ордени и братства. Тук нямаме предвид някакви дегенерирани тайни секти.

Сега, когато човечеството е встъпило в епохата на съзанието, вече не е достатъчно да си представяме грандиозните взаимовръзки на мирозданието чрез красиви картини в душата си. Това е било възможно някога, когато човек е бил в състояние да възприема и да чувства със сърце и душа онова, което се показва пред него.

Днес се намесва разумът, който се е развил неимоверно през последните сто години. Сега вече с вярата е свършено. Църквите все повече се опразват. Авторитетът на пастора е изчезнал. Погледнете кинорекламите, списанията в книжарниците! Какво може да предприеме църквата? Нищо друго, освен да гледа как бедствието се разпространява.

Днес и децата в училище дискутират въпроса: "Добре, ако Адам и Ева са били първите хора, а Каин и Авел - техните синове, и Каин е убил Авел и си е взел жена, откъде се е взела изведнъж тази жена?"

Сега това изглежда невероятно и несъстоятелно. И все пак човек се нуждае от ориентация. Затова небесният световен порядък праща отвреме навреме на земята някой посветен учител, за да даде на хората помощта, необходи-

ма за нашето време. Както всичко живо преминава през определено развитие, така е и с целия свят. Формите, валидни за предишните векове, днес може да са загубили своята валидност в полза на нови форми и закони.

Нека се опитаме да се отнасяме с един правилно развит човек в напреднала възраст така, както са се отнасяли с него в първите му седем години. Не може, това би било пълна глупост. Причината е в неговото развитие. Точно така стоят нещата и с развитието на света като цяло.

Справедливо е, разбира се, да се запитаме как така Рудолф Щайнер е бил в състояние да даде нови идеи във всички области на живота - наистина във всички: педагогика, театрално изкуство, религия, земеделие, архитектура, медицина, всичко, за което се сетите.

Пред нас се простира невероятна широта и ни доказва, именно днес, в нашето объркано време, пълната си валидност. Поради интереса към училищата "Рудолф Щайнер" и към свободните Валдорфски училища в целия свят в последно време са открити над 200 нови училища.

Една от пречките за разпространението на новостите, произлизащи от това духовно учение, е обстоятелството, че е необходимо мисловно налягане, което не може да бъде спестено на никого. А това не е много лесно, дори е обременително. Къде-къде по-лесно е просто да лаем насреща и да отхвърляме най-висши истини като нехристиянски.

На каква нищета се обричат хората по този начин, може да се измери по безнадеждно задънените улици, в които са попаднали днес много области на живота, за които антропософията би могла нещичко да допринесе.

Не се ли задава въпросът за смисъла на живота все по-високо? Разбира се, можем известно време да заглушаваме съвестта и вътрешния си глас. Идеалните средства за това са дрънчаща музика, груби филми, телевизия, сензации и съответните илюстрирани списания. Всичкото това обгърнато в цигарен дим, към него и малко алкохол, и накрая и отровени храни - картината е пълна.

И когато един ден чрез неопровержими доказателства стане ясно, че надпреварата към пропастта е станала неудържима, заради всички тези отслабващи тялото, душата и ума влияния, може вече да не се намерят сили за претворяване на закъснелите прозрения в дела.

Какво биха могли да променят тук остарелите форми? При цялото огромно усилие ще се постигне малко, ако не и обратното на онова, което е било начална цел. В една църква видях група младежи да пускат електронна музика с горещи ритми - като съпровод на божията служба. Свещеникът искаше да покаже колко отворена към съвременността е църквата! А телевизорът е влязъл дори в монашеската килия!

Какво да прави един млад човек, на когото учителят говори за опасността от дрогата и същевременно сам е зависим от цигарите?

Какво да прави един млад човек, когато четете във вестника как един убиец е осъден на доживотен затвор, а в същото време хора, отговорни за строежа на атомни централи и за възможното масово поразяване на милиони, при появата си на публично място се охраняват от специални полицейски части?

Какво да прави днес един млад човек, когато с будно око вижда как водата от едно езеро се изпомпва в друго, за да произведе ток, без да се признава, че се произвежда твърде много? Така несведущите могат безпрепятствено бъдат плашени, че без атомни централи в двехилядната година ще трябва вечер да си лягаме с факли.

Какво да прави един млад човек, при положение че е свидетел на нарастваща безработица и вижда как все повече се технизират и рационализират, така че работните места още повече намаляват.

Как да се държи човек, на когото му казват, че благодарение на отровните вещества за растителна защита болестите по растенията и вредителите са намалели, а в същото време несъмнено и напълно доказано те се увеличават с всяка изминала година поради изстребването на всякакви естествени фактори на равновесието.

Ами когато отива в университета с високите си идеали и там му предлагат камъни вместо хляб?

Какво за бога, нека някой най-сетне да каже, да прави един млад човек днес, който четете във всеки вестник думите "защита на околната среда" и до тях реклама за увеличаване на употребата на изкуствени торове, която още повече ще отрови земята; реклама на автомобилната индустрия, която ще направи и последните пешеходци автомоби-

листи и въздухът никога няма да може да се съвземе от смрадта на отработените газове. И всички отпадни води се пускат във водата, която би трябвало да е свещена.

Какво да прави, как да действа, как да мисли? Да се опива с дрога или да превърти и да се присъедини към някоя терористична групировка? Или пък да нахлуе с автомат в някой магазин и да стреля напосоки, или да избяга от лудостта чрез самоубийство? Това ли са единствените възможности пред онзи, който все още може да вижда, да чува, да мисли и не е напълно онемял, нито се оставя просто да го подкарват нанякъде?

И все пак има изход! Може да не е лесен, но е достъпен за всеки човек с добра воля. Този път ни е посочен от Рудолф Щайнер!

Някой ден ще има да се чудим как цели нации са могли да си позволят да пренебрегват това учение. А онези, които са препятствали неговото разпространение, си навличат вина за поколения напред. Защото върху човечеството ще се спусне неизмеримо страдание, ако не успеем да отговорим на изискванията на нашето време.

А онзи, който сега започва да се занимава с това духовно учение, трябва да се насочи към самообразование. Според неговите идеи светът се подобрява дотолкова, доколкото отделният човек е в състояние да се променя и да се усъвършенства. Не става дума за стрелба по другите, не става дума за насилие срещу насилието, а за нещо, с което аз тихо и кротко мога да започна още днес, в тази минута.

В книгата "Как да познаем висшите светове" се описва пътят на духовното обучение. Стъпка по стъпка, на ясен и разбираем за всеки език. Този път не е лек и с него животът не става по-лесен, но става по-богат.

Има обаче и житейски ситуации, с които без такава помощ изобщо не можем да се справим. За да бъде конкретен, нека опиша една такава ситуация. В указанията за възпитание на личността от обучаващия се се изисква да придобие абсолютно безстрашие. А на друго място пише, че човек трябва да търси в живота възможности да се упражнява в онова, което му е трудно или не му се удава.

Една вечер се запознавах с тези препоръки и четях за безсмъртието на душата. По онова време бяхме арендато-

ри във Франция и се бяхме скарали със собственика на фермата. Той се появи един ден и с надменен тон постави условие на неговите празници и пиршества с другите шефове и жените им да поднасяме, облечени в бели престилки, печени прасенца на шиш.

Аз по професия не съм келнер, а и да забивам в тялото на едно прасенце шиш, за да го пека после равномерно на огъня, не е най-голямата ми страст. Не го намирам и за свое първостепенно задължение. Освен това бях отвратен от оргиите, които се разиграваха в гостилницата в близкия град. Там господата така се забавляваха, че след тях оставаха чаши, стъкла и саксии, натрошени на парчета, а накрая надутото питаха стопанката за сметката. Обяснението гласеше: в края на краищата, който толкова тежко се труди, трябва от време на време и да се позабавлява.

И тъй аз, без да мисля за последствията, казах "не". Тогава той ми даде да разбере, че има 200 подчинени и това е първото "не", което някой се е осмелил да му каже в лицето. Той обаче не търпял никакво "не".

Тъй като за мен "не" значи "не" и въобще не бях склонен да отстъпвам, а могъщият шеф искаше да покаже кой е по-силният, от негова страна започна един грозен тормоз.

Взе да измисля чудновати неща. Отказа да подпише договора за аренда и заяви в съда, че ние изобщо не сме арендатори. Бил ни подслонил за зимата само от състрадание, а ние сме били превърнали ремонтирания му обор в огнище на зараза и сме били изтروвили пъстървите му. Всъщност той беше допуснал грешката да сложи пъстърви и шарани в един развъдник. Вечно риешите по дъното и край брега шарани размътваха водата, а това не се отразяваше добре на пъстървите, които обичат бистра вода. Който разбира нещо от развъждане на риба, е наясно с това.

От лекомислие не бяхме сключили договора предварително, а в началото на уговорения период собственикът беше на дълго пътешествие в чужбина. Стигна се до процес.

Парите за него нямаха значение, така че се постара да наеме най-добрия адвокат в цяла Франция. Той обаче си седеше във Върховния съд в Париж и никой не можеше да го мръдне оттам. Почна да издирва втория по известност адвокат - и го намери. За него в околността се говореше, че с каквото се захване, успява. Никой не можел да му изле-

зе насреща.

Положението ни изглеждаше безнадеждно. Един приятел на "големия директор" от ловната дружинка дойде тайно да ни предупреждава:

- Мили хора, познавам този човек по-дълго от вас. Насстроенията му са непредвидими. Каза ми, че няма да пожелали пари, за да ви изхвърли, каквото и да му струва. Мога само да ви кажа: каквото си науми, го прави. Откажете се, или ще тънете в мизерия и нещастие до края на живота си. Послушайте един човек, който вижда несправедливостта, макар че нищо не може да промени, и ви мисли доброто.

Казах си болката на един селянин. Той ми препоръча някакъв адвокат, който бил доста способен. Отидох при него с големи колебания. Най-напред му поставих въпроса:

- Maitre (така се обръщат във Франция към адвокатите), какви са изгледите да се спечели, ако ищецът е наел втория по известност адвокат във Франция, за когото се говори, че никога не е губил процес?

Събеседникът ми се поинтересува за името на знаменития адвокат. Аз му го казах. Лицето му светна в доволна усмивка:

- Много съм поласкан, че така се говори за него, защото аз съм го учил. Той ми беше най-добрият ученик. Останалото оставете на мен.

В съда се разигра истинска драма. Прочутият, никога не губещ адвокат за чудо и приказ напълно оправда славата си. Наистина! Според неговата пледоария всяка минута от процеса била безсмислено губене на време, тъй като този случай бил толкова кристално ясен и правото било толкова очевидно на страната на ищеца, че делото можело да се реши предварително.

Реториката му беше великолепна, жестовете - впечатляващи, умението му да убеждава - уникално. Накрая толкова умело запрати отворения си сборник със закони над преградата към масата от другата страна, че той се приземи точно пред съдията. Беше подчертал дебело с червен молив съответните места, които трябваше да облекчат председателя във вземането на решение.

Това шоу беше толкова отработено и майсторско, че някои от зрителите понечиха да го аплодират. Съдията потропа с молива по масата, изръмжа към залата "Тишина!" и ре-

дът беше възстановен.

Тогава стана нашият защитник. Незабравима сцена на противоборство между учител и някогашен ученик! Той не говори дълго:

- Господа, ако във Франция е възможно един заможен индустриалец да притиска до стената един беден арендатор, който се мъчи да вдигне на крака занемарената му ферма, то тогава този съд е загубил смисъла си. Искам оглед на място без предупреждение.

Съдията и съдебните заседатели се оттеглиха на съвещание. След пет минути се върнаха. Искането беше прието.

Без всякаво предупреждение господата се появиха една неделя сутрин в десет часа. В обора един от тях не се въздържа и отбеляза:

- Де да можеше всяка френска кухня да изглежда така, както този обор.

А на излизане чух един от колегите му да казва:

- Такива стопани ни трябват, ако искаме да вдигнем нивото на френското земеделие.

След четиринасет дни решението беше обявено: "Арендаторът държи фермата законосъобразно. Обвиненията са необосновани. Съдът ще се погрижи през следващите 27 години арендаторът да може спокойно да си продължи работата. Всички разноски са за сметка на ищеца."

След това решение нашият собственик се разлюти и започна да разправя, че има и други начини да ни изгони. Той копнееше за отмъщение. От грубите черти на лицето му не лъхаше нищо добро.

По-следващата неделя сутрин отидох да взема дърва от съседната ферма, която той също беше купил в западнало състояние. Беше ни разрешил да ползваме дървения материал за огрев, но това беше преди кавгата.

Забелязах големия му кадилак паркиран отзад. Значи и той самият не е далече. Сигурно беше отишъл на лов. Първата ми мисъл беше: "Най-добре да се измъкна. Не сме се виждали от обявяването на съдебното решение. Нищо добро няма да излезе от тази среща."

Но после си казах, че това е проява на малодушие. Щом ми е дал дървата, значи мога да ги взема. Щом ме е взел за арендатор, няма защо да се крия. И щом от стремящия се към духовно обучение се изисква безстрашие, сега

имам възможност да се упражнявам.

В мен се надигна радост от посрещането на изпитанието. Почнах да събирам изпочупените дъски и проядените от червеи греди. Тъкмо товарех един наръч на количката и той застана пред мен, изпълнен с омраза. Гледаше ме свирепо като бик с подутите си от алкохола очи.

- Крадете дърва, а! - вика срещу мен и държи с разтреперана ръка ловната си пушка.

- Вземам само което ми се полага, тъй като сте ми го дали!

- Май цялата ферма е ваша - изръмжа почервенял от гняв.

- Не, аз съм арендатор! Определен от вас и потвърден от съда.

- Значи искате да ми откраднете имота с помощта на съда. Но не сте познали с кого си имате работа. Ще ви покажа аз кой тук е по-силният.

При тези думи вдига пушката и насочва цевта към мен. Като бивш подофицер мога да преценя дали една пушка е заредена или не.

Пушката е заредена. Пръстът му е на спусъка. Тогава през мен преминава нещо като ликуване: тялото ми може да простреля, но душата ми е безсмъртна. Пак ще се срещнем - докато не се стигне до помирение.

Изправен като стена, без да ми омекнат коленете, без да забие пулсът, без да ми трепне гласът, го гледам право в очите:

- Правете каквото искате! Но сега ще се запознаете с човек, който няма да коленичи пред вашия портфейл и не се страхува от вас!

Това го разоръжи! Пусна безсилно пушката, след малко изкривеното му лице омекна.

Отново мълчание. После предложи да намерим някакъв начин мирно и тихо да се разделим, тъй като очевидно не можем да живеем заедно поради различията в разбиранията си.

Предложението му беше да изкупи машините и инструментите на цената на нови, добитъка също, а за извършената през изминалите години работа да заплати щедро обезщетение.

Обещах да си помисля. При тези обстоятелства беше по-

разумно да отстъпя и да освободя фермата.

Той си удържа на думата и при оправянето на сметките не прояви никаква дребнавост. Разделихме се мирно и тихо.

Едва по-късно си дадох сметка каква сцена се беше разиграла в това пусто място, в една изоставен ферма във Франция, в една мъглива неделна утрин, надлъж и нашир никакви свидетели. И че безстрашието и присъствието на духа са нещо наистина хубаво!

Но действително, трябва да имаш познание. Аз, да си кажа право, никога не бих се сетил. И така с благодарност осъзнах колко близки до живота и вливащи добродетел в хората са уроците на Рудолф Щайнер.

И сега разбрах неговите думи: по-лесно е да се захванеш с тези тежки упражнения, отколкото да намериш правилното решение и на най-простата житейска задача без духовна подготовка.

Далеч не искам да кажа, че не влизам в положението на онзи, който чете "Курса по земеделие" и не го разбира. Няма да крия какво се случи с мене.

Преди 30 години не беше лесно да се сдобиеш с книгата. Трябваше да отправиш молба към Гьотеанума в Дорнах и да посочиш двама души, които могат да потвърдят, че вече си се захванал с биологично-динамичния метод, и то сериозно.

Дойде и мечтаният ден, в който ми връчиха ценната книга. Това е възвишен момент в живота на търсещия - да получи нещо, което за него е свещено. Той знае: тук са описани същинските основи на истинското земеделие, свързани със земята, произлезли от духа.

Беше една хубава неделна утрин. Оттеглих се в тихата си стаичка, която бях разтребил като на празник. Запалих свещ и започнах да чета.

След пет минути усетих нещо като пристъп на гняв да се надига в мен и малко остана да изхвърля това чудо през прозореца. Стори ми се прекалено претенциозно да се пише така за практики. Какво ме интересуват развитието на света и на човека и най-висшите взаимовръзки в природата, след като в момента искам най-сетне да се хвана и да направя един истински компост?

Не, на първо време направо ми призля. От празничното

неделно настроение разбира се нищо не остана. Но както и друг път в живота си и сега извадих късмет. Не изхвърлих книгата навън, остана си там, където я сложих.

След известно време педантично запрелиствах показалалеца отзад и заизбирах измежду темите. Под буквата "д" освен всичко друго стоеше и "дъждовен червей". Отворих на посочената страница и се зачетох.

Аха, това вече е друга работа! Написаното за дъждовния червей се отличава със смел ход на мисълта, изненадващо познание и смайваща практическа преценка за бъдещето.

Така пред мен се отвори изследователско поле за следващите 20 години. Тогава още не осъзнавах, че оттук могат да излязат много повече неща. Едва 30 години по-късно успях да разкрия и да разработя практически новия принцип, който Рудолф Щайнер набелязва.

Но точно това беше необичайното. Дотогава не знаех нищо друго в земеделието освен да ползвам повече или по-малко готови рецепти: вземате три четвърти литър от тази и тази отрова, смесвате я със сто литра вода и пръскате пшеницата с разтвора. Така плевелите изчезват.

Тук обаче се поставяха основите за по-дълбоко разбиране на природата, ясно осъзнати и духовно обособени. Необходимо беше да вложиш и собствена мисъл и фантазия, добра воля и отговорност. Съвсем нов стил на обучение!

Наистина, малко по-късно направих и оздравителното, но неприятно откритие, че моето мислене не е твърде подвижно. Като че ли беше закърняло, или пък никога не е било изградено както трябва. А как би могъл човек със закърняло мислене да обхване взаимовръзките?

Днес много неща са ми станали ясни. Но трябваше да уча, да проявя търпение към самия себе си. Когато днес чета нещо и не го разбирам веднага, възможно е разумът ми да се издигне до него след време, дори след години.

Получава се нещо като постепенно съзряващо разбиране. Още при втория прочит често се удивлявам как при първото четене всичко ми се е изплъзвало. От друга страна, колко скучен щеше да бъде животът, ако знаехме всичко изведнъж. Това е работа за цял живот!

Но преходът от вяра към познание може да бъде и горчиво преживяване. Приемам възможността всеки друг да

се справя по-лесно от мене. В много отношения на мен нищо, ама съвсем нищо не ми е било подарено. Трябвало е да си го изработя с труд.

Някога бях "набожен" човек. Казано по-точно, една неделя без ходене на църква за мен не беше никаква неделя. Стопанствата, в които съм работил, често бяха далеч от църквата. Понякога се налагаше да търпя и насмешките на шефовете и на колегите си. Но аз не давах никакви поводи за критика по отношение на работата ми заради ходенето на църква. В неделя ставах един час по-рано и привеждах обора в безукорен порядък. Конете блестяха, копитата бяха измити и намазани. Не, никой не можеше да каже "Този отива да пее и да се моли, а вкъщи оставя другите да се оправят с мръсната работа".

Още като ученик бях старателен помощник на учителя по религия. Ако някой се опитваше да пречи или да прави някакви пакости, аз му давах да разбере, че не е моментът за това. Лудории можехме да вършим и по-късно.

Това действаше, защото бях много сериозен. Иначе винаги съм бил в първите редици в най-големите бели и сбиания. Колко често съм оживявал досадните до смърт часове с най-щурите идеи. Свиркане през зъби, с едва отворена уста, та да не се вижда кой е бил, това си беше един от моите специалитети. Или пък правене на гримаси до учителя, когато ме извикваха отпред да си покажа тетрадката, ама така, че целият клас се заливаше от смях. Можех да кихам като слон и да изкарам акъла на цялата класна стая, когато умувахме над задачите и едва не заспивахме от топлото време.

Но в часовете по вероучение имаше ред и аз се грижех за това.

Свещеникът на амвона за мен беше най-висшето нещо, което човек може да постигне. Той, който отвреме навреме със сигурност постеше, за да се подготви за евхаристията. Той, който чрез постоянните си молитви несъмнено имаше пряк достъп до небето и можеше да се съветва с нашия Господ Бог. Да, такъв човек е постигнал успех. Нищо не може да сбърка. Той знае Библията наизуст и притежава цялата небесна и земна мъдрост. Благодарение на това и на поста, с който е овластен, има право да говори от амвона и с думите си да помага на седящите долу да се усъвършен-

стват. Поне на тези, които още не са изпозадрямали на дървените пейки.

Къщата на пастора се намиреше до църквата, потънала в зеленина, добре поддържана и обгърната от големи ябълкови дървета, като един малък рай. Имаше и малка цветна и зеленчукова градина - от всичко това се излъчваше мир и покой. Само мир и покой!

На 14 години съставих едно писание, в което обявях, че искам да посветя живота си на облекчаването на някой тежък проблем. Господин пасторът трябваше да благослови обета ми или да се допита до нашия Господ дали постъпвам правилно.

След проповедта прислужницата му първа изскочи от църквата, веднага след това излязох и аз. Изтичах след нея и съвсем скромно я попитах дали ще бъде така любезна да каже една добра дума за мене пред господин пастора, защото непременно трябва да му покажа нещо и нещо да го питам. Няма значение кога - ден и нощ съм готов да дойда. Наглото същество ми отговори:

- Само не сега, печеното ще изстине!

После ми хвърли такъв сърдит поглед, че ако погледите можеха да убиват, щях да падна мъртъв.

На мен ми се видя, че тя си позволява твърде много. Някои неща са нетърпими. Нямахме и 20 минути, откакто шефът ѝ беше сипал от амвона гръм и мълнии срещу греховния живот, срещу пищните трапези, на които хората забравят молещите за помощ свои братя, и как нашият Господ, докато е бродил по земята, често е гладувал в пустошта и не е знаел къде ще легне да ноцува. Всичко това беше описано толкова живо и изразително, че до мен някой сведе глава, за да не се види как тайничко изтрива една развълнувана сълза. Аз от своя страна си мислех дали господин пасторът няма предвид третата и четвъртата риза в гардероба ми, след като мога да мина и с две, или пък петте ми вратовръзки, заради които открай време таях гузна съвест. Когато и каквото и да е имал предвид, аз взех твърдо решение още днес да сложа всичко излишно от гардероба си в един голям пакет и в понеделник да го занеса в Червения кръст за бедните. Да, такова въздействие имаше яростното слово на свещеника. А сега виж я ти тази скандалджийка! При положение че той със сигурност дава добър при-

мер и с образцова скромност приема непретенциозната си храна.

Къщата на пастора се намираше недалеч от църквата. Отправих се натам и се позиционирах до входната врата. Нямах как да го пропусна. Сигурно толкова съм потънал в мисълта за отмъщение, че не забелязах кога е дошъл. Осъзнах се чак когато усетих на рамото си ръката му и чух познатия проповеднически глас:

- Синко, какво мога да направя за теб?

Отвътре вратата се отвори. О, ужас, беше слугинята. Само че сега, в присъствието на своя висш повелител, не може да съска срещу мене. Той ме дръпна навътре, защото беше студено, и даде на младата дама знак да се оттегли, което тя послушно изпълни. При това отвори вратата към трапезарията, където чакаше наредената маса, като предупреждение, че негово високопреосвещенство не може много да се бави с бедните грешници.

Така имах възможност да видя "скромната трапеза", състояща се от димяща супа от телешки опашки с много мазнина, мешана салата с яйца, великолепно печено с магданоз и гарнитура от зелен грах и моркови с препечени сланинки, а от ваниловия крем апетитно надничаше добре оформен шоколадов пудинг, украсен с червени точки, най-вероятно замразени малини. До него имаше красиво наредени вафли с пълнеж. Виното сигурно беше от най-доброто, но понеже етикетът беше обърнат на другата страна, не можах да разпозная марката. По заредения черешов сок, захар на бучки и бита сметана можеше да се отгатне, че пищният обяд щеше да завърши с кафе. То не се виждаше, но ясно се усещаше заедно с натрапчивия мирис на печеното.

Толкова се ядосах, че едва успях със запъване да изложя молбата си. Каза ми да дойда надвечер, след като бият камбаните. Изпълних заръката и се явих точно навреме. Междувременно се бях поуспокоил и си бях внушил, че може би днес е рожденият му ден. Впрочем липсата на свещи опровергаваше това предположение.

Прочетох обета си, включително и този за скромен живот. Той ме изслуша много внимателно, но загрижено отбеляза, че човек трябва да мисли все пак и за себе си, особено ако иска да създаде семейство. Ето той например е

избрал професията на пастор, понеже къщата веднага е осигурена и с нея една грижа по-малко.

Тези десетина минути не само ми ограбиха детинските представи, но трябваше и да видя как да се справя вътрешно с бруталното разголване на моя идеал от амвона.

При такова принципно отношение към професията никак не е чудно, че не е възможно каквото и да било доближаване до висшите истини. Трябва все пак да добавя, че по-нататък в живота си съм срещал пастори, които изпълняваха задачата си с пълно отдаване. За мен обаче току-що описаният пример беше отрезвяващ урок. Оттогава се отправих сам по пътя към най-чистия извор. Отказах се от детинското почитание към хора, които черпят от размътената вода долу на реката.

В мероприятията, които се организират срещу антропо-софията и които често напомнят за някакво модерно гонение на християните, по правило най-оспорвани са въпросите за прераждането и за опрощението на греховете.

Или аз съм твърде прост, или мнозина други са твърде сложно устроени, тъй като именно тези два пункта веднага ме озариха и ми дадоха глътка въздух. Или пък повечето от нас се чувстват толкова добре, че въобще не изпитват необходимост да се питат за произхода на нещата. Ако имам достатъчно сладкиши, интересът към хляба намалява. Човек пъпли към извора тогава, когато умира от жажда. Ако имам достатъчно вино, бира и ракия, ще оставя водата на мира. А ако съм и безхарактерен, лесно може да се стигне дотам, че и да се надсмивам над онзи, който пие вода.

Духовното учение на Рудолф Шайнер учи и изисква от обучаемите да се насочат към това: във всичко, дори в грозното, може да се види нещо позитивно. Като нагледен пример се споменава как веднъж Исус, пътувайки с учениците си, попада на разложено куче. Докато другите заобикалят зловонния труп, той отива до него. След малко им кима да се приближат. Тогава им обръща внимание на великолепните челюсти с ослепително бели, съвършено наредени и хармонично съответстващи си зъби.

Затова съм простил на онзи пастор, разтърсил детската ми набожност. Трябвало е да стана самостоятелен. Следователно е трябвало да се срещнем. Затова разбирам и майка си, която вместо да ме гали с разбиране и любов по

главата, ме биеше, задето пак съм ходил в селския двор. Ако задачата ми в този живот е да спомогна за утвърждаването на едно ново земеделие, значи отрано е трябвало да науча, че това е съпроводено с хули, подигравки и удари. Следователно е трябвало да попадна на нея. Още по-точно казано, аз съм си я избрал за майка.

Ако успея някой ден повече да не ѝ се сърдя, тази плетеница на съдбата ще бъде окончателно разрешена. Ако ли не, ще се срещнем отново в конфликтна ситуация в следващия живот.

Но нека да дадем думата и на други хора, които са извън всякакво подозрение за влияние от Рудолф Щайнер. Сред тях ще намерим поети и селяни, мислители и художници, философи и крале. Да споменем само неколцина: Лев Толстой, Йохан Волфганг фон Гьоте, Петер Розегер, Райнер Мария Рилке, Новалис, Конрад Фердинанд Майер, Лесинг, Фридрих Велики, Йохан Петер Хебел, братя Грим, Херман Хесе.

Кой не ги е чел, чудесните истории на Йохан Петер Хебел. В книгата "Повтарящият се живот на земята - идеята за прераждането в немската духовна история" Емил Бок цитира запазените бележки към проповед на Йохан Петер Хебел (1760 - 1826) от времето, когато е бил прелат в Карлсруе:

"Животът е толкова сладък, но и толкова ограничен. Ние се надяваме на втори живот. Дали не сме живяли и преди?"

1. Основания за отрицателен отговор...

2. Възможни основания за положителен отговор.

а) Все пак е възможно, тук или другаде... Пили сме от сладката чаша на Лета¹², а после ни е очаквала още по-сладката на Мнема¹³. Колко много забравяме от този живот!

б) Разностранност на опита; мъдростта е плод на опита, но колко малко предлага един живот!

в) И никакъв спомен ли не ни остава? Все пак сме забелязвали:

- Лесно развитие, определени таланти... дали вече не

¹²Лета - в старогръцката митология подземната река на забравата (бел. пр.).

¹³Мнема - муза на паметта (бел. пр.).

сме притежавали тези умения?

- Памет за нещо. Дали не е някакъв спомен?

- Преобладаващи наклонности още от детството. Дали не сме ги взели със себе си?

- Необясними симпатии. Предпочитание към историята на някоя епоха, към хора, места... Дали не сме били някога там и дали не сме имали връзка с тези хора?

г) Идеята е толкова привлекателна, толкова подканяща към сладки фантазии; например: живял съм още по времето на мамутите, на патриарсите, бил съм аркадски¹⁴ пастир, гръцки пътешественик, участник в битката на Херман¹⁵, завладял съм половин Йерусалим...

Ако някога съм пил от златната чаша на Мнема, ако съм изминал толкова много пътища; ако съм спасил своето аз от толкова много образи и обстоятелства, ако съм познал техните радости и скърби, ако съм се очистил и в двете, какви спомени, какви наслади, каква печалба!"

Сигурно всички познават и Петер Розегер, поета от Щирия¹⁶, с неговите мезсмъртни народни приказки, живял от 1842 до 1918 г. В неговата изповедна книга "Моето небесно царство" четем:

"Когато през есента листата падат от дърветата, хората са склонни да тълкуват това като пример за преходността. Лош пример, тъй като след няколко месеца на дървото порастват млади листа и идва пролет, същата като предишните... И човекът потъва в гроба като баща и възкръсва отново като дете.

Всичко е подвластно на смъртта, може да се каже също, че всичко е орисано на живот. Колкото виждаме всеки ден да умира, толкова виждаме и да се ражда. И ако един ден земното кълбо остарее и остане без сили, просто малко ще

¹⁴Аркадия е област в гревна Гърция, в централен Пелопонес (бел. пр.).

¹⁵Битката на Херман или битката в Тевтобургската гора (9 г. сл. Хр.) е прочута битка между римската войска под ръководството на Вар и обединените сили на германските племена начело с Арминий (Херман), в която римляните претърпели катастрофално поражение (бел. пр.).

¹⁶Щирия (Steiermark) - провинция в Австрия с главен град Грац (бел. пр.).

си почине, после ще се преобрази и ще даде начало на нов живот в космоса.... Аз обаче смело вярвам и в индивидуалното възкръснение...

И макар че едно "аз" познава само своето настояще и не си спомня за миналото си, аз все пак вярвам, че от единия живот в другия преминават някои свързващи фактори и въздействия, които запазват и определят индивида. Така че сигурно е възможно личността да изпитва и да си носи в един по-късен живот последствията от предишния. Ако едно същество се усъвършенства в този живот, то пристъпва по-съвършено към следващия; а ако тук се унижава, там ще се прероди като по-нисш вид. Тази вяра може да действва доста разстройващо на низките и подли креатури, но има чудотворно и изпълващо с блаженство въздействие за онзи, който се стреми да стане по-чист и по-добър...

Вечен живот - ех! Но приятелю, чувам вече да ми казват, помисли за вечния евреин! Да не можеш да умреш, да влачиш през загубения земен живот ужасната верига от безкрайни спомени за нещастия в умореното си тяло и да не можеш да умреш, това е направо проклятие. Но да умреш и пак да възкръснеш, да изтриеш миналите времена чрез смъртта и с всеки нов живот да се изкачваш по-високо, да ставаш все по-блажен, това е нашият божествен дял.

А ти, братко мой, си толкова уморен. Искаш да заспиш вечен сън и не искаш и да знаеш за някакво безсмъртие! Виж, не трябва да искаш това. Положи тялото си и си почини най-напред, после ще придобиеш отново кураж за нов полет към небето. Да, виждам, че много си страдал и си болен и ранен, така че радвай се на приближаващата вечер. А утре под блестящото слънце започва нов ден и един нов човек с младо и жадно за щастие сърце."

Колко жалко и мизерно звучи, сравнено с това, всичко друго, възникнало по политически причини. Съвсем ясно е, че ако един пастор може да ми опрости греховете, аз дължа нещо на него или на църквата му. Щом е така, колко лесно би било и за мен самия да си бръкна в портфейла, защото и аз си имам своите вини и угризения. Много бих се радвал да се изповядам и да се отърва от тях. Но сега знам, че ако злоупотребявам със своите умствени, душевни и телесни дарби, това може да бъде причина за едно

осакатено съществуване в следващия живот.

Моралът всъщност не е мислим без осъзнаването на повтарящите се прераждания. Не сме ли свидетели на политически партии, които си слагат името "християнски", защото им служи добре като впрегатен кон, а после се чудим и маем на действията им? В часовете по вероучение са ни учили да обичаме ближния като самите себе си, както и на заповедта "не убивай", а после на 20 години са ни слагали пушки в ръцете. Да плашим с тях гаргите? Едва ли. Както знаете, всеки швейцарски войник разполага с 24 патрона, които съхранява вкъщи за случай на мобилизация. Един мой приятел реши да си изпробва мерника върху две нещастни гарги. При всеки изстрел от дървото падаше по една. После при проверката, като се установи, че липсват два патрона, настана олелия! И само защото иначе беше добър войник, му спестиха затвора и го пуснаха под гаранция. Но какво да говорим повече. Пушките ни ги дават, за да стреляме по някой човек, по някой враг.

Когато се замислиш за тези неща, можеш да се побъркаш. И побърканите стават все повече, с ужасяващи темпове.

Аз търсех истината. В антропософията открих ясни отговори. Междувременно съм простил на Рудолф Щайнер за това, че трябва да полагам огромни усилия, след като най-накрая разбрах библейската мъдрост, че ако животът е бил хубав, той се е състоял от усилия и труд.

Заради възрастните жени с чувствителен стомах

Господин Райдлер е следвал овощарски науки и после е написал дисертация върху съвременните технологии в овощарството. Станал е господин доктор Райдлер. Съвсем естествено като дипломиран специалист в областта е получил държавна служба - консултант-инспектор по овощарството.

Въпреки че от гледна точка на финансовото и служебното си положение е осигурен и е постигнал високите си цели, той съвсем не иска да си стои бездейно на този пост.

Напротив, всяка седмица в ежедневника се появява по една статия за овощарството. Идеите му са формулирани съвсем недвусмислено. След като накратко отдава дължимото на досегашните усилия в поверената му област, обръща внимание на факта, че в сравнение с други овощни региони в чужбина, например Болцано и Мерано¹⁷, постигнатото не е достатъчно. Времето не спира. Добивите са се увеличили неимоверно, с цел по-високи печалби от акции. Употребата на изкуствен азот е нараснала петорно. Това е напълно възможно, тъй като новите сортове добре понасят такива високи концентрации, за разлика от старите селски сортове, които при подобно наторяване изгниват отвътре.

Повишаването на добивите е необходимост. Само то гарантира сигурно чистата печалба. Развъждането на по-добри сортове наистина води до известно увеличение на податливостта към вредители и гъби, откъдето следва, че трябва и да се пръска малко по-често. Но по-добре да напръскаме още един-два пъти, отколкото наесен да се връщаме с пълни касети от пазара, понеже клиентите са станали изключително претенциозни и въобще не посягат към плодове с петна по тях. Възраженията срещу засилената употреба на вещества като арсен, сяра, мед, хормони и пр. са неоснователни. Освен това те са официално разрешени. Така наторяваните и пръскани плодове са били изследвани в продължение на месеци с помощта на опитни мишки и са доказано безвредни.

Повтарящите се всяка седмица призови и предупреждения ставаха все по-категорични и настоятелни. Стигаха до осмиване на традиционните и до безогледна пропаганда на съвременните, научно обосновани овощарски технологии.

По онова време бях преподавател по земеделие и градинарство в едно от училищата Валдорф. Реших да отида и да се срещна с него. Неуморният и трудолюбив инспектор тъкмо съставяше една статия, в която искаше да публикува изчисления, доказващи, че единственото нещо, което поставя граници на повишаването на добивите в овощарството, е въздържането от изкуствени торове, и че е крайно време да се откажем от предубежденията в полза на мо-

¹⁷Най-големите градове в автономната област Болцано в Северна Италия (Южен Тирол), (бел. пр.).

дерния прогрес.

Молбата ми да поговорим на четири очи беше приета. Започнах разговора с уверението, че следя с голям интерес публикациите му във вестника, но все пак искам да го питам дали е готов да носи отговорност пред съвестта си и пред хората и дали е чувал някога за основателните колебания и възражения срещу безогледното използване на изкуствени торове и отровни вещества. Казах му, че съм донесъл документи, от които става неоспоримо ясно, че така третираните плодове водят до алергии и други заболявания.

Това трябваше да го чуете! Без да увърта, той пристъпи към същността:

- Да, ако можете да продадете на пазара вашите плодове на четворна цена, карайте си без пръскане и изкуствени торове. Тъкмо това беше важен момент в моята дисертация, а именно, аз успях да докажа, че изкуственият азот е четири пъти по-евтин от естествения. Освен това, сериозно ли вярвате, че можем да въведем нов метод на производство заради няколко стари жени с чувствителен стомах?

Трябваше ми известно време, за да се съвзема от този разговор. Бях сломен. Той триумфираше. Като човек от Берн, не съм закърмен с остроумие и бързи реакции. В този случай за пореден път си отбелязах, че ако искаш да те чуят, ревностното поддържане на новото и ентузиазмът не са достатъчни, трябва да бъдат съчетани със задълбочени професионални познания. Честно казано, до този момент не знаех за четворно по-високата цена на азота в естествена форма.

С ужас си представих как на някоя публична лекция по време на дискусиата някой ми изстрелва този аргумент. Аз стоя на катедрата, поемам си въздух, всички очи са отправени към мен...

Какъв провал! Оттогава почнах неуморно да изучавам азота, това толкова важно за растежа на листната маса хранително вещество. Къде въобще се среща в природата? Колко поема нивата от въздуха, когато е засята с детелина, с фий, с люцерна, с грах? Колко струват естествените торове, съдържащи азот, като брашното от рога и нокти?

При проучванията си попаднах на едно изречение от

"Писма за химията" на барон Юстус фон Либих, основателя на модерната агрохимия, където се казва: "Естественият азот е четири пъти по-ценен от изкуствено произведения."

Така първият проблем се реши. А на онова за няколкото стари баби с чувствителен стомах той сам даде отговор по трагичен начин. Три месеца след нашата среща ме извикаха на телефона. Някой си господин доктор Райдлер щял да се обади пак след пет минути. Било много спешно. Ядосан, че трябва да си прекъсна работата, зачаках до телефона. Скоро той иззвъня.

Господин Райдлер се обади с подчертано любезен тон:

- О, скъпи господин Рьоделбергер, много се радвам да чуя гласа ви. Сигурно се сещате за мене. Преди около три месеца си поприказвахме много хубаво в моя кабинет.

Аз си мисля: "О, и как още се сещам! Страшно хубаво си поприказвахме, направо незабравимо."

- Но слушайте, - продължи той - намирам се в много тежко положение. Синът ми е смъртно болен. Сега е на пет. Страданията му започнаха преди година. Ходих при разни лекари. Положението се изостри. От известно време се храни много лошо, напоследък не яде почти нищо. В отчаянието си потърсих един народен лекувател. Да не си помислите, че му имам някакво доверие. Но нали разбирате - безизходица! Човекът ми каза: идвайте твърде късно! Аз му отговарям: парите нямат значение, само да оздравее. За вас казват, че сте по-способен от останалите! А той ми отвърна, че нито парите, нито способностите вече можели да помогнат. Организмът бил пълен с лекарства и остатъци от отровни вещества, които пречели на излекуването. Ако съм бил отишъл по-рано, а не чак сега, както ми каза и третият лекар, детето щяло да живее още малко. Можело да направя един последен опит и да си набавя моркови от някое стопанство, което абсолютно сигурно работи без изкуствени торове и отрови. Тези моркови да се стържат на ренде, а не да се смилат в миксер, което щяло да намали лековитата им сила. После да се изстискват през чиста лена кърпа. Със сока да му навлажнявам езика и да се опитвам да му капвам по малко. И ми напомни, че работата не търпи отлагане.

По-нататък той започна да настоява:

- Веднага ви се обадох. Чуйте ме, един отчаян баща ви

се моли за смъртно болно дете. Моля ви, моля, не ме оставяйте в беда. Жена ми вече е в нервна криза, а аз не искам после да се самообвинявам или да понасям упреци, че не съм опитал всичко, дори невъзможното.

Казах му:

- Хм, господин докторе, малко съм изненадан. Разбира се, че с готовност ще помогна. Но как можете сега, когато въпросът е на живот и смърт, да търсите нещо, на което сам не вярвате. Елате горе при нас. Ще ви запозная с нашата система. После ще решите дали в това деликатно положение желаете да си набавите от нас каквото са ви препоръчали.

Доктор Райдлер дойде. Не бях чувал преди служебна кола така да фучи нагоре. Ако беше на някое планинско рали, щеше да изпревари другите с голяма преднина.

Той не проумяваше как е възможен подобен растеж без изкуствени торове. Не можеше да разбере как така растенията са толкова здрави без химическа борба с гъбите и вредителите. Приличаше на онзи професор от Висшето земеделско училище в Хоенхайм, който, докато беше на работа, злоупотребяваше с позицията си и раздаваше присъди свише на "биологичния" метод, но един ден се озова пред нашия осемдесетметров шпалир от домати с височина от два и половина метра, с хиляди здрави плодове и със здрава листна маса. Като се покопоти от гледката, си свали шапката от главата, поклони се и каза с тон на страхопочитание и извинение:

- Не знаех, че с биологично-динамичния метод могат да се постигнат такива успехи.

После добави:

- Напълно се доверявам на вашата честност, иначе нямаше да повярвам на очите си.

Господин Райдлер си взе морковите и отново обърна служебната си кола на състезателна, според забележката на хомеопата: "Не забравяйте, че работата не търпи отлагане!"

Момчето оздравя. Година по-късно във вестника се появи съобщение за смъртта на господин Райдлер. Бяха го намерили мъртъв в кабинета му, склонен над една статия. Заглавието ѝ беше "Повишаване на добивите от плодове чрез употреба на азот".

Аутопсията установи тежки нарушения на обмяната, наднормени нива на отровните вещества в черния дроб и сърдечен инфаркт. В официалния му некролог, както се полага за един важен и заслужил мъж, се казваше, че като отличен познавач и специалист в овощарството той е работил за него с думи и дела, и че поколенията му дължат няколко ценни научни разработки, преди всичко в областта на наторяването и химическата борба с вредителите. Нека се надяваме, че неговият наследник ще продължи да изпълнява тази важна работа със същата страст, енергия и отдаденост, за благо на овощарите.

Остава въпросът, какво общо имат едно петгодишно дете и един инспектор по овощарството в разцвета на силите си с няколко стари баби с чувствителен стомах, заради които не си струва да се въвежда нов стопански метод. Но нека не обиждаме мъртвите. Мир на праха му!

Никой няма да ме спре обаче да разгласявам тази трагедия, която непрекъснато се разиграва в наше време с различни вариации, като принос към разобличаването на наглата лъжа, че всички официално разрешени вещества за наторяване и пръскане са напълно безвредни за здравето.

Смятам също за мой дълг, за чест на господин Райдлер, да добавя следното: един очевидец ми съобщи, че една от последвалите си лекции той завършил с думите, че при особени обстоятелства е имал възможност да се запознае с едно направление, което отрича изкуствените торове и химическите вещества, и че е бил удивен от постиженията на този метод.

Хляба наш насъщен дай ни го и днес

С бясна скорост многотонната боклукчийска кола зави пред съседната къща. Мъжът, който стоеше отзад на стъпалото, изобщо не изчака шофьора да спре чудовището с огромния корем, хвана най-близката кофа за боклук, отвори набързо капака, сякаш търсеше нещо, което става за ползване, затвори го, повдигна кофата - и хоп, натрапчиво миришещото съдържание изчезна.

Чу се как нещо в огромния търбух на машината прехвър-

ля боклука напред, докато с удивителна бързина и рутина се обръщаха кофа след кофа. И все същите премерени движения: капака нагоре, поглед вътре, затваряне, повдигане, закачване, обръщане, сваляне, поставяне обратно. На четвъртата кофа имаше малко забавяне. Мъжът видя нещо най-отгоре, което го накара да спре сръчните си движения. Взе го в ръка, погледна набързо наляво и надясно, усети, че го наблюдавам от страни, поколеба се, хвърли го обратно, каза подчертано небрежно "Майната му!", затвори капака и изпразни съда според правилата. Даде знак към шофьора и колата потегли.

Всичко се разигра за няколко секунди, но не чак толкова бързо, та да не успее да видя какво имаше най-отгоре и мъжът го остави с колебание. Беше половин хляб.

Повтарям без какъвто и да било упрек: само половин хляб. Виждаше се добре. Там, където беше разрязан, имаше дълбоки пукнатини. Значи беше остарял и беше станал твърд и сух, следователно никой няма да иска да го яде. Това може да се случи на всеки. Майката е купила твърде много. Или са дошли гости и са донесли сладкиши. Хлябът е изостанал. Или пък децата са били на рожден ден при съседите, прибрали са се натъпкани с лакомства и са отказали да вечерят. Или бащата е отишъл след работа с приятели на чашка. Вкъщи не е искал нищо да хагне. А иначе, ако има пресен леберкез, излапва наведнъж пет филии. При това положение не е много лесно да се купува точно нужното количество хляб.

Виждаме, че при добро желание и малко фантазия подобно изброяване лесно може да продължи, така че не е редно да се вдига голям шум заради половин хляб. Неприятното чувство, което пропълзява в душата ни, вероятно идва оттам, че има една молитва за насъщния, с която призоваваме най-висшето божество, и че хлябът ни придружава през целия ни живот като верен другар. А също и че на тази земя има региони, където хората умират от глад, както и че нашите прадеди, преди да разрежат хляба, са го прекръствали. Казват, че ако едно поколение не почита хляба, следващото гладува. Има дори области, където по тази причина са учили децата, ако изпуснат неволно зальк хляб, да го вдигнат, да го целунат и да го помолят за прошка.

Но както знаем, във времената на изобилие и на нап-

реднали научни изследвания и на селекция на все по-добри сортове пшеница, добивите се покачват и ние сме повече от сити. Така че това са емоционални реакции, на които може би не следва да обръщаме голямо внимание, ако не искаме да станем за смях, защото те нямат нищо общо с нашия прогрес и с просветеното съвремие. И аз нямаше да отдам голямо значение на дребната случка, но някак се почувствах виновен. Ако не бях застанал там, мъжът сигурно щеше да вземе хляба и да нахрани с него вкъщи зайците или кокошките. Но той се засрами от мен. Не искаше да изглежда като изпаднал бедняк, който събира остатъци по кофите.

Но освен това каза и грозната дума, като хвърляше хляба. Това ми напомни за разказа на един майстор на покриви, който се беше завърнал болен от руски плен, много години след войната. Там веднъж заедно с мнозина други видях как, в най-голямата нужда и при ежедневното измиране на стотици от глад, светинята по трагичен начин била свързана с нещо, което наричаме с една грозна дума:

"Бяхме 4800 души, натъпкани като животни в мизерни бараки, където духаше и ние зъзнехме и гладувахме. Мнозина умираха от изтощение. Върлуваше дезинтерия. Както бяхме изнемощели, всеки ден ни караха на работа, най-често да сечем дърва в гората. Посред бял ден звезди ни танцуваха пред очите. Последният стрък коприва отдавна беше изтръгнат заедно с корените и изяден. Скоро не остана и бреза, която да не е обелена чак догоре. Сушахме кората на печката, настъргвахме я и я пускахме във воднистата зелена супа, или я овъглявахме и я вземахме като средство срещу ужасната, изсмукваща всички сили диария. Хлябът, ако това нещо изобщо заслужава да се нарече така, се състоеше от някаква дявол знае каква маса, която тежеше като олово в стомаха.

Сутрин трябваше да влачим умрелите си другари - а те бяха много - с нас на плаца. Бройката ни трябваше да излезе - живи или мъртви. Оттам телата се откарваха в дълбоки ями, посипваха се с хлор и след запълването на ямите се зариваха.

За бягство не можеше и да се помисли. Постовете на контролните кули стреляха моментално по всеки, който се доближи до заредената с ток бодлива тел.

За клозет служеше една яма, изкопана до бодливата тел, метър и половина дълбока, сто метра дълга. Трябва да е била два метра на широчина. Смяташе от изпражненията на стотиците хора, които трябваше да ходят там по нужда, и от кофите в бараките, които сутрин се изпразваха там, беше непоносима.

И тогава се случи нещо, което не се забравя. След продължителните дъждове, които просмукаха и разкаляха всичко наоколо, в един хубав есенен ден лежим ние, към 50 човека, пред бараката и си топлим прогизналите кокали на слънцето. Чакахме колите с дърва, за да ги разтоварим. От другата страна на оградата се задава възрастен селянин с каруца. Малко пъргаво конче дърпа товара. Със светкавична бързина се разнася от уста на уста: натоварил е хляб! И всеки го вижда. Той се приближава. Хубав, кръгъл, препечен руски ръжен хляб. Да не беше смяташе от ямата, щяхме и да го подушим, защото самуните си стояха непокрита в малката каручка. Като че ли бяха предназначени за цяло село.

Необичайната гледка щеше да ни подлуди. Но каква полза. Между нас е гнусната яма, после заредената бодлива тел, на кулата войникът с автомата.

Тогава онзи, който беше най-отпред, падна на колене, протегна мършавите си ръце към небето и завика: хляб, хляб! Това на руски значи хляб.

Коленичилият с протегнати ръце, умоляващият жест, непомерно дългата затворническа дреха - всичко това приличаше на една картина, която вкъщи често бяхме гледали безучастно, когато свещеникът пред олтара вдига хляба, за да се извърши неговото превращение и да бъде благословен. Само че този път картината за всеки от нас беше действителност. Сега щеше да се види дали викащият за помощ знак ще преобърне сърцето на ближния!

Старият селянин не е някакво чудовище. В дългия си живот е видял не една лоша реколта. Собствените му деца са молили за хляб с ококорени очи и протегнати ръце. И той не е можел нищо да им даде, нито пък съседът е можел с нещо да помогне, и неговата нива е стояла пожълтяла от суша.

Той знаеше какво означава да нямаш хляб! Да, той познаваше болезнената мъка да не можеш да дадеш нищо на

някой, който моли за хляб.

И тъй, без да обръща внимание на караула, който дреме горе в кутиятата си, спира коня, хваща най-големия самун. Изправя се, колкото му позволява изкривеното и прегърбено тяло, посяга да го хвърли. От нашата страна всички бяха наскочали. Като омагьосани стоят петдесет мъже със сбръчкани ръце. И сто почти угаснали очи следят всяко движение.

Хляба наш насъщен дай ни го и днес! Никога не бяхме отправяли тази молитва толкова пламенно и безмълвно.

Старият мята много наблизил! Хлябът се удря в телената ограда и пада, под съпровода на един общ вик от многото гладни мъже, пада в ямата и потъва в бездънната мръсотия.

Тъжната сцена бързо приключва. Ако селянинът действа от сърце, войникът действа по устав. Стрелецът отгоре насочи оръжието заплашително към множеството и нареди на коларя да се маха, иначе щял да подмлади краката на старата му кранта с оловни куршуми, а него щял да докладва във военната полиция за подпомагане на врага.

Без повече да се огледа, старият зашиба коня с камшика по главата и той с присвити уши се втурна към селото.

Затворниците не помръднаха. Заплахите на караула не можеха да нарушат скръбта им по хляба. Гледаха след каручката, докато се скри от насълзените им очи.

Тези сълзи не се проливаха, когато снегът почервеняваше от кръвта на падналите руснаци. Тези сълзи не се показваха, когато погребваха мъртвите си другари. Тези сълзи ги нямаше, когато жени и деца ревяха и бягаха от подпалените пред очите им руски села. Безсмислената война беше направила повечето от тях сурови и безчувствени. Но сега, в най-голямата нужда, се лееха сълзи - заради един единствен хляб!"

Тук свършва историята на военнопленника, който се завърна след години у дома. Той ми я разказа във времена на излишък и интензивна продукция на пшеница, която покачва добивите с невиджана бързина. Накрая добави, че малцина са преживели пленничеството, глада, треската, изтощението, ледения сибирски вятър, отчаянието и носталгията, изтръгваща всякакъв кураж за живот. Малцината оце-

лели никога няма да забравят тази случка, но добре би било тя да бъде записана за потомците.

В тази връзка е интересно да чуем какво ни съобщи през 1982 г. една студентка по биология. Професорът заявил пред всички студенти в аудиторията:

- Дами и господа, ако към вече познатите тежки болести по пшеницата се прибави още една, може да стане така, че пшеницата да престане да бъде основната суровина за хляба на тази планета.

Няма да премълча и спомена за една среща в австрийските планини. Бяхме тръгнали да търсим стари устойчиви житни сортове, които са предавани в продължение на столетия от баща на син, без промени в семената. (При съвременните високодобивни сортове семената трябва постоянно да се сменят!) Но ние не бяхме единствените.

Пред нас се движеше една американска комисия по зърното, която систематично претърсваше всички хамбари и плевници за стари местни сортове. И тези хора не бяха никакви жизнерадостни туристи, а отлично подготвени, компетентни специалисти, които не се спираха пред нищо, за да намерят това, което търсят.

На 1300 метра надморска височина, в една ветровита и сурова местност, те бяха разкъртили едно мазе, за да могат да съберат измежду прогнилите дъски няколко просмукани от влага зрънца. На въпроса ми, какво мислят да правят с този отдавна остарял - от гледната точка на един модерен селекционер, съвсем малоценен сорт, те отговориха:

- Зърното ни е в опасност. Трябват ни старите, неизхабени, закалени в тежките планински климатични условия, расли по скалите местни сортове, за да влеем нови сили в нашите дегенерирани високодобивни сортове. В бъдеще който има хляб, ще има и могъщество.

Като образовани и просветени хора ние сме в правото си да приемем подобни изявления като крайно преувеличени и да ги отхвърлим. Аз обаче попаднах през 1982 г. на Баденското селскостопанско изложение във Фрайбург на един агроном, който с още само двама души обработва сто и десет хектара земя, на 700 метра надморска височина, и отглежда главно зърнени култури. Разговаряхме за твърдата пшеница и за подходящите за високите райони сортове. Той ругаеше на висок глас, без да се притеснява от окол-

ните, податливостта на пшеницата към заболявания и призна, че тази година е "пожънал" десет хектара зимна пшеница с една-единствена клечка кибрит. Една опасна болест, която превръща зърната в миризлив черен прах, така се развилняла из нивата от десет хектара, че добивът бил равен на нула. Съветникът от службата по земеделие го убедил, че ако не иска да изложи на опасност и да зарази цялата област, тъй като спорите на гъбите се разнасят на километри от вятъра, има само един изход: огън!

Ако смятаме средния добив във Федералната Република Германия за 42 двойни центнера на хектар (един хектар е равен на 10 000 квадратни метра), получава се загуба от 420 двойни центнера хлябно зърно.

При производството на пълнозърнест хляб от 100 килограма пшеница се правят 140 килограма хляб. Пресметнато в хлябове, получава се загуба (ако един самун тежи 1 килограм) от 58 800 хляба! (Петдесет и осем хиляди и осемстотин!)

- Колко дълго се запазват спорите в почвата, за да си направим сметката кога можем пак да отглеждаме зимна пшеница? - попитах го аз.

- Седем-осем години - беше неговият отговор.

Възможно ли е хлябът наш насъщен да е в опасност? Ще открият нова отрова, която ще блокира това бедствие, и пак ще ни залъгват за безвредността на нашите сортове пшеница.

И все пак днес е необходимо, разбира се по съвсем друг начин, да направим абсолютно всичко, за да не допуснем да стане реалност онова, от което нашите бащи са се опасявали: ако едно поколение не почита хляба, следващото ще гладува.

Световното производство на пшеница през 1985 г. възлиза на 1348 милиарда килограма. Ако го разделим на 4,8 милиарда души, населяващи земята по това време, има за всички: поне по 270 килограма зърно. За всички!

Това е малко повече от необходимото на глава от населението, ако се живее по вегетариански. Но тъй като над 40% от зърнената реколта отива за фураж на добитъка, днешните катастрофи с изхранването са причинени отчасти и от консумацията на месо.

Нека да си припомним набързо: две трети от човечест-

вото страда от недохранване. Според достоверни данни 25 милиона души умират всяка година от глад. Но най-ужасяващото е, че това е световно измиране на деца, защото 80% от умрелите от глад са деца между една и петнайсет години!

А нашите земеделски списания сега пишат с големи букви, че е необходимо най-сетне да започнем да произвеждаме от зърното гориво - "биоетанол", както вече се прави в Америка. Наричат го допълнителна суровина от продукти на излишъка. Да си спомним и за една реч на бившия президент Джонсън: "В края на века Съединените щати вече няма да бъдат в състояние да изнасят зърно".

Нека да прекръстваме хляба с ново съзнание и с молитва, като спомен за Христовото дело. Нека със страхопочитание събираме след ядене трохите от масата и да ги поднасяме към устата си, за да не оскверняваме божия дар. Нека не забравяме, че на разстояние от няколко часа със самолет от нашите пълни трапези всяка секунда умират от глад един или двама човека, защото нямат хляб. И нека проучим кой земеделски метод е най-подходящ за възобновяване на плодородието на земята, защото само на здрава почва могат да растат здрави растения.

А пък аз никога вече няма да гледам пъргавия мъж отзад на боклукчийската кола, когато изпразва кофите. Ако се случат наблизко, ще погледна настрани или ще се скрия зад някое дърво, докато колата потегли. Защото пак ще има хляб в кофите - колко дълго, никой не може да каже. И човекът ще може без стеснение да вземе хляба. За зайците. Или за кокошките. Или за някой, който гладува.

Философстване зад миризлива кофа тор за златото в нивата

На ливадата пристигна селянин с голям трактор. Какво правеше там, можеше да се отгатне и със затворени очи по миризмата. Разхвърляше тор, тъй като торната яма пред обора беше пълна. Това нещо трябва да се изнесе. Профучаващите край него шофьори бързо вдигаха стъклата на прозорците. Напразно! Отвратителната миризма на амо-

няк прониква през всеки процеп. Отделя се азот, който щедро изхвърляме в природата и купуваме скъпо, тъй като е абсолютно необходим за виреенето на растенията. Ако липсва, зелените листа пожълтяват и добивите спадат.

- Ако тичате бързо, можете да преброите умрелите дъждовни червеи!

Слагам в ръката на един участник в курса, който се интересува от новото земеделско изкуство, четири малки лескови пръчки:

- Измерете точно четири квадратни метра, но побързайте, преди да е дошла следващата бъчва.

Той хуква със задъхване по склона. Щом пристига горе, забива четирите пръчки на разстояние от два метра. Но квадратът е крив. Това може да се види и от сто метра разстояние. Той го оправя. Вече е наред.

Сега гледа очарован какво се разиграва пред очите му. Последните червеи напускат ужасени тревната площ. Лежат по-нагоре и здравата се гърчат. Нахлулият в тунелите им парлив тор е обгорил слюзестата им кожа. С последни сили са изпъзтели нагоре. Но там кръвта им се разлага. Не понасят светлината, за тях тя е смърт. Хладната и влажна почва е тяхната жизнена среда.

За нас дъждовните червеи са златото, заровено в нивата. За търсачите на съкровища са напълно достъпни и затова на всеки сериозен земеделец, който се стреми към истински богатства, трябва му се каже: "Грижи се за всеки един дъждовен червей."

Банката плаща на клиента само четири процента върху спестяванията му. Значи, ако днес внесе 100 марки, след година ще получи нищо и никакви 4 марки. Ако пък искам да удвоя внесения капитал, грубо пресметнато, с лихвите и лихвите на лихвите, ще ми трябват 18 години, ако някоя световна стопанска криза не зачеркне цялата сметка.

В полето има едно скрито съкровище, което при благоприятни условия за две години се умножава хилядократно! Да, скъпи приятели, това е съвсем друга сметка - във времето, в които всичко живо реве за ръст и дивиденди!

След като се излюпи червеят от яйцето - заедно с две до четири сестри и братя, след четири месеца сам е в състояние да снася яйца - по четири яйца на месец. От всяко се излюпват на свой ред две до четири червейчета. Възраст-

ният червей тежи един грам. И колкото тежи, толкова поглъща дневно. Листа, трева, останки от корени, сламки, всичко минава през стомаха му, смесено с почвата на нивата. Онова, което излиза от него, е по-тъмно от преди. То представлява субстанция, подобна на хумус. В стомаха си червеят неутрализира киселините и разгражда минералите. А онова, което изхвърля, кожичката му, съдържа четири пъти повече нитрати, два пъти повече калций и магнезий, седем пъти повече фосфор и единайсет пъти повече калий. Годишната продукция на един дъждовен червей в естествени условия може да достигне до 200 грама чист хумус.

В далечината се чува тътенът на следващия съд с тор. Но изпратеният на възвишението курсист е забравил всичко друго. Като отнесен се вижда в набелязания квадрат. Дотук е преброил осем парчета. Но идват още и още. Лежат подпухнали пред него: онези "златни за земеделското животинки", както ги нарича Рудолф Щайнер, които с неуморен труд са преравявали, разхлабвали, обогатявали почвата и са я подготвяли за дълбокото проникване на корените; освен това са смилали микроелементите, които в сурово състояние са неусвоими за растенията.

И сега са мъртви! Грозна картина, обгърната от смрад - сред прекрасната природа! Още сто метра и тракторът пак стига до ливадата, готов отново да убива. Курсистът не го забелязва. Един ясен вик го сепва. Сега разбира и с наведена поза и големи скокове най-накрая намира прикритие зад храстите.

Съдът се отваря и съдържанието се излива - смъртоносно за онези тихи и ревностни помощници, които примирено рият нагоре и след няколко конвулсии на светлината накрая умират в тежки мъки и остават подпухнали и неподвижни.

- Не знае ли селянинът какво прави? - пита ме завърналият се курсист.

- Не, не знае, защото е седнал на бръмчания трактор и е загубил връзката си със земята. Трябва да внимава да запали нова цигара от догарящата, за да пести кибрита - докато унищожава съкровището в полето.

После разказвам на прогледналия за този феномен младеж за онзи стар селянин, който в предсмъртния си час повикал тримата си сина да им каже нещо важно.

Слугата се разбързал. Но единият бил в гората, другият карал дърва към резачката, третият купувал кон в съседното село. Никой не очаквал, че баща им толкова бързо се приближава към края.

Когато най-сетне застанали край постелята му, лицето му се прояснило. Тръпки на ужас преминали през мършавото му тяло. Душата се готвела да напусне земната си обвивка. Изведнъж едно последно отваряне на очите. Смътно разпознал синовете си. Със сетни сили се опитал да се надигне. Късно! От едва отворената му уста успели да доловят само по-скоро прошепнатите, отколкото изречени, почти неразбираеми думи: "Има... едно съкровище... в нивата."

После тялото на стария селянин се изпънало и той напуснал този свят. Набразденото му лице било красиво, красиви били широките му ръце, свидетелстващи за много и тежка работа. Красива била и речта на свещеника, когато говорел за тихия труд на селянина приживе и изтъквал как той с непрестанна грижа е обработвал земята, с пълното съзнание, че животът на всичко живо зависи от силата и здравето на тази земя. Красива била и последната песен, красива била и гробната могила на стария, покрита с цветя връз цветя.

Но животът продължава! Само с красота не се живее. Последните бащини думи били пронизали синовете като ток.

В тъмната нощ, под прикритието на мъглата най-старият се сепнал и, подпрян на лопатата, с която копаел дълбоко в земята, напрегнато се вслушвал в тъмнината, за да разбере откъде идва дочутият звук. Тогава направил неприятно откритие - брат му също ровел наоколо.

Късно през нощта измежду облаците се появила бледата светлина на луната и почнала да хвърля по някой призрачен лъч над нивата. Тогава двамата видели, че на другия край третият брат също копаел като луд.

Искали да преровят цялата нива. Дълбоко и из основи. Но всеки внимавал да не се объркват пластове, та никой да не може да види къде е копано.

Съкровището така и не намерили. Наближило Коледа, а с нея и хапещият студ, който сложил край на нощните действия.

Зимата била сурова и кратка. Снегът на добре прекопа-

ната нива се стопил по-рано от обикновено и дишашката земя изсъхнала необичайно бързо.

Засадили пшеница. Който не е видял разкошната реколта, няма да повярва какъв тежък плод родила нивата. Класовете били високи и дълги. Много чували напълнили след вършитбата. Никой от тримата не бил виждал преди такава изобилие.

Съседите се чудели, защото още прадедите им били работили тази земя. Хората си знаели какво може да им донесе. Такава реколта никога не били виждали. Сега синовете разбрали завета на баща си и осъзнали мъдростта на думите му: "В нивата има съкровище!"

Само че само за онзи, който знае как да го изрови. Покуката: за нас е невъзможно нощ след нощ да обръщаме с лопатата дълбоко до коляно, за да проникне във втвърдените пластове въздух и нов живот. Но Рудолф Щайнер ни е показал значението на дъждовния червей. Той върши вместо нас онази огромна работа, която тримата синове на стария селянин тайно извършвали нощ след нощ, за да намерят споменатото съкровище.

Дъждовните червеи размесват, рият и разрехавяват ден и нощ. Работи се и в неделя, и на празник, и тогава, когато хората, капнали от умора, си лягат да спят. Благодарение на въздушността почвата се затопля по-бързо. Безбройните бактерии, от които в един напръстник земя живеят над пет милиона, се оживяват и помагат за плодородието на почвата. Така от година на година тя става по-тъмна и по-хумусна. Обогащените с останките от червеите подземни ходове позволяват на фините корени да проникват в по-дълбоките почвени слоеве. Коренът на ръжта може да достигне до пет километра, ако наредим отделните му влакна едно до друго. А при добри условия може да проникне до пет метра дълбочина.

Няма ли в човека да се влеят особени жизнени сили, ако от такава зърно от здрава почва се изпече хубав хляб? Без духовните насоки на Рудолф Щайнер ние приличаме на онези глупаци, които алчно ровят с лопатата в тъмното, вместо да обединят знания и дела и с мъдри действия и да умножават златото в нивата: чрез постоянно подхранване на дъждовните червеи, чрез покриване на почвата, чрез отказ от разделянето на течния и твърдия тор в обора, с по-

мощта на по-дебела сламена покривка, така че всичко да попива. А пък изкуствените торове дъждовният червей изобщо не ги обича. Натискът на тежките машини унищожава него и фината му подземна дейност, която не можем да заменим с каквито и да било хитроумни изобретения.

Към заинтересования наблюдател се бяха прибавили други двама курсисти. Единият беше скептик и искаше сигурни доказателства. Четиримата се отправихме към една от нашите стръмни планински ливади. Там сме оформили опитна ивица, широка четири метра и дълга над петдесет. Отляво и отдясно на ивицата храним дъждовните червеи, като косим през есента последната трева и я оставяме на място. Чрез ежемесечната паша на кравите, воловете и конете корените на тревите и детелината се обновяват, така че отмиращите останки от корени и говеждите и конски изпражнения също служат за храна на червеите. Тъй като това се повтаря шест пъти по време на вегетацията, доста нещо се натрупва. Компостът дава на ливадата истински вкус, обезкислява почвата, така че сладките тревы и дивата детелина изместват лютичето, и когато бялата детелина разцъфти, пчелите долитат отдалече. Благодарение на цъфтежа на ливадата във фуража попада цветен прашец. Това пък стои в тайна връзка с плодовитостта на кравата. Нека лишим една крава от всякакъв цвят. Това става много лесно посредством ранно косене на тревата за силаж, щедро торене с изкуствени торове и активно наторяване с оборски тор. Плодовитостта на кравата намалява и тя става ялова.

Подканвам скептика да откъсне тревата, която може да обхване с длан - веднъж на опитната ивица, където за дъждовния червей не се прави нищо, и после в съседство, където се прави всичко възможно за подпомагане на червеите и тяхната дейност и размножаване. С удивление той установява, че на подобрената площ количеството е десет пъти по-голямо. В едната ръка държи жалка мършава трева, в другата - пищна бяла детелина.

Така спира да се съмнява. По пътя към къщи вземаме почвена проба от една леха на хълма, където прекопаването е забранено, за да се изучава разрежаването на пръстта от червеите. Пробата показва 35 сантиметра дълбока влажна и абсолютно рохкава пръст.

Скептикът е удивен. Няма повече възражения. Накрая разглеждаме голямото диво ябълково дърво. Започва да се стъмва, но точно сега не ни е до четвърт час повече или по-малко. Скептиците и необмислените възражения винаги са ме подкарвали с пълна скорост.

Голямото ябълково дърво преди три години искаше да умре. По-рано цъфтеше всяка година, но сега силите му бяха на привършване. Тогава ние покрихме целия периметър на корените под дървото с толкова много трева и плевели, че тревната площ се задуши и дъждовните червеи можеха да разгърнат дейността си с пълна сила.

На следващата година дървото се подмлади и беше направо цветен разкош. Решението на загадката е просто: има определени микроелементи, които трябва да са налице в миниатюрни количества, за да накарат едно дърво да цъфти. Много важен е например молибденът. Най-интересното е, че по принцип в почвата има достатъчно молибден, но във форма, в която растението не може да го усвоява. Ако обаче е преминал през тялото на дъждовния червей, той става напълно усвоим за растението, защото е прединерално смлян. Същото се отнася и за разни други минерални вещества и микроелементи. Скептикът започна да се замисля за значението на "златното животинче" за земеделието.

Междувременно е настъпила нощта. Звездите греят ярко на небето. Черните борове мълчаливо стоят като рамка на великолепен пейзаж. Красивата картина може да се нарече "Покой". Но от съседния хълм се носи миризма на тор и споменът за подутите трупове на дъждовните червеи ни кара да се замислим.

Какви бедствия трябва да ни сполетят, за да се решим да изучаваме живота на полето? Вече се чуват гласове, че запасите от фосфати на земята намаляват. Цената на азота бързо се повишава. Ако някой ден обаче се видим в невъзможност просто да прикриваме грешките на полето с изкуствени торове, ще ни остане като единствен изход изследването на живота в земята, за да можем с помощта на това знание и на съответните действия да умножаваме и да разкриваме съкровището в нивата.

Струва си да размислим дали по-добрият път не е още днес доброволно да направим това.

Горски пастири

Това е обидно прозвище. Ако искаме да титулуваме с една дума някой изостанал, духовно неповратлив стар човек, който държи на миналото, казваме: типичен горски пастир!

Впрочем има една дребна порода крави, която наистина се казва така. Родината ѝ е високата част на Шварцвалд. Тя наистина е изостанала и тъкмо в това е големият напредък. Породата е стара по произход, чак от времето на келтите. Това е живо доказателство за нейната устойчивост, иначе нямаше да съществува. Самата крава също може да достигне до дълбока старост. Нашата най-възрастна пастирка, кравата Голди, стигна 21 години. На тригодишна възраст стана майка и роди хубавата си дъщеря Горделе. На шест години имаше вече три телета - Горделе, Гонар и Гордула. И понеже първата ѝ дъщеря, Горделе, на тригодишна възраст роди едно разкошно женско теле, Голди стана и баба. И така си върви. На девет години стана прабаба. На дванайсет - прапрабаба. На петнайсет - прапрапрабаба. На осемнайсет - четворна прабаба. Но когато на преклонната възраст от 21 години, като петкратна прабаба, вместо някое скромно женско теленце, тя роди две бойки мъжки телета близнаци - Гонакс и Голдур, се видя, че много хубаво не е на хубаво. Голди се спомина от изтощение. Затова и аз не препоръчвам на петкратните прабаби да раждат повече, защото всичко си има граници.

Колкото можеш да преработиш на салам старите си износени обувки, толкова можеш да закараш и една петкратна прабаба на касапина за крехко телешко. Първо, защото той си разбира от работата, и второ, трябва да снабдява твърде претенциозни клиенти; освен това на тази възраст телесната тъкан върви към талашит. За такава мършава, жилава и дръглива крава няма да плати почти нищо. За тези жълти стотинки по-добре да си я задържа. След като малко ѝ помогнахме, нямаше нужда от много, за да я насочим към вечните селения, я погребяхме в една компостна могила, покрита с клони. Законът забранява да се погребват животни, но тя цял живот си беше здрава, а пък който е видял как с помощта на малка доза вар дъждовните чер-

vei, които в никакъв случай не са вегетарианци, се нахвърлят на нещо такова и за кратко време го правят на прекрасен компост, ще се съгласи с мен, че това си е най-добрата сделка. Житейският кръговрат се сключва по най-добрия начин, когато компостът се разпръсне по полето и предизвика плодородие, с което може да конкурира всеки друг вид тор. Главата заедно с рогата аз отстраних навреме, преди да почне да се разлага. Сега виси в моя кабинет. От единия до другия връх на рогата разстоянието е 81 сантиметра. Направо кралски рога. Затова не се говори често, но си е така: една напълно здрава крава има равномерно извити нагоре рога. При кравите шампионки рогата почват да се изкривяват като явен знак за отслабване на силите. Когато се налага да се използват шини, за да се изправят изкуствено рогата, защото иначе ще тръгнат безсилно напред, това вече е тревожен признак. Тъй като изкривените рога не представляват особено блестяща украса, на много места хората режат рогата или им обгарят основата, още докато телето е малко. Щом оглупяването ни е стигнало дотам, че вече не сме в състояние да прозираме неподражаемите взаимовръзки на творението, то и рогата вече нямат значение, така че нека хората спокойно си продължават с това осакатяване на кравите.

Преди малко казах, че именно в това е големият напредък, че породата е изостанала - имах предвид скорошния провал на специално селектираните породи говеда. Като си помислим, че по официални данни средното число раждания в живота на една крава през 1987 г. е било 2,6 телета, а най-новите съобщения от водещите стопанства са за 1,1, малко фантазия ни е нужна, за да си представим какво ни очаква. Средното число за голденхофските пастирки е 14 телета.

Някоя гладна криза например, причинена от появата на нови болести по пшеницата или от разпространението на горещите пустинни местности, или пък някой бунт на гладуващите народи срещу експлоататорите им, би ни накрала да прекратим вопиющата несправедливост и да спрем да храним с хляба на бедните кравите на богатите. Но тогава няма да има и мляко! А ако има, то ще бъде от изостанали горски пастирки. Ако ще аграрните технолози и учените да изпаднат в истерия заради това твърдение, аз няма да

трепна. Ето какво съм видял със собствените си очи:

Един селянин, с когото се сприятелихме, взе под аренда една планинска ферма във високо разположена община в Швейцария. Започна с три крави ерингер и три вносни крави. Ерингер е стара порода говеда от Вале¹⁸, подобна на пастирките. Порода, която дотолкова е запазила своето природно състояние, че през пролетта, преди качването на Алпите, се провежда борба за ранга на кралица. След като кралицата се определи, въпросната силна, издържлива, пъргава и красива крава гордо върви пред стадото и цяла година е призната за водач, без някоя от другите да смее да ѝ оспорва това място. Междувпрочем в швейцарското сдружение за запазване на породата ерингер има солиден членски внос, а целта му е не на последно място да не изчезне уникалната борба между кравите за кралската корона като туристическа атракция.

И тъй, нашият човек имаше три чудесни местни крави, леки, свикнали с тукашните почви и фураж, и до тях, в същия обор, на същата ясла, три разкошни високопродуктивни вносни крави. На кого не би му запяло сърцето в гърдите при вида на ниско увисналите, едри вимета. Лаик или професионалист, всеки вижда, че тук се лее мляко. И за да подхване работата както трябва, селянинът си набави всички необходими машини, което му струваше цяло състояние. Направи малка грешка в сметките, видя се с празна каса. Не можеше да иска още кредити, тъй като вече беше взел доста пари от банката. С други думи, остана без пари за каквито и да било по-нататъшни нужди, например за закупуване на увеличаващи млеконадоя и богати на белтъчини фуражи от соя и зърнени продукти. И понеже нещастие то никога не идва само, лятото се случи толкова дъждовно, че и една шепа хубаво ароматно планинско сено не можа да влезе в плевника. Това не е голяма трагедия и може да се компенсира, но не и без пари. Повтарям: сеното влажно, втората коситба, отавата, която е по-богата на листна маса и дава повече мляко, е прогнила, никакъв силен фураж, а зимата в планината е дълга. След пет месеца се оформи следната картина: високопродуктивните крави бя-

¹⁸Вале е кантон в Югозападна Швейцария със смесено население (немско и френскоговорещо), (бел. пр.).

ха измършавели, та чак ребрата им се брояха, и бяха спрели да дават мляко. Парите за ветеринаря, който отдавна трябваше да ги е заплодил, спокойно можеха да се спестят, тъй като при тези условия на прехрана нито една от трите дами не показваше и най-малкото желание да изнася телета. Нямаха апетит. Сякаш ден след ден чакаха да настъпи някакво подобрене. След като дълго чакаха напразно, козината им взе да настръхва - видим признак на остър недостиг на хранителни вещества.

В същото време кравите ерингер ядяха лакомо каквото имаше. Козината им беше лъскава. Всяка носеше теле. Никакви ребра не се виждаха. Плътната кожа ги пазеше от загуба на телесна топлина и всичките даваха по два литра мляко. Някога да съм твърдял, че два литра са много? Не. Но в тежки времена два литра са животоспасяващи. В тежки времена да няма мляко и на всичкото отгоре три глезени грации с превъзходен произход в обора, които чакат подсилваща храна: лека нощ!

Като принос към съхраняването на горските пастирки ние експортирахме в други райони на Швейцария десет животни - по склоновете на Ементал, при езерото Валензее и в Граубюнден.

Там, където другите породи, особено във влажни години, унищожават тревните площи, под стъпките на леките пастирки ливадите се подобряват.

За съжаление горските пастирки вече не са същите. Под натиска на времето се кръстосват и селекционират по-тежки породи. Службата по животновъдство вдига нормите. При такива високи изисквания на биковите и кравите за разплод трябва да се дават фуражи, които не само са под въпрос, но и при едно по-нататъшно отзвучаване на икономическото чудо ще станат дефицитни.

Ако не се положат големи усилия и не се спре веднага с натиска на инспекциите върху автентичните дребни животни, които са непретенциозни към фуража, имат леки копита и дълъг живот, те са заплашени от изчезване. Сега държавата е определила задължителни норми, за да може едно животно да се впише в регистъра на стадото и да се използва за разплод; при неизпълнение глобата е до 10 000 марки. Леките и тежките пастирки трябва стриктно да се отделят. Стръмните скатове на планините не могат да се

променят. Но теглото на кравите, за да могат да ходят на паша, без да нанасят щети, съвсем спокойно може да се контролира.

И още една подробност: от Швейцария дойде запитване дали някога сме провеждали изследвания за маслеността на млякото. Официалната проверка показва при една от голденхофските крави 6 процента масленост, нормалната е 4 процента. Ние не сме правили изследвания. Но една много стара селянка от Урберг ми каза: Да, да, едно време, като гледахме горски пастирки, кацата с маслото беше пълна.

Когато ни питат колко мляко дава една такава дребна крава, казваме: осем до десет литра. Продадохме една, която даваше девет, и понеже попадна в по-добра област, почна да дава по 14. Ако фуражът е лош, кравата дава само два литра. Ако има хубаво сено, хубава отава и пет килограма цвекло, нещата изглеждат по-различно.

Ако с пастирките се захванат достатъчно много хора с поглед в бъдещето, тази ценна порода може да се съхрани. И след десет години ще се поздравяваме, че сме опазили нещо, което в лоши периоди, при бедни пасища, през зимата със сено, отава, цвекло и вода дава вкусно мляко, с което децата ни растат здрави.

Нещо напълно старомодно и отдавна отживяло - КОНЯТ

Дъщерята на собственика на Хайдхоф се беше завърнала у дома след дълго пребиваване в чужбина. Междувременно брат ѝ беше поел стопанството и след смъртта на баща им беше продал конете и беше купил един чудовищен трактор, както приляга на съвременен напредничав стопанин.

В неделния следобед майка и дъщеря се отправиха на разходка в полето. Беше най-хубавото есенно време. Дълго стояха пред прясно ожънатите ръжени ниви. Наблюдаваха гледката и всяка потъна в своите мисли. После дъщерята прекъсна мълчанието:

- Майко, защо нивата вече не ми говори, както правеше преди, когато я гледах?

Старата селянка отговори с дълбока въздишка:

- Защото вече не се обработва с кон и на ръка. Виждаш ли неравните редове? Земята е станала по-груба. На нивата нещо не ѝ е наред. Ако тази нива, винаги малко тъжна, се работи с кон, все едно да погалиш едно нажалено дете по челцето и хубаво да му поговориш. Виждаш веднага как мъката го напуска и то пак се развеселява. Но тази земя под краката ми нито е погалена, нито е утешена. Тя скърби! Нищо не мога да кажа на Ханс, разправии не искам. Мъчно ми е, много ми е мъчно, защото някога беше друго.

Умислени продължиха нататък. Оттогава рядко излизаха заедно на полето.

Пуснете един тежък трактор върху меката нива да прокара бразда след бразда: мощната му грамада, бучащият рев, яркият цвят, отровният облак газове, темпото и скоростта представляват забележителна картина, в която има неприкрита бруталност.

Пуснете един четворен конски впряг да свърши същата работа: с охотна всеотдайност той прокара ивица след ивица, почти безшумно. От ноздрите излиза плодороден дъх. Живото се обработва от живо. Ритъмът и бързината съответстват на живота в земята. Лекият натиск на копитата не прониква надолу. Почвата остава такава, каквато трябва да бъде, въздушна и жива. И цялата картина е картина на неизмерима красота и хармония.

Не е ли бил конят от хилядолетия най-верният другар на човека? Не е ли бил най-добрият му помощник в тежката работа? Не го ли е подкрепял в кървави войни; не е ли споделял радост и мъка и не му ли е спасявал безброй пъти живота? Какво толкова се е променило изведнъж, та сме го прогонили от нашите стопанства? Това ли е наградата за хилядолетната му преданост?

Не се забравя описанието на онази белокоса селянка, която с конска каручка и с двете си дъщери бягала от руснаците:

Колата била натоварена догоре. Пухени завивки, най-необходимите сечива, провизии и овес за конете. Всичко трябвало да се натовари. Но трябвало и да се бърза. Веселостта и минаващи през селото бегълци разказвали възбудено за бързото напредване на врага. Тежко на изостаналите! Във въздуха се носел мирис на огън и засилвал

слуховете, че руснаците подпалват напуснатите села, точно както немските войници са правили с техните.

Качили тежките глинени съдове още през нощта. Горената колата напълнили едната с кисело зеле, другата - със свинско месо. Пълни не можели да ги повдигнат. Мъже нямало, всички били на фронта.

Вече можели да потеглят. Конете риели с копита, но оставало да свършат още две неща - да отвържат кравите и да си вземат сбогом.

Кравите не знаели какво да правят с внезапната си свобода. Не можели да ги вземат със себе си. Били твърде бавни за такова бягство.

Сбогом, мил роден край! Сбогом, добри крави! Прощавай, хубава земя! Прощавай, наш любим стопански двор! Бог да ви пази всички. И ако той е рекъл, пак ще се видим. Ако ли не...

Не стигнали доникъде, а в далечината почнали да се чуват гърмежи от автомати и тътен на гранати, земята се разтърсила от тежки детонации.

Напред, зад нас е адът. Господ ни е изоставил! Викали, бутали напред, удряли конете, вече не им било до сбогуване.

Тежкият Фукс, породисто животно, и Лизел, стара, но пъргава селска кобила, се държали храбро. Безбройните коли на безкрайния конвой при отстъплението били разбили и изровили полските пътища. Не всички коне можели да издържат. А мъката на онези, които гледали имуществото си да стои на претоварените коли край пътя, била неописуема. Другите, колкото можели, се смествали, за да направят място на децата и старците.

Имало и случаи на твърде закъсняла помощ. Старият дядо, който си бил наумил да спаси внука си. Дъщеря му родила сина си на пътя. Хванала я треска. Трийсетте градуса под нулата я довършили. Млякото ѝ пресъхнало. Старият сложил през нощта пиццата вързопче до топлото тяло на коня, за да го спаси от хапещия северен вятър. Конят, сякаш разбрал за какво става дума, лежал цяла нощ мирно и кротко.

На третата нощ все по-немощното скимтене съвсем заглъхнало. Сърцето на стария селянин се късало. Кротко започнал да гали конете си по гривата и едва чуто да им го-

вори. Дълго говорил. Сбогувал се с животните. После взел мъртвото дете и тръгнал. Но повиканият полеви свещеник се изправил пред него, хванал го здраво за ръката и кротко му казал:

- Приятелю, нека да опеем детето.

С един замах старият се отскубнал и извикал на пастора:

- Пуснете ме, ваша светлост. Не сквернете мъртвите! Ти освети оръжията, преди синовете ни да тръгнат с тях на война. Но както чуваш, врагът по-добре е осветил своите и сега здравата ни притиска. Но дори нашите да стреляха точно, онези отатък също са бащи и майки и деца като това тук.

И тикнал безжизнения вързоп в лицето на свещеника, който ужасен се дръпнал.

- Един духовник би трябвало да знае, че пред Господ всички хора са равни! Значи тази война няма нищо общо с Бога. Как можа да осветяваш пушките? А сега се махни от пътя ми, да не стане по-лошо.

С тези думи старият се изпънал и закрачил през бързащите хора, които доброволно му правели път. Те си носели въжета, за да връзват онези, които полудявали пред очите им. Но неговото решително лице, ножът в едната ръка, в другата мъртвото дете, което притискал силно към себе си, ги карали да отстъпват. Той тичал гордо изправен назад, право към огъня на напредващата вражеска артилерия.

Такива забавяния никак не спомагали за бързия ход на върволицата. Все по-често спирали да почиват, все по-къси ставали изминатите на ден разстояния. И така руснаците ги настигнали.

Случило се посред нощ. Целият жалък конвой бил обграден. Разкъсали пухените завивки с щиковите, перата се разхвърчали, съборили съдовете от колите, подгонили момичетата. Двете девойки се скрили в близката гора и зачакали уговорения знак. Дъхът на майката секвал всеки път, щом в нощта се разнасяли виковете на отбраняващи се жени.

Взели им конете. Прибрали ги в един близък чифлик и строго ги охранявали. Кой може да опише радостта, когато добрият Фукс се появил при колата? В утринния сумрак след ужасната нощ той стоял с тихо цвилене до стопанката си. Остатъкът от юздата показвал, че се е отскубнал.

Мисля си, че добре са се отнасяли с този кон, който сам е намерил пътя до господарите си в непознатата местност.

Селянката го скрила навътре в гората, а девойките му донесли трева и клонки от другия край. На следващата нощ с риск за живота си тя се промъкнала до чифлика. През зацапаното стъкло разпознала своята Лизел. Стояла в продълговатия обор, най-отпред на върволицата от 40 коня.

Дали да не падне на колене и да се примоли на караула за кобилата си? Сред руснаците имало добросърдечни хора. Точно тогава се чул шум от задната страна на обора. Един жребец се бил освободил и вилнеел, та се късал. Пазачите се втурнали с тояги и вили да го обуздават. Докато се мъчели да го удържат, жената прерязала въжето на кобилата с едно предпазливо "Ела, Лизел!" и изчезнала в гарвановочерния мрак.

Препускали цяла нощ. По пътя се присъединили към друг бежански конвой, денем се криели, а след осем дни наближили спасителната река. Трябвало да бързат като луди. Врагът ги следвал по петите. Преднината им била най-много един ден път. Още само два часа бърз ход и щели да преминат Зале. С бинокъл можело да се видят постовете на моста, които махали с ръце на стичащите се хора и каруци да бързат.

Още час и целта е постигната. Хвърчащите надалеч вражески шрапнели ги принуждавали да търсят укритие. Последвал ужасяващият тътен на бомбите. Щом вятърът разнесъл дима и черния облак от земята и развалините, всички видели: мостът бил взривен!

Ехото от взрива се сляло с вика на хилядите гърла на бежанците, за които този мост означавал спасение. Едва сега забелязали, че конете са на края на силите си. Мъчела ги оскъдната дажба, ребрата им се брояли. Кобилата треперела, конят дишал тежко. Един местен човек, белокоп старец, ги посъветвал да вървят 23 километра нагоре по реката, там бил последният проходим за коли мост:

- Всичко друго е взривено, за да се задържи врагът. Който не успее да стигне, руският плен му е в кърпа вързан. И не забравяйте, че нашите по време на победоносния ход към Москва са безчинствали нечовешки. Палили са руските села, унищожавали са кладенците с ръчни гранати, отвличали са жените. Сега идва отмъщението! Тичайте, ако

още можете. Аз ще остана тук. Тук съм роден, тук искам да умра!

- Хайде Фукс, хайде Лизел, да направим последен опит. Не сме искали тази война, но гледайте, не можем да оставим момичетата да ги погубят. Хайде, добричките ми, да опитаме още веднъж.

Думите на селянката не звучали нито заповедно, нито настоятелно, а нежно, умолително и заклинателно. Извлекли от колата всичко, което не било абсолютно необходимо, за да я направят по-лека. Запазили само завивките и чувалчето с овес. И така, кафявият кон отново поел впряга, а малко зад него закуцукала и кобилата. Момичетата седяли в колата щастливи, че все пак продължават напред. Вече не можели да ходят, краката им били изранени и подути. Дни наред били вървяли редом с каруцата, за да облекчат конете. Студените компреси, натопени във вода, облекчавали болките, но въпреки това не можели да стъпят на краката си.

В далечината отново се появил мост. Последният, както им били казали. Отново махали войници, подкарвали хора и животни да бързат. От малкото възвишение се виждало ясно как от едната страна вървят бежанците, от другата идвали съветските танкове, оставяйки след себе си гъсти облаци прах.

Започнала надпреварата за живота. Конете тичали в тръс, накрая в галоп. Покрити с пяна, с разтреперени тела стигнали до моста. Спрели за малко. Постовият офицер искал да провери документите.

Всичко е наред, могат да продължат - няма с какво. Зедно с ока конете били паднали мъртви.

Майката се хвърлила с викове върху безжизнените животни, но караулът я вдигнал и я забутал напред:

- Бягай, добра жено, бягай. Иначе ще хвъркнеш във въздуха! Трябва да взривяваме! Не виждаш ли ей там танковете!

В сърцето ѝ зейнала същата рана като на полуделия стар селянин, рана, която никога не заздравява. Не, не виждала танковете. Виждала само очите на мъртвите коне. Почти в безсъзнание хванала дъщерите си за ръце, повлякла ги след себе си към спасителния бряг.

Танковете били на двеста метра от моста, когато той

хвъркнал във въздуха и покрил впряга с железни греди, бетонни блокове, чакъл и отломки. Мостът изчезнал във водовъртежа на реката.

Когато облаците от прах се разнесли, от купчината развалини стърчала една стоманена греда право нагоре. На горния ѝ край висяла завинтената траверса. Сякаш някакъв паметник във формата на кръст показвал мястото, където жертвата на безсловесните същества намерила своя край.

Остатъкът от живота на тази стара, калена в изпитания селянка беше безрадостен. Когато ни дойде на гости, не можа да понесе гледката на конете. Очите ѝ се изпълниха със сълзи. Като опиянена от аромата на сено и мириса на коне, изрече:

- Ех, да можех пак да върша селска работа.

Скоро след това почина - от онази рана в сърцето и от носталгия по животните, по нивите и по старата родина. За да не изчезне и нейната история, тя е описана тук.

Конят ни дава не само своята преданост. Открай време градинарите ползват конските изпражнения за загряване на разсада. С 80 сантиметра конски фекалии едно сандъче разсад може да се топли два месеца, така че засаждането на младите растения да започне още през януари или февруари. Ако извадим тора в късна есен, разполагаме с черна, леко червеникава и надупчена от дъждовни червеи торна маса, която, натрупана на камара, става на чудесен компост. Днес се изграждат скъпи почвени отоплителни системи с все по-скъпо гориво. Но как ще получим липсващия компост? Хумуса, който е просто незаменим? Все по-големите количества изкуствени торове и отрови с всичките си странични въздействия говорят сами за себе си!

Нещо повече: в "Курса по земеделие" откриваме препоръката да оформяме по периферията на стопанството полянки с гъби. Паразитите се насочват право натам. Виждал съм на края на гората гъби, обсадени от охлюви, които иначе щяха да се настанят в нивите и в градината.

И тъй, ние определихме за паша на конете пространството около нивите, най-открая, близо до гората, защото там, където има коне, след година ще има и гъби. И днес в големите гъбарници се използва основно конски тор.

И още нещо: кравата не опасва хубаво ливадата. Тя е претенциозна и пасе само най-доброто. И така и трябва, ако искаме да дава много мляко. Освен това избягва в продължение на две години собствените си изпражнения, така че остават неопасани места, често с диаметър от по един метър. Тази храна остава неоползотворена.

Не и ако гледаме коне. Те обират ливадата. Какво значи безполезни лакомници? Напротив, лакомниците са полезни! Ливадата се прочиства и после расте по-буйно.

Трябва да споменем и още нещо: хладният говежди тор се компостира по-лесно, ако има и известно количество конски тор. Със своята естествена топлина той спомага за преработката, защото без топлина няма живот.

По-нататък: конският тор съдържа повече фосфор от говеждия. Който твърди, че земеделието може да мине без фосфатни торове, той прави грешка, докато не се сдобие с коне. Както правят в някои големи стопанства, където биологично-динамичният метод се прилага 20 и повече години. След такъв период при животни и растения се проявява недостиг на фосфор. Най-хитрите при това положение решават, че ако едно хранително вещество липсва в почвата, или по природа няма как да го има, не трябва да ставаме фанатични, а да направим компромис и да добавим фосфор.

Би могло да се каже и така: едно стопанство без коне е несъвършено. Но едно биологично-динамично стопанство без коне е болестно състояние, безутешно свидетелство за ограничеността на ръководителя и на неговия ум.

Разбира се, никога не е късно ведро и щастливо да претворим познанията в дела. Да го кажа направо: който е махнал конете и ги е заменил с трактори, трябва веднага да си набави нови - заради нивите, заради гъбите, заради разсада, заради топлината в компоста, заради неделната езда, заради обирването на ливадата, и за да не се появят някой ден признаци на недостиг на минерали.

А за духовното развитие на онзи, който се труди над земята, важи следното: ако имаш кон, или въз основа на възгледите си току-що си го купил, всяка вечер, преди да си легнеш, отивай при него. Ако ти се намира някоя ябълка или морков, дай му. Ако не, погали го по кожата, кажи му нещо.

С никое друго животно не се получава така, както с ко-

ня. По това време кокошката отдавна спи. Кравата не иска да я безпокоят, когато преживя. Конят обаче те очаква. Наостря уши, щом дочуе стъпките ти. Навежда глава към теб и те гледа, сякаш има нещо да ти каже.

Ако правиш това години наред, в теб настъпва тихо преображение. Някой ден безмълвното творение започва да ти говори. То винаги е говорило, но ушите ни са били глухи. Винаги ни е наставлявало, но ние не сме чували.

Погледнато в перспектива, очакват ни беди, ако не разбираме езика на земята, на растенията и на животните.

Дотук разгледахме от различни страни значението на коня за селското стопанство и изтъкнахме, че една ферма без коне представлява болен организъм. Оттук нататък отново и отново възниква въпросът: кой е подходящият кон?

Принципно следва да се отговори: има много добри, има отлични конски породи. Един притежава благороден арабски кон, чиято елегантност и красота може да очарова всекиго. Друг има едър белгийски кон, с копита като чинии, с мощни бедра и раздвоена задница. И двамата казват "Това е най-добрият кон на света", и двамата имат право. В техните очи, за техните цели или за тяхната кесия това е подходящият кон.

Ние обаче сме принудени, ако не искаме един ден да се изправим пред неприятни изненади, да разсъждаваме и да си задаваме плахия въпрос: ще успеем ли да задвижим второ икономическо чудо? Дали в такъв случай е за предпочитане претенциозният, чистокръвен, дългокрак, изискващ много грижи, изключително чувствителен и деликатен благороден кон, на който всяка седмица трябва да пълним големия сандък с овес?

Ако изсичането на горите продължава, ако безработицата се покачва, ако цените на дизела, бензина, смазочните масла, машините и резервните части, на фуражите и торовете, на електричеството все повече се вдигат, докато цените на млякото, зарзавата, житото, месото и плодовете остават непроменени или падат, ориентираният към бъдещето земеделски стопанин трябва да се запита: има ли за крайни случаи кон, чиято непретенциозност и работливост са така развити, че земеделието да е възможно дори и тогава, когато вече няма да можем да поддържаме днешния

си стандарт на живот?

Но нека отсега да кажа: аз не съм черноглед. Настроен съм по-скоро като непоправим оптимист, който винаги ще измисли нещо, дори когато другите се отказват да мислят и да търсят изход. Смятам също, че не бива излишно да плашим хората с апокалиптични предсказания и мрачни, обезкуражаващи прогнози.

Но не искам да се числя и към онези, които ни заблуждават, че всичко е разкош и блаженство. Ако по времето за прибиране на сено един стар земеделец си седи в стаята след обяда и си чете вестника, и синът му се втурне вътре с думите "Татко, буря!", той няма да си седи спокойно и да си чете, само защото сутринта по радиото са казали "Засега не се очакват валежи." Ще стане и ще отиде до прозореца. Ако види в далечината надвисналата тъмна стена и прецени, че синът му има право, ще хвърли вестника, ще запретне ръкави и с всички сили, ум и опит ще се погрижи неприбраното сено да отиде в плевника.

Всяко друго поведение би било неуместно и би довело до непоправими поразии. И все пак, нито бащата, нито синът не може да каже със сигурност дали надигащата се буря ще се разрази наистина над ливадата. Но ако поради бездействие сено се намокри, всеки, дори и един първолак, ще има основание после да упреква бащата и да сочи с пръст щетите.

Така че ние искаме да действваме предпазливо, защото на хоризонта се задава не някое облаче, а огромно черно кълбо.

Страх ли ни е? Не! Смъртта и унищожението могат да уплашат само онзи, който не ги предвижда.

Малодушие? Не! Тук важат думите на Мартин Лутер: "Ако знам, че утре светът ще пропадне, днес ще посадя едно дръвче."

Молитвата става по-съкровена. Погледът гали с повече любов цветето, животът с другите става по-задружен, грижата за животните - по-голяма. Оставащото ценно време се разпределя по-мъдро, за да уча, да позная, да простя, ако знам: утре една злодейска ръка може да заличи великолепието на творението.

Тогава няма повече търпение, отлагане, очакване на по-добри времена, няма надежди да стигнем до пенсия, та да

се захванем най-сетне с каквото трябва. Вече не! Остава само едно:

*Човече, бъди същностен, че щом светът загине,
случайното изчезва, а същността остава.*

Ангел Силезий¹⁹ е авторът на тези думи и тяхната истинност никога не е била по-актуална от сега. Това е едното, което ни остава!

А другото е да внимаваме и да се оглеждаме за някой непретенциозен и работлив кон.

Имало е един такъв. Преди да потъне в забрава, искам да го опиша. Онези, които са били през войната в Русия и са оцелели от Сталинградския ад, разказват удивителни неща за него. През Втората световна война при Сталинград са използвани 29 000 коня. Повечето не са преживели непосилните несгоди. Суров, жесток естествен подбор!

Първите, които паднали мъртви, били онези с импозантните едри задници, тежките хладнокръвни коне. Огромната им потребност от фураж, която не можело да бъде задоволена, станала причина за гибелта им. Последвали ги една след друга благородните раси на топлокръвните.

И все пак един кон продължавал да се движи, дори тогава, когато порцията сено ставала все по-малка, а овещът съвсем свършил. Докарали го от руските и сибирските села, онзи легендарен руски степен кон, наричан полско пони.

Той е издържал на най-тежките изпитания, на най-трудните задачи. Когато нямало вече никакво сено, се задоволявал със слама. Когато и сламата свършила, ядял кори и клони. А в безкрайните степи на Сибир, където няма и дървета, този кон къса тръстиката и изравя с твърдите си като стомана копита сухата трева изпод замръзналата снежна покривка.

Сигурният инстинкт на дивия кон му помагал да намира път, където снегът не е толкова дълбок. Префинените раси твърде често затъвали в снега. И както били изтощени, не успявали да се измъкнат.

¹⁹Ангел Силезий (лат. "Силезийският вестител"), псевдоним на Йохан Шефлер, немски поет мистик от 17 в. (бел. пр.).

А когато другите коне, запотени и прегрели, жадно поемали леденостудената вода, а после получавали тежки пристъпи на колики и загивали, полското пони предпазливо пиело необходимата течност на малки глътки. Един офицер, чиито някога хубави и охранени четири товарни коня били умрели от недохранване, ги заменил на тежката кола с амуниции с десет четинести полски понита и гледал с потрес странната картина. Но там е работата, че те вървели, когато нищо друго вече не искало да се движи.

За съжаление и този кон вече е свръхкултивиран. От достоверен източник знам, че на руските селяни са обещали да не ги наказват, ако изкарат скритите в гората жребци, по произход полски понита. С голямо закъснение било установено, че поради култивиране и кръстосване безценните им качества се губят: твърди като стомана копита, здрав стомах, изключителна жилавост, издържливост и невероятна непретенциозност.

Имало бедни селяни, които след есенната работа прогонвали конете си в гората и те презимували там с крайно оскъдна храна. Студът стигал до 40-50 градуса под нулата. Напролет ги изкарвали отново на работа.

Ако един ден желязната завеса се вдигне, ще трябва да се поинтересуваме от тези коне, защото вървим към лоши времена. Няма какво повече да се експериментира. Експериментът е направен още тогава - с 29 000 коня!

Ние самите изпробвахме седем породи, включително и норвежкия кон, за който завърнали се от Русия ми казаха, че приличал на полското пони. Седем породи една до друга, при еднаква работа, еднакъв фураж, един и същ суров планински климат, едни и същи хора, много от които тук за пръв път в живота си имаха работа с коне.

Нека си признаем, че при нас условията са необичайни и се налага да поставяме изисквания, които биха били излишни при по-благоприятни стопански и климатични условия. Те са следните: твърдо, добре растящо копито, което по възможност да не се подковава; добър впрегатен кон, пъргав кон за езда; издържлив; много здрав стомах; кротък и мил с децата, неплашлив; непретенциозен към храната; внимателен върху лед; дълголетен и плодовит, за да може наличните коне да се възпроизвеждат сами.

Класацията убедително води норвежкия кон от фиорди-

те (леката порода). В Норвегия има простиращи се на километри, бедни на растителност, напукани и каменисти склонове, които са създали в хода на столетията един отличен кон, близък по качества до полските понита и дивите коне.

Докато другите стопанства, сред тях за съжаление има и биологично ориентирани, се надцакват взаимно с все по-големи, по-мощни и изразходващи все повече енергия трактори, ние отглеждаме и още отсега предпазливо използваме норвежки коне, като ги впрягаме на нивата по три, четири или пет.

Копитата им не са подковани. Овесът остава за хората. А когато преди няколко години снегът падна два месеца порано, засипа житото и ни порази половината реколта, много добре видяхме и непретенциозността на норвежките коне. Хранихме ги със слама и елови клонки, и то в продължение на пет месеца! После им давахме сено три седмици и те се свързеха в пълна готовност за пролетната работа. Покажете ми коя порода коне е способна на това!

Как неспособността да мислиш и да наблюдаваш привежда погрешни доказателства

В едно водещо овощарско училище, което определя тенденциите в овощарството, има опитен ред с десет ябълкови дървета. Подрязват ги по всички правила на изкуството, пръскат ги и ги гледат според най-новите идеи в овощарската наука - освен едно.

Седмото дърво в редицата не получава грижи. Тук пред очите на многото посетители, селяни, научни работници, домакини, любители градинари и чужденци по драстичен начин е показано, че времената на простото овощарство веднъж завинаги са отминали. И това единствено дърво, оставено без тор и химически вещества, без каквото и да било приложение на модерните овощарски технологии, наистина е зле. Много зле! Отидохме там с един автобус пълен с овощари, които ме бяха помолили за три дни да им

бъда екскурзовод и да им покажа образцови швейцарски стопанства и някои от красотите на страната. Дървото стоеше, в началото на септември, почти без листа. Покритите със струпеи, отслабени от липсата на тор и затова и маломерни листа отдавна бяха нападали. Изсъхналите клони издаваха остра фаза на слабост. Реколтата се състоеше от пет ябълки, докато другите имаха, внимателно пресметнато, поне по 250 килограма на дърво.

На въпроса как въобще се е стигнало до тези пет ябълки, ни отговориха, че при пръскането на другите дървета имало западен вятър. Някъде на контролното дърво в редицата попаднало известно количество, та поне там останало здраво.

Всичко живо се удивляваше! И най-тъпият и дебелоглав селянин проумя, пред лицето на факта, говорещ сам за себе си, че само чрез интензивно наторяване и грижливо, планомерно пръскане, започващо от зимата, се получават добри и качествени добиви. За запазването на здравето на населението (виж рекламата: Яжте повече плодове и ще бъдете здрави) са необходими тонове плодове, а не голи дървета, които със сетни сили и конвулсии крепят пет ябълчици.

Специалистът, който ни развеждаше и даваше отговор на всички въпроси, беше заслужено аплодиран за своите обяснения към убедителния пример. Всеки, който е честен пред себе си, трябваше да признае, че не е подозирал колко голяма може да бъде разликата между пръскане и непръскане, торене и неторене - между изоставането и прогреса. И всеки вътрешно взе решение в бъдеще да се грижи по-съвестно за своите дървета.

Колко е хубаво, че има държавно финансирани училища, които не са принудени да цепят стотинката на две, а могат да си позволят да правят подобни опити, които в края на краищата са от полза за обществото, за целия народ: чрез обективна, научнообоснована и професионално безупречна просвета и преди всичко чрез разбираеми за всички примери. Разбира се, тази просвета и ангажирането на квалифицирани и високо платени капацитети, както и представянето на убедителни примери, има смисъл и оправдание само тогава, когато посетителят иска да се образова и има на главата си очи, които гледат, и мозък, способен да

мисли. Само на оногова, който е снабден с тези прекрасни дарове, може да се помогне с неоспорими доказателства.

Всички останали са непрозорливи, достойни за съжаление самотници, които наистина не можем да наказваме за глупостта им, но поне трябва да им затворим устата, за да не нанасят щети със своята невъзприемчивост.

Аз имам нещастieto да принадлежа към числото на онези, достойните за съжаление! Точно аз, който с душа и сърце съм отдаден на дърветата, дори обичам дърветата. Убедителният за другите пример въобще не ме впечатляваше, намирах го за подъл и в никакъв случай неопровержим.

Но аз не се развихах на висок глас. Въобще нямах време за това. Използвах всяка секунда да изучавам поведението на 68-те посетители. Искях да видя как ще реагират на тази измама.

Нека да оставим за малко десетте дървета, които вече не могат да се справят сами с болестите и вредителите и само с помощта на тринайсеткратно пръскане запазват своето "здраве". Да вземем за сравнение десет тежкоболни човека, които ходят с патерици; вземат таблетки за сън, за да могат да спят; хапчета за апетит, за да се хранят; стимулиращи храносмилането средства, за да могат да ходят до двесте нули; гьлтат прахчета, за да поддържат обмяната на веществата; обливат се със силен парфюм, защото иначе миришат от отровните изпарения, излизаци от порите им; и вечно трябва да приемат някакви препарати, за да понасят постоянното главоболие и бодешките в сърдечната област.

А сега нека на седмия от тези нещастни хорица да му отнемем патериците, прахчетата, хапчетата, таблетките, дражетата, помадите и капките. Човекът ще рухне!

И рухването на този нещастен човек доказва ясно и неопровержимо, че останалите девет живеят както трябва и са достойни за подражание? Внимание!

Но точно това се случваше с бедното дърво. То стоеше между тежкоболни дървета, чието привидно здраве се поддържаше по изкуствен начин с помощта на химически средства. На него му бяха отнели неправилните грижи, без да му дадат правилните в замяна.

Дайте ми десет дървета! Еднакви, от един сорт, на същата почва като другите десет опитни дървета. Но трябва да

са на разстояние поне от един километър, та да не може западният вятър да донесе дяволските вещества от отровната пръскачка. И ми разпределете част от парите, които държавата щедро изразходва. После ми трябва един багер и един широк автовлак. Ще разположа върху земен насип на подходящо разстояние около овошките двуметрови лескови храсти, трънки, дрян и брези с големи коренища, така че да се образува гъста жива ограда. Тогава ще се заселят птички, ще заприихдат пчели и пеперуди. Ще донеса и камъни и ще ги натрупам сред храстите, за да си намерят убежище и място за презимуване гущерите, жабите, слепоцитите и калинките. Ще доведа до опитното поле водите на някой чист поток, за да направя езеро за жабите. Ще прибавя и кошер с три здрави пчелни семейства. На всеки трийсет метра ще закача по една къщичка за птици, за да привлече синигерите. И прилепите не бива да липсват.

Така естествената борба с вредителите може да функционира ден и нощ. После ще уговоря с много добри думи и с пари, ако трябва с много пари, някой селянин, който не ползва изкуствени торове и отрови, да ми отстъпи една голяма компостна могила. Ще имам нужда от голямо реторическо майсторство, защото кой би отстъпил доброволно нещо, което е от първостепенна важност за стопанството му!

Ще разхвърлям компоста равномерно върху целия парцел на овошките, за да се влее живот в почвата. Под короните ще настеля 25 сантиметров пласт от старо сено и слама, за да задуша тревата, която изсмуква 60 процента от силите на почвата. Под тази защитна покривка ще настаня хиляди дъждовни червеи, за да преработват и разравят почвата, без да нараняват корените. После в продължение на седем години ще провеждам абсолютно всички биологично-динамични процедури. Всеки, който се занимава с това, трябва да бъде не някакъв технолог по овощарството, а неподкупен и ентузиазизиран приятел на дърветата. Защото любовта към истината и красотата се пренася върху всичко, в което има живот.

Нека после поканим отново онези, които тогава заради неспособността си да мислят и да наблюдават гледаха и се чудеха, но в погрешна посока. Нека да изучаваме всяко едно лице при съзерцаването на почтеното сравнение. Който още не е покварен до дъното на душата си, ще му се отво-

рят очите. Хората с добра воля ще започнат да се пробуждат. Да славим оногова, който е запазил искрица човешки разум.

Само да не си помисли тогава някой: "Добре, но защо чак сега?"

Ако този въпрос се разпространи сред измамените, може да стане опасно. Избликът на народния гняв няма да знае милост.

Вие, които заемате отговорни постове, все още имате време! Използвайте го да давате сами истински примери. А ако не сте в състояние, подкрепяйте малчината, които са готови да го сторят - за благо на народното здраве, за благо на собствените ви деца.

Височайше посещение

Беше спокойно неделно утро с ясно синьо небе. Птиците сякаш се надпяваха със своите възторжени песни. Както винаги, преди да го изкараме на паша, водехме добитъка на водопой - най-отпред кравите, с тях и бика.

На извора човек има най-добра възможност да наблюдава животните. Поемаха водата на едри глътки. Само "Юпитер" беше неспокоен. Ровеше с копита и въртеше очи, сякаш надуваше опасност за стадото си.

Тогава забелязах в дъбовата гора зад извора три фигури. Ядосан от това, че ни безпокоят, им извиках не особено любезно:

- Ей, хора! Къде ви е акълът? Но щом ви е омръзнал животът, давайте, право между рогата на бика.

Те силно се стреснаха, но реагираха веднага. "Юпитер" не проявяваше никакво чувство за хумор спрямо чужди хора, които използват района на фермата за разходки. Като се ядосаше, почваше заплашително да реве. А щом се втурнеше с наведени рога и пръхтене, беше крайно време да се спрат всякакви разговори относно сериозността на ситуацията, или по-добре изобщо да не се започват. Само един елегантен скок през високата метър и половина стена или притаяването зад някой дъб можеха да спасят положението.

Тримата повече не се чуха, не се видяха. Сега с няколко

строги подвиквания и със заплашително вдигане на тоягата можех да обясня на бика, че не се намира на испанска корида.

Той се оттегли с ръмжене. Кравите вече бяха потеглили. Аз се върнах няколко крачки назад да покажа пътя на заблудилите се туристи. И изведнъж разпознавам добре известното лице, често срещано по пощенските марки във Федералната република, на първия държавен мъж - господин президента Густав Хайнеман²⁰! Като свободен гражданин на Швейцария не съм свикнал да правя дълбоки поклони, но все пак станах малко по-любезен.

Обясних накратко на него, на госпожа Голвицер и на господин Майер, телохранителя му, как стоят нещата с "Юпитер". Той самият се беше обърнал още веднъж, за да поздрави по своя начин редкия гост, но с няколко замахвания с тоягата му показах, че това тук не е подходящият обект да изразходва излишната си енергия, и накрая той бързо изчезна. Най-сетне разбра.

Нашите почитаеми гости също разбраха, че отклоняването от пътя и срещата с някой бик не е съвсем безопасна работа.

Господин федералният президент беше дошъл за няколко дни на почивка в Урберг при приятеля си професор Голвицер и тъкмо беше излязъл на сутрешна разходка. Той не се разсърди за малко грубия за един държавен глава прием.

Предложих да му покажа фермата и училището. Той с радост се съгласи и каза, че тъкмо това е искал.

Нямаше нещо, което да не му е интересно. Но пред буйната и гъста ръж се слиса и попита, присвивайки със съмнение едното си око, как на тази височина може да има такъв растеж без изкуствени торове. Подобно нещо не бил виждал и при по-добри почви и климатични условия.

Така бяхме потънали в разговор, че едва първите капки ни накараха да забележим, че се задава буря. Един от нашите изтича към къщата и бързо се върна с голям чадър. Така поведохме височайшия гост към голямата дневна.

Беше сезонът на ягодите. Поднесохме на гостите голяма купа прясно откъснати ягоди с малко стопен мед отгоре, за

²⁰Густав Хайнеман е президент на Федерална Република Германия от 1969 до 1974 г. (бел. пр.).

да се усети хубаво ароматът, и с домашно приготвена извара.

След кратко мълчание, през което гостите добре си похапваха, телохранителят скочи от стола, вдигна чинията си нагоре и извика възторжено:

- Ами че това са ягодите от детството ми. Такъв вкус имаха преди 30 години и никога повече!

Стоеше и държеше купата с двете си ръце, както свещеникът държи потира, и със затворени очи попиваше аромата на зрелите, яркочервени и красиви плодове.

Ледът беше разчупен и разговорът ни тръгна неудържимо към все по-голямото влошаване на хранителните продукти, бруталната експлоатация на земята, опропастването на земеделските площи и замърсяването на околната среда. И тъй като Голденхоф не се финансираше с никакви държавни средства, така че нямаше какво да рискуваме и можехме да говорим открито, аз попитах:

- Господин федерален президент, докъде ще стигнем, ако нещата вървят все така?

Той не беше човек с готови рутинни отговори. Дълго мисли, подпрял с ръце главата си. После дойде отговорът, който до края на живота си няма да забравя и който дума по дума се е запечатал в съзнанието ми:

- Виждате ли, както вие в своето стопанство се стараете да поддържате хармония, така при нас всичко се е объркало. В действителност всички се намираме в един затвор, от който никой не може да се измъкне!

После настъпи тишина. Всички размишлявахме върху тези думи, в края на краищата това бяха думите на първия човек в държавата. Човек в разцвета на силите си, който стоеше начело на 64 милионна нация и познаваше земята и хората. Много добре ги познаваше. Беше обиколил света и беше прозрял дълбоко в нещата.

Тези думи бяха изказани в лятото на 1973. На това място би трябвало да приключи тази глава, защото всякакъв по-нататъшен коментар е излишен. Има думи - значими думи - които не е добре да се анализират. По-добре е да се мисли върху тях: часове, дни, месеци, дори години. Има думи, за които може би едва след петнайсет-двайсет години може да се каже дали са били основателни.

Дано не ни се налага да преживеем как един ден сери-

озни и тежки промени доказват правотата на тези думи. Но все пак ни остава тревожният въпрос: какво да се прави?

Дали не съм бил прекалено самонадеян, когато му отвърнах:

- Господин федерален президент, ние знаем изхода от този затвор. Това е тежък и стръмен път и сигурно няма да се намерят много хора, готови да тръгнат по него. Но на гледащите напред няма да им се размине необходимостта да действат според нови духовни идеи.

Нямаше да напиша тези редове, ако не бях дълбоко убеден, че делото на Рудолф Щайнер ни показва един труден, но достъпен път, който ни освобождава от затвора, от задънената улица - път към бъдещето.

Роман за една изповед

Беше тъмно. Гарвановочерна нощ. Още привечер се надигна буря, но така и не се разрази. Вятърът все по-силно вилнееше и гонеше тежки дъждовни облаци над върховете. За частица от секундата ярка светлина огря всичко наоколо, към земята се стрелна светкавица, последва я зачестяващ тътен на гръмотевица. Най-после заваля. Лееше се като из ведро. Под големия покрив на хамбара се чуваше кънтене, от което конете в обора наостряха уши, а кокошките по пръчките шаваха неспокойно.

Нищо не може да ни се случи. Специалисти, които знаят как една ферма се предпазва от щети, са ни поставили гръмоотвод и добре са го заземили. И все пак. Не е зле да сме нащрек. Никога не се знае. Не че ни е страх. Обикновено всичко е наред. Но при гледката на развилнелите се стихии човек се чувства дребен и подвластен на могъщи сили. Старата, присъща на селянина набожност го кара да се моли: "Господи, нека не плащат други за моите грехове. Протегни закрилящите си ръце над хора, животни и имот, и нека нито един удар да не поразил делото на живота ни. О, Господи, имай милост към нас."

Къщата се разтресе, когато с грамадна сила бурята удари западната страна на чифлика. Горко на покрива, ако е прогнил. Горко на незалостената порта. Ще се сцеди и ще рухне с трясък. Но колкото е несигурно дали покривът ще

издържи на стихията, толкова е сигурно, че в такова време никой няма да дойде. Вратата може да се заключи, лампите могат да се угасят. Накрая да свалим и стенния часовник. А съвсем накрая да обиколим обора. Трябва да погледнем дали животните не са обърнали кофата, дали всички крави преживят - сигурен знак, че са добре; дали конете са вързани и дали малката вратичка към кокошките е затворена. И още нещо, което може да се нарече тих разговор с животните.

Но въобще не можах да стигна до него. Случи се невероятното - похлопа се на вратата!

Не е хубаво да те е страх. Но ужасът ме прониза до мозъка на костите. И със същата светкавична бързина осъзнах, че нещо не е наред. В такова време, когато и кучето няма да изхвърлиш пред вратата, никой няма работа навън. Освен ако не се е случило нещо извънредно.

Неволно се сетих за онази акушерка, която отишла през нощта, в мъглата, бурята и дъжда до един уединен чифлик. Дълго чукала на вратата, докато най-сетне не се намерил един смелчак да ѝ отвори. Пуснали вътре мократа до кости жена, която искала спешно да говори със стопанката. Тя дошла с неохота, вгледала се и разпознала някогашната си родилна помощничка. Старата треперела и дала да се разбере, че преди да умре, иска да сподели нещо на четири очи. На четири очи. Иначе нямало да намери покой. Стопанката я подкрепяла по пътя към стаята, където ѝ предложила кафе. Но тя не искала нито да пие, нито да сяде.

- Моят край приближава. Но не мога да умра така. Има нещо, което трябва да ви кажа. В болницата сме се клели да пазим тайна. Но през всичките тези години това ме измъчваше. Когато вашият единствен син се роди - трудно раждане, но детето беше силно и хубаво, неопитният млад лекар понечи да го вдигне и го изпусна. Така лошо падна на твърдия под, че си разби главата. Получих нареждане, като излезете от упойката, да ви кажа, че детето се е родило мъртво, което било по-добре за него, тъй като и без това било недъгаво. Не мога да си отида от земята с тази лъжа на сърцето. Чувствам я като нажежено желязо в плътта си. През всичките години се молах, но не ми олекваше. Вярвайте ми, добра жено, сигурно съм страдала колкото вас. А най-лошото е, че започнах да се съмнявам дали нашият

Господ е приел смъртта заради греховете на всички ни. В такъв случай, при толкова лошотия у хората, да са го разпознали хиляди пъти, и аз съм сред неговите мъчителни. Тази мисъл ме притиска до земята. И сега стоя тук, в името на Онзи, който е казал покаяйте се и ще се обновите, и ви моля от дъното на душата си за прошка, задето ви излъгах.

Както дошла, така и си тръгнала в проливния дъжд. Два дни по-късно лежала на смъртното ложе, потънала в цветя, а близките ѝ твърдели, че на лицето ѝ били изписани облекчение и покой като никога преди.

За тази история се сетих, но нямах много време за мислене. На вратата се похлопа по-силно. Не, не е хубаво да те е страх, и аз отворих. От мъжа, който стоеше пред мен, се стичаше вода. Шапката му беше нахлупена до ушите, но все пак ми се стори смъртно познат. Имал нещо да ми каже. Какво ми оставаше, освен да го поканя. Там, където застава, се образува локва. Предложения стол отблъсна настрана, не искаше нищо топло за пиене. Не бил дошъл за това. Трябвало, преди да умре, да си каже нещо. Аха, помислих си, пак изповед.

Бил чул, че пиша книга, а също и че имам смелостта да вадя горещите картофи от огъня.

Що се отнася до смелостта, трябваше честно да си призная, че не съм я докарал чак дотам, особено като си спомня как преди малко тропаше на вратата. Но съм готов да го изслушам.

Струваше ми се, че по жестовете и гласа се досещам кой е, без да мога да си спомня името. Веднъж след разгорещена дискусия бях изстрелял в лицето на един съветник от Службата по земеделие: хайде, покажете ми някое от вашите образцови стопанства, което наистина функционира. После действително отидох и бях дълбоко впечатлен от това, което може да се постигне чрез неправилни действия и брутални методи.

Сега той стоеше пред мен, посред нощ, той, човекът на прогреса, когото давах за пример, чието счетоводство доказваше какво може да се постигне с усърдие, чиито думи тежах в дискусиите, до когото се допитвах при трудни решения, който се радваше на дълбоко уважение и чиито бикове и овни винаги бяха сред най-коронованите от неутралните комисии. Гордият и почитан някога мъж стое-

ше пред мен, а в поведението му не беше останало нищо високомерно.

Не повярвах на ушите си, когато започна речта си с думите:

- Аз съм прегрешил срещу Божието творение. Не знаех какво правя, нито пък някой ми е казал. Много, много отдавна нещо дълбоко в мен веднъж се обади срещу неправдата, която причинявахме на кокошките в тесните им кафези, и ми стана ясно, че не може така. Но тогава бях още малък и ми се присмяха, а татко каза, че нищо им няма. Никога преди не били снасяли толкова много яйца, очевидно свидетелство за доброто им здраве. Аз обаче му отвърнах: перушината им е проскубана и без блясък. Безрадостното им кудкудякане ни обвинява, а напразният им копнеж по зелената ливада се чете в тъжните им очи и ги кара да остаряват преждевременно. Тогава баща ми се ядоса: сине, кой ти наприказва тези глупости. Не ще да е някой от нашето семейство. Моите предци са стояли винаги с двата крака на земята. Ти още не познаваш света. Тук става въпрос за оцеляване. По-силният изяжда по-слабия и просъществува. Огледай се наоколо и ще видиш - така е. Имаме дългове и ако искаме да запазим фермата, на края на годината трябва да има пари - за лихви, за вноски, за сметки, за гориво, за осигуровки. Ако няма, ще дойде съдия-изпълнителят и нито вайкане, нито молби ще го спрат, и тези жални кокоши очи изобщо не интересуват събирача на дългове.

Със сълзи на очи в своята детска наивност се осмелих само да кажа: съдия-изпълнителят не се интересува от жални очи, но какво ще каже нашият Господ Бог?

Скъпият ми баща почти се вкамени. Тялото му се смали, цветът от лицето му изчезна. Едва промълви, сякаш се задушаваше:

- Ти разруши гордостта и надеждата ми за един силен син и наследник на имота. Мечтателите в днешно време не могат да оцелеят. А колкото до оня старец горе на небето, остави го на мира. Той си има своите грижи, ние - нашите. Винаги сме знаели какво се полага и сме пращали поне един член от семейството на неделната служба. На масата сме се редували да мърморим "Аве Мария", защото човек не може винаги да е в приповдигнато настроение. Повече

не може да се иска. А думите "Обичай ближния като самия себе си" са за часовете по вероучение и за пастора, тъй като на него му се плаща подобаващо от държавата и има време за това. Ако пък ти смяташ, че трябва да правиш нещо повече, стани пастор. Тогава съществуването ти е осигурено. За земеделски стопанин не ставаш.

После се вдигна, изпъна се, остави ме и не ме удостои повече и с един поглед. За него бях умрял. Той за мен също. Когато против волята си ме викаше да свърша нещо, защото просто нямаше как, аз го вършех без желание, но добросъвестно. Не исках да натягам напрежението до експлозия, най-малкото заради майка ми, която страдеше от нашата враждебност и се разболя. Не мина много време и тя почина. Аз използвах първата възможност да изчезна от фермата, защото остатъкът от младежките ми години се превръщаше в мъчение. Огледах се в света наоколо и, колкото и да мразех баща си, трябваше да призна, че е бил прав. Каквото ми каза, си беше чистата истина. Най-безскрупулните печелеха. Онези, които най-добре умееха да понижават качеството на продукцията и същевременно да вдигат цените, или дори за известно време да ги снижават, за да елиминират конкуренцията, ставаха шефове на фирми.

Наблюдавах едно предприятие, което малко преди да фалира, обогати производството си с части за военни машини и започна да ги доставя в райони на криза, въпреки забраната на закона. Едва ли не за една нощ си оправи сметките. В селското стопанство за работлив се смяташе този, който безогледно вкарва в природата и хората отрови и изкуствени торове и угоява свине и говеда със съмнителни и нездравословни храни. Колкото по-кратко време за угояване, толкова по-голям респект сред колегите. На събрания и конгреси - същата работа. Мъдри речи, гръмки обещания, постоянни лъжи за непрекъснат растеж и по-добро бъдеще, и противникът е надприказван. Скоро цялата тълпа започва да приглася. Гласовете са осигурени, получаваш служби и лаври.

Болката, която ми причини баща ми, и наранената гордост ме глождеха. И след като открих, че душевните рани се лекуват най-бързо с външна заетост, се заклек да му покажа кой съм и започнах да работя усърдно, да се издигам

нагоре. Учих се от другите и сам се отказах от всякакви скрупули. Ако в мен се надигнеше нещо като гузна съвест, бързо я приспивах с аргумента: което не го направя аз, веднага ще го свърши вместо мен някой друг, и то вероятно много по-зле.

Избираха ме в ръководни органи, пращаха ме с делегации, канеха ме за оратор - издигането ми изглеждаше неудържимо. Запознах се с едно сърдечно момиче, една чиста душа, един ангел на земята. Но стопанството, което тя обработваше заедно с майка си и баща си, беше твърде малко за моята амбиция. Така се стигна до брак по сметка с една не дотам хубава, но затова пък богата собственичка на голям имот. Издигнах се още повече в очите на хората. С многото ми постове извън стопанството не беше трудно да се изплъзвам от разправиите вкъщи и от честите упреци, че съм се оженил за нея само заради парите.

Бързо модернизирах стопанството. Само най-модерното от модерното ми беше достатъчно модерно. С моите машини, устройства, компютри и технически екстри бях винаги на върха. Никой не можеше да ме надмине по добиви, никое средство не беше недопустимо, когато исках да слисам специалисти, ученици и студенти от земеделските училища. Идваха на тълпи, пълни автобуси. Учители, доктори и професори държаха хвалебствени речи. Каквото показвах, съвпадаше напълно с теориите, съчинявани в техните задушни кабинети. Но те не знаеха, че ги лъжа, без да ми мигне окото. Разходите за моите върхови постижения стигаха до нерентабилност. Породистият бик всъщност беше една развалина, която преди 20 години щеше без колебание да се озове при касапина, но днес се радваше на хвалби заради отличните си предци. Но аз така подреждах нещата, че ветеринарят, който беше постоянен гост вкъщи, никога да не се засича с посетителите.

Е, понякога се случваше все пак да се засекаат. Но намирах начин да се погрижа и за тази ситуация. Малък жест, придружен с банкнота с няколко нули, и работата се оправяше. На хората казвахме, че е дошъл да се посъветва нещо с мен.

Но имаше нещо, което винаги ме караше да се замислям - генната техника в обора на кравите. Ето пристига семето на един първокласен бик. Това значи, че майка му е

била първокласна крава и е давала около 10 000 литра мляко. Семето долита от Америка със страхотна скорост, дълбоко замразено при 190 градуса под нулата, нали иначе ще се развали по пътя. После се съединява с яйцеклетки от първокласни крави, чиито яйчници преди това са били третирани с хормони, за да ги подтикнат към първокласна функция. Първокласният продукт се износва от няколко майки, които накрая раждат първокласни телета.

Който е запознат със съдбата на немалко първокласни спортисти, не се чувства много щастлив от този метод. Но той се смята за най-прогресивен и ако искаш да се задържиш на върха, трябва да го поддържаш. Съвсем друг въпрос е, че така животните стават все по-уязвими за болести и все по-претенциозни, вследствие на което вече не можем без импортни, богати на белтъчини фуражи, част от които се внасят от страни, където децата умират от глад. На нищо неподозиращото население сме внушили, че без този внос бедните селяни там ще останат без пукната пара. Това е лъжа, защото бедните притежават само малка част от земята. По-голямата част е в ръцете на едрите собственици, а те са ориентирани към световните пазари, не към потребностите на собственото население.

Когато ме викаха като специалист да участвам в опити с животни, извъртахме хода на опитите така, както ни отърваше. Тъй като големите химически гиганти си имат собствени крематориуми за животните, нищо не можеше да стигне до обществеността. Когато за пореден път цял куп бели мишки, морски свинчета, маймуни или котки умираха, или бавно, но сигурно залиняваха, просто поставяхме датата. В проспекта на химическия продукт съответно пишеше: препаратът е изпробван старателно върху опитни животни в продължение на месеци до 1 октомври и не е показал никакви странични явления. Това си беше самата истина. Само дето не казвахме какви отклонения са се проявили след 1 октомври. Когато ставаше твърде опасно, хвърляхме измъчените животни в печката. Това е положението, морално бяхме паднали много ниско. Но имахме дързостта да оскверняваме с мръсните си ръце онова, което би трябвало да е свято.

Добре функционира и номерът с назначения във фирмата технолог по хранителните продукти и отговорник за хи-

гиената. Той е добре платен и следва да си държи устата затворена. Ако не си мълчи, ще изхвърчи.

Когато обучавахме хора за изложенията, избирахме най-самоуверените типове. Ако стоях лично аз, до мен имаше голямо табло, на което бяха изложени недвусмислени доказателства за това, че незначителните количества отрови, които се падат на квадратен метър земя, благополучно изчезват благодарение на дъжда, слънцето, почвените организми и асимилацията. А ако се появеше някой от зелените, някой био-стопанин или студент по екология, за забавление на околните веднага започвахме да го нападаме. Ако се случеше човек, който разбира измамата и остава твърдоглав, просто го отклонявахме от темата. Аз почвах да повишавам глас. Това винаги действа добре, защото се събира гъста тълпа любопитни, която може да чуе приблизително следното:

- Уважаеми дами и господа, това тук е нашият принос в борбата срещу глада по света. С нашите препарати унищожаваме вредителите, които иначе ще изядат реколтата. Кое е по-добро - една унищожена от нас буболечка, или едно дете, което ще умре от глад? Но ето тук един човек, който е забелязал на опаковката знака "отровно" и се възмущава. Знакът ви показва, уважаеми дами и господа, нашето чувство за отговорност. Малките деца не бива да си играят с кутиите. В ръцете на разумен човек продуктите са напълно безопасни. Вие всички без съмнение сте такива разумни хора. А сега бихме искали да запитаме критично настроения господин - впрочем той е напълно в правото си да бъде критичен - относно автомобилните газове - предполагам, че и той не е дошъл на това изложение пеш - какво смята да предприеме срещу тях или срещу никотиновата смрад на пушачите, срещу отпадните води в реките, откъдето се черпи питейна вода, и срещу бълващите дим фабрични комини. Все неща, които в огромни количества се изсипват върху нас и ни вредят, и то в такива количества, че в сравнение с тях нашият толкова необходим препарат за растителна защита изглежда като едно нищо. И тъй, нека да чуем какво е предприел господинът срещу тях.

Междувременно той е почервениял до ушите и, тъй като не е очаквал такъв обрат, не е в състояние да даде отговор. Освен това се сконфузва от хиленето на хората и започва

да се оглежда как най-бързо да се измъкне от гъстата тълпа зрители и да изчезне.

Този метод винаги действаше.

За да смажем биологичните направления, пускахме от време навреме в селскостопанските вестници по някоя статия, която доказваше, че техните продукти в никакъв случай не са по-добри, а дори и да е така, това се отнася само до богатите, тъй като са скъпи. Малките саркастични забележки винаги имат най-силно въздействие. Освен това публикувахме и изследвания на качеството, в които посочвахме, че торената с минерални торове пшеница съдържа повече белтъчини от наторяваната с биологичен тор, което очевидно би трябвало да е признак на качество. Или че от 40 контролни проби за мораво рогче по ръжта всички са се оказали добри, с изключение на една от биологично-динамично стопанство, в която за съжаление са се намерили няколко случая. Тези удари под кръста, съчетани с напомнянето, че алтернативното земеделие е твърде трудоемко, действат като маята в хляба. Един мой съученик, който беше променил методите си по вътрешно убеждение, се отказа и си призна, че няма сили постоянно да понася подигравките в кръчмата и изолацията в селото. А след като и пасторът изтървал някаква забележка от амвона и натискът започнал да се прехвърля и върху децата му, по-добре било да се върне към изкуствените торове, макар и с гузна съвест, отколкото да се чувства като прокажен.

Тъй като тук-там започнаха брожения, наложи се да сменим тактиката. Отказахме се от осмиването на биологичното земеделие и стигнахме дотам, да предлагаме курсове по него. Разбира се, не от убеждение, а като предпазна мярка. Никак не ни се щеше някой ден измамата, свързана с растениевъдството, селекцията на животни, наторяването и борбата с вредителите и болестите, да излезе наяве и гневни тълпи да ни линчуват по улиците. При цялото това мошеничество здравето на населението бързо се влошава, а висенето пред телевизора значително ускорява процеса. През септември 1985 г. президентът на Германския съюз за закрила на децата, професор Валтер Берш излезе пред обществеността с шокиращото съобщение, че вече всяко пето дете има отклонения в поведението. Известно е, че всеки трети има рак. Появата на трудно обяс-

ними заболявания зачестява.

Погледнете ме мен. Тъй като исках да демонстрирам колко безвредни са химическите вещества, никога не си слагах защитна маска, защото между посетителите имаше и някои критично настроени. За да им докажа, че техните съмнения не са нищо друго освен истерично преувеличение и отрицание на модерните идеи и постижения, работех с усмивка посред отровния облак. Това звучеше убедително и затваряше устата на критиците. Днес дихателните ми пътища са болни, в тялото ми се е загнездил рак, а обмяната на веществата не функционира. Предимно месната храна е поразила сърцето ми и знам, че няма да преживея третия инфаркт. И не съм единствен, имам колеги, които не са в по-добро състояние. Напълно ще ви разбере, ако си помислите, че реагирам сантиментално и детински, но пак повтарям: аз съгреших срещу творението. Но все още мога да направя нещо и затова имам нужда от вашата помощ. Сложете този разговор в книгата си.

Не можех да се реша на това и му отговорих:

- Това, което изложихте, може да подейства като бомба, ако сам го публикувате с вашето име. Дръзката самоувереност на някои земеделски експерти ще бъде разклатена, народът ще се пробуди, одата на върховите постижения ще заглъхне и алтернативните инициативи ще получат стимул. Човек като вас, белязан от смъртта, няма какво да губи. Напротив, уважението на хората, към което толкова сте се стремили в живота, ще ви съпровожда далеч отвъд гроба.

Той ми отвърна:

- И аз си мислех за това. Но жена ми и децата ще ме надживеят. Те нямат и представа на какъв натиск е подложен в днешно време един честен човек, който се осмелява да напада теорията за растежа. Направо е жестоко. Не искам да излагам семейството си на тази жестокост.

Аз изразих колебанието си по следния начин:

- Ако опиша всичко в книгата си, никой няма да ми повярва. А хората, които съзрат в нея опасност за бизнеса си за сметка на непросветените и на всенародното здраве, ще ме изправят пред съда и ще ме преследват до смърт.

Той и за това беше помислил:

- Напишете като заглавие на моята изповед "Роман" и

сте въвн от опасност. Може някой да ви набеди за анархист и комунист, но вие имате известен опит с клеветите. Който може да чете, е предупреден, а на останалите и без това никой не може да им помогне.

Чуйте ме, това е последната ми молба, молбата на един умиращ, който дълго е обмислял как пред лицето на смъртта да обърне своя неугоден Богу живот. Нищо повече не мога да направя. За мене вече е късно. Знам какво ме очаква.

Без да дочака отговор, той хвана ръката ми, разтърси я, погледна ме пронизително, отвори вратата и изчезна в утринния сумрак.

Ако не беше голямата локва на мястото, където беше застанал, щях да си помисля, че съм видял нощно привидение.

Скоро след посещението му се наложи да предприема дългото пътуване за погребението. Отидох със закъснение, но все пак навреме, за да чуя хвалебствената реч на свещеника. Той подчерта с какво образцово себеотрицание починалият е отдавал огромното си знание и умение на практикуващ земеделец в изпълнение на задълженията си като служител в правителството и в индустрията. Стопанството му, съоръжено с най-модерни технологии, е дало насока и помощ на мнозина и залужава да бъде посочено за пример на младежта. Когато е държал речи, всички са били очаровани от ораторското му майсторство, от ясните формулировки, без излишна дума, без запъване и объркване. А дискусиите с него били истинско удоволствие, когато разни интриганти си въобразявали, че трябва да се изтъкват със своите приумици.

С неговата смърт земеделието понесло незаличима загуба:

- Господ Бог ще го приеме с радост в своето царство! А за нас ще остане като образец на неподкупност, на любов към прекрасната професия, като грижлив баща на семейството и като заслужила личност, за която благото на ближните винаги е стояло на преден план.

Докато на мен ми се обръщаха червата, усетих безсмъртната част на починалия, облекчената му душа да се издига над цветята на гроба. Ако имаше ръце, щеше да плесне един шамар на свещеника, та онзи щеше да се вкамени ка-

то ударен от гръм и думите му щяха да заседнат в гърлото. Ако можеше да говори, щеше да прогърми в свещен гняв към нищо неподозиращото множество: Всичко е лъжа! Но тъй като в света на душите има малко по-различни закони и грубостите не са позволени, духът му се рееше безкрайно тъжен над сетното му земно жилище.

Обичаят изисква последната молба на един умирающ да бъде изпълнена. Така се появи тази глава. И затова е озаглавена "Роман".

Отговор на една много коректна кандидатура

Уважаеми господин Михаел Ерицман!

Благодарим Ви за запитването относно евентуалното обучение в нашето училище и за проявеното доверие. Разбираме и Вашите горчиви думи за днешното безогледно отношение към природата. Относно радостната надежда, която изразявате, че след изоставянето на изкуствените торове и отровите земеделието ще стане много по-лесно и просто, трябва да си поговорим отделно.

Изпратили сте ни много коректни документи за кандидатстване, както се учи в училище и както се полага, с автобиография, снимка, диплома за завършено основно образование, уверение за годишните оценки от търговската гимназия, временно свидетелство от адвокатската кантора, където сте на стаж в момента, и сертификат за практика в градинарството.

По-нататък пишете: "Готов съм да ви изпратя в подходящ момент, след приключване на обучението си, копие от сертификата за завършен стаж като помощник в адвокатска кантора и от дипломата от професионалната гимназия."

Драги Михаел, моля не ни пращайте нищо повече. Ще стане прекалено хубаво. И така Ви вярвам, че сте работлив и усърден. Много хубаво се е изразил и директорът на училището: "Дисциплинираното, образцово и безупречно поведение на примерния ученик заслужава пълна похвала". Само че това няма много общо с реалния живот. Ако сте

били послушен в топлото училище с наредените чиновци, това не е кой знае какво постижение; така и трябва, най-малкото заради дипломата, която очаквате да получите. Но дали ставате за нещо като човек, като пионер и отговорен работник на открито сред природата, това предстои да видим.

Искате да знаете какво имам предвид? Нашето време страда от две болести: твърде късно осъзнаваме грешките си и после обикновено пак не ги поправяме.

Как може човек да стои в ярко осветена от електричество стая и да ругае атомните централи? Знаете ли какъв процент от тока идва от ядрената централа? Как може да се възмушвам от замърсяването на водите, а в следващия момент - хоп, извинявайте, спешно трябва да посетя едно място - да използвам тоалетната, в която след мен отиват нахалост десет литра скъпоценна вода, за да прокарат надолу моите мръсотии. Как може човек да се ядосва за измиращите от замърсяването на въздуха гори и в същото време доволно и щастливо сам да кара кола и да седи спокойно в отоплявани с природни горива стаи?

Каква полза от горчивото ми оплакване от отравянето на земята и растенията, ако сам със собствените си ръце не правя нищо за подобряване на положението? Дали гримираните дами знаят колко невинни животинки е трябвало да умрат по време на тестовете, докато се установи със сигурност, че определен козметичен препарат няма странични действия?

Нашите житейски и хранителни навици в индустриалното общество водят дотам, че милиони хора гладуват и умират от глад. Смъртните случаи са 25 милиона годишно и 80 процента от тях са деца от една до петнайсет години. Как може един шо-годе нормално устроен човек при тези обстоятелства да си ходи под слънцето, без моментално да предприеме всичко възможно, за да обърне гръб на цялата проклета дивотия и да се научи да води прост живот сред природата?

Но ето че Вие почти сте се решили на тази стъпка. Поздравяваме Ви за героичното решение! И все пак наш дълг е да Ви предупредим! Намерението Ви граничи със самоубийствено действие. Вън от топлата училищна стая, далеч от обещаващата кариера адвокатска кантора, право в не-

известността, към зависимото от капризите на времето и трудоемко земеделие, където нормираното работно време, краят на работния ден и редовният отпуск са непознати думи. Няма дискотеки, където в неделя да се налудеем, няма приятелки, които да сменяме като носни кърпички, няма пикантни списания, няма гърмящо радио, няма телевизия. Живот по-лош и от манастир. Там поне след вечерната молитва чак до сутрешния звън на камбаната съм оставен на спокойствие в килията си. А тук може да се случи в неделя следобед да прекарваме сено, защото иначе приближаващата буря ще го опропасти. А вечерта да правим билкова вана на някоя крава с възпалено виме. Накрая посред нощ да гипсираме счупения крак на някоя овца, който сме забелязали чак при последната обиколка на обора преди лягане. В неделя и на празник сме щастливи, ако следобед ни остане време да почетем, да пишем, или да поспим още два часа, защото работната седмица напълно ни е изтощила. Което не променя факта, че и в неделя, и на най-големия празник любимата крава, добрият кон, клетото прасе, кокошката носачка и овцата, която ни облича, си искат своето.

Не е вярно, че ако се откажем от изкуствените торове и отровите, половината от работата ще отпадне. Не е вярно, че през лятото можем да си лежим във високата трева, да съзерцаваме полюшваните от вятъра тревички и маргаритки и плуващите по небето облачета, до нас скарата цвърчи ли цвърчи, а над нас чучулигата се издига с песнопения към небето. Поетите и хвалителите на Божието творение са възпели всичко това. И много хубаво са направили! Но Вие няма да сте първият, който мощно ругае, докато замахва с косата над цъфналата трева, перли от пот му красят челото, а някой природолюбител е минал и е изпотъпкал тревата. Поезията светкавично секва, когато дори острието на конската сенокосачка блокира там, където очарован от прекрасните планински цветя турист е изпомачкал мястото, в което не бива дори да се стъпва.

Вярно е, че в дните за печене на хляба целият двор ухае на хляб. Но преди това, в четири часа сутринта, трябва да се замеси тестото!

Трябва да Ви поднеса и още едно разочарование. Търсите биологично-динамично стопанство, в което да се обу-

чавате. Доверие за доверие! Нека откровено да Ви призная: ние вече не сме такава. Аз остарях, много съм видял, много съм преживял, сам съм правил много грешки в живота си и вече не съм готов на никакви компромиси. Като казвам биологично, трябва да е биологично. И като казвам динамично, значи трябва да е динамично. Това обаче може да стане само с коня или вола или кравата на полето. Всичко друго в името на истината би трябвало да се преименува на органично-техническо. Дали можете да ми кажете какво му е биологичното и динамичното на трактора? Отработените газове със сигурност не са. Яркия цвят също. И шумът няма много да пасне на името. Скоростта пък съвсем. Ами високите обороти на форсираните машини?

Само когато редом с коня прокарвам бразда след бразда, нещата са както трябва! Да си представим, че жерна ми носи в кошница яденето на нивата, а и от децата не е могла да се отърве, искат и те да дойдат, да видят къде се губи баща им. Най-малкото идва с разперени ръце и хвърчащи плитки, залита по грапавата пръст и вика: "Татко, и аз кон!"

Ах вие, с вашите капризи, все нещо ще измислите! Но кой може да устои на едно сияещо детско лице? И тъй, спирам, вдигам малкото човече на коня. При цялата си храброст сега то се чувства малко несигурно, но аз му показвам как да се хване за сбруята и с едно кротко "Дий, дай!" внимателно продължаваме напред.

Довечера преди лягане още ще разказва на майка си. Ако направя същото с трактора и сложа детето на мястото до шофьора, това ще е същинско престъпление. Детският слух не може да понесе шума. Гърбът му ще пострада тежко от друсането. Не са рядкост младежи на по двайсет години с увреждания на гръбначния стълб.

А как се чувства дъждовният червей в земята? Златното животинче за земеделието?

Какво наричаме биологично? Да вземем плевелите. Ако в периода на разлистване ги изгоря с огнепръскачка, като на война, мога да твърдя, че съм се преборил с тях биологично, а не химически, с отровни вещества. Огънят си е нещо естествено. И въпреки това ми е противно да хвърлям в пламъци диафрагмата на земята, както казва Рудолф Щайнер, или кожата на майчицата земя. Нека тези, които го

препоръчват, да вземат да се бръснат с огнепръскачката. Ще последва доста грозно пробуждане.

Случва се обаче вредителите да стават нахални и да снасят яйца по листата, цветовете и стъблата на растенията Деметра. (Деметра е регистрираното име за биологично-динамични продукти). Това е категорично забранено. В нашите стопанства не бива да има вредители. Но нали знаете, изключенията потвърждават правилото. И гадните животинки са се появили, а аз не мога просто да седя и да гледам как растенията загиват под безсрамната сган. Никога няма да употребим химическа отрова. Има също толкова ефикасни биологични отрови. Например една се добива от африканската маргаритка. Нежеланият лакомник пада от дървото точно толкова мъртъв, колкото и при съседа, който го е повалил със срамните химически средства от пръскачката.

Кажете ми бързо в какво се състои разликата? Да предположим, че някой иска да убие някого. Тайно му пуска силноотровно средство за растителна защита в сутрешното кафе. След малко закусващият пада мъртъв от стола. Но цялата работа не е много изпипана и скоро излиза наяве. Следва арест, разследване и дълги години затвор. В протоколите пише: отравяне и убийство посредством отровно вещество за растителна защита.

А сега идва един друг, да кажем биологично ориентиран. И той иска да прати някого в отвъдното, но не е чак толкова подъл и не посяга към химическите пестициди, а тайно отива в гората и откъсва две хубави мухоморки. Пипа ги естествено само с ръкавици, защото пред всяка мухоморка би трябвало да стои надпис "Внимание отровно!" Слага ги в храната на врага си. След такова ястие той пада мъртъв от стола. Но дяволското дело не е останало незабелязано. Става, каквото трябва да стане: арест, разследване, дълги години затвор. В документите е записано: отравяне и убийство с мухоморки.

Но изобретателният адвокат на виновния не си пести силите и моли съдията за по-мека присъда. В края на краищата човекът не е действал толкова безобразно като другия, който е поднесъл на врага си химически пестицид, ами го е убил така да се каже биологично, тъй като мухоморката си е нещо съвсем естествено, което се среща в гората.

Някои в съдебната зала започват да хихикат. Но съдията не проявява никакво разбиране към този специален случай. Напротив, реагира нервно, отхвърля молбата и увеличава наказанието с още две години.

В този случай, уважаеми господин Ерцман, аз съм на страната на съдията. Не по принцип, но в този случай - да. Защото мъртвият си е мъртъв. Но ако успеем да наредим нещата така, че да избегнем нарастването на растенията извън допустимата мярка, няма да има вредители и болестите по посевите ще намалееят значително.

И от естествените торове като течен и твърд оборски тор, брашно от животински трупове и птичи тор растението може да стане податливо на болести и вредители. Ако се прибави и неправилната обработка на почвата и обичайните високодобивни сортове, растението въобще не може да възприема космическите въздействия. Биологично-динамичните билкови добавки в такъв случай мога спокойно да ги оставя в чекмеджето. Ползата от тях ще бъде незначителна.

Виждате ли, ако на някое събрание решиш да кажеш нещо такова, започват трудностите: че ако се вслушваме добре в "Курса по земеделие" на Рудолф Щайнер, няма биологично-динамично добавяне на изкуствени торове, няма биологично-динамично подрязване на дърветата, няма биологично-динамични отрови, няма биологично-динамичен трактор, няма биологично-динамичен дъждовен червей, който може да понесе многотонните ни машини, няма биологично-динамични, човъркащи дълбоко в плътта на земята инструменти, няма биологично-динамично целогодишно държане на животните в обора, без ежедневно движение на открито, и няма 10 процента вносни фуражи, увеличаващи млеконадоя. (Соята може да идва от страни, където хората страдат от остър глад и децата умират само защото ние искаме да докажем, че сме способни да изтръгнем от кравите същите високи постижения като другите, според мотото: каквото могат те, можем го и ние!)

В дълбините на сърцето си аз търся мир, но шест десетилетия след създаването на "Курса по земеделие" от Рудолф Щайнер е необходимо да поставим нов жалон, за да не се загуби онова, което не бива да се губи. Затова разработихме метода Голденхоф. Ще го намерите описан в моя-

та книга, заедно с идеите на един инакомислещ земеделец. Щом другите не искат да преосмислят нещата, нека да си работят по старому. Тогава няма да има грозни спорове и конфликти.

Новото иска личности, които са готови да вървят напред, със строги ограничения в начина си на живот и с неотстъпна последователност. Те трябва да надничат в бъдещето и още днес да пристъпят към онова, което един ден ще бъде съвсем естествено.

Трябва да скъсаме с някои половинчати методи, тъй като благодарение на делото на Рудолф Щайнер ни е станало пределно ясно, че часът е ударил. Не е достатъчно да кажеш "Аз самият съм твърде слаб за високия идеал, но горещо го препоръчвам на другите!"

В заявлението си споменавате още, несъмнено за да ми докажете колко сте сериозен, че никога не пропускате да вземете участие в демонстрации, екологични лекции и протестни шествия. Напълно ще Ви разбера, ако разочаровано оставите настрана или скъсате това писмо, но да ви призная, нямам особено високо мнение за тези мероприятия. На тях се държат речи, които нямат почти нищо общо с реалното поведение на хората. Никога не ми се е налагало да вдишвам задимен и спарен въздух, освен веднъж на организираната в един хотел вечер, на която трагичното положение беше драстично представено пред очите на присъстващите с помощта на фотоси. В един момент не издържах, станах и помолих да се даде предимство на добрите примери и да се почне с прочистването на въздуха в залата - да не се пуши. Забелязах зловни погледи, чух глупави забележки. Оттогава си работим, без да вдигаме много шум.

А сега на въпроса Ви, дали можете да вземете приятелката си, с която живеете вече шест месеца. Скъпи приятелю, при цялата ми добро чувство и уважение ми към връзките, това не е възможно. Какво мислите, че ще се приказва тук в околността? Ако сте убеден, че това е жената на живота Ви, оженете се за нея. Ако е някоя от обичайните днес играчки, препоръчвам Ви да не си разпилявате силите и първо да завършите образованието си, за да можете после да се изправите пред света и да кажете: "Ето ме! Подготвил съм се за задачата си. Готов съм да нося на

раменете си отговорност и да създам семейство."

Питате още дали имам нещо против дългите коси, след като, както казвате, и великият Назарянин е носил дълга коса. По принцип нямам нищо против, точно обратното! През 1985 г. посетих голямата изложба на Алберт Анкер в кантона Берн. Имаше прекрасни картини с чудно красиви лица и дълги коси, респективно дълги плитки, но само на жени и момичета. И там им е мястото. Сравнението с великия Назарянин ще ви помоля учтиво да го оставите настрана, докато чувството Ви за страхопочитание се доразвие. Тогава сам ще се откажете от подобни сравнения.

Не е необходимо да си отрежете напълно пречещата коса. Откакто прочетох, че едно време крепостните селяни били длъжни да си подстригват късо косите, и аз нося малко по-дълга коса, отколкото иначе.

Мога ли накрая да Ви запitam как се подготвяте за това, което сте намислили? Сигурно нещо сте прочели. Ако още не познавате книжката на Николаус Ремер "Органични торове", препоръчвам Ви непременно да си я набавите. В нея се описват подготовката и приложението на тора според учението на Рудолф Щайнер, както и решението на проблема за вечното обработване на почвата. Великолепно! Трябва да се прочете.

Но въпросът ми за подготовката има и друг аспект. Как се подготвяте телесно? Най-добрата воля, най-благородните стремежи не струват нищо в земеделието, ако не сте във форма. "Кондицията" трябва да е в ред. Често пристигат хора със слаби дробове. Говорят за здравословен живот сред природата, а от тях се носи дъх на цигари. Не можем повече да рискуваме, преди няколко години за малко да изпуснем един такъв във вечните ловни полета, както хубаво му казват индианците.

При една внезапна промяна на времето цяло стадо телета бяха пощурели и рамо до рамо вършееха из полето. По онова време тъкмо поправяхме оградата. И точно там, където се отива към Билщайн, това е стръмен склон от около 100 метра, оградата още не беше довършена. За да предотвратя най-лошото, викам на новопристигналия: "Тичай, колкото ти държат краката!" А той, нали ми беше помагал, веднага разбра на каква опасност са изложени животните. Моментално хукна нататък. Сигурно искаше да покаже и

добро желание. След 100 метра застана на място, задиша тежко, лицето му посиня, а очите бяха изскочили в ужас. После рухна на земята. Забързахме натат с мисълта, че с него е свършено. Напръскахме го с вода. Когато за наше огромно облекчение дойде на себе си, каза, че усетил спазми в дробовете, защото бил страстен пушач.

След известно време видях рентгенова снимка на дробовете на пушач, поставена редом със снимка на непушач. Не е за вярване как катранът запушва и почерня този възхитителен орган на дишането. И така: от пушенето трябва предварително да се откажете. Ако се подготвяте за стопанството като за високопланинско изкачване, горе-долу сте уцелили посоката.

Само едно закалено, тренирано тяло може да издържи на трудното изкачване. Само една желязна воля може да стигне до върха. Цялата експедиция напредва благодарение на въжето, с което са вързани, и всеки внимава за грижливо съгласуваните общи действия - забавя крачка, ако е избързал, ускорява темпото, ако е твърде бавен; предупреждава другарите си съевременно, ако някоя канара се откърти от скалата. И никога не можем да си позволим да пъшкаме заради раницата, която мъкнем на гърба си, защото горе, като стигнем най-сетне целта, никой не ни чака с топла супа в димящата тенджерка, нито камъните ще станат на хляб. Там има само каквото сме си донесли за ядене.

Така е и в селското стопанство! Всичко друго е осъдително лекомислие, което бързо води до изтощение и нас, и другите, но същевременно е опасно и за животните, растенията и земята.

Така че сам виждате колко смешно звучи, когато някои ни питат дали при по-лека градинска работа тук могат да се отърват от цигарите, алкохола, дрогата или други някакви вредни за здравето навици. Понякога можем да се захванем и с такива случаи, но толкова по-твърди трябва да бъдат всички останали. Само така е възможно да им се помогне. Ставали сме свидетели на неща, които граничат с чудото, но трябва да признаем, че имаме и доста неуспехи. Помощта е успешна само тогава, когато засегнатият сам я желае и приема всички оздравителни мерки. Само че не бива да стават твърде много онези, които се облягат на

стабилните, иначе всички ще рухнат заедно.

Ако след всичко това сте останали с впечатлението, че селската работа е свързана само с тегоби, искам да добавя: о, не! Ако я вършим както трябва, тя е най-прекрасното, най-възвишеното нещо на тази земя, както и най-голямата отговорност.

Дали майчицата земя ще се накичи с цветя, дали ще се увенчае с плодоносни клонки, дали ще я украсяват полюшващи се житни полета, от които поглеждат сините очи на метличината, или след дълги години на неправилни действия върху нея ще се разпростре пустиня - отговорността е на селския стопанин.

Укрепването или влошаването на здравето на хората е в неговите ръце, защото дали ще го презира, или ще го уважава - всеки трябва три пъти на ден да се храни с плодовете на земята.

Дали вятърът ще вие страшно над безплодната и гола равнина, или над полето ще пърхат пеперуди и ще бръмчат пчели, и то ще бъде отражение на одухотворен труд; дали животът на земята ще се множи с милиарди и ще поражда плодородие - всичко е в ръцете на селянина. Огромна е неговата отговорност! Ако нямахме насоките на Рудолф Щайнер как да носим товара на тази отговорност, щяхме да се огънем под тежката работа.

Но сега можем да ликуваме: да, аз ще се наредя в редиците на онези, които решително допринасят за благото на земята, за благото на хората. Ще се науча да понасям присмеха на другите, макар и в момента да печелят много повече от мен - един ден те ще бъдат сред най-бедните.

И вътрешно човек се облагородява толкова повече, колкото повече служи с любов на земята. И не може да бъде другояче, защото външното влияе на вътрешното и вътрешното на външното. Ако успея да освободя от плевели цветната или зеленчуковата леха, житното поле, нивата с ряпа, разбира се не с химически средства, а с грижа и усърдие, още докато никнат и са по-лесни за отстраняване, но също и тогава, когато се случи да пораснат големи и изтръгването им ми струва много усилия - не е ли това едно вечно подобие и отражение на вътрешния ни живот?

Мъдрият задушавя кълновете на злото в себе си. Невнимателният го оставя да израсте и да избуи в порок. Когато

изтръгва отровния плевел от душата си, сърцето му кърви, но той трябва да го махне без остатък. Дълбока радост ни обзема при вида на чистата леха, на подредената нива. И дълбока радост ще ни обземе, когато побеждаваме порок след порок, страст след страст и така проправяме пътя към светлината.

Е, уважаеми господин Михаел Ерцман, това е най-дългият отговор, който някога съм писал на някой кандидат. Бях подтикнат от Вашата искреност. Реакцията Ви на моето писмо ще покаже доколко почитаемият Ви учител е имал право: "Образцовото и безупречно поведение на примерния млад човек заслужава пълна похвала". А и Вие сам ще можете да прецените до каква степен това има значение не само за топлата класна стая, а и пред лицето на мирозданието, на Вашите решения, на Вашата съдба.

*С най-добри чувства и - ако никога повече
не се видим и чуем - всичко хубаво за в бъдеще,
Ваш Франц-Карл Рьоделбергер*

Спомени за Чернобил

Злополуката с реактора в Чернобил ни показва някои интересни феномени, които без тази трагедия нямаше да видим. Много неща, които се смятаха за установени, се обърнаха с главата надолу. В търговията с хранителни продукти например през май киселото зеле обикновено вече въобще не върви, защото е изтласкано от пресните пролетни зеленчуци. За тези, които се занимават със зелевия специалитет, май 1986 ще остане незабравим като "месец на зелето". Където беше останала някоя консервна кутия, хората се нахвърляха върху нея. Важното беше консервата да е затворена преди аварията в Украйна.

Клиенти, които от години бяха верни на някое биологично стопанство, изведнъж му изменяха. Какво ще прави селянинът при това положение с млякото, маслото, изварата, яйцата, салатата, ревената и билките - е, всеки да се оправя сам за себе си.

След Чернобил се сбъдна доста преувеличената на пръв

поглед бележка на Рудолф Шайнер отпреди 70 години: "Ще дойде време хората да стоят по улиците и да се питат един друг какво да се прави."

Съвсем не е толкова просто да намериш пътя във времена, когато всичко е обърнато наопаки. Известна утеха, колкото и това да се осмива "в нашите кръгове", е възможността някой път да оставиш други да мислят и решават вместо теб. И тъй, ние звъняхме в службата по земеделие и питахме как да сътворим това чудо - да опазим кравите, конете и овцете - след дългата зима, със застрашително намаляващите запаси от сено, докато навън свежата трева си расте, но не бива да се използва за паша заради високата радиация.

Свързахме се със специалиста по фуражите. Той веднага ни посочи нужния адрес. И тъй, набрахме следващия номер, този път в централната служба по земеделие. Оттам ни информираха, че точно по тези въпроси в правителствения президиум във Фрайбург са обявени четири телефона за спешни обаждания. Изпълнени с приятното чувство, че не ни третират като петата колона и че за селяните наистина се прави нещо, след половинчасово непрекъснато избирание накрая успяхме да се свържем. Казаха ни, че в момента се обаждат стотици, че най-сигурното е да купим старо сено, да оставим животните в обора, да чакаме по-нататъшни указания, да не губим кураж, и че съжаляват, задето не могат да ни дадат по-добри съвети.

Трудно беше да се намери добро решение. Сено се намираше вече само на спекулативни цени. Търговецът на добитък почти се задушаваше от предлаганите животни и съответно плащаше по занижени цени. Касапинът заяви, че консумацията на месо драстично е намаляла, търси се само консервирано месо и той няма никакво намерение да се затрупва със запаси и после да се чуди какво да ги прави.

После се разбра, че измерванията показват много различни резултати. Настоятелно поискахме да се направят измервания горе при нас в Шварцвалд, за да сме наясно какво ни е положението. Мина известно време, но накрая все пак се появи един експерт. За съжаление нямаше как да отидем и ние - времето и мястото на измерванията не бяха оповестени.

При последвалото ни обаждане ни съобщиха, че устано-

вената радиация не може да се разгласява и че е предадена в Карлсруе като секретна информация за по-нататъшни анализи. Пък и без това числата нищо не ни говорят.

Не можахме да станем по-умни отпреди, но поне се обогатихме със знанието, че в случай на криза компетентните органи не са компетентни и отговорните фактори не са отговорни, както и че в епохата на техниката, на сателитите в космоса и на компютрите никой не знае, дори в най-високите етажи на властта, какво следва да прави един градинар с облъчената си маруля. И че е чиста загуба на време, сили и средства да чакаш друг да мисли и да решава вместо теб.

Тъй като няхахме никакво желание някой ден да ни обвинят за късно проявили се малформации поради незачитане на препоръчваните от властите мерки за сигурност, сетихме се за един приятел, който беше страстен природозащитник и разполагаше с какви ли не уреди за измерване. Не бяхме единствените, които го търсеха, и едва успяхме да се свържем с него. Но той дойде. С угрижено лице ни съобщи, че точно в този ден радиацията се е повишила до непознати досега нива поради валежите от радиоактивно замърсени облаци. Не искал да ни обезкуражава, но трябвало да сме готови за най-лошото.

Петима свидетели проследихме с трепет измерванията с гайгеров брояч: на ливадата, в зеленчуковата градина, на нивата със зимната ръж, на компостната могила, обогатена с лековити билки, и в един наръч прясно откъснат селим. Като го видя, той каза, че най-добре ще е да го орежем до земята, после да ползваме само новите стръкове, а заразената маса да изхвърлим в някоя пропаст.

Това, което излезе наяве, може да се обсъжда с часове. Или гайгеровият брояч е бил дефектен, или присъстващите са го хипнотизирали, или експертът е искал да ни спести страшните числа и въпреки внимателното ни наблюдение е успял тайно да превърти нещо по уреда. Каквото и да е станало, показанията бяха удивително ниски. Толкова ниски, че и опитният природозащитник се удиви. Най-ниски бяха стойностите в приготвения компост.

Снопа селим експертът си го взе да си го суши за зимата. А преди измерването същият този човек искаше да ни предпази от още по-голяма беда и ни съветваше да го хвър-

лим в пропастта!

По-късно ни сподели, че подобни ниски стойности били измерени в една биологично-динамична градина. На сто метра от нея имало нива, наторявана с изкуствени торове, където гранулираният азотен тор стоял още неразпръснат. Измерването показало над два пъти по-висока радиация. И тъй като хората не вярват на това, което не им го побира умът, повикали неутрални свидетели. Отишли пак в градината. Измерването пак показало много ниски стойности. После пак на нивата на съседа, използващ изкуствени торове и отрови. Всички се уверили: гайгеровият брояч се разпищял, сякаш щял да се пръсне.

Нека си спомним тук за отговора на Рудолф Щайнер на въпроса за бъдещето на Германия, даден през 1924 г. в Кобервиц. Записала го е графиня Кайзерлинк в книгата си "Десет дни с Рудолф Щайнер": "Цели райони ще опустеят и ще изсъхнат. Ще се срутват комини, особено там, където индустрията процъфтява. И ще се стигне дотам, да се правят земеделски оазиси в манастирско уединение, където да се възпитава младежта на Европа."

Възможно ли е в бъдеще да се окаже фатално важно къде се намира един такъв оазис? Дали ще трябва една област да бъде преоформяна и изпълвана с ново съдържание от общността, в която всеки се старее с дарбите си да служи на другите? Дали някой ден светогледно неутрални измервателни уреди ще потвърдят предположението, че протиеестественото и съсипващото природата привлича негативните въздействия и че одухотвореното потиска онова, което вреди на живота?

Няма нищо по-просто от това, най-сетне да започнем да произвеждаме в големи количества билковите добавки, посочени от Рудолф Щайнер в земеделския курс, и щедро да ги разпръскваме върху земеделските култури. Така ще спечелим огромното предимство да си живеем все тъй спокойно в своето безхаберие, например да продължаваме да хабим святата питейна вода с привидно хигиенични съоръжения като водната тоалетна. Можем все така да си караме тежките трактори по земята, която апостол Павел нарича божия плът. Можем да се държим така, сякаш нашите дъждовни червеи са бронирани и нищо не им става от натиска на тежките машини. И да не се тревожим за чистотата на

въздуха. И начинът ни на живот, поддържан отчасти за сметка на "неразвитите страни", може да не се променя. Бедните ще продължават да гладуват, а децата им да умират, докато ние тук обмисляме как да направим от свръхпроизводството на зърно алтернативен бензин за колите си.

Проведохме измерванията на място, където досега не е било възможно да се прилагат помощните средства на биологично-динамичния метод, но никога не е оскърбявал земните духове и вместо гърмящия трактор като работна сила се използва конят. Където се прави нещичко, за да се облекчи животът на силфите и гълъби да летят наоколо. Където водата се смята за свещена, защото русалките не обичат осквернената влага. И където хората се стремят към дълбока вътрешна връзка с животните, защото знаят, че така се подхранват съществата на огъня, саламандрите, които прошепват на хората какво да правят. На тази ливада при най-добросъвестно измерване уредът се държеше толкова кротко и спокойно, че ни стана ясно едно: отваряме широко вратите на обора и пускаме животните навън! Въпреки забраната на властите.

Сега, след събитията в Чернобил, ще трябва да проверим нагласите и отношението си към духовете на природата.

Можем да ги видим в картините на покойния художник Герхард Райш от Фрайбург. И Ханс Тома от Бернау ги е рисувал. Благодарение на тези картини за тайния живот в земята и на земята можем да проникнем в света на невидимите помощници.

Голденхофският метод на земеделие и създаване на оазис

За много неща вече е късно. При това положение няма никаква полза да сочим другите с пръст, да търсим виновни и да ги заклеймяваме.

Всички седим в една лодка и всички някъде някак сме спомогнали за предизвикването на бедствието.

Достатъчно книги са написани за това, как трябва да се действа и какво може да се направи. Време е за дела. Не някой ден, а сега. Всеки ден е подарък. Трябва да го изпъл-

зваме мъдро. Още преди десет години сме чували да казват: вече е дванайсет без пет. Да не би оттогава времето да е спряло?

Нека в края на книгата да се опитаме да опишем как би трябвало да изглежда една общност, ориентирана към бъдещето и функционираща в настоящето. Не като някаква догма, която сме длъжни да следваме, не като претенция да представяваме единствения правилен образец, а като възможност, възникнала след четири десетилетия мислене и наблюдение на взаимовръзките в живия свят. Много неща сме изпробвали, много грешки сме правили, мъчили сме се да ги поправяме, пак сме се подхлъзвали и сме се изправяли на крака. Въз основа на този опит бихме могли да помогнем или да дадем съвет на някои хора с добра воля и със съзнание, че така повече не може. При това сме напълно наясно колко неопишуемо трудно е да се следва верният път.

Тези търсения се основават на духовното учение на Рудолф Щайнер.

Целта е общност от различни хора с най-разнообразни наклонности, които са готови да живеят според принципа: "Всеки да служи на другия със своята дарба." За всички участници трябва да бъде нещо съвсем естествено да се грижат всеотдайно за земята в оазиса, за растенията и животните, които правят възможно нашето съществуване.

Който всекидневно ползва плодовете на земята и даровете на животните, без в същото време да прави нещо за плодородието на земята и за благото на животните, постъпва асоциално и експлоататорски.

Световните елементи - земя, вода, въздух и огън, са свещени.

Всички дейности в домакинството, във възпитанието и в земеделието трябва да са съобразени с този идеал. За да отдадем на земята необходимата грижа и внимание, не допускаме трактори на полето. Плугът е забранен. Всички земеделски уреди се задвижват от животни. До 1987 г. в най-напрегнатите периоди още използвахме тук-там трактори и моторни косачки за коситбата, но днес на това е сложен край. Поводът беше една жаба. Високата скорост на косачката я изненада и тя не можа да се скрие навреме по-надълбоко. След 48 часа я намерихме да се влачи по земята

с обелена кожа на целия гръб. Горещото слънце изгаряше жестоко зейналата рана. След конската косачка никога не съм виждал животни, осакатени по този начин. Духовните науки ни учат, че радостта и мъката, която причиняваме на хора и животни, рано или късно ще се върне върху нас.

След моторната косачка с нейния всепроникващ трясък, с високите ѝ обороти на втора скорост, остава пълна тишина. Не остава жива жаба, освен осакатени и ранени животни. Нищо не пълзи, свирукането на щурците заглъхва. Пчелата е смачкана, земната пчела - брутално накълцана, чучулигата е спряла ликуващия си полет към небето. Когато земеделецът е оставен сам и е принуден да използва такива машини, нещо не е наред. Но когато по ливадата щъкат много хора, млади и стари, мъже и жени, едни с вили, други с гребла, трети с коси, за да окосят и местата, където конската косачка не е достигнала, сред тях и децата си правят къщичка от сено, а конете вече стоят пред колата, защото е време да се товари окосената част, има ли през лятото нещо по-хубаво? Колко често сме товарили последната кола чак през нощта, защото човек не знае дали утре времето ще се задържи. После тежко натоварената кола почти безшумно потегля към плевника.

Чува се само чаткането на копитата, проскърцването на кожената сбруя, цвиленето на конете. Върху клатушкащото се сено са легнали децата, а един от възрастните гледа някое да не падне. Лежат по гръб с поглед нагоре. Над тях се простира небето с безбройните блещукащи звезди.

Неподозирани дълбоки детски впечатления! Те се отпечатват и се стаяват забравени в душата. Но си остават там и оживяват отново, когато отчаянието заплашва да затисне човека, когато в скръбното сърце се прокрадне най-мрачната нощ. Тогава се завръщат преобразени. Дават ни увереност, че и в най-непрогледната нощна тъма някъде ни чака една светлинка, стига само да я потърсим в дълбините на душата си, че зад този тих лъч светлина живее един любящ баща и че всичко, всичко си има своя смисъл.

Онези, които са отишли на война и тежко ранени и отчаяни са лежали в окопите, проклинали са Господ и страшно са виели към небето, всички те са заблудени. Защото в неволя душата може да черпи сили само от онова, което носи в себе си. За огромната празнота са виновни и свеще-

ниците, които монотонно и рутинно мърморят пред олтара за най-възвишеното; учителите, неосъзнаващи своята отговорност; земеделците, които са превърнали някогашния детски рай в опасна индустрия. Там, където трещят тежки машини, със смрад и огромна скорост се въртят високооборотни уреди, там децата нямат работа. Да ги махнем понадалеч, най-добре пред телевизионния екран! Падението е пълно и последният проблясък на истинския селски живот е угаснал.

Имаше един стопанин, който още не беше разбрал, че не може да бъде едновременно машинист и детегледачка. Случката стана миналата година. Човекът си купи за много пари моторна косачка, след като съседът му отдавна се беше сдобил с такава. Не можеше да остане назад. Най-напред окоси голямата ливада. Никога не беше косил с толкова темпо. Нито пък купчините на къртиците му съсипваха наточената с мъка коса. Изчезваха под шеметните обороти на машината като едното нищо. За невероятно кратко време огромното пространство е преполовено. Ето че жена му маха за обед. Изобщо не е чул да го вика. Тракторът, включен на пълна газ, заглушава всичко. Спира машината, но косачката бумти още няколко минути. Най-мощната машина в магазина. И така и трябва, защото тревата не се отрязва, а се отсича с тъпи остриета. Отива да обядва. Децата бързо привършват. Едното е казало на другото, че татко се е сдобил със страхотна машина за косене, като тази на съседа, но разбира се малко по-голяма и боядисана в такива хубави цветове.

Никой не ги вижда. Чудесно скривалище, наоколо висят до земята гумените предпазители, които пречат на камъните да хвърчат наоколо. Чудят се как това нещо може да коси. Ами че на него няма никакви ножове. Чуват баща си, чак когато се качва на трактора. Стаяват се, защото все им се кара, че си играят в халето между машините. Тракторът забръмчава. Двигателят е включен. Сто, двеста, триста, петстотин, хиляда оборота - дребна работа за големия влекач с цели 80 конски сили. Сега, когато машината е задвижена на пълни обороти, трактористът включва на първа скорост, след още няколко метра на втора. Устоява на изкушението да включи на трета. Не иска отсега да прекалява.

На полския път са застанали двама туристи и го гледат

в захлас. Той обаче си надява уж отегчена физиономия и се прави, че стремителният ход е най-естественото нещо на земята. Нека да се пулят. Да, драги гости, дядовите времена са отминали. Тук може да се види модерно земеделие! Но всъщност не му е приятно да го зяпат, докато коси. В кръчмата някой разказваше как миналата година десетгодишният Ханес от Щайнвизхоф гледал баща си. После премерили - 52 крачки. Едно от остриетата се откачило, профучало във въздуха като шрапнел и уцелило момчето право в слепоочието. Без да успее да гъкне, то се строполило мъртво.

Разбира се, човек трябва да познава правилата за безопасност. Да седнеш и ей тъй да отбръмчиш, това бива във времената на волската каруца. Днес вече не става така. На него не може да му се случи. Остриетата са допълнително укрепени, а предпазителите стигат до земята. Нищо не може да излезе. Сега фучи на мястото, където преди малко е започнал, и вижда върху окосената трева парчета плат. По дяволите, кой идиот разхвърля дрехи по тревата! Завърта волана в последната секунда, още един метър и щеше да мине през тях. Нищо неподозиращ, човекът слиза, отива до разкъсания вързоп - и пред очите му причернява.

Четвърт час по-късно крачи към дома. Прикривайки преперещия си глас, учтиво моли жена си да му донесе вилата от горния край на ливадата, където вчера е косил с косата около крушата.

Тя се сепва за миг, защото обикновено в претоварените дни той не е от най-любезните. А откакто в стопанството се появили машините, е станал още по-нервен. По-рано беше по-уютно, но какво да се прави? Радостта ѝ са двете дечица, тригодишният Рес и шестгодишната Моника. Когато грижите около дълговете за преустройството и машините ѝ до тежават твърде много, често отива само със свещ в ръка в детската стая и дълго гледа спящите деца. И винаги я обзема спокойствие, щастие и увереност, че все някак ще се оправят.

С такива мисли нищо неподозиращата жена тръгва за вилата. Когато се връща, намира нещастния си мъж обесен на една от гредите в плевника. Животът за него вече няма смисъл.

Когато изграждаме оазиса, не бива да пропускаме дет-

ската градина и училището. Ще дойде време Валдорфските детски градини и училища да се преместят на село. Сега, във времената на икономическо чудо, на много места с помощта на държавни субсидии се строят великолепни сгради, въпреки че името "Свободни Валдорфски училища" всъщност означава независимост от държавата. Но който си мисли, че те ще могат да се поддържат, ако съкращенията на субсидиите продължават все така и ако настъпи застой, има да се чуди.

Има обаче още един проблем. Тъй като училищата обикновено са в градовете, както и християнските общности, а и биологично-динамичните продукти се закарват там, ние всъщност принуждаваме хората да пребивават на места, рушащи здравето. Отидете четвърт час преди започването на часовете и погледнете, но гледайте хубаво, колко много деца са недопустимо бледи. Който добросъвестно направи тази проверка, ще разбере за какво става дума.

Получава се порочен кръг. Казват, че училищата трябва да бъдат там, където има много хора и по-добри възможности за препитание. Иначе изобщо не биха могли да просъществуват.

Наистина градът предлага по-добри възможности за препитание. Веднъж се разговорих с един човек, който изнасяше лекции по увод в антропософията. И четирите си деца пращаше във Валдорфско училище. Хранителните продукти за осемчленното семейство, включително бабата и дядото, набавяше от биологично-динамични стопанства. Работеше като търговски представител в една химическа фабрика и надзираше и подготвяше за експорт 200-литрови варели. Отговорна задача със съответното високо заплащане!

Варелите съдържаха отрова, която беше забранена в страната, където се произвеждаше, но продължаваха да я експортират в страни с не толкова строго законодателство. Там се използваше в плантации с цитрусови плодове, чай, ананаси, захарна тръстика.

На въпроса, как съчетава тези неща, той ми отговори: училището струва пари, културните развлечения струват пари и хранителните продукти "Деметра" струват пари. Без добре платената служба изобщо не би могъл да се справи.

Самият той не изглеждаше особено здрав, децата бяха

бледи, а жена му в момента беше подложена на лечебни процедури.

А сега да направим другата сметка: човекът стига до прозрението, че тук има нещо гнило. Обръща гръб на града. Присъединява се към някоя общност, която е основала оазис на село. Високата цена на хранителните продукти отпада, тъй като всичко си произвеждат сами. Тъкат и плетат вълната на овцете. Жилището е малко и със спестяванията си построява за семейството си голяма къща. Понеже винаги е бил страстен музикант, сутрин преподава музика в училището. Следобед се занимава със селската работа. Преди е печелил много пари, а семейството му е било болно. Сега почти няма пари, но семейството му става видимо по-здравно. Годишните празници се празнуват така, че културните събития в града не им липсват. Наистина признават, че промяната е била трудна и на третия ден им е идвало да хукнат обратно. Но изпълнената със смисъл работа на полето, с животните и в училището му носи вътрешно удовлетворение и щастие.

Проблем представяват напреженията, които винаги възникват в една общност. Някои хора си мислят, че ако си помагат взаимно, всичко ще върви мирно и тихо. Но всъщност не е така. Една стара пословица гласи: "Където се строи църква, до нея дяволът построява параклис." Затова пък погледът, отправен към общата цел, постоянното вдълбочаване в духовното учение, театралната самодейност, музиката и пеенето, както и празнуването на сезонните празници, всичко това спомага за преодоляване на конфликтите.

Разбира се, от самото начало всички трябва да са съгласни, че само чрез простия живот могат да се избегнат по-нататъшните вредни влияния върху природата, както и че всеки трябва да допринася за мирното съвместно съществуване. Не можем просто да очакваме от другия да избягва всякакви разпрасии и караници. Нещата стават неудържими, ако се разпространят измама и предателство, равнодушие и мързел. Подобни прояви трябва да се изкореняват от самото начало.

Както едно лято без бури може да се изроди в катастрофа, така и в една група все някога ще има и разпрасии. Не е нужно това непременно да води до провал. Ако избърза-

лият позабави крачка, а изостаналият ускори ход, равновесието може да се възстанови.

Понякога правя първата стъпка към прошка и сдобряване, въпреки че всичко в мен крещи: не, не и този път, в края на краищата "оня глупак" започна пръв. Тогава усещам как, само заради вътрешната ми готовност да простя, нещо се спуска отгоре и ме изпълва, а също и другия, и отново ни сдобрява. Спомняме си думите "дето са двама събрани в Мое име..."²¹.

Но нека да се разберем добре. Това е горчиво и трудно нещо и може да минат години, преди да се научим на него. Но точно тази горчива трудност ни води напред, защото всички добри сили, скрити в човека, трябва да бъдат извадени наяве и да се разгърнат.

Някой ден ще станем свидетели на това, как големите трактори и комбайни ръждясват на края на нивата, здравето на животни и растения е съсипано, цели орди бродят и плякосват земята, търсят виновните и отмъкват, каквото е останало. Затова е добре още отсега да се замислим как ще се справяме тогава и какво ще правим по-нататък.

Познавам един проникателен майстор тенекеджия, който добре съзнава какво ни очаква. С мъдра предвидливост той си купи ферма, после облицова цяла стая с тенекия, завари шевовете, проби от горния етаж дупка в пода и оттам напълни долната стая с пшеница. Първокласна, биологично чиста пшеница. Грубо пресметнато, запас за десет години.

Сега да става, каквото ще! Той, семейството му и помощниците му няма да гладуват. Тъй като молците, буболечките и акарите бяха на същото мнение, захванаха се със запаса. И житната гърица се присъедини към компанията. Започна се само с два екземпляра. Може да се направи сметка, че ако размножаването на житната гърица започне през април, през юни ще бъдат вече 40, през юли - стотици, а през септември - хиляди. Животинките бодро се трудят. Молците и акарите образуват влакънца и бучки, появява се миризма на мухъл. След три години добрият човек реши да си нагледа запасите. Гледката не беше много за

²¹Евангелие от Матей 18:20: "...защото, гето са двама или трима събрани в Мое име, там съм аз посред тях." (бел. пр.).

гледане. И в момента, в който видя поразите, по лицето му можеше да се прочете какво значи искрено удивление.

Така значи няма да стане. За да се предпазим от всенародния гняв, предлагам да дадем някакви видими доказателства за мерките, които вземаме срещу унищожаването на природата и за оцеляването на следващото поколение. Днес това може да изисква големи жертви, особено ако искаме да впечатлим вилнеещите тълпи, та да не съсипят всичко открай докрай.

За целта ни трябва парче плодородна земя. Когато ни окраднат запасите, дано ни остане една плодородна нива, по възможност една малка кравичка и едно скромно конче. Кончето нека изглежда дръгливо, та да не предизвиква завист, но да бъде в състояние да мине и без овес, да се храни със слама и зелени клони, да влачи инструментите по земята и да дърпа количката с тор. Тогава ще осъзнаем колко глупаво е било, докато нещата са били наред, да възхваляваме само кравата шампионка.

Нека опиша като предупреждение и един експеримент, който направихме с оглед на кризисни моменти, без да постигнем умопомрачителен успех. Приемаме, че от днес нататък, поради някакви крайни обстоятелства, се налага да изхранваме дванайсет души повече. Какво правим? Не разполагахме с по-добър фураж, за да повишим млеконадоя, а с мили думи няма да убедиш никоя крава да дава повече мляко. Беше пролет, а предишната година не се случи добра. Положението с житото, цвеклото и морковите не беше розово. Последната каца с кисело зеле вече беше начената. Неочаквано силният студ през февруари спуска шишетата с бъзов сироп, а чувалчето със сушени круши застрашително намаляваше.

И тъй, като първа стъпка съставихме опис на наличностите. После всеки получи лист хартия, на който трябваше да запише какво следва да се прави, ако внезапно на масата седнат нови дванайсет души.

Най-смешното предложение беше да залостим вратите и прозорците, та да не могат да идват повече, после лягаме по леглата, понеже от многото работа организъмът има нужда от още повече храна.

Обединихме се около следния план: един отива веднага в земеделското сдружение във Валдсхут и взема 50 килог-

рама разсад за ранни картофи. Засаждаме ги в леа от 30 метра, за да получим реколта възможно най-скоро. Второ, засяваме още една нива с най-непретенциозната зърнена култура, с ечемик. Така набързо можехме да се захванем само с една вече облагородена нива. На нея вече два пъти бяхме засявали жито и беше време здравата да я наторим с торен компост. Но в краен случай можехме да я караме и така.

Веднага подготвихме нивата и я засяхме. Други се заловиха със сандъците за разсада и старателно сложиха картофите в почвата. Всяка нощ върху тях се поставяха стъкла, тъй като на 1000 метра височина могат да се очакват закъснели застудявания. Грудките се развиваха чудесно, листата растяха пъргаво. Само една-единствена нощ не ги покрихме. И за съжаление точно тогава термометърът падна до четири градуса под нулата. Когато слънцето се показа, листата на картофите почерняха. Би било преувеличение да говорим за пълен провал, защото за щастие се образуваха нови листа. Но онзи, който отговаряше за сандъчетата, си глътна езика. И в рамките на десет дена на два пъти измръзваха. За минималните добиви по-добре да не разправям, не ми се иска на всичкото отгоре да ставам за смях. Следващия път трябва да се изчакат пролетните студове, тъй като картофите под стъклото стават изключително чувствителни.

Ечемикът никнеше колебливо; семето беше старо, на няколко години. Толкова по-жизнерадостно поникнаха плевелите. Когато почвата не е добра, след два пъти жито следва почивка. И дванайсет души повече тук нищо не променят. Есента ечемикът даде 25 килограма по-малко, отколкото бяхме използвали през пролетта за посев. Като цяло равносметката беше тъжна. За щастие дванайсетте допълнителни човека на масата бяха само на теория, иначе всички до един щяхме да гладуваме.

Поуката: така нищо не става! По-добре някой, който има нужния авторитет, ако трябва и да може да се озъбва на другите, да се избере за отговорник. Поема неблагоприятната задача строго да разпределя и отмерва наличните запаси. Към хлебното брашно веднага започваме да добавяме дървесна кора.

Да чуем как това е било известно и се е правило по-ра-

но. Текстът е от "Идили и епиграми" на Й. Л. Рунеберг²²:

*Високо на хълмовете на Саариярвис живееше
селянинът Пааво в края мразовит,
работеше земята с неуморни ръце,
но за реколта се надяваше на Господ.
Живееше там с жена и дете,
с тях делеше оскъдния си хляб,
дълбаеше бразди, посеви ореше.
Пролет дойде и снегът се стопи,
с него и половината семе замина.
Лято дойде и паднаха градушки,
Удариха половината от класовете.
Есен дойде и студът взе останалото.
Жената на Пааво скубе коси и нарежда:
"Пааво, Пааво, стари куцузлия,
хващай тоягата! Господ ни отрритна,
тежко е да просиш, по-тежко - да гладуваш."
Пааво за ръката хвана я и рече:
"Господ ни изпитва, но не ни отрритва.
Смесвай наполовина ти кората в хляба,
аз ще изкопая двойно повече бразди."
Продаде овците, купи ръж, зася я.
Пролетта дойде и снега прогони,
с него семената свлече от земята.
Лятото дойде, паднаха градушки,
покосиха половината от класовете.
Есента дойде и студът взе останалото.
Жената на Пааво отчаяно нарежда:
"Пааво, Пааво, стари куцузлия,
Време е да мрем, Господ ни отрритна.
Тежко да умреш, по-тежко - да живееш."
Пааво за ръката хвана я и рече:
"Господ ни изпитва, но не ни отрритва.
Смесвай двойно в хляба от кората,
аз ще изкопая двойно повече бразди,
но за реколта на Господ се надявам."
Двойно повече бразди изкопава Пааво,*

²²Йохан Лудвиг Рунеберг (1804 - 1877) - прочут финландски поет (бел. пр.).

*кравите продаде, купи ръж, зася я.
Пролетта дойде и снега прогони,
ала семената не свлече от земята.
Лятото дойде, паднаха градушки,
но не покосиха този път класовете.
Есента дойде, но студа го няма,
нивата стои, чака се реколта.
Пааво на колене пада и говори:
"Господ ни изпитва, но не ни отрритва."
И жена му на колене пада и говори:
"Господ ни изпитва, но не ни отрритва."
С радост казва тя на стария Пааво:
"Пааво, Пааво, хващай се с косата!
Време да живеем, радостни са дните,
време да изхвърлим надалеч кората,
хляба да печем от зърното само."
Пааво за ръката хвана я и рече:
"Жено, жено, само този заслужава да бъде изпитван,
който не отрритва ближния в беда.
Смесвай наполовина ти кората в хляба,
че измръзнала стои нивата на съседа."*

Кората се изсушава във фурната, после се смела в ярмомелката. Става с кора от бреза, дъб и круша. Може да се използва и брашно от добре изсушени жълъди. Освен това никой не сядна на закуска, ако не е донесъл пълна кофа с диви растения. Коприва, лобода, бял равнец, глухарче, киселец, живовляк - или за приготвяне на обяда, или за сушене за зимата. За това, какво може да се прави от тях, има достатъчно добра литература.

В обора трябва да се държим като в църква. Без викове, без трясък. Всяко безпокойство и възбуда пречи на млеконадоя. Без мръсни обувки, когато слагаме фуража. Семената от живовляк старателно се събират и се пресяват от праха със ситото за брашно. Малко сол, после се заливат с гореща вода. Оставени да престоят една нощ, стават истински деликатес за кравите.

На обяда никой не сядна, без да е предал в плевника четири снопа от по дванайсет еднометрови клони - леска, върба, ясен - да се сушат за фураж за зимата. Този листен фураж съдържа незаменими вещества и спомага за увелича-

ване на млеконадоя и на маслеността. А ако се налага спешно да се произведе повече зърно, това се прави само на една резервна нива, която се държи специално за целта. Преди да се ползва, трябва да се облагороди и да се доведе до плодородно състояние. Това става по следния начин: нивата се засажда с някое издръжливост растение от детелините. На следващата година се наторява с добре огнил торен компост. После всяка година се коси по три пъти и окосената маса се оставя на място. По все по-черната повърхност се познава, че настъпва небивала плодородност, която от година на година нараства. Корените на детелината проникват все по-дълбоко в земята, а дъждовните червеи се размножават с хиляди. Ако в случай на нужда една такава нива се засея със зърно, може да се разчита на рекордни добиви. Върху варовита почва се слага люцерна, върху бедна на варовик може да се използва лупина.

Същото важи и за градината. Наивно е да си въобразяваме, че само защото ние внезапно сме изпаднали в нужда, изхабената почва ще роди двойно повече зеленчуци. Голденхофският земеделски метод включва 14 точки, за да можем да разчитаме по всяко време на плодородни резерви и на природосъобразна борба с вредителите, чрез наличие на достатъчно полезни животни:

1. Жив плет от всички страни
2. Вода (канал, езерце или вир) за жаби, земноводни, саламандри, водни кончета, риби и диви патици
3. Торен компост
4. Ивица тревна площ от всички страни, която редовно се коси (трева за покриване на почвата)
5. Зеленчукови лехи (надигнати лехи)
6. Сандъчета за разсад и защитено място за доматите
7. Купчини от клонки и къщички за птиците
8. Цветя и храсти за пчели и пеперуди
9. Купчини от камъни (скривалища за невестулки, жаби, таралежи, слепоци, гущери)
10. Кът за билки и лековити растения
11. Горски плодове
12. Овощни дървета
13. Градинска беседка и площадка за игра (за да могат децата отрано да наблюдават какво се прави в градината)

14. Отглеждане на животни за производство на тор (оборският тор от стопанства, в които се ползват и изкуствени торове, е измама)

Много важно е отношението ни към всичко, което се е родило. Който набързо поглъща храната, не може да се засити. Който лакомо се нахвърля на всичко, се разболява. Задоволството и страхопочитанието ни към храната удвоява нейната хранителна стойност.

Една измърморена молитва прогонва всички добри духове и оскърбява Твореца. И още нещо, ако човек преглътне полусдъвквания хляб, степента на засищане е малка. Ако сто пъти сдъвква с благоговение всеки залък, докато се втечни в устата му, ще се задоволи и с половината. Другата половина може да се даде на някой гладен. Благодарността му ще бъде благословия за поделилия храната си.

Между другото, в случай на нужда можем да минем и с две хранения. Първото, когато слънцето се издигне нависоко, второто, когато е най-ниско. (Само не откачайте веднага, просто пробвайте!)

Относно животновъдството следва да се каже още, че само дребните кокошки могат да се хранят със семена от плевели и некачествено зърно. Под некачествено зърно разбираме малките зрънца, които минават през сито с два милиметра пропускливост. Това са зрънцата от най-горната част на класовете. При тримилметрово сито зърното остава по-здраво, но загубите са големи. Моравото рогче от ръжта се маха на ръка. Яйцата на дребните породи кокошки са два пъти по-малки от тези на големите. На когото не му стига едно, просто ще изяде три. Големото яйце е за сметка на гладуващите, защото големите кокошки имат нужда от качествено зърно.

От само себе си се разбира, че най-отпред в обора стои един бик за разплод. И той всеки ден се изкарва да се движи като всички други животни. На паша през пролетта, лятото и есента, през зимата два километра разходка. Бик, научен да го впрягат, запазва плодовитостта си и живее по-дълго.

Шизофренично е да говорим за светостта на земята, да дърдорим по лекции и курсове за най-дълбоките процеси, свързани със същността на нашата земя, да преповтаряме

формулировките на Рудолф Щайнер, а въщи недомислено да газим по този чувствителен организъм с тежки трактори и машини за прибиране на реколтата. Но също толкова ненормално е да ругаем по събрания и митинги с пълно гърло ужасните атомни централи, а въщи безгрижно да светят лампите, част от които черпят ток от тези централи. Това е една от причините Голденхофският метод да отхвърля електричеството.

Има още толкова много неща за изброяване. Тук приключвам с гузна съвест и с надежда, че онези, които искат да приложат Голденхофския земеделски метод, ще дойдат на някое от организирания посещения и тогава можем да обсъдим и да покажем онова, което е останало неизказано или неясно.

Много добре знам, че тъкмо тази глава ще предизвика много поклащане на глави, понеже е написана във времето на свръхпроизводство и излишък. Това не е беда - тези, които клатят глава, ще има да преживеят много по-дълбоки промени.

Ако тогава дори само един-двама си спомнят, че там горе в Шварцвалд някой се е замислил навреме и е правил експерименти, а също така е събирал човешкия опит в оценяването от предишни времена, то тогава тази глава не е написана напразно.

СПИН и вината на селското стопанство

Благодарение на многото публикации във всички вестници и списания, по радиото и телевизията, можем да си спестим описанието на болестта и нейното протичане. За нея се говори в училище, качват се нагледни материали, огромни средства се харчат за изследвания върху вируса. Темпото и интензивността на изследванията се определят от милиардите, които биха могли да се спечелят, ако се намери лекарство за тази епидемия. Болестта е позната от десет години.

Все още не е открито никакво средство за борба с нея! Вирусът се крие в клетките на организма, където трудно

може да бъде преборен. СПИН е съкращение от синдром на придобитата имунна недостатъчност.

Собствените съпротивителни сили рухват. Обикновено, ако нещо нападне човека, организъмът се съпротивлява чрез висока температура, образуване на гной, отделяне на слюз. При СПИН нищо не функционира. Който е видял хора или снимки, от които става видно как от едно безобидно възпаление на окото цялото око загива, или как по-леки форми на рак, които дори не познаваме добре, защото един що-годе здрав човек се преборва с тях, сега се развиват в злокачествен карцином, той знае за какво е ударил часът. Една проста настинка може да стане на тежко, смъртоносно възпаление на дробовете. И никакъв пеницилин не помага. Никаква инжекция. Никакво лекарство.

Детето може да се зарази още в утробата на майката. Заразеният носи вируса и болестта може да се прояви по всяко време. Дали ще се прояви или не, засегнатият може да предава вируса на другите. А когато се прояви, протича смъртоносно. Изключенията са много редки. После страданието трае различно. Дали по-дълго или по-кратко, това не променя мъчителния изход.

Това е болест, която не подхожда на картината на растеж, сияещи лица от огромни реклами на цигари, свобода навсякъде и във всичко, благополучие и възход. Тя носи страх, парализа, отхвърляне, изолация, желание за смърт. Времето, за което броят на жертвите се удвоява, става все по-кратко. Очаква се през 90-те в местата, които са най-силно засегнати, да се обезлюдят цели области.

Когато един земеделец изучава нещо, което се полага на лекарите, за това си има причина. Рудолф Щайнер ни наставлява да се интересуваме от актуалните събития. Освен това един мислещ човек се чуди как така въпреки интензивните изследвания все още не е изнамерено средство за противодействие, след като днес благодарение на модерната медицина за всичко е измислено нещо. Лекарят всичко знае, всичко може, всичко му е позволено. От аборт до удължаването на живота, от генната техника до присаждането на сърца. А при СПИН - такава безпомощност. Тук нещо не е наред.

Защо и ние да не участваме в изследванията? Казвам изрично ние, защото докато аз събирах материали, издир-

вах научни съобщения, обикалях по медицински книжарници, докарвах до отчаяние лекари с моите натрапчиви въпроси, ходих до един център за изследвания върху СПИН, за да разговарям с професорите там, останалите подготвяха нивите за засяване, хранеха кравите и се грижеха за моите служебни задължения.

При проучванията си през януари 1987 се натъкнах на три неща, които пречат на борбата с ужасната зараза:

1. Вторачването на много именити учени в причинителя - през микроскопа - в един миниатюрен вирус.

2. Пренебрегването на едно изказване на Рудолф Щайнер от 1924 г.

3. Представата, че унищожителното зло се предава само по кръвен път и чрез съприкосновение с лигавиците на болен.

Относно първата констатация: ако вместо да забиват очи в една точка, учените се огледат *по целия свят*, бързо ще забележат, че точно оттам, където е установено първоначалното избухване на епидемията, по времето на робството милиони от най-красивите и най-силните хора са били откарвани и са били принуждавани да работят за изграждането на европейската и западната култура. А когато благодарение на техническия прогрес вече не са били необходими роби, сме започнали да вземаме природните им богатства и ги вземаме и до днес.

Възможно ли е всичко това рано или късно да предизвика ответен удар? Проблематично е да се изнасят за страните с излишък продукти от гладуващите страни (40 000 деца умират дневно от глад), например соя, когато белтъчните са нужни в собствената страна.

По нататък, един *поглед в земята* би показал следното: навсякъде, където по тоя свят се произвеждат хранителни продукти с помощта на модерни средства като трактори, комбайни, обръщателен плуг, тежки машини, минерални торове и отрови, земята се втвърдява. Нека направим двуметров изкоп и да наблюдаваме вътрешността на почвата - втвърдяванията лесно се забелязват. Наскоро се запrikaзвах с един мелничар. Бяхме му закарали лимец за белене. Край мелницата течеше пъргава рекичка и ясно се виждаше, че по-рано колелото е задвижвало мелничните камъни. Попитах го не е ли по-евтино да използва водата,

която си тече безплатно надолу по склона, вместо да плаща за скъпия ток. Майсторът ми обясни, че реката има вода само след дъжд, после почти пресъхва. Едно време текла равномерно.

Как да разбираме това? Забелязах, че не иска да изплюе камъчето. Стана ми любопитно и попитах защо не си каже какво мисли. Той ми даде да разбере, че не иска постоянно да му се смеят за възгледите му и първо проверява дали го питат сериозно. Тежките машини унищожават структурата на земята. Водата не може да преминава през втвърдените пластове. На повърхността бързо се оттича, напълва реката непосредствено след дъжда, но после няма достатъчно, за да се задвижи колелото.

Бързото повърхностно оттичане можех да го разбера с лекота, както и втвърдените пластове. Но човекът беше мелничар, а не селянин. Как е стигнал до подобни идеи и какви доказателства има? Оказа се, че не може да се издържа от мелницата и работи в нея допълнително, а по професия е багерист. Когато земеделски парцели се предоставят за застрояване и той се захваща с изкопните работи, ясно може да наблюдава втвърдяванията. Отгоре се задържа влага, отдолу сух пласт, който поради съгъстяване не може да поеме водата.

С тези точни наблюдения мелничарят, без да подозира, даде ценен принос за решаването на проблема със СПИН.

Съществува вътрешна връзка между минералното богатство на земята и нашето тяло. Нека си спомним, че в историята за сътворението пръстта се посочва като материал за създаването на човека. Във Ватикана би трябвало да се съхранява непубликувана част от Планинската проповед. Никакви писма и никакви молби досега не са успели да направят достъпен за хората този арамейски ръкопис. Същото е положението и с третото послание от Фатима, което папата трябваше да извести на света през 1960 г.²³ Така предупрежденията за края на нашия век остават неизказани.

Съдържанието на древния текст се отнася до отговорите на Исус, дадени на болните и сакатите, когато го питали за изцеление. На ясен език там се казва, че нашата кръв

²³По инициатива на папа Йоан Павел II третата тайна от Фатима е публикувана през юни 2000 г. (бел. пр.).

произлиза от водния елемент на планетата, плътта на тялото ни - от земята, костите - от камъка. За въздуха пише: "Въздухът, който дишаме, идва от дъха на нашата земна майка. Нейният дъх е синьото в небесните висини; той бушува по върховете на планините, шумоли в листата на гората, люлее житните ниви, таи се в дълбоките долини, грее палещо в пустинята."

За точността на превода, разбира се, можем да се съмняваме. Но онова, което дочуваме тук, съвпада с думите на индиански, т.е. нехристиянски племена, които никога не са чували за Планинската проповед, камо ли да са я чели: "Който плюе по земята, плюе по себе си, а който мърси водата, отравя кръвта си."

И тук може да се възрази, че древните индианци не са меродавни, тъй като не са познавали нито цивилизацията, нито науката.

Но за вечните скептици се явяват по-големи трудности, ако разгледаме въпроса чисто научно. Можем да изпаднем в почуда, когато сравним веществата в нашата земя и в нашето тяло. В земята ще открием кислород, въглерод, водород, калций, фосфор, калий, хлор, сяра, магнезий, желязо, флуор и силиций. Същите елементи ще открием и в човешкото тяло!

Както виждаме, става все по-трудно да отхвърлим като приказка за малки деца историята на сътворението, разказана в началото на Библията. Откъде ще се вземат тези вещества в организма, ако не по косвен път през растението от земята.

При това положение здравата земя има голямо значение за здравето, а болната - още по-голямо значение за болестта на човека. И ако нашето тяло е вярно отражение на земята, втвърдяването на земята ще доведе до заболявания на обмяната на веществата в нашия организъм. Ако поради неправилна обработка на почвата възникват мъртви зони, което пък води до отровни образувания и отслабени, уязвими растения, тогава в нас също цели части от тъканите не се оросяват както трябва и заболяват, защото се образуват шлаки, които иначе биха се разнесли. При такова състояние на упадък бактериите и вирусите са достатъчни, за да предизвикат нелечими болести.

Сега внимателният читател навярно се досеща защо

средството за борба със СПИН, с имунната недостатъчност, е толкова трудно за изнамиране. Изследвания се правят в 64 страни, изразходват се милиони. Мобилизирани са най-добрите умове. Без резултат!

Би трябвало да се обърнем към засилването на имунната система, а това става най-добре и най-бързо чрез здравословно земеделие. Иначе следващото поколение ще ни заклейми, защото не сме почитали свещените елементи на творението - земя, вода, въздух и огън. Ще ни проклина, защото не сме обърнали достатъчно внимание на думите на Рудолф Щайнер, които гласят: "Човечеството няма друг избор, освен или отново да научи нещо от най-разнообразните области на природното творение, от цялото мироздание, или да остави природата, и човешкия живот да отмре, да дегенерира." ("Курс по земеделие", 1924)

Толкова ли е трудно да прозрем какво трябва да се промени в нашето тяло, в нашето здраве, в нашето мислене, чувство и воля, след като се храним със селектирани болни растения, които, отгледани върху болна земя, сами безпомощно стават жертва на всеки вредител, на всяка гъба; след като пием мляко от животни, подложени на стреса на високите добиви; след като поглъщаме вода, с която злоупотребяваме като транспортно средство за нашите отпадъци; след като вдишваме въздух, който е отровен. Толкова ли е трудно наистина да осъзнаем това?

Добре, тогава не ни остава нищо друго, освен от човечност и толерантност да приемем оправданията на слабите, страхливите и грешниците, които казват: "Ама защо толкова радикално? Колелото на времето не може да се завърти обратно. Само не ни плашете! Достатъчно зло има по земята, защо ни е още едно. Нали трябва и да живеем. Оставете ни на мира, Господ ще ни прости, затова е умрял на кръста. За какво е тази врява, ами че ние сме си добре. Твърде сме слаби, какво може да направи отделният човек срещу силите на злото? И защо все този апокалиптичен тон - трябва да имаме надежда и да вярваме в бъдещето."

Едва ли ще минат и десет години и отговорът ще се види ясно и неизлишно: нищета, глад, епидемии, болни растения, изстребени животни, опустяла земя, безнадеждни хора.

Горко на лъжците с техния икономически растеж! Горко на разкрасителите на картината! Горко на онези, които го-

ворят за вяра и стъпкват с краката си духовните прозрения! Горко на омърсителите на свещените елементи, които са: земя, вода, въздух и огън.

Вие, които днес сте овластени да тласкате другите към неправдата, избягвайте да ходите на открито, пазете се от всяка човешка група. В отчаянието си измамените са способни на всичко. Не разчитайте на никаква стража, никаква полиция, никаква войска, защото и вашите жени имат къщи осакатени деца!

Не е трудно да си представим какво ще стане, когато тези служби вече не искат да охраняват онези, които са взели сребърниците на Юда и така са спомогнали за унищожаването на основите на нашето съществуване и на това на децата ни и на децата на децата ни.

Но най-много да се пазят онези, които са имали познание, но не и кураж да го защитават, удавили са го в компромиси, не са го изстрадали и преживяли и не са били готови за него да влязат в затвора.

Предупредени сме!

За желаните и досадните посетители, писачите на картички, децата във ваканция и канарчетата

Всяка първа събота в месеца, целогодишно, точно в 16 часа, организираме посещения и всеки - приятел или враг, е добре дошъл. Тези посещения са открити и никой няма нужда да се записва.

Скромният принос, който се събира накрая, помага за нашата изследователска работа, която не се подкрепя от държавата, и въобще я прави възможна.

Ако членове на групи по интереси, съюзи, сдружения имат желание за извънредни посещения, те могат да се организират в някоя от другите съботи от 16 часа, само след предварителна писмена уговорка.

Ако някой си мисли, че това не би трябвало да му струва нищо, да си стои в къщи и ако ще, да се ядосва, че цигарите пак са поскъпнали.

Най-милото писмо в тази връзка получих от една автобусна фирма. Града и адреса на фирмата ще премълча, макар че, докато пиша тези редове, много се изкушавам да ги посоча. Вътре се казва: "Проведохме преговори с едно дружество, което се интересува от посещение в Голденхоф. Вноската им се стори прекалено висока. Освен това сме на мнение, че вие въртите добър бизнес за сметка на глупаците, които ви посещават."

Аз съм по-скоро суров, отколкото съзлив човек. Но тук почти ми изскочиха сълзи от очите. Ден по-рано беше дошъл съдия-изпълнител заради 1600 марки, които не можехме да си платим. От известно време конструираме нови земеделски инструменти. Такова нещо гълта хиляди марки. Докато една идея узрее за приложение в практиката, могат да минат години. Ако е необходимо ковачът да направи промени, всеки знае колко е високо почасовото заплащане. Също така тук селектираме зърнени сортове, които са приспособени към планинския климат, бедната почва и краткото време за вегетация; изследваме мероприятия за щадене на почвите и умножаване на хумуса. Това са задачи, които изискват много време, допълнителни сили и средства. Почти половин милион беше необходим за построяването на земеделското училище. На тези пари трябваше да им се плащат лихвите и погасителните вноски. В държавните училища и институти се наливат милиони. Годишните разходи за земеделски проучвания във Федерална Република Германия възлизат на много милиони.

А ние трябва да живеем от "глупаците"? Между другото, нека отбележа, че днес към "глупаците", които ни посещават, се числят лекари, изследователи, учени и университетски професори. Който не е научил тук нищо ново за своята градина, за своето стопанство, за своя начин на живот, предизвиква у мен съжаление. Който на излизане реши да ни преметне с вноската и не пусне в поставения за целта кошер каквото се полага, извършва измама. Който пусне повече, предварително му изказвам сърдечна благодарност. Който до момента е дал редовната сума или нещо отгоре, може да бъде сигурен, че приносят му е спомогнал за осъществяването на подготвяните разработки. Тук вече много неща са направени, благодарение на малки и големи дарения, и от своя страна са спомогнали на

мнозина да се справят по-добре със своите задължения и житейски задачи.

Сещам се за един селянин от северна Германия, който пусна в кошера банкнота от 20 марки, като се подсмиваше и весело примигваше с очи, и никой не можеше да разбере дали чутото и видяното му се струва смешно или какво, та толкова се радва. Впрочем не беше необходимо да дава обяснения. Който притежава 100 хектара земя, и то в такава хубава област, може да си позволи да не се обяснява надълго и нашироко. Прибрал се къщи и казал на жена си:

- Брей, това си беше просветление. Чудя се само как не съм се сетил по-рано.

После отишъл в обора и същия ден, посред зима, пуснал шейсетте си крави на свобода. Те, разбира се, не проумели веднага каква е тая работа. Но после затрополили навън и се разфучали сред зимното поле. Той правел това всеки ден през зимата, по половин час. След три месеца кравите му отново започнали да раждат нормално, докато преди твърде често се налагало да викат ветеринаря, а не рядко се стигало и до цезарово сечение. Човекът си спестил хиляди марки.

Сещам се и за една жена, която пусна в кошера с изкривените си и измъчени от ревматизма пръсти десет марки, а по-късно изпрати в писмо още сто с благодарност за идеите, които сме й дали. Дългогодишното й ходене по доктори не давало резултат. В Голденхоф й се били отворили очите и така придобила кураж напълно да промени живота си, благодарение на което здравословното й състояние съществено се подобрило.

Нека не пропусна да спомена и за онзи любител градинар, който осем години се мъчил да направи компост и все си имал ядове, тъй като младата трева не искала да се преобразува и никакъв дъждовен червей не се мяркал. После възприел нашия елементарен и сигурен метод на компостиране, следвал го стъпка по стъпка. На по-следващото посещение дойде отново със сияещо лице и твърдеше, че само след шест седмици в могилата му гъмжи от дъждовни червеи. Мазнотията и миризмата също изчезнали. Така компостирането станало просто прелест. Неговият разказ помогна на някои от посетителите най-сетне да се захванат

сериозно с компостирането на отпадъците в своите стопанства.

Най-много се "радваме" на гости, които идват посред работната седмица, без да се обадят. Имаше един сивокос, достолепен господин, който, след като се опитахме да му обясним, че не може всеки да ни безпокои насред работата, заяви:

- Пътувал съм дотук пет часа, сега имам време и се надявам, че ще ми покажете стопанството. В края на краищата от 20 години съм член на Антропософското дружество и от 15 - на Християнското сдружение.

В главата ми се промъкна мисълта: "Е, за всичкото това време този май не е научил кой знае колко много."

Леко раздразвени, опитахме се да му внушим, че сено-то на ливадата трябва да се прибере, защото времето върви към влошаване и конете са вече пред каруцата и губят търпение, тъй като и те усещат смяната на времето. Освен това никоя работа не може да напредне, ако постоянно се прекъсва от посетители. Ако сега се принудим да го разведеме, оцетяваме курсистите. Ще се забавим и няма да можем да си легнем преди полунощ. Пък и има неща, които не могат да се обяснят за пет минути. Да се препуска ей така набързо из фермата, би било напълно безсмислено.

Но упоритият господин оставаше непоклатим:

- Нали не искате да излезе, че съм бил пътя дотук напразно?

Черната стена от запад се вдигаше все по-нависоко. Конете риеха с копита. Чувах как хората ругаят. Другите групи отдавна бяха потеглили. Някой от групата, която примерно стоеше и чакаше, тъй като бях обещал да помагам, каза на висок глас:

- Все тези проклетни гости!

За съжаление на доста висок глас, всяка дума се чу. Надявах се, че той не дочува. Но по лицето му се виждаше, че е разбрал.

В далечината затрещя гръмотевица. Непоклатимият разклати вече доста пропуканите ми нерви повече от допустимото:

- Уважаеми господине, можем ли учтиво да ви помолим

да вземете под внимание тежките климатични условия тук горе и трудностите на селския живот на 1000 метра надморска височина. Трябва да прибираме сено!

С достойно за удивление спокойствие и очарователна небрежност човекът пита:

- Означава ли това, че не съм добре дошъл?

Любезността ми се изчерпи:

- Господине, всяка първа събота организираме развеждане на гости. Това го пише черно на бяло на табелата на входа. Там пише също, че с оглед на учебната и на изследователската дейност посещения извън това време са възможни само след предварително писмено уведомление и с нашето изрично писмено съгласие. Моля ви да проявите разбиране и да спазвате правилата. Или искате да ме държите тук, докато светкавиците ни затрепчат край ушите и станем мокри като кокошки?

Той се разсърди и си тръгна, после се обърна още веднъж и извика:

- Ще разкажа как са ме приели тук и ще кажа на хората, ако пак дойде призив за дарения, да не дават нищо.

За да знам някой ден откъде идват враждебните настроения, извиках след него:

- Мога ли да запитам с кого има честта?

- Това няма нищо общо - излая насреща ми. - Скоро ще чуете за мене.

Време е да потегляме. Нищо не може да спре бурята - нито разточителни дискусии, нито караници.

Натовареното сено не можа да пристигне сухо. На другия ден отново изкарахме и разстлахме влажното сено, но късметът вече не беше на наша страна. Настъпилият дъждовен период стана причина останалото да изгние. Дори господинът да беше направил дарение от 300 марки, нямаше да покрие щетите.

Действително, прииждащите посетители могат да парализират работата в стопанството. Освен ако не става дума за ферма, която може да си позволи да назначи специален човек, който постоянно да ги посреща и развежда. Тук това не е възможно. Програмата ни е прекалено амбициозна. Ако пострада работата, и преди всичко качеството на работата, хората без колебание ще кажат: "То се вижда колко струва този стопански метод."

Който си мисли, че при посещението може от вратата да почне да критикува, трябва да е наясно, че не сме склонни да приемаме разни брътвежи просто така. Аз съм напълно способен да кажа на някой такъв гост пред всички:

- Изобщо не мога да си представя как може човек да бъде толкова безмозъчен, та да предприеме дългото пътуване дотук и още от вратата да заяви, че цялата работа без друго е пълна глупост.

Налага се да постъпвам така заради другите, които идват нещо да научат, да видят и да разберат, според старата народна мъдрост: "И от най-глупавите селяни може да се научи нещо."

Трогателно мил беше и един учител по земеделие, който старателно беше насъскал учениците си още отпреди срещу биологично-динамичния стопански метод. Тежкият лъх на предубедеността се носеше из въздуха и направо ми спъваше езика. Дърпайки жадно от цигарата, той тихо правеше забележки, но страхливо стоеше отзад. Накрая, след като в продължение на 90 минути не беше слушал внимателно, извади четири страници гъсто изписани бележки, пълни с възражения и аргументи, и ги прочете, без си дава сметка, че лекцията му въобще няма отношение към токущо направените демонстрации и обяснения.

Хората бяха пътували с автобус два часа и половина! Едно такова развеждане е жива мъка! Ние можем да дадем скромния си принос под формата на практически приложими резултати и идеи само на онези, които ревностно се борят за решаването на съвременните проблеми.

Между впрочем особено голямо "разбиране" проявяваме към писачите на картички. Най-хубавият екземпляр в това отношение беше една мизерна пощенска картичка от груб картон, на която с едва разбираем дребен почерк беше написано: "Ще ви бъдем много благодарни, ако редовно ни осведомявате за своя опит, или заръчате това на някой от вашите ученици. Ние имаме голяма градина и две овце. Как се прави от една ливада хубава градина без плуг? Как се приготвят компостните препарати? Кой е най-здравословният начин на живот? Моля приложете рецептите си за хляб и сирене. Можем ли някой път, като тръгнем на почивка, да наминем без предварителна уговорка, за да ни пока-

жете вашата работа? Предварително благодарим за бърз и подробен отговор."

Преди получаването на това писание въобще не подозирах колко и какво може да се наблъска в една пощенска картичка. Ако тук поне от време на време валяха пощенски марки, щяхме донякъде да разберем подобно поведение. Едно такова писмо изминава най-краткия път, а именно от бюрото до кошчето за боклук.

Хиляди марки сме инвестирали само в проучването върху начина на изграждане на фурната за медно-соления хляб. Който си мисли, че може с една пощенска картичка, за да си спести изпращането на марка за отговора, набързо да обере каймака, напразно ще чака отговор.

Аз веднъж си бях наумил да пиша на Алберт Швайцер, лекаря от джунглата, чак до африканския град Ламбарен. Един от най-добрите му приятели ме предупреди: "Има хора, които по десет години чакат отговор."

Той беше ходил там и беше видял каква планина от работа трябва да се свърши, за да се посрещнат поне отчасти нуждите и предизвикателствата.

И тук положението е същото. Писма, които не съдържат облепен с марки плик за отговор или някаква друга компенсация на разноските, се оставят настрана. За въпроси по същество са предназначени организираните посещения. Който се интересува от курсовете, може да се обади накрая.

Отново и отново идват запитвания и за летуване на деца. По-добре би било родителите да дойдат на почивка в околността и да пращат децата всеки ден по няколко часа във фермата, защото за разглезените малчугани смяната на обстановката е твърде голяма. Особено неуспешно е "наказателното вдворяване", когато учители и родители не могат да се справят с децата и си мислят, че проблемите ни в клин, ни в ръкав, от само себе си ще се изпарят във високопланинския въздух. С натиск днес вече нищо не може да се постигне.

Сигурно се е разпространила и мълвата, че ние тук обичаме животните. Случва се някой да иска да вземе със себе си кучето, котката, морското свинче, папагалчето или хамстерите. Но всичко си има граници, включително и един планински чифлик. Така писах и на Барбара, която не иска-

ше да се разделя с любимото си канарче:

Скъпа Барбара! С радост прочетохте писмото ти, в което ни съобщаваш, че имаш желание да дойдеш в Голденхоф за цялата лятна ваканция, за да помагаш в градината на сестра си Естер, която е на едногодишен курс при нас. Трудно може да се откаже на човек, който отправя толкова любезна молба и е написал такова изразително и хубаво писмо. Две думи за твоята птичка! За да не стане някоя беля и за да бъдат всички подготвени, снощи се обърнах към нашите котки, както се бяха събрали всичките дванайсет около пълната паница с мляко:

- Драги котки, слушайте добре. Скоро ще пристигне Барбара заедно с едно малко птиче. Най-строго изисквам от вас да не го закачате и да не го излапате, както често правите с врабчетата. Това е много ценно, скъпо, пъстроперо канарче, което освен това пее изключително хубаво. То е любимецът на Барбара. Ако бъде изядено, тя ще се натъжи до смърт, ще плаче с големи сълзи и бъде неутешима.

Всички котки - черните, белите, шарените, тези с петънце на носа, сивите, многоцветните, придошлите и големият котарак, всичките закимаха. Но не бях съвсем сигурен дали кимаха, защото напълно бяха разбрали, или защото всички котки си поклащат главите, когато сърбат, тъй като по време на моята реч те естествено си продължиха да пият. Това не е много прилично, но котките са си котки.

Както си стоях и размишлявах дали съм се изразил достатъчно ясно, гледам в полумрака хубавата сива котка се измъква нанякъде. И понеже сутринта отговорникът на обора ми беше казал, че сивата котка е родила малко и го е сложила в яслата на конете, тайно я проследих. С един скок се намери в яслата. После тихичко замяука вътре. И после, вярваш или не, каза на малкото:

- Мое мило, малко сладко котенце! Ако не вдигаш голяма врява, ще ти разкажа една чудесна приказка. Скоро ще пристигне Барбара. Току-що ни каза стопанинът. Той ни държа цяла проповед. И тази Барбара ще доведе със себе си и една птичка, която пее великолепно и трябва да е особено вкусна, защото са я хранили само с най-доброто от магазина за екологични продукти. Птичката се пада на тебе, стига да ми обещаеш, че ще бъдеш послушен. В края на

краищата ние не сме вегетарианци, а истински кръвожадни животни. Господарят би трябвало да е наясно с това. Учи се още в началното училище. Но какво да прави, като идват да летуват деца с птички. Ако каже не, ще почнат да говорят: То се вижда що за суров човек е този. И ни изнесе цяла реч. Добре, че вече беше тъмно. Въобще не видях как Катюшка, Берти, Бабушка, Муша, Петнистия нос, Маца, Нина, Мишана, Нети и аз тихичко се смеехме. Големият котарак обаче, този нахален дебелак, направо се изкикоти. За щастие един кон изцвили, та стопанинът не чу нищо. Сега знаеш тайната ми, милото ми детенце, сладкото ми котенце. Само едно ще ти кажа. Трябва да си удържиш обещанието, да бъдеш послушен и кротко да си стоиш в гнездото. Ако не, ще оставя вкусната хапка на Пъстрата муцунка. Тя си въобразява, че птичката ѝ се полага на нея, само защото и тя чака малко. Но ще види тя коя от двете ни е побърза. На теб ти се пада, миличкото ми, нали си първото котенце тази година и ще станеш най-красивият, най-силният и най-храбрият от всички котараци.

Сладурчето отдавна беше задрямало. Розовата му немирна муцунка трепкаше отвреме навреме, сякаш в съня си с наслада разкъсва и излапва някое рядко красиво канарче. Аз стоях като вкаменен. А най-лошото беше, че не можех да си излея гнева, както бих направил във всеки друг случай. Когато някой се кара на котките, те просто отнасят малките си надалеч и си намират ново скривалище, където никой няма да им се кара. А аз не исках това. Толкова е хубаво да гледаш как в яслата спи едно мъничко, миличко котенце.

Скъпа Барбара, виждаш, че направих всичко възможно. Сега знаеш какво излезе от цялата работа и преди всичко какво ще излезе, ако пристигнеш тук с птичката. По-добре да я дадеш на приятелката си да я подслони, докато се върнеш. Предай поздрав на мама и татко и на теб самата сърдечен поздрав. Радваме се, че ще дойдеш! До скоро и всичко хубаво ти желае стопанинът на Голденхоф.

Послеслов и сърдечна молба

Дните на земеделието, използващо химически вещества и индустриални методи, са преброени. Новият стопански метод изисква освен кураж, идеи и всеотдайност, също и пари. Когато ни питат как може да се помогне, казваме: Елате ни на гости. Вижте със собствените си очи дали това, към което се стремим и което правим, заслужава вашата подкрепа. Ако не, направили сте си един хубав излет в прекрасния южен Шварцвалд. Ако да, можете да станете член на насърчителния фонд или да осиновите някоя малка крава, норвежки кон или планинска овца. Или пък да подпомогнете целево и конкретно съществуващата детска градина или подготвяното малко училище. Ако ни пишете, любезно молим за облепен с марки и адресиран с вашия адрес плик. От изложението ми несъмнено сте узнали, че по нашата бедна земя има много камъни и никакви марки.

Благодаря ви, че прочетохте книгата докрай и оставам с най-добри пожелания за едно вълнуващо бъдеще, което ще покаже дали нашите усилия са били изпълнени със смисъл.

Ваш Франц-Карл Рьогелбергер

